

11
50

Göron Gyula II. th. cyändika

~~M. J.~~

~~C. 32~~ ~~K. 83.~~

A pápai theol. önk. kör
könyvtára tulajdonosul bejegyzé

Pápa oct. 13. 83

frabólandó
könyvtárak.

D. 350 ~~M. C. 96~~
A

MAGYAR, ÉS ERDÉLY ORSZÁGI
PROTESTÁNS EKKLÉSIÁK'
HISTÓRIÁJA.

KÉSZÍTETTE, 's KI-ADTA

TÓTH FERENTZ,
A' Reformátusok' Pápai Colle-
giumában Theológiát, és az azzal öfzve-
kötött Papi Tudományokat tanító rendes
P R O F E S S O R.

I. D A R A B.

---

*Pápai 1747 nov. 12
Károly
116. th.*

J. P.

Gönci Egyetem

K O M Á R O M B A N,

Nyomtattatott Özvegy Weinmüllerné' betűivel
1808-dik Elztendőben.

NAGY MÉLTÓSAGÚ

G R Ó F

S Z É K I

TELEKI SÁMUEL

ÜR Ö EXCELLENTZIAJÁNAK,

A' TSÁSZÁRI ÉS APOSTOLI KIRÁLYI

FELSÉG' KAMARÁSSÁNAK, ÉS VALÓSÁGOS BELSŐ

TITKOS TANÁTSOSSÁNAK, SZENT ISTVÁN APOS-

TOLI KIRÁLYI JELES RENDJE NAGY KERESZ-

TES VITÉZÉNEK, A' FŐ MÉLTÓSÁGÚ ERDÉLYI

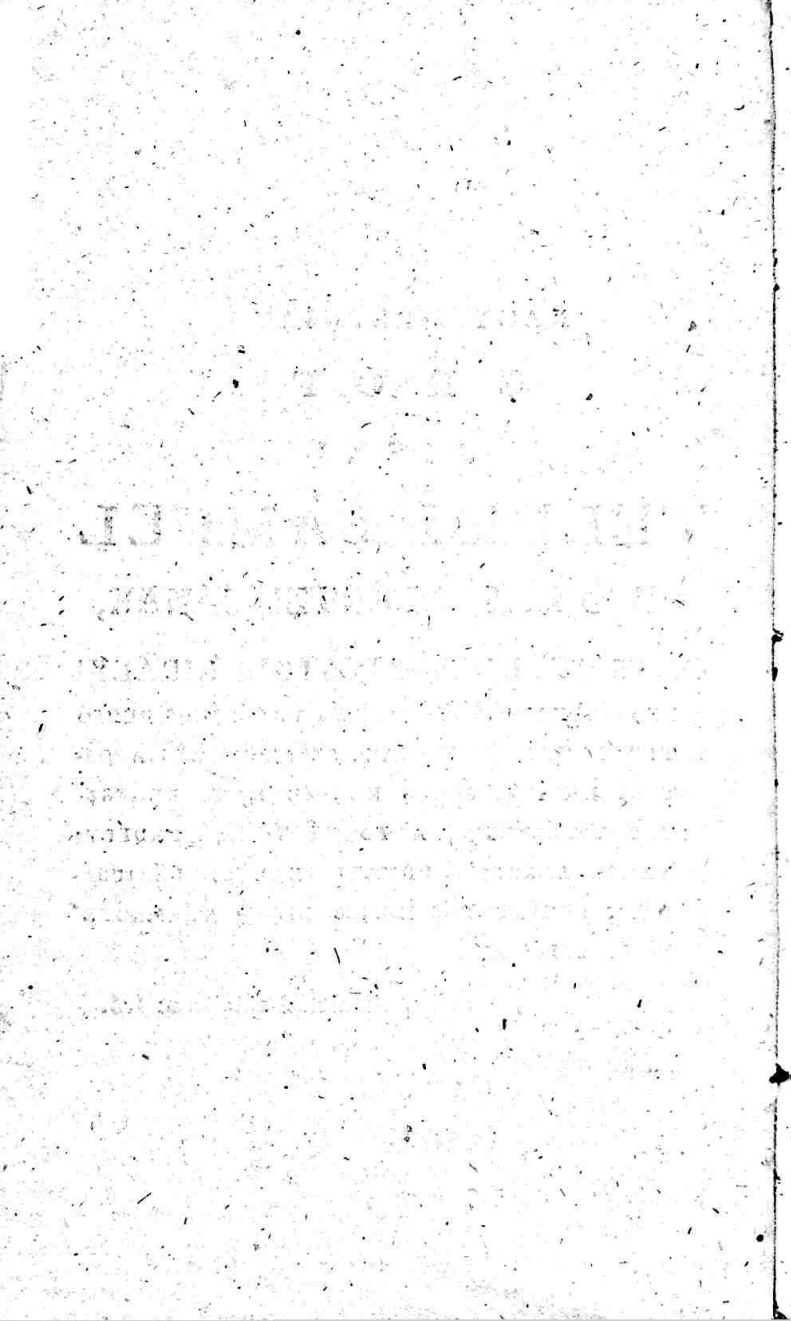
KANTZELLÁRIA' UDVARI KANTZELLÁRIUSÁ-

NAK, TEKINTETES NEMES BIHAR VÁRMEGYE'

FŐ ISPÁNJÁNAK

mély tisztelettel ajánlja az író.

ELŐJÁRÓ BESZÉD.

EZen Protestáns Ekklesiái Históriámat, melyet ezennek van szerentsém a' tiszteletre méltó Közönségnek ajánlani, két Darabokra (Tomi) osztottam. Az *első Darabban* azok a' dolgok adatnak elől, mellyek a' Magyar és Erdély Országi Protestáns Ekklesiákra nézve a' Reformátziótól fogva I-ső Leopold Királyunk' uralkodásáig meg-történtek. A' *másodikban* pedig, azon Ekklesiái történetek írattnak-meg, mellyek, ugyan ezen Protestáns Ekklesiákra nézve I-ső Leopold' uralkodásától fogva II-dik Leopold Királyunk' haláláig meg-estek. Az egész Munkának csak első Darabját botsátottam ez úttal Világ eleibe : mellyben, mit tettem a' meg-estett Ekklesiái történetek eredetének, okainak, azoknak egymásból való függéseknek, 's következéseknek kifejesésében, és azoknak megítélésében, a' mibenn áll egyedül a' História írás-

nak lelke, mivel csak az illy móddal írtt; História lehet az emberi nemzet' tanító mestere, a' mi pedig a' Históriaban a' fő tzél: annak meg-ítélését bízom az érdemes Olvasóra. — Hogyha pedig valaki érdemes Olvasóim között, érezvén ezen tekintetben való szükségünket, olly Protestáns Eklésiai Históriat kívánna tőlem, mellyben leg-kisebb híjánosság se volna, (mert sokszor, sok ember, olyakat-is kívánna másokkal tellyesíteni, a' mellyeket maga sem tudna tellyesíteni) vagy leg-alább a' Pray, Katona, Engel, és más Tudósaink' Polgári Históriaikkal ezt öfzve-hasonlítván, ebben annyi tökéletességet kívánna, mint azok között valamelyikben talál: az, gondolja-meg, hogy Hazánknak Tudósai eleitől fogva nagyobb szorgalmatossággal pallérozták a' Haza' polgári, mint Eklésiai Históriaját: abban tehát előre már a' szükséges eszközök bővön készpen lévén, lehet valaki Mester, mikor ebben még csak helyben-hagyható próba darabokat-is alig írhatni. Különösen pedig nekünk Protestánsoknak meg-kell azt vallanunk, hogy Eleink igen gondatlanok vóltak az Eklésiai dolgok' meg-írásában, el-annyira, hogy mind eddig az ideig-is; ha talán Ribinit ki-vevőszük, (a' kivel egyébaránt szinte annyin nintsenek meg-elégedve, mint a' mennyin, egyéb nem lévén; mert sem Páriz Pápai, sem Lámpe itt elég nem telietnek, ötet betsülik) Protestáns Eklésiai Históriat *annak egész ki-terjedésében*, senki

még közzülni nem is írt, — vagy ha írt, az mind eddig az ideig némely Könyvházakban csak Kézírásban hever, a' minek csak annyi haszna van, mint a' föld alá el-ásott kintsnek, mellyel senki sem szükségére, sem gyönyörűségére nem élhet. Sok Ekklesiái dolgok tehát Eleink' gondatlansága miatt a' tudatlanság' setéségébe merítetvén-bé; nem tsuda, ha ezek körül csak tapogatva lépegetünk, sőt sok helyeken még így-is meg-botlunk. — E' mellett, igaz az is, hogy a' rendesen előljövő szerentsétlenségeken kívül, a' Törököknek több íz-béli pulztításai, a' Hazafi hadaknak lángjai, és a' Vallásbéli háborgattatások zürzavari által, sok Ekklesiái Jegyzések semmivé tétettek, és a' mellyek ezen tsapások alól ki-szabadúlhattak, azoknak is nagy része némely Könyvházakban és Familiaí Arkhivumokban, mindenik esetben a' Haza kárával, úgy el-rejtettek, hogy azokat sokszor még azok sem tudják, hogy vagynak, a' kik azoknak bírtokosaik. Így lévén tehát a' dolog, igazságtalanság vólna nem csak tölem, hanem leg-első Tűdósainktól-is, kik magok-is ottan ottan zsibbadó kézzel írnak azon Régiségekről, mellyek körül Históriámnak ezen első Darabjában kurkászolótam, olly Protestáns Ekklesiái Históriát kívánni, a' melly minden híjjánosság nélkül való lenne.

Azokra nézve azomban, kik Ekklesiái Históriának csak a' Vallásbéli háborgattatásoknak Históriáját tartják lenni —, a' melly hibás meg-fogás-

ból származott sok Tűdósaink' fejekben az a' Vé-
 lekedés , hogy ha meg lehetne-is írni a' Protestáns
 Ekkliák' Históriáját, de azt ki-adni nem lehet; a-
 zokra nézve mondom, ezen Protestáns Ekklesiái
 Históriám híjjános fog lenni. Mert mivel más prin-
 cipiumon vagyunk: nem tsuda ha^gitt öfzve nem
 mehetünk. En ugyan-is ezen matériában így ér-
 tek: Mint a' Polemika Theológiát nem tarthatom
 egész, és tulajdonképpen való Theológiának: így
 az Ekklesiái Históriában-is annak Polemika, vagy
 Vefzekedő részét, melly a' Vallásbéli egyenetlen-
 ségek' históriáját téfzi, nem tarthatom sem *Egész*
 Ekklesiái Históriának, sem annak lelkének. Nem
 azt mondom ezzel, mintha már azon Vallásbéli
 háborgatások' Históriáját, mellyek azt az időt melly-
 ben meg-estek, eléggé karakterizálják, vagy ki
 kellene az Ekklesiái Históriából hagyni; mert ek-
 kor az Író egészét nem írna, — vagy pedig hól-
 mi tsavarításokkal kellene azt elől adni; mivel így
 nem igazán íratatnának-meg a' meg-történtt dolgok,
 a' mi pedig a' História írás fő tulajdonsága ellen
 van; hanem azt mondom, hogy nem abban áll az
 Ekklesiái História, hogy valaki tsak a' Vallásbéli
 egyenetlenségek' Históriáját írja-meg; mert ez tsak
 részze amannak; a' minthogy én-is ezen Históriám-
 ban, a' Vallásbéli háborgatattásokról-is írtam
 mert Egészét akartam írni; — hanem az én ítele-
 tem szerént, alkalmas Protestáns Ekklesiái Históri-
 á^{at}, a' ki ezen Históriának matériájává téfzi a' Pro-

testáns Vallás' eredetét, — annak szerentsés terjedését, — és Virágzását, — ennek eszközeit, — és okait, — valamint az ezt meg-gátaló akadályokat, és az Ekklesiának egész organizáltatását, 's mind ezekről a' mit ír, azt a' meg-történtt dolgokkal egy idős Documentumokkal erősíti-meg.

A' ki már ezen Materiákról úgy ír, hogy még az olyan Olvasó-is, a' ki talán magát a' matériát nem szereti, észre vezi, hogy az Írónak tollát egyedül az igazság és a' mások szeretete vezérelték: az illy Ekklesiái Históriáról azt ítélem, hogy ezt bátran világ eleibe lehet botosítani. Mert én ugyan úgy tartom; hogy tsupán az olly Könyveknek kiadását tilalmazza a' Keresztyén Vallás, és az Okosság' szava után a' Status, és a' Törvény, mellyet a' Gyűlölség íratott valakivel, melly tele van másoknak kész akartva való motskolásával tudva ejtett sértegető kifejezésekkel, és hamis ráfogásokkal. E' pedig azért van e' vikért; mert az illy könyvben nem talál az ember igazságot, mint-hogy a' vagdalódzó, és gyűlöiségtől el-foglalt ember mondhat leg-kevesebb igazságot; de ha azt mond-is, úgy mondja az azt, hogy az, az indúlatnál fogva minden kedvességét el-vefzti; leg alább gyanúba hozza magát, hogy néki nem vólt principiuma igazságot írni, hanem csak sérteni, a' mi törvény ellen való dolog. E' mellett, az illy Könyvek igen veszedelmesek is: mert a' gyűlölséget hiúlik és gyökereztetik-meg a' szívben, még pedig

nem csak a' most élők', hanem a' Maradék' szívében is; mivel a' Könyvek a' most élőkről általmennek a' Maradékra is: nem tsuda hát, ha az olly durva pennával írtt Könyvek, mint a' millyenek a' XVI és XVII Századokban íratattak, már ma valamint nem kedvesek, úgy meg is tiltatnak; a' mikor tudniillik maga a' Királyi Felség, mint a' Hazának közönséges Feje, és a' Polgári Törvények, mellyek egyforma Védelem alá vettek mindnyájunkat, azonn igyekeznek, hogy az egymás szeretésnek Leike uralkodjon mindnyájunkban. Valójában, mikor Könyvet ír valaki, nem úgy írja azt, mint tsak Romai Katholikus, vagy tsak Református, és Evangelikus; hanem úgy is mint Hazafi — néki tehát mint Polgárnak olly előadásbéli móddal kell a' Könyvírásban élni, hogy Polgár társait *írásá'*, *módjával* (mert a' Materiáról az író nem felelhet, kivált a' Históriában, a' hol azt kell megírni, a' mi meg esett) kész akartva meg ne sértse, A' ki illy principiumokkal tellyes lélekkel fog a' Magyar Protestáns Ekklésiák' Históriája' megírásához, még ha ama' Vallásbéli egyenetlenségek Históriáját írja is meg, mellyek a' fellyebb való homályos Századoknak szomorú, de egyszer'smind szégyennel tellyes bélyegei: úgy tartom, ezt bátran mind megírhatja, mind ki is adhatja, még pedig úgy, hogy azzal senki sem ítéli magát megsértetettnek lenni.

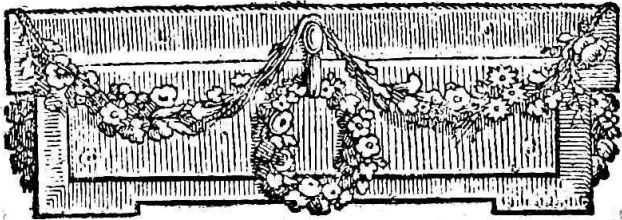
Vallyon már tellyesítettem-é magam mind ezeket? és miképpen? ennek meg-ítélését érdemes Olvasómtól kell várnom. Én leg-alább tellyes erővel azonn igyekeztem, hogy mint egyéb eddig kiadott Munkáimban, szívemet és író tollamat a' Szeretet és Igazság által kívántam igazgattatni; úgy itt-is más ember ne legyek, mint azoknak írásában voltam. — Azonn-is hasonló módon iparkodtam, hogy mind a' Rend egyszerre által látható, és akár kitől-is könnyen fel-vehető, mind az Előadás világos, a' dolgok természetéhez alkalmaztatott, és rövid légyen; — e' mellett, hogy a' meg-esett dolgok hiteles documentumokkal bizonyíttassanak-bé; ezt az egyet meg-jegyezvén, hogy sok helyeken a' Documentumokat tsak tztálnom, vagy tsak rész szerént kellett a' tudós világgal közlenem; mivel azokkal a' Könyv felettébb meg-bővülvén, sokért nyomtattatott volna-ki: de a' melly híjjánosságot *Protestáns Ekklesiái Arkhivum* nevű munkámban akarom ki-pótolni, mellyben az olly Documentumok tétetnek-bé, mellyek még nyomtatásban világ eleibe nem voltak eresztve, és a' millyenekkel azokon kívül, mellyeket már a' *Túl a' Dunai Református Püspökök' életében* — a' *Pápai Református Ekklesia' históriájában*, 's ezen Közönséges Protestáns Ekklesiái Históriámban világ eleiben adtam. számosan bírok.

Ha kedves Házam ezen tsekély Munkámat tölem olly jó indulattal méltóztatik venni, mint a'

mellyel törekedtem most-is Hazai Literaturánkat bővíteni , és Nemzeti Magyar Nyelvünket pallérozni , melly csak nem akkor akara semmivé lenni , mikor minden Europai Nemzetek a' magokét, hogy azzal együtt Nemzeti Karaktereket-is megtarthassák , melly mennél nemesebb , annál nagyobb vétek elveszteni , virágzásban hozták : azonn leszek , hogy ezen Protestáns Ekklesiái Históriának második Darabja-is világot láthasson. Írtam Pápán Martius' Első napján 1808 -dik esztendőben.

TÓTH FERENTZ m. k.

A³

MAGYAR, ES ERDÉLY ORSZÁGI
PROTESTANS EKKLÉSIÁKNAK
HISTÓRIÁJA.

I. R E S Z.

A³ Vallásban tett Reformátziónak
Magyar, és Erdély Országokban
való kezdetéről, 's leg-első Re-
formátorokról.

I. §.

*Melлык esztendőben kezdődött - el a³ két Ma-
gyar Hazában a³ Vallásbéli meg-jobbítás,
avagy a³ Reformátzió?*

AZ a³ Vallásbéli meg-jobbítás vagy Re-
formátzió, melyet Luther Német Országona
1517-ben el-kezdett, tsak hamar Magyar

Országban-is, mint szomszéd tartományban ki-ütötte magát, úgy hogy már 1520-dik esztendőben itt, és Erdélyben, Luthernek nem csak titkos, hanem nyilvánvaló, és sok követői is találtattak. E' vólt az oka, hogy az Esztergomi Érsek Szakmári György 1521-ben a' Prédikáló székből kéntelen vólt a' Luther' Tudománya ellen taníttatni, intetvén a' Hitben ingadozó népet a' Római Anyaszentegyházban való meg-maradásra.

(a) Ugyan azon esztendőben a' Szebeni Kereskedők, Luthernek a' *Keresztyéni szabadságról, Meg-igazításról, az Úr' Vatsorájának két szin alatt való vételéről*, 's a' t. írt Könyveit el-adás végett, de a' magános olvasásért-is bé-hozták, és a' két hazában el-terjesztették; mellyek által a' Luther' tudományáról való gondolkodás, és az eránt való szeretet sokakban fel-ébresztetett. A' minthogy, már 1522-ben némelly Magyarok, kik közzül első vólt Czirjáky Márton Lötsei fi, az Évangéliomi tudománynak tanulására, de azért is, hogy Luthert és Me-

---

Lásd: (a) *Christiana Seculi XVI-ti per Hungariam in Religione Tolerantia, seu Exercitatio Historica de benignissima voluntate Regum ex Augusta Domo Austriaca erga Evangelicos a' Martino Klantlius. Pest. 1783. pag. 15.* —

lanchont személyesen meg-esmérhessék, és azoktól taníttassanak, Vittembergába kimentenek; jöllehet ugyan ott, és éppen ezen okból, mint némellyek írják, Czirjaky előtt már Gálszétsi István meg-fordúlt. Tudjuk azt is, hogy György, Brandenburgi Márchio, II-dik Lajos Királyunk' Tútora, a' Luther' követőinek nagy pártfogója volt; ő pedig ezt 1521 előtt tselekedte; mert a' Király már ekkor meg-házasodván, a' Tútorság alól ki-került, és amaz 1522-ben Magyar Országot ide-is hagyta. — Minek, „ okáért, minden Históriák ellen való állí-
 „ tások az némelly Íróknak, hogy a' Pro-
 „ testáns Vallás, a' Mohátsi ütközet után,
 „ Ferdinánd és Zápolya közt volt zárzava-
 „ rok közt, 's tsak titkon tsúfzött volna bé
 „ Magyar Országba. “ (b) Mert így, a' mindjárt elől számlált dolgokon kívül, melyek a' Mohátsi Hartzot meg-előzték, II-dik Lajos Király 1523-ban és 1525-ben a' Lutheránusok' ki-írtásáról, és meg-égetéséről törvényt nem hozhatott volna; — sem a'

(b) *Post Mohatsianam Cladem, interitumque Præsulum, orto Ferdinandum inter et Zapollyam pro Corona regni bello. clam intrasse Lutheranos.*
 Lásd: *Rudimenta Historica Typis Tyrnaviensibus*
 1773. p. 94. 95. —

Szebenieket 1524-ben, sem a' Bártfaiakat 1525-ben Királyi Levelei által a' Luther tudományáért meg nem fenyegethette volna, sem Szalkai László már 1524-ben Érsek lévén a' Luther Tudományának egyébűtt is ugyan, de kivált Szeben és Brassó vidékén való elnyomásánn nem igyekezhetett volna; — sem végezetre Istvánfi Miklós, a' Reformációval tsaknem egy idős Író, a' Luther Tudományának Pannoniában már 1521-ben való elterjedését nem írhatta volna, (c) ha a' Reformáció még a' Mohátsi hartz után kezdett volna hazánkba bészivárogni. — Nem tsak béjött pedig már a' Mohátsi ütközet előtt a' Protestáns Vallás a' két hazába, hanem ugyan a' Mohátsi ütközet előtt *Közönséges* Isteni tiszteletbeli gyakorlások is vólt a' Protestánsoknak: a' mi abból világos, mivel a' Reformáta Ekklesia' Énekes könyvében még most is meg vagynak azok az Énekek, melyek a' Mohátsi ízerentsétlen ütközetkor bizonyos Protestáns Poéták által a' végre szehogy azok a' *közönséges* Protestáns Isteni tiszteletekben, mivel a' többes számban vagynak írva, — a' Királynak el-
estén

estén és közgyűllyon kesergő Protestáns hazafiak által énekelteessenek: (d) a' melly Enekeknek meg-nézéséből világos, hogy azok éppen a' Mohátsi had' alkalmatosságával szerezettek, mivel azokat sem elébb, sem 1527-ten túl énekelni nem lehetett: mert az ilyen ki-fejezések: *El-vevéd tőlünk Királyunkat, földhöz veréd a' mi koronánkat,* csak II-dik Lajosra illettek. Ezt pedig: *Korona nélkül vagyon most a' mi Fejünk,* 1527-ben már Ferdinánd meg-koronáztatván, azon-túl mondani nem lehetett.

II. §.

Mitsoda úton módon jött-be a' Protestáns Vallás Magyar Országba?

Mitsoda úton módon jött pedig bé Magyar Országba a' Reformátzió, arról nem egyformán értenek az Írók: mert némelyek a' Hufszitáknak tulajdonítják ezt: mások pedig azt állítják, hogy a' Ferdinánd' Német katonáji, kik között sok tábori Luthranus Papok voltak, hozták-bé azt Magyar Országba; de ezek, valamint a' Hufsziták is, inkább csak elő-segállói voltak a' Luther' Tudománya' el-terjedésének, mint annak

leg-első bé-hozói. — Mások azon Oskolás szegény Gyermekeknek tulajdonítják, 'a' kik házanként való éneklések, vagy patri-zálások által keresték élelmeket, kik ezen alkalmatossággal a' Luther's egyéb Refor-mátorok által készített énekeket énekelget-ték; — jóllehet ebből inkább a' következik hogy a' Luther' tudománya már ekkor úgy el-terjedt, hogy még az Oskolákban-is az ő énekei énekeltek. — Vagynak ollya-nók-is, kik X-dik Leó Páának Magyar Országba küldött Bullájának tulajdonítják a' Reformátzió' világának köztünk való leg-első ki-tündöklését; ámbár ezzel inkább a' tétetik-fel, hogy már akkor Luthernek Ma-gyar Országonn-is voltak követői, mikor az ő tudományát meg-tiltó Bulla ide el-kül-detett: mert a' hol nyavalya nints, ott or-vosolni nem szoktunk, sem azt előre ki nem trombitáljuk, a' miről azt akarjuk, hogy senki semmit észre ne vegyen. — Leg-köz-önségesebb azoknak értelmek, kik azt ál-lítják, hogy a' Luther *XCV Thesisei*, mel-lyek tizen négy nap alatt egész Német Or-szágban, egy hólnap alatt pedig Olasz, és más Országokban is el-terjedtek, és némely Könyvei, a' Budai és Szebeni Kalmárok által Német Országból bé-hozattattak, 's te-le lévén már Magyar Ország-is a' Luther

hírével, az olvasni szerető Magyarok, kiknek a' könyv szinte úgy illik kezekbe, mint a' Fegyver, azokat újság' tekintetéből-is, de azon okból is, hogy a' Luther' tudományát meg-ítélhessék, különösen is pedig meg lévén még ekkor a' Magyarokban az az ízlés, mellyet Mátyás Király a' tudományok éránt tsepegtetett ő beléjük, az ő könyveit meg-vették, azokat olvasták, 's egymás közt az azokban lévő tudomány felett beszéllgettek. — Így lobbant-fel a' két Hazában a' Luther által el-kezdettt Reformátzio; mellyet többé akármilyen mesterséggel-is tel-nem lehetett oltani. (a)

Az a' Reformátzio bé-jövésének módja tehát, mellyet némelleyek mondogatnak, sem a' Protestáns Vallás' természetével, sem Historiai bizonyságokkal nem allhat-meg: — mintha t. i. az, erőszakkal, fegyverrel, és Zenebonáskodással hozatott volna bé az Országba. Mert 1520 táján, mikor már a' Luther' tudománya köztünk esmértes volt, annyin a' Luther' követői nem vóltak, hogy tudományokat a' más rész' ellenére fegyver-

Lásd. (a) *Páriz Pápai Rudus Redivivum* — *Szentiványi Dissertatio Paralipomenonica* p. 126 — *Andr. Schmelli Adversaria Ecclesiastica in ms.*

rel hozhatták volna bé. — Igaz, hogy II-dik Lajos alatt, Fő, és Jóság elvesztésre, — sőt meg-égettetésre-is — ítéltek a' Luther követői: de éppen nem a' pártoskodásért, hanem, mint az ezt parantsoló törvényekben világosan mondatik, azért, hogy a' Római Kathólika Hittől el-állottak, és Luthert követték. Ki mondhat csak egyetlenegy példát arra, hogy a' Luther követői II-dik Lajos, vagy I-ső Ferdinánd, vagy Maximilián ellen pártott ütöttek, és erőszakkal, 's fegyverrel hozták volna bé a' Reformátziót? A' Protestáns Vallás jobban egyet egyet nem parantsol, mint a' Felsőbbség eránt való engedelmességet: avagy ehettek volna-e hát olyast annak leg-első követői, a' mi az ő éppen akkor fel-vett Vallásoknak ellenére van? — Az Egri Várban és Völgyön lévő minden hadi sereg, Nemesek, és nem Nemesek ugyan meg-esküdtek egy az ő számokra írt Confessiónak követésére; mellyért ök, mint a' Haza ellen öszve-esküdtek úgy vádoltattak el a' Király előtt; de mivel ezt a' Vallástételt 1562-ben magának I-ső Ferdinándnak bemutatván, a' szoros meg-vis'gálás után sem Ferdinánd, sem más, párt ütöknek őket nem tartotta, — nem is tettek leg-kisebb Zenebonát-is, — a' Vádolók ellen pedig e.

rös okokkal meg-mutogatták a' Királyhoz küldött mentő-levelekben a' Vád' hamis voltát, és ezt a' Királyi Felség-is úgy hitte; mert ezek közzül tsak egy embert-is meg-nem büntettetett, — sőt 1564-ben Magótsi Gáspár Protestáns Fő Urat tette ugyan ezen Katonák', és az Egri Vár' Fő Kapitányává, s Heves Vármegye', Fő Ispányává; a' mit a' Király, másképpen lévén a' dolog, nem tselekedett volna: következésképpen nem fegyver és pártütés által jött-bé a' Reformáció Magyar Országba, hanem mint régen a' Keresztyén Vallás, prédikálás, tanítás, — és a' Luther' 's mások' könyveinek olvasása, 's azok felett való elmékedés által.

III. §.

A' Luther' Tudománya kapott először köztünk lábra.

A' Luther' tudománya kapott leg-előszőr-is lábra Magyar Országban, nem pedig a' Zvingliusé, — a' mi abból világos; mert a' Luther' könyvei terjedtek-el leg-előszőr-is a' hazában, — és ennek hallgatására, 's egyenesen Vittembergába mentek-ki a' leg-első Reformátorok tőlünk. Közelebb-is voltak hozzánk a' Luther' értelmét követő Németek, mint a' Helvetusok. Azom-

ban, igaz dolog az - is, hogy ámbár Zvinglius már 1516-ban olyyakat tanított, melyek a' Római Ekklesia' tudományával ellenkeztek: mindazáltal 1519-ben adta-ki inkább magát, mikor t. i. Helvétziában Sámson-Bernhárd árulgatta a' hűnbotsátó leveleket; 1523-ban és 1524-ben tartotta pedig azon LXVII Thesisekről való Disputációját, mellyek után a' Tigurumi, Bernai, és Baseli Kántonok a' Római Ekklesiát végképpen oda hagyták: úgy de, mint oda fellyebb láttuk, már 1520-ban esmeretes vólt a' Magyarok közt a' Luther' tudománya, — 1523-ban pedig a' melly törvényt hoztak a' Római Ekklesiától el-állók ellen, abban különösen már ekkor a' Luthránusok neveztetnek-meg. Innen van, hogy a' Királyi Parantsolatokban, 's egyéb Diplomatusokban, az Augustana és Helvetika Confessiót követők közt még ma-is az Augustai Vallástételt követők tétetnek legelöl; nem azért, mintha azok a' Reformátusoknál nagyobb számmal vólnának, — sem nem azért, mintha a' Római Anyaszentegyház azt ennél igazabb Vallásnak tartaná; mert a' Tridenti 'Sinat egyforma átok alá rekesztett mind kettőnket: hanem azért, mivel az Augustai Vallástétel szerént való tudomány jött-bé leg-elsőben Magyar Or-

szágba; jóllehet, mint meg-látjuk, a' Reformatá Vallás-is nyomban követte azt: tsak hogy az kapván először lábra, ennek nem lehetett olly hirtelen ama' felett magát ki-mutatni, 's mások sem tudván a' kettőt hirtelen meg-külömböztetni, mind a' két Vallásbéli felekezeten lévők egy névvel tsak Luthránusoknak, későbbben pedig Evangélikusoknak nevezettek.

IV. §.

Kik voltak a' leg-első Reformátorok? — mi-toda Helységek, és Vidékek, — 's kik által reformáltattak leg-elsőben?

Leg-első Tanítói, és nyilvánvaló terjesztői az Evangéliomi tudománynak,
Erdélyben ugyan a' Klastrombéli Barátok és a' Plébánusok. Illy Klastrombéli Barát volt Dévai Bíró Mátyás; a' ki meg-esmerkedvén kétség kívül a' Luther' könyveinek olvasásából az Evangélika Vallással, oda hagyta a' Klastromot, és tsak hamar Erdélyből-is ki-jövéen, az Evangéliomnak lámpását egész Magyar Országban el-hordozta. — *Szebenben* a' fő Városban 1521-ben Ramaschi Mátyás hirdette a' Luther' tudományát. Segítő társa volt néki Surdaster, vagy Siket János, a' kikre, mint újítókra, kemény Levelet küldött az Esztergomi Érsek. Sur-

daster *Visk* vidékére menvén, a' Luther' tudománya' terjesztésére, helyébe Altenberg Bertalan vitetett, ki már annak előtte Szász Megyesen a' Reformátziót el-kezdette. Ugyan Szebenben, György, és Griseus nevű Barátok Luthránus Papokká változván által, elsőben a' Város' kapuja előtt a' keresztnél, azután a' Városban a' Szent Er'sebet' templomában tanítottak a' Római Eklésia értelme ellen: különösen - is György Barátra azért vólt nagy panasz, hogy ő a' Falukra-is ki-menvén, ott a' helybeli Plebánusoktól meg sem kérettetve prédikált, mellyel a' köz népet a' Római Anyaszent-egyháztól el-szakasztotta. Hogy pedig jobban bóldogúlhassanak, Tsukás János házában állítatott-fel egy kis Oskola, mellyben a' gyermekeken kívül mások-is a' Luther' tudományára tanítottak. — *Brassóban* már 1528-előtt hallattatott a' Luther' tudománya; de Hontér tett annak terjesztésére leg-töb- bet, a' ki 1534 ben Basileából haza jövén, 1549 ig az egész Bartzaságon az Evangeliomi Vallást meg-fundálta: mellyért *Erdély Ország' Evangelistojának* nevezetett. Sokat köszönhetett *Kolosvár* a' maga réformáltatá-sára nézve Heltainak, Omlásinak, és Víz- aknai Györgynek: kik közzül amazok Pre- dikátorok, ez pedig Oskola mester lévén, a'

mindenfelé erőt vett reformátziót, nyomtatott könyvekkel-is terjesztették és meg-erősítették.

Segítették az Evangéliom' terjesztőit ezen nagy munkában: Pemflinger a' Szászok Grófja, Petrovits Péter, János Király' atyafia. Majláth István, Battyáni Orbán, Csáki Mihály, Balassa Imre, Bebek Imre, 's más Fő rendű Urak, és az egész Szebeni, 's Brassói Tanáts; kikhez lehet még adni a' Nagy Török Bálintot, a' ki Erdélyben, nagy birtokú és tekintetű Fő ember vólt, kikről oda lejjebb bővebben szóllunk. — Mikor pedig a' János Király' parantsolatjából 1538-dik esztendőben Segesváron tartott Disputatióban, mind a' ki rendelt Bírak, mind más jelen-lévő főbb Urak' ítéletéből, Szántó János Prédikátor, ki Kassáról tzeitáltatott-bé Erdélybe, lett vólna a' győzödeimes, és ennél fogva a' Király' rendeléséből, nem tsak szabadon botsáttatott, hanem az is meg-engedtetett néki, hogy a' maga tudományát ott, a' hol az kevesebb bajjal meg-eshetik, hirdethesse: ezen történetnél fogva mások-is néki bátorítottak a' meg-tisztított tudomány' hirdetésére, és bé-vételére.

Magyar Országban azt lehet mondani, hogy *Budáról* a' Fő Városból ment-ki a' vi-

lágosság, a' hol Grinæus Simon a' Budai Királyi Fő Oskola' Professora már 1522-ben olly világosan tanította a' reformáltt vallást, hogy azért tömlöztbe-is vettetett; de a' honnan sok Fő Urak' és Afzszonyságok' közbenjárására ki-szabadúlt. Midőn pedig Professor társával Winshemius Vitussal az Evangelium szerént való tudományt meg-nem szűnne tanítani, sőt már magokhoz hasonló értelmű tanítványi-is nagy számmal volnának, kik közül való vólt némellyek szerént az ifjú Török Bálint, és ezen kívül Gléba Boldisár, és Utlimány János, kik magokat 1524. és 1525. eszt: a' Vittembergai Akadémia' Mátriculájába úgy írták-be, mint Budáról menttek, és oda való születésűek, kik haza jövén, Gelei szerént, a' leg-elsőbb Reformátorok között valók lettek; — 's mind ezeknél fogva a' Római hittől a' nevezett Professorok sokakat el-fordítottak: 1523-ban mind ketten az Országból ki-küldettek. — Ugyan ezekkel, és Budán, a' Királyi udvarban terjesztette a' meg-tisztított tudományt, 's a' Királynéval-is meg-kedveltette Henkel János, Mária Királynének Gyóntató Papja; kit a' Lötsei Luthrána Ekklésia maga Prédikátorának meg-hívott, de a' Királyné magától el-nem botsátott. — A' Budai Pap is, Conradus Cordatus, még a' Grinæus'

idejében, és így 1522 körül a' Luther' tudománya' magvát hintegette a' maga hallgatói szívébe: és hogy ő Grinæussal egy időben, 's éppen a' Reformátzió' ki hasadott hajnalában a' Római Hittel ellenkezőt tanított, onnan világos, mert 1523 után való esztendőben Stendali Prédikátor volt; minél fogva hihető, hogy ő is Grinæussal 1523-ban Budáról, és az Országból ki-küldetett. Hogy pedig a' fő Városban ekkor is ennyire mehettek a' Luther tudománya' ezen elsőbb hirdetői, ennek okát nem csak a' Király' házasság után való járásában, és a' Király' nevelőjében György Brandenburgiai Markhióban, a' ki a' Luther' tudományának nagy kedvellője volt, 's Grinæusnak Német Országból hozzánk való bé-hívásában, hanem abban-is kell keresni, hogy az akkori The saurarius, vagy az Ország Kintstárja' Gondviselője, mint Erasmus az ő Leveleiben emlékezetben hagyta, a' Luther' tudományának nagy pártfogója és elő-mozdítója volt; a' miért ő bajba-is keveredett: Brodericus pedig név szerent meg-írja, hogy a' Mohátsi Had előtt való esztendőben, Thurzó Elek volt a' Thesaurarius; — néki lévén hát a' Luther' tudományáért ekkor baja; látni való, hogy ő volt egyik azok közül, a' kik ellen hozott az 1523. eszt: kemény

törvény, melly szerént a' Luther' tudománya' pártfogói-is jószágok' és fejek' el-vesztésére büntetettek. — Itt Budán tanított két húzomban-is Dévai Bíró Mátyás ama' nevezetes Reformátor-is; a' ki midőn utólszor, 1531-ben a' Bétsi tömlötzből ki-szabadulván, hova Kassáról az ő tudományáért vitetett fel, a' János Király' főbb emberei közzül meg-térítette volna egyebek közt Batsi Ferentzet a' Szepesi: és Bebek Imrét a' Fehérvári Præpostot: de a' ki nem Székes Fehérvári Præpost volt, mint sokan gondolják, hanem Károly Fehérvári Erdélyben; mert ekkor Székes Fehérvári Præpost volt valami Stanislaus nevű Zermel' János maradéka: Zápolya' parantsolatjából a' tömlötzbe vetetett, de onnan ki-szabadulván, ment a' Túl a' *Dunai* részekre a' Ferdinánd' tartományába, nevezetesen *Pápára* a' Török Bálint Városába, a' ki néki is, mint Devára való finak, Földes Ura volt. Itt Bálint Pap után, a' ki Pápán már 1522-ben a' Reformátziót el-kezdette, és 1530-ig azt el-is végezte, Predikátorságot viselt. — Innen ment Vas Vármegyébe Gróf Nádasdi Tamáshoz, a' ki 1527-ben Zápolyát el-hagyván, *Újzigetre* ment lakni, a' hol Oskolát, és Könyv-nyomató műhelyt-is állított-fel; és itt, azután *Sárudron*, hol tovább tártózkodott, *Csepregen*

mint a' Nádasdi jószágokban, és a' *Kába* mentében terjesztette a' reformáltt tudományt. — Innen Vittembergába újra ki-menvén, mi-nekutánna ott kevés ideig mulatott, 1536-ban a' Melankhton recomendáló Levelével Ná-dasdihoz vizsgálta-utasítatott, a' kinek jószágá-ból a' *Balaton* mellé-is le-fordult, a' hol 1544. körül ő tehetette magát Mátyás Pap név alatt úgy esmerőssé, hogy róla, mint közönséges Reformátoráról a' *Balaton* mel-lyéki Ekklesiáknak, a' *Kádártai* matrikulá-ban Mátyás Pap név alatt tétetnék emléke-zet. *Veszprém* Vármegyében tehát a' Tö-rök, — *Vasban* a' Nádasdi, — *Szalában* az Alsó Lindvai Bánfi fő Familiák a' meg-tisztított tudományt követvén; nem tsuda ha ezeknek jószágaikban mindenütt a' Pro-testáns Vallás vett erőt. — *Sopron* 1524-ben tele volt Luthránus könyvekkel, mellyek itt ugyan-azon éltendőben öszve-szedettek, és hóhér' keze által égettettek-meg. — *Rév Komáromban*, utolsó Plebánussa lévén az ott lakó népnek *Gáspár* Frater nevű; az oda mentt Törökök ellen való Vég Várban I. Ferdinánd által be-szállított Német Prote-stáns Katonáknak Papjaik hintették-el, 's gyökerezítették-is meg a' Prötestáns Vallást, a' hová 1550-ben, mint kész Ekklesiába Vittembergából Plekner Márton meg-hívat-

tatott, lévén ő egyszersmind a' Vár' Com-
 mendánsának Kielmannak-is Udvari Papja.
 E' pedig innen Grétzbe vitetvén 1552-ben,
 Zchorit István hívatott ugyan tsak Vittem-
 bergából, a' hol a' Papságra-is fel-szentel-
 tetett. — Tsak magában Győr Városában
 már 1567-ben oll y sok számmal voltak a'
 Protestánsok, hogy az ott lakó Népnek
 's katonaságnak három Predikatori voltak
 ezen esztendőben: mellyből a' következik,
 hogy itt már ez előtt régen meg-kellett a'
 két Protestáns Ekklesiának fundáltatni. Az
 ekkori Városbéli három Protestáns Papok-
 nak nem tsak neveik, hanem még a' Há-
 zaik-is meg vagynak a' Győr Városá úgy
 nevezett *Grund buchjában* határozva, hogy
 azok mellyik útszában, és hány ölnyi szé-
 lességűek, és hosszúságúak voltak. — A'
 Vértes allyára, 's *Fehér Vármgyébe* Budá-
 ról, mint szomszéd fő Városból sugárlott-ki
 a' Reformátziónak világa. Nevezetesen 1543-
 ban azt írták Luthernek Magyar Országról,
 hogy azt a' *Székes Fehérvári* Predikátort, a'
 ki itt az Úr' Vatsoráját két szín alatt ki-szol-
 gáltatván, a' népet a' Római Ekklesiától el-
 szakasztotta, az Úr' Vatsoráját ekképpen
 fel-vevőkkel együtt, a' Katholika Valláson
 lévő rész tömlötzre hanyatni kívánta; de a'
 mit a' Városi Fő Igazgató nem tellyesített.

— A' *Sió*, és *Sárvize* közét, a' Reformáta Vallást követő Nagyságos Battyáni, és Enyingi Török Familiák bírván, az ő példájokat követő nép tsak hamar itt-is az Evangéliomi Vallást vette-be. — *Somogynak* és *Baranyának* Reformátori magokból teltek - ki: sőt ezen Vármegyék' ditsőségére azt is meg-lehet említeni, hogy a' leg-nevezetesebb Országos Reformátorok születésekre nézve idevalók voltak; mint példának okáért ama' Hazánknak, és Vallásunknak dísze Melius Péter, Horhiban Somogy Vármegyében született. Siklósi Mihály, a' ki 1521-ben magával Perényi Péterrel, Siklós Vára' urával, a' hőlő, mint Istvánfi írja, egész familiájával lakott, és az alatta való néppel, az Evangéliomi tudomány' édességét meg-kóstoltatta, Baranyai születésű volt. Ugyan idevalók voltak még Kopátsi, Kálmán Csehi, Bélei, a' Szegedi veje, kik, valamint Siklósi-is, az akkori orosz szokás szerént, születések' helyéről nevezteték-el magokat. Ezeknek, és még Sztárai Mihálynak, a' ki Bihar Vármegyéből Esztár nevű faluból való volt, munkája által, a' Protestáns Ekklesiák szinte a' Török szélekig ki-terjedtek: mellyek hogy a' Török által ne háborgattasanak, és az ő Métsenjeikben harsogó Alla kiáltások közt, hogy a' Protestáns Keresztyének

a' Kristus' tiszteletére az ő Templomaikban Halleluja énekeket szabadon zengedezhesse-
nek, Perényi Péter egy Protectionálist nyert-
ki a' Török kéz alatt volt Protestáns Ekklé-
siákra nézve, mellyet minden esztendőben
a' Budai Basák meg-szoktak erősíteni; 's en-
nél fogva a' Protestáns Vallást védelmek
alá vették. — Mivel pedig, mint Istváni
írja, *Szigetet* ezen időben a' Nagyságos Tö-
rök Bálint bírta; hihető, hogy a' mit tse-
lekedett ő Pápával és Debretzennel, azt
tselekedte Szigettel, 's az egész Somogy-
sággal-is, mellynek alsó, és felső határ szé-
lein a' Balaton partján, és a' Baranyai he-
gyeken zeng vala már ekkor a' Protestáns
Vallásnak kellemetes hangja. — *Horváth*,
és *Tót* országokban, Ungnád János Fő Uri-
ember azzal segítette a' meg-tiltott új tudo-
mánynak terjedését, hogy a' Bibliát 1565-
ben Horváth nyelvre le-fordította. Petro-
vits Péter pedig, a' János Király' atyafia,
Posegai fi lévén, a' Tót országi reformátziót
elősegíthette; a' mit tselekedett a' nagy Zri-
nyi Miklós-is Horváth Országban, követvén
a' Reformáta Vallást. — A' Duna mentiben
szinte a' *Pesti* vidékekig hirdettetett a' Pro-
testáns Vallás Sztárai Bakonyi Albert, Szent-
antali Gergely, Kálmán Csehi, Szegedi,
Béllei, Veresmarthi Illyés, Skaritzai, 's
mások

mások által. — Még a' Mohátsi hartz után is Perényi Péterre lévén bízva a' *Bánátusnak* őrzése, az Evangeliomi tudomány ő alatta ott szabadon el-terjesztetett: mellyet bizonyít az, hogy *Temesvárbán* magában 1548 ezst. előtt, mikor Szegedit Petrovits Péter a' Vár' Commendánsa ide vitette Oskola Tanítónak, Lippai Kristóf, Gergely nevű Prédikátor társával, a' kit ide a' Pétsi Ekklesiából vittek már az előtt, közönséges Tanítói voltak az itt való Protestáns Ekklesiának. Ugyan itt a' Bánátban *Lippán, Betskeréken*, Petrovits lévén a' Várok' és Seregek' Generálisa, az Evangeliom' terjedését elősegélhette. Mindjárt pedig a' Reformátzió' kezdetében, hogy Baranyából vagy Gyuláról az ide által kapott, onnan világos: mert *Nagy Laknak*, melly Bánátban volt, Földes Aszszonya Jaxit Péter' Özvegye Anna, a' meg-tisztított tudományt kedvellette, és a' Nagy Laki Vár' Commendansának Vitus Lukátsnak a' fiát, árvaságramaradván, mint Protestáns gyermeket, a' Gyulai Oskolában taníttatta. — Ugyan ez a' Jaxit Péter' Özvegye Anna, 1529 körül, a' *Maros és Körös* vizek' mentiben lévő jószágaiban a' meg-tisztított tudományt hirdettette: de már itt, nevezetesen *Gyulán*, György Brandenburgiai Markhio, mint a' maga várában és városá-

ban, 1522 előtt hintegettette az Evangeliomi Vallást, mellynek maga nagy kedvellője és óltalma volt, lévén ennek a' résznek ekkori nevezetes Reformátora Gálzetsi István, a' ki a' Gyulai Ekklesiának és Oskolának Tanítója volt. Nagy birtokos volt a' Maros és Körös közt való vidéken ekkor Nadányi István, a' ki rendesen Gyulán és Békésen lakott; 's ennek a' fő Úrnak szárnyai alatt hozatott olly virágzó állapotba a' Gyulai Oskola, hogy abban 1523 körül idegenek tanítottak. Hogy pedig a' Reformátziónak szinte kezdetében nevezetes Oskola támadt Gyulán, onnan világos; mert Szegediről, és Vitus Jánosról az íratik, hogy gyermeksegekben a' Gyulai Oskolában kezdték az Evangeliomitudományt tanulni: úgyde Szegedi István már 1546 ban a' Tasnádi Oskola' Tanítója volt, és Akademiákról-is megfordult: következésképpen 1523 táján a' Nadányi István szárnyai alatt fel-kellett már állni a' Gyulai Oskolának; — és ez a' Nadányi István lehetett az egyik, a' ki ellen, mint a' Luther' tudománya' fautora ellen az 1523 eszt. kemény törvény hozattatott. A' Nadányiakon kívül, fő birtokos és nagy Uri Familia volt még a' Reformátzió' elein Bihar és Békés Vármegyékben a' Nagyságos Massai familia; mint ezt Szikszai Fabritzi-

us (Kováts) Demeter egy 1563-ban írtt Ver-
 sezetében meg-írta, a' melly Familiából va-
 ló vólt Massai Eulalia, kit Mágótsi Gáspár
 Gyula Vára' Kapitánya vett feleségül, 's
 ezen fő Urak alatt terjesztették ezen Vár-
 megyékben a' reformátziót Ozorai Imre, és
 Literati Lukáts, kik 1531-ben jöttek-le Vit-
 tembergából, s' még. elébb pedig ezeknél
 a' Gyulai Oskola' ama' Mesteré Gálzétsi, ki-
 nek illy titulusú könyve: *A' Keresztyén tu-
 dományról való könyvetske. Gálzétsi Estván.
 Mestertől szereztelett, 1538-ban* másod ízben
 Krakkóban ki-nyomtatott. — *Debretzenben*
 Török Bálint végeztette-el a' Radán Balás
 és mások által ott el-kezdett reformátziót:
 a' ki Bálint nevű Papjával, le-hozván ezt
 Pápáról, a' Város' Plébánusa' távól létében
 egyet papoltatott, és ez prédikállván ekko
 az *utolsó ítéletről*, olly kedvességet nyert a'
 az egész nép előtt, hogy az, a' Senátorok
 kal együtt, Bálint Papot a' felől meg-kérte,
 hogy a' jövő Vasárnap'-is prédikállna; a' ki
 ezt örömmel tellyesítette-is, tartván egy
 nevezetes prédikátziót a' *Jésus Kristusról*
mint egyetlen egy Közbenjáróról: mellyet a'
 mezőről Vasárnapra haza jött, és otthon lé-
 vő nép hallván, önként a' Római Ekklesiá-
 tól el-szakadott. Radán Balás az ide va-
 ló Rendes Prédikátor készített a' Debre-

ezeni Ekklésia számára egy az akkori idő-
 höz illő Éneket, mellyet minden Vasárnap'
 a' Prédikátzió előtt rendelt a' Gyülekezet-
 tel el-énekeltetni, melly a' 280 dik Dítseret,
 melly így kezdődik: *Buzgó szívvel te fiam,*
kegyes Atyánk! Könyörgünk. Hasonló Ének
 szerző volt Debretzenben, 1549 körül egy
 Dési András nevű, már ez akár Prédikátor,
 akár Oskola Mester volt itt: mint ez a' ré-
 gi Énekes Könyvben fel-is jegyeztetett, a'
 versek' első betűjiből jövének ki a' Szerzőnek
 neve, melly Énekek közzül egynek utolsó
 verse így van: *Tanúságúl adá ezt jó kedvé-*
ben, Nevet ki meg-jegyzé Versnek fejében, (szü-
letéstől fogva ennyi időben: Másfél ezer negy-
ven kilentzedikben, — az az 1549-ben —
Váradra, Czibak Imre kezén lévén a' Püs-
pöki jófzág a' Mohátsi titkózet után, azután
pedig György Barát és Statilius miatt, nem
lehetett közönségessé a' Protestáns Vallás ;
hanem a' magában emésződött titkos tűz,
annál nagyobb erőben adta-ki magát 1550
után. — Erdödöt, Óvárt, Tsengert, mint
ama' Fő Úr' Drágfi Gáspár' Városait, és Szath-
már tájékát, 1527 körül kezdték Sebestény
Pap, Dévai Biró Mátyás, és azután Batizi
András, Kopátsi István a' reformáltt tudomá-
mányra általhozni: kik annyira-is vitték itt
a' dolgot, hogy Erdödön 1545-ben, mikor

már a' Reformátzió nagyjának mintegy vége volt, Papi Gyűlés, vagy Zsinat-is tartott, jelen lévén abban XXIX főbb Egyházi Szolgák. A' mindjárt meg-nevezett Reformátorokon kívül, a' Drágfi Familiája' meg-térítésében munkás volt Deretskei Demeter, a' kiről így ír Németi Mihály: *E' Méltóságos Úrnak (Török Bálintnak) nyomdokát követte a' Nagyságos Drágfi Gáspár, — ki is bevette a' Reformátziót Deretskei Demetertől, a' ki 'a' Szilágyban reformált János Király' idejében anno 1530. — A' mint bánt a' Szilágyssággal Deretskei Demeter; úgy bánt 1524-ben Ramaschi Mátyás Szigettel, és Kálmántsehi Sánta Mihály Munkáttsal, és azon Vár' Commendánsával Petrovits Péterrel 1530-ban. Midőn pedig Huszti Tamás Huszton az ő szüléit és atyafiait meg-látogatta, azokat, és azoknak barátit a' Római Ekklesiából ki-térítette; mellyért üzöben vétetvén, hogy kézre ne kerüljön, a' szomszéd helységekbe szaladt, és *Tetsöt, Visket, Hofszúmezöt* fogva hozta a' Protestáns Vallás' követésére. — *Közép Szólnok* Várme-gyében, hogy a' meg-tisztított tudomány mindjárt a' Reformátzió elein lábra kapott, onnan világos; hogy Szegedi István 1546-ban a' *Tsanádi* már akkor virágzó Prote-stáns Oskolába Tanítóúl vitetett, hol ötöt*

Perusith Péter, a' ki a' Tzanadi Püspökséget foglaltá-el a' Mohátsi hartz után, idegen lévén a' reformáltt tudománytól, nem tsak artzúl verte, hanem sarkantyúját-is bele vagdalván, ha nem életétől, leg-alább 200 darab Könyveitől meg-fosztotta. — *Beregszázt* reformálta Radán Balás — 1521-ben a' Bodrog mentiben való Ekklesiákat, nevezetesen *Sátorallya Újhelyt* reformálni kezdték Szilvási Mihály Sátorallyai Pap, és Siklósi Mihály a' Perényi Péter' udvari Papja; de a' hol nekik segítségül voltak Dévai Bíró Mátyás, Batizi András, és mások. — *Kassára* 1530-ban hívatott-meg Vittembergából Prédikátornak Dévai Bíró Mátyás, a' ki 1527 tájban jött-ki a' Klastromból: de mivel igen tüzes ellensége vólt azon Ekklesiának, mellytől el-állott, 1531-ben Bétsben tömlöztbe vettetett; de onnan ki-szabadult. Sokat köszönhet Kassa, és ennek vidéke, Cox Leonhártnak, és Erdéli Antalnak - is, — *Egerben*, 's az Egri völgyön, tsak hamar nevezetes Ekklesiák támadtak; valamint a' *Latortza* partjain-is, hol Perényi Gábornak özvegye Frangepán Katalin, mint a' maga jószágiban, terjeztette a' Évangéliomi Vallást, abban neveltetvén-fel János nevű fiát is. — A' *Szepességet* a' mi illeti: Florimundus Remundus azt állítja, hogy az, a' ki-

nek az ajakán a' Protestáns Vallás Magyar Országban leg-elsőben meg-pendült, *Statius Mihály* lett volna, a' ki azokon a' hegyeken, mellyek Magyar Országot Morvától, Lengyel Orzágtól, és Ruszfiától el-választják, több társaival által-jöven, beszédének ékességével sokakat a' maga részére hajtott. E' szerént, a' Karpatus mentiben, e' vólt a' leg-első, és közönséges Reformátor. — Különösen-is pedig *Bártfának*; hol 1526 előtt már esmeretes vólt a' Luther' tudománya, mert Lajostól azért meg-is fenyegetettek; nevezetesebb Reformátori vóltak Lang Esaiás, és Radaschi Márton. — *Lötsén* Czirjái Márton és Bogner Bertalan 1522 tájban hirdették ugyan a' Luther' tudományát; mellyet az ide való Bíró Mild György állított lábra 1524-ben. — Eperjes Sautner Sámuelnek köszönhet ezen tekintetben leg-többet. *Nyitra* Vármegyében Szentán, Galgótzon, Bajmótzon Thurzó Elek partfogása alatt tsillámlott-ki az Evangeliomi hitnek világa. — *Trentsin* Vármegyében Madonius Balás; — *Árvában*, Kolarik Gáspár, — *Liptóban*, Jacobæi András, — *Zólyomban*, Mathesius Miklós, Zeisel János, — a' *Bánya Városokban*, Lowtsányi György, kit a' *Reformátorok' Primásának* hívtak; 's azon Lutheránus Németek, kik a' bányász mesterség

elősegéllésére Magyar Országba bé-hívat-
tattak, nem külömben a' Tanuló gyerme-
kek, közönséges terjesztőivé váltak a' Lu-
ther' tudományának, a' kik elébb tovább
ezt szokták énekelni: *Vive, vive mi Luther!*
suncti tibi dicant XAIRE Veritatis Speculum!
az az: éljél éljél én Lutherem! néked, mint
igazság tükörinek minden mondja: légy e-
gészszégben.

Lásd: *Hist. Eccles. Reformatæ in Hung-
et Transyl. a' Friderico Lampe. p. 54: 57,
56, 64, 67, 680 — 698 — Gerdesii Scri-
nium Antiq. T. VII. old. 368 — Erasmi Epist.
L. XX. Epist. 56. — Stephani Gelei Katona
Præconii Evangelici Præfatio. — Némethi Mi-
hály Dominicáinak Előljáró Beszéde — Tol-
nai István' Kalauza. old. 561 — 581 — Joli.
Buri Micæ Hist. Chronologica Evangelico
Pannonicæ in Ms pag. 45 — 173 in fol. —
Klanitius pag. 17 — Budai Polgári Lexicon.
T. 3 pag. 172.*

V. §.

*Különösen a' Reformáta Vallás mikor? hol?
mitsoda alkalmatossággal? és kik által ho-
zattatott-be's terjesztetett-el a' két hazában?*

A' Reformáta Vallás, melly először
Zvinglius, későbbben pedig Kálvinus Vallá-
sának neveztetett, már 1522-ben esmeretes

volt Magyar Országban, vagy a' mi mind egy: már 1522-ben voltak olyanok a' hazában, kik az Úr' Vatsorájáról való tudományban sem a' Római Ekklesiával, sem a' Luthránusokkal nem értettek egyet, hanem abban inkább Zvingliussal, és Melanchtonnal tartottak. Ki volt pedig az a' leg-első Református Reformátor, a' ki ezen Úr' Vatsorájáról való értelmet száján leg-elsőben ki-botsátotta, óltalmazta, és terjesztette? azt az ide tartozó historiai bizonyságoknak nem léte, de a' sok Reformátoroknak egy formaságok miatt-is, kik közzül egyik sem tett olly nagy lármát közöttünk, mint Luther és Kálvin az idegen földön, meghatározni nem lehet.. Annyit mindazáltal gyaníthatásképpen mondhatunk, hogy Grinæus Simon ama' Budai Királyi Oskola' Tanítója és Confessor volt az, a' ki 1522 és a' következő esztendőben az Úr' Vatsorájáról való tudományt Zvinglius és Melanchton szerént kezdte és merte leg-elsőben közönséges helyen mondani, és óltalmazni. Ő ugyan-is azért a' tudományért, mellyet Budán tanított, Magyar Országból ki-űzettetvén, egyenesen, és azon esztendőben, hogy innen ki-ment, Vittembergában Melanchtont meg-látogatván, Basileában lett Professorrá, a' hol, mint a' Re-

formáta Vallás' félszkében, tsupán a' Reformáta tudományt hívő és valló ember lehetett közönséges Tanítóvá: mert a' Vallásban még gyenge tanítványokat, más valóságú Tanítóra bízni nem vólt volna de nem-is tselekedték ezt akkor sohol-is.

+ Sőt a' leg-első Helvetika Confessiót 1536-ban Bullingerrel és Mikoniussal ez a' Grinæus Simon írta: a' melly emberre tehát már a' reformátzio kezdetében a' Zvingliánusok vagy Reformátusok az ő Confessiójoknak írását reá merték bízni, annak kívül belől Zvingliánusnak kellett lenni. Midőn pedig Dévai Bíró Mátyás, kit Bod a' Grinæus' Tanítványának ír lenni, az Úr' Vatsorájáról való tudományt Zvinglius és Melanchton szerént tanítaná Budán, hol ő mint a' Tanítója-is, azért tömlöztöt szenvedett, azt a' Nép is örömmel vette; minthogy arra Grinæus által már annak előtte elkészítetett. Utóljára, Grinæus Simon, valamint Melanchtonnak ifjú korában Porta Herciniában tanuló társa; úgy Bétsi és Budai Professor korában-is levelező barátja lévén, az Úr' Vatsorájáról való tudományban egy értelemben lehetett Melanchtonnal; és éppen ezért ment Magyar Országból való ki-űzettetésekor-is elsőben Melanchtonhoz, 's hihető annak komendálásából Basileába, mint az ő értelmén lévő Akadémiába.

Annyi bizonyos, hogy mikor 1649-ben arról tétetnék a' Diétán panasz, hogy mégis volnának az Országban Hufsziták: akkor az Evangelikus Státus azt felelte, hogy a' Hufsziták, a' kik csak voltak, a' Helvetika Confessiót vették-be; (a) ezeknek hát az Úr' Vatsorájáról olly értelmek lévén mint a' Helvetusoknak, és ugyan ezek között a' reformátzió elein sokan lakván Magyar Országban: látni való hogy ezek Zvingliusnak az Úr' Vatsorájáról való értelmét a' Reformátzió' leg-első kezdetében már közönségesen terjeszthettek. Mivel pedig Lampe, más Írók után azt állítja, hogy Magyar Országban a' Reformátzió előtt sok Waldensesek húzták meg magokat; ezek pedig az Úr' Vatsorájáról való tudományban a' Reformátusokkal egyet értettek: nem tsuda ha ugyan ő azt-is állította, hogy e-
lébb volt Magyar Orzágon a' Református Vallás, mint a' Luther' tudománya.

Az is tagadhatatlan dolog, hogy elkezdvén a' Magyarok 1522-ben a' Vittembergába való ki-járást: lehetetlen volt többé hogy Zvingliusnak az Úr' Vatsorájáról való élelmét magokkal bé ne hozzák. Mert

Lutherrel már Carolostadius' az Úr Vatsorájáról való tudományban nem értett egyet; Melanchton pedig nem a' Luther', hanem az Helvétusok' értelmét követte: a' honnan *Kripto*, vagy *titkos Kálvinistának* is neveztetett; tehát a' kik őtet hallgatták, ha soha Helvétziába nem jártak-is, Zvingliusnak Úr Vatsorájáról való értelmét hozták-bé magokkal. És ezen állítással egyeznek-meg némely Íróink' bizonyosságaik; kik közzül a' Magyar Kronikának Írója, melly 1660 Pető Gergely neve alatt ki-adatott, minekutána meg írta, hogy a' Luther' tudománya kik által hozatott-be, mindjárt utána téfzi, hogy a' Reformáta Vallás is azonnal béjött, így szólván: *Azután a' Kálvinus' trombitási-is bé-kürtölének a' bárány bőr alatt, úgy-mint Kálmántsehi Márton, a' ki az Urak közzül Petrovits Pétert bolondítá-meg: a' melly bizonyosságból, az Írónak durvaságán kívül az is látszik, hogy igen tsak Kronikás Író volt ő; mert midőn Kálmántsehit az Ország úgy meg-esmérte, hogy már nevénn-is neveztek, az 1527-után lett: úgyde Első Ferdinánd Királyunknak van már olly Parantsolatja, melly Budán 1527-ben Augustus 20-dikán költ, a' mellyben a' Carolstadius', Zvinglius' és Oecolompadius' követői név szerint, és különösen meg-fenyegettetnek, és*

mint a' Luther', úgy a' Zvinglius' tudománya követése és terjesztése keményen megtiltatik; mint ezen Parantsolatot az Ország' Könyves házában, de Raupachnál is lehet látni: és így ezen Parantsolat fel-tézi, hogy már 1527-előtt annyira meg-félszkelte magát Magyar Országon a' Reformáta Valás, hogy annak el-nyomattatását, éppen úgy, mint a' Lutherét, tsak Királyi Parantsolatnál fogva lehetett reményleni. (b) Ezen Parantsolat által való meg-fenyegetésre tze-
loz az Ország' Törvénye az 1548-ész-tendő-béli Diétának 11 Tzikkelyében: hogy tudniilik, a' Sakramentáriusok (így nevezetvén már ekkor a' Reformátusok) a' Királyi Felség meg-fenyegetésénél fogva ki-üzetessenek. (*Sacramentarios juxta admonitionem*

(b) Ezen parantsolatnak ide tartozó egy része a' régi írás szerént így van: *Wir Ferdinandus &c. wollen und befehlen hiemit ernstlich, das niemand in den erblichen, und andern unsern Landen Lutherrische, Zwinglische, Decolompädische, noch andere derselben Anhänger, und Nachfolger Bücher Schriften, Gemähl, oder andere unzümblich; Deutungen; drucken, schreiben, fass haben; verkaufen, kaufen, lesen, noch behalten soll &c. &c. Gegeben in unserer Stadt Ofen am zwanzigsten des Monats Augusti im fünfzehnhundert und sieben und zwanzigsten; unserer Reiche im ersten Jahre.* —

Regiæ Maiestatis procul expellendo; esse) Akar-
mikor kedetett hát leg-elsöben közönsé-
sen hallattatni, öltalmaztatni, és terjesztet-
ni a' Zvinglius' értelme, vagy a' Reformá-
ta Vallás; a' bizonyos, hogy 1527-elött
már egész Magyar Országot, szinte úgy el-
borította az, mint a' Luther' tudománya;
mert ennek szinte úgy, és éppen azon Pa-
rantsolattal kellett gátot vetni, mellyel a-
mazt I. Ferdinánd meg akarta fojtani, — és
nevezetesen, hogy *Pápán* 1526-ban már a'
Reformáta Vallásnak közönséges gyakor-
lása is meg völt, azt azon Ekklesia' Históri-
ájában meg-írtuk.

Különösen is pedig közönséges Históri-
ai jegyzésekből tudhani; hogy már 1530-
elött jóval is a' *Szepességen*, és így a' hol a'
Hussiták' fészke völt, találkoztak olly kö-
zönséges Tanítók, kik a' Zvinglius' értel-
mét tanították. Nevezetesen Erdélyi An-
tal Kassai Prédikátor azt írja az Eperjesi
Papnak, hogy ő már *régen* vett Luthertől
az eránt Levelet, hogy az ő értelmében áll-
hatatos maradjon, a' kiugyan ekkor a' kis
Szebenieknek János nevü Prédikátorjok
ellen panaszkodott, hogy az a' Zvingliánu-
sok' értelmét tartaná 's tanítaná. (c) Dévai

Bíró Matyásról is 1530-túl világosan állítatik, hogy *Budán, Pápán, Sárváron, a' Batiaton* mellyékén, *Kassán és Debretzenben*, a' hol Esperest is vólt, olly buzgó hirdetője vólt a' Helvetusok' értelmének, hogy a' Bártfai iskola' Rector Professora Stökél, és az Eperjesi Papok, Luther előtt ő ellene különösen is panaszolkodnának; mint az egyebek közt Luthernek 1544-ben az Eperjesiekhez írt leveléből megtetszik. *Debretzeni* Esperest korában pedig senkit azon Papi Megyében a' Prédikátorságra bé nem vett, hanemha az Úr Vatsorájáról a' Helvetusoknak értelmét hitte és vallotta. (d) Ugyan 1530-előtt ki-jövéen Kálmántsehi Sánta Márton Baranyából, hol eddig csak a' köz népnek hirdette a' Helvetusok' értelme szerént elő-adott Évangéliomot; mint valami közönséges Apostola a' Reformáta Vallásnak, egész Munkátság bé-járt sok Földet, hol 1530-ban a' Nagyságos Petrovits Pétert a' Reformáta Vallásra térítette. Onnan visszajövéen, Debretzenben tanított, Bálint Pap és

---

(d) *Mathias Dévay als Prediger und Senior zu Debretzin, liefs niemanden zum Predigtamte gelangen, als nur solche, die mit ihm einorley Meynung waren. Klein Nachrichten von den Lebensumständen, Evangelischer Prediger. B. 2. p. 104. et 70. —*

Dévai után, a' kik itt a' Reformáta Vallás' terjesztését Radán Balással mind el-kezdették, mind végre hajtották; úgy hogy a' nép az Oskolát, mellyben lévő Mester házáról, még ma-is egy *Útlza Mester útlzának* neveztetik, és a' Reformátzio előtt sokkal e-lébb épült Szent András' Templomát, melly a' tűz miatt nem régen semmivé tétetett 's úgy nevezett öreg Templom volt, Református Oskolává, Mester Házzá, és Templomá változtatta által. Ugyan Kálmántsehi Sánta Márton 1557-ben, és már rendes Debretzeni Prédikátor körében fel-kelvén, Magyar Országot, és Erdélyt öszve járta, és Szegedi Lajossal, Peraki Lörintztzel, 's Kolosvári Fodor Bálinttal a' Kálvin' tudományát hirdették, mellyben őket Mélius Péter is követte; úgy hogy Haner szerént, az Erdélyi Székelyek, kik 1562-ig Luthert követték, sőt még a' Szászok közzül-is sokan, Reformátusokká lettek. — A' *Kolosvári Reformáta Ekklésia Heltainak* sokat köizönhet: mert ő helyhezette ott a' Reformáta Vallást erősebb lábra; de ugyan ő tette-is azt ott semmive 1560-ban: ugyan-is a' Sociniánusok Kolosvárban erőt vévén, tsak hogy a' *dézma* tovább-is Heltaié lehessen, mellyet már ekkor a' Sociniánusok a' magok Papjaik' számára foglaltak el; tehát a' *Sociniánusok'* Vallására

Vallására állott, és hallgatóinak-is nagy részét magával azon Vallásra által-vitte; úgy hogy még 1611-ben sem lévén Templomok a' Reformátusoknak, a' Közép útszában csak egy házban tanítatott a' Reformáta Vallás. Heltait ezen tselekedetéért Károlyi Peter Varadi Református Prédikátor Kolosvári *második Midásnak* nevezte, úgymint a' ki csak aranyat gyűjthessen, az aragnál drágább és igazabb hitet-is kész volt meg-változtatni. — Nevezetes Református Reformátor volt Kopátsi István-is, a' kiről Németi Mihály Dominicájának Elöl-járó Beszédében így ír: „Az Erdödi már Reformáta Ekklesiából 1547-ben Kopátsi Istvánt hívják Nagy Bányára, és azt reformálván 1549-ben vitelik Patakra, a' hol mind a' Scholát, mind az Ekklesiát reformálja, mind a' Nagyságos Perényi Pétert az Evangyéliomi igazságra hozza“. Ezen Németi, Pataknak és Perényinek leg-első reformálódását nem érthette; mert ő is tudta, hogy az 1522 körül már meg-esett, és így ezzel azt az időt akarta meghatározni, mellyben Patak Földes Urastól együtt, és Nagy Bánya-is, Kopátsi Istvánnak munkája által a' Reformáta Vallásra által-jöttek. — *Sziget, Huszt*, 's több ezen vidéken lévő helyek, egy Pál nevű Református Prédiká-

tor által hozattattak, mint azon Ekklesiái Megye' Matrikulájából ki jegyeztetett, 1556-ban a' Reformáta Vallásra. — Sok kárt tett Thúri Pál, utóbb Bihari Predikátor, a' Luthránus Ekklesiákra nézve azzal, hogy ő is oda hagyta azon Vallásbeli felekezetet; mert őtet mások is követték, a' ki m. u. a' Kálvin' *Institutiones Religionis Christianæ* nevű Könyvére ezt a' verset írta: *Præter Apostolicas post. Christi tempora chartas, Huic peperere libro Secula nulla parem*, még inkább kötelesnek esmérte magát a' Kálvin' tudománya' terjesztésére. — *Váradra* bár későn, de leg-elsőben-is a' Reformáta, vagy Kálvinus' Vallása vitetett-bé. A' felettebb-is buzgó Martinusi Püspök miatt ugyan-is még tsak közel sem mehetek a' Reformátusok Váradhoz; mivel ő mind a' Nagyságos Battyáni Orbánban; mind egy Váradí vigyázatlan Egyházfiban eléggé meg-mutatá, hogy az 1523 és 1525 esztendőbeli törvényeket, hogy kell a' Protestánsokra nézve bé-tölteni. Ő tehát 1551-ben meg-öletetvén, midőn az ő successora Zaberdin Mátyás-is 1556-ban meg-halálozott: Isabella Királyné ástózván; de reá is szorúlván a' Püspöki jószágokra, a' Kolosvárra 1556. eszt. November 25-dik napjára hirdetett Ország Gyűlésben midőn azt határozatná-meg,

hogy a' Püspökségeknek, Káptalanoknak, Conventeknek 's a' t. jószágai el-foglaltassanak, és közönséges haszonra fordittassanak; a' Várad Püspökséget-is Isabella a' maga részére el-foglalta: a' mit a' Várad Várnak akkori Kapitánya Nyakazó Antal végre akarván hajtani, a' Sz. László' Papjait és a' Barátokat Váradról 1557-ben ki hajtotta. Nem lévén tehát már, a' kik a' Protestáns Vallásnak annyira ellene álljanak, de 1557-ben egész Várad tűz által-is el-pusztittatván; Isabella egy Tordáról 1558-han Martius 24-dikén küldött Levelében meg engedte, hogy akármi idegen emberek akarnának az elpusztult Váradra menni, akár lakóul, akár építés végett, azoknak ott szabad meg-telepedés engedtessek: 's ezen alkalmatossággal, mivel már Várad körül és a' Körösmen tében mindenütt Reformátusok laktak, ezek Váradra bé-menvén, magokkal oda a' Ref. Vallást 1558-ban bé-vitték; és úgy megfundáltak, hogy Várad egy volt a' legnevezetesebb lakó helyek a' Reformátusoknak. — Meg-gyújtván pedig Szegedi Kiss István igen tudós és a' külsőktől-is méltán betsültetett Hazánkfia a' Reformáta Vallás' fáklyáját *Tasnádon* szinte Erdély' szélén, a' Réz és Mész Hegyek' mentében, el-hordozta azt hol szerentsés, hol szerentsétlen álla-

potja lévén, egész Sclavoniáig a' Dráva és Száva partokig. - Ő ugyan-is Lippán, Gyulán, Krakkóban, és Vittembergában tudományos pályáját meg-futván, 1548-ban tanított a' Tashádi Reformáta Oskolában: de onnan, m u. 200. darab könyveitől meg-fosztott, ki-verettetvén, 1546-ban a' Gyulai, 1547-ban a' Tzeglédi, annakutánna a' Temesvári, 1551-beu a' Mező-Thúri, 1553-ban a' Békési Ref. Oskolákban és nevezetes Ref. Ekklesiákban tanított. Itt is minden javaiból ki-raboltatván, ugyan ezen esztendőben vitetett a' Tolnai nevezetes Ref. Oskolába; mellyhez hasonló tsak a' Pétsi 's Veresmarthi Gymnáziumok voltak ezen a' részben, úgymint a' mellyre még Erdelyből is fundációk tétettek. Sztárai Mihály a' Száva, Dráva, és Duna mellyéki Tartományoknak Református Reformátora és Baranyai leg-első Ref. Püspök, hét esztendő alatt 120. Ref. Ekklesiákat állított-fel azokon a' vidékeken. Szegedi Istvánt 1554-ben a' Laskói Reform. Ekklesia Prédikátorává tette, a' ki Sztárai helyébe, ki a' bejebb való részeknek reformációjában foglalatzkodott, a' Tolnai 's Felső Baranyai Ref. Ekklesiák' Superintendensévé lett: 1558-ban pedig a' Kálmántshu Ref. Ekklesiától hivatott-meg. Ezen esztendőben a' Sziget-

vári és Baboltsai Commendánsok, Báró Horváth és Pernyési Református fő Urak, Szegedit mag-esmérvén, véle barátkoztak, magokhoz ki-hívták, az általa fel-szenteltetett új Predikátorok' fel-szenteltetésén meg-jelentek; és egy felől Szegedi, más felől ezen buzgó Urak' példájokkal, és tanításaikkal is, az Évangéliomi bárányokhoz hasonló Baranyai és Somogyi lakosokat a' Ref. Vallásra által-hozták, és a' Kristusnak azon parantsolatja szerént: legeltessed az én juhaimat! Szegedi nem csak legeltette azokat, hanem mint jó Pásztor, az ő életét-adta-is azokért. Szegedi ugyan-is a' Török Basák előtt gyanúságba jött azzal, hogy ő mint Püspök, a' Török' birodalmán kívül lévő Ekklesiákba - is ki-ment, azokat meg-látogatta, 's tanítgatta; mellyet a' vádlók úgy vivén-be, mintha Szegedi a' Német Császár' népeivel a' Törökök ellen spionkodna; meg-fogattatott, sanyarú tömlötzbe vettetett, és ott kegyetlenül kínoztatott. Mélius Péter és Tzeglédi György, amaz Debretzeni, ez pedig Váradi Ref. Predikátorok, akarván ezen nagy és hasznos Reformátoron segíteni, nagy summa pénzzel el-jöttek, hogy ötet a' fogságból ki-szabadítsák. Ki-szabadulván Szegedi a' kegyetlen Török Basá' körmei közül; oda hagyta Tolnát,

Baranyát, és a' Rátzkevi Ref. Ekklesiába ment, a' hol Skaritzai Máté Szerént (a' ki 1560. körül Bellei Tamás *Pesti* Ref. Predikátor alatt Pesti Oskola Mester, azután pedig Rátzkevi Pappá lett) 1572-ben meg is holt. Somogyon és Baranyán belől *Kroatiában és Dalmáziában*, igen buzgón terjesztette a' Ref. Vallást ama' nagy Vitéz Zrinyi Miklós; a' ki a' maga jószágában *Nedelitzben* egy könyv-nyomtató Műhelyt is állított fel, mellyben Protestáns Katechismust, s egyéb Theologus könyveket is nyomtattatott ki, a' többek között a' *Büchich Mihály* Katechismusát, a' ki Plebánusból Reformátussá lévén, nem gondolt sem a' többszöri canonica intésekkel, sem Draskovits Püspök által a' Synodusban lett meg-sententziázattással, mind írásával, mind prédikállásával hirdette a' Reformáta Vallást. Hasonló buzgósággal viseltetett a' Reformáta Valláshoz s annak terjesztőihez *Szala és Vas* Vármegyékben a' Nagyságos Zechy vagy Szétsi Familia; még szembentünőbbén a' Gróf Battyáni Ház, mellynek *Német újvárdan* nevezetes Pápja volt Beithe István, a' ki a' Luther' tudományától el-állván, nagy tekintetével sokakat maga után a' Reformáta Vallásra által-hozott. Veszprém Vármegyében *Pápán* kapott leg-elsőben is lábra a'

Reformáta Vallás, hirdetvén ezt itt Bálint Pap leg-elsőben. Innen pedig a' körül belől lévő sok számú Refor. Ekklesiákra, a' mellyek ama' nagy Református Úrnak Török Bálintnak a' Dunáig ki-nyúló Uradalmaiban voltak, egyebek között ugyan Bálint Pap, és ő utánna Dévai Bíró Mátyás által sűgárgzott-ki a' Reformáta Vallás' fénye és világa: — a' melly hogy annál jobban terjesztessék, Pápán egy könyv-nyomtató műhely-is állittatott-fel, melyben nyomtattott-ki leg-elsőben a' Heidelbergai katechismus Magyar nyelven, — 1557-ben pedig a' Hertzegszőlösön 40. Ref. Prédikátorok által készített Kánonok, mellyeknek egész Pápa Városa' lakosinak, mint már egészen Reformátusoknak nevében, minekutánna Török István, a' Török Bálint' fia, mint Földes Úr, és még a' Várbeli Kapitány, neveket alá-írták, és hogy ezt bé-vették, petsétjekkel-is meg-erősítették volna, a' Pápai Bíró Szij Ferentz, és a' Nemes Tanáts alá-írták neveket, 's a' Város' petsétjével azt, mint ez még ma is látható dolog, meg-petsételték.

(e) A' *Mátyus* földén, — *Bars* és *Nyitra* Vármegyében, szinte olly számú Ref. Ekklé-

siák voltak, a' mit annak lehet köszönni, hogy Török Balint 1526-ban el-foglalván a' Nyitrai Püspöki jószágot, mint a' Reformáta Vallásnak Szeretője, olly Tanítókat hívhatott ide az ő Komárom Vármegyében fekvő Gesztesi jószágából, 's Pápa tájékáról is, kik ezen részekben nagy elő-menettel terjeszthették a' Refor. Vallást. — *Komáromban*, mint a' Tsalló-köz' szeme fényében, a' leg-első Refor: Prédikátor volt Novai Ferentz, a' kit közönségesen Síró Ferentz-nek hívtak. Annak helyébe lett egy Keresztes nevű, a' ki után Dobronoki Miklós lett Prédikátorrá, a' ki 1608. körül a' Tsal-lóközi Superintendentiának Püspökjévé tétett. — Tzene Péternek, a' ki *Ersek Újvárott* és *Samarjában* paposkodott, tulajdonítja a' *Szapi* igen régi Matricula a' Poson, Győr, és Komárom Vármegyebéli Ekklesiáknak nyomosabb Reformációját, a' ki olly ékesen és fontosan tudott beszélni, hogy *második Kálvinnak* hivattatnék; de tekintete és be-zédének hitelessége-is olly' nagy volt, hogy mikor a' Reformátussá lett Katholikusoktól az kérdeztetnék: „Miért lettél Eretnekké? elégnek tartották azt felelni: „Mert a' nagy Atya jó Tzene Péter mondotta“. — Mind ezeket öfzve-vévén, látni/ való, hogy sem Xyländernek, sem Tsétsinek, egy szó-

val azoknak értelmek nem helyes, a' kik azt állítják, hogy Dévai vólt a' leg-első a' ki a' Reformáta Vallást leg-elsőben M. Országba bé-hozta. (f) Windisch pedig, és némelly igen részre hajló Írók, tudva hibáznak, midön azt írják, hogy a' Refor. Vallás 1521. esztendő után még harmintz esztendővel jött-bé a' két hazába; holott már ekkor a' Reformátusoknak Püspökjeik, és több Zsinatjaik-is vóltak a' Hazában.

II. R É S Z.

A' Protestáns Vallás' Szerentsés terjedéséről, és hirtelen lett megnevekedéséről

VI. §.

A' Magyar és Erdéyi Mágnásoknak 's Nemeseknek nagy része a' Protestáns Vallásra tért által.

A⁹ fellyebb elő-számláltt Reformátorok által, olly szerentsésen terjedt köztünk a' Re-

---

(f) *Mathias Dévay factus postmodum Debreciniensis Pastor, primus intulit dogma Sacramentarium. Xylander in Matricula 24 Regalium p. 208 — Oratio Secularis Joh. Tsétsi p. 19.*

formátzió, hogy az Országnek majd minden Mánásai v. Fő Üri Rendei, és Nemesi a' XVI. Században, és a' XVII-diknek elején, Pázmán Péter' idejéig, az Evangelika, és Reformáta Vallást követték: — a' mit ha tsupán tsak a' Protestáns Irók bizonyitnának, úgy sem volna ugyan a' dolog hihetetlen; de mivel ezt a' Reformátio-kor éltt Katholikus Irók, és azok után a' későbbiek-is hitelesen állítják; már ez ellen ki-fogást nem lehet tenni. Szentiványi Márton ugyan, Szántó István híres és a' Reformátiohoz közel éltt Jészuita után világosan írja, hogy a' Jészuiták' Oskoláinak M. Országban lett fel-állítások előtt, már tsak három Mánás volt, a' ki nem reformálódott; a' Nemesek között pedig alig volt tsak egy is, a' ki Protestáns nem lett volna: „ Ezen alkalmatossággal, úgymond „ Szentiványi tudós Jészuita; erőt vettek „ Magyar és Erdély Országokban különb- „ különbféle Eretnekségek; mellyeknek ám- „ bár a' Püspökök magokat ellenek szegez- „ ték: erőt vett mindazáltal az el-ragado- „ zott Ekklesiái jószágokból részt vevő Mán- „ ásoknak és Nemeseknek erőszakos ellent- „ állások. Mert már már annyira ment a' „ dolog, hogy a' Jészuiták' közönséges Os- „ koláinak fel-állítások előtt, (melly 1560.

„körül esett) egész Magyar Országban a'
 „Katholika Valláson *tsupán három Mágná-*
 „*sok* volbának, a' *Nemesek* között pedig
 „*alig vót tsák egy is*, mint bizonyítja Ara-
 „tor (Szántó) István egy a' Magyar Orzá-
 „gi elsőb Jésuitak között a' maga Kéz írá-
 „siban. “ (a) — Kazy Ferentz pedig,
 hogy a' több Magyar és idegen Írókat el-
 hallgassam, hasonlóképpen tudós Jésuita,
 minekutánna azon Protestáns Magyar Feje-
 delmeket, Mágnásokat, és Fő Nemeseket
 el-számlálta volna, kik 1617-ben a' Refor-
 máció kezdetét *Jubileum* Vigságok közt meg-
 űlték, maga azokhoz, a' Beréni, Devéki,
 Szentiványi, Fantsi, Szyrmai, Kenény,
 Bartsai, és Haller Mágnási rendből való

Lásd. (a) Szentiványinak *Diss. Paral.* p. 127
 „szavai így vagynak: *Atque hac occasione invalu-*
 „*ere in Hungaria et Transilvania variæ hæreses,*
 „*quibus esto Episcopi sese opponere conabantur,*
 „*prævaluit tamen violenta resistentia Nobilium et*
 „*Magnatum, ex præda bonorum Ecclesiasticorum*
 „*participantium. Eo enim iam ventum fuerat, ut*
 „*ante Introductionem publicarum Scholarum Socie-*
 „*tatis Jesu in Hungaria, in toto regno nonnisi tres*
 „*Magnates numerarentur Catholici, ex Nobilibus*
 „*vero vix ulli: ut testis est P. Steph. Arator, unus*
 „*ex primis Patribus Nationis Hungaricæ in suis M.S.—*

nagy Familiákat-is hozzá-adta. — Tudjuk azonban, hogy mindjárt a' Reformáció' há-
 nalában, ezen Fő Familiákon kívül, melyek
 Kazy által elő-számláltatnak, mások-is, és
 sokan jöttek által a' Protestáns Vallásra; mel-
 lyek közt Pázmán Péter, Perényi Pétert
 mondja leg-elsőnek, így szólván: „ Az
 „ Urak között első Perényi Péter, a' ki Ko-
 „ pátsi Istvántól, és Sztárai Mihálytól meg-
 „ tsalattatván, Luther után indult. Perényi
 „ után Drágfi Gáspár meg-mételyesedék a'
 „ Batizi András és Dévai Mátyás tanácsá-
 „ ból“. De Németi Mihály Török Bálin-
 tot elébb reformáltatottnak írja Drágfinál: „
 „ E' Méltóságos Úrnak, úgymond, az az
 „ Török Bálintnak, nyomdokit követte a'
 „ Méltóságos Drágfi Gáspár; ki-is bé-vette
 „ a' Reformációt Deretskei Demetertől, ki
 „ a' Szilágyban reformált János Király' ide-
 „ jében 1530. táján.“ — Mind Drágfinál,
 mind Töröknél elébb reformáltatott Pemp-
 flinger Márk, a' ki már 1522-ben a' Prote-
 stáns Vallásnak Szebenben nagy óltalmazója
 volt; még ezeknél-is pedig régibb barátja
 volt *Turzó János* Breszlai Püspök az Evan-
 geliumi tudománynak, a' ki 1520. eszt. e-
 lött már Lutherrel és Melanchtonnal levele-
 zett, 's a' kiről Luther azt hitte, hogy az
 Evangelika hitben holt meg.

VII. §.

A' XVI. és XVII. Századokban Protestáns Vallásra tért, 's azt vallott nevezetesebb Fejedelmeknek, Grófoknak, Baróknak, 's Fő Úri Rendből valóknak Laistroma.

Semmiből jobban meg nem lehet ítélni a' Protestáns Vallásnak szerentsés el-terjedését és meg-nevekedését, mint azon Fejedelmi, és Fő renden lévő nagy Úri Familiák' Laistromából, kik a' Reformációtól fogva szinte 1650-ig, a' mi, és más Valláson lévő Íróink' bizonyságok szerént ezt a' Vallást vallották, és közzülök sokan még ma is azt követik. Ezen Fő Uraknak, — de nem mindnyájának — Laistromát, Familiák szerént, és Ábétzére szedve ekképpen írjuk meg:

A.

Alaghi Familia. — Báró Alaghi János 1560-ban meg-kérdezte a' Vittembergai Theologusokat az eránt, ha meg kellene-e továbbra is az Úr' Vatsorájában az Ostyát tartani? vagy kenyeret kellene a' helyett felvenni? mellyre azok azon esztendőben Julius' 28-dikán feleltek-is. — Alaghi Kerentz, Regézt Várának ez is örökös Ura, 's a' Rákótzai 'Sigmund' Feleségének Alaghi Katalinnak Attya, 1605-táján nagy hírű ember volt.

Althán. — Kristóf, Eustachius, Farkas, és Wilhelm Bárók, 1578-ban a Haza' Nemesei közzé fel-vétettek, kikről Raupach úgy emlékezik, mint a' kik már ekkor az Austriai Evangélikusok közt Fő emberek voltak.

Anna. — a' Jaksit Péter' Özvegye, 1529-ben a' Maros és Körös közt lévő jószágában terjesztette az Evangéliomi Vallást: mellyet hogy jobban meg fundálhasson, Akadémiákon-is taníttatott a' maga költségén némelly jó reménységű Ifjakat, kiket a' maga jószágában Prédikátorokká tett. Ilyen tzelből taníttatta Vitus Jánost-is először Gyulán, hol mindjárt a' Reformáció' elein kezdett egy kis Oskola indulni, azután pedig az Erdödi szépen virágzó Reformáta Oskolában, hol Kopátsi István a' Görög és Deák nyelvekre-is ötet szépen meg-tanította. Meg-halálozván pedig Anna, az ő Leánya *Jaksit Anna* küldötte-fel ötet a' maga költségén Melanchton' hallgatására; a' kinek 1552-ben különös levelével is ajánlotta ötet.

Apaffi. — Apaffi György, Bethlen Gábor Fejedelem' belső Tanácsosa, a' kinek Petki Borbálától született 1632. Apafi Mihály nevű fia. Ez 1661-ben Erdélyi Fejedlemmé tétetvén, a' Reformáta Vallásnak nagy jóltévője és őltalma volt. A' Patakról Bá-

tori 'Sofia és Rákótzai Ferentz által ki-vertt Deákokat Buzinkai Mihály és Pósházi János nevű Professoraikkal együtt Fejedelmi adakozásából táplálta, adván ezeknek számára minden esztendőnként 600 forintokat, és 400 köböl búzát; de a' mit Benkő hibásan jegyzett-fel. A' Debretzeni Ref. Collegium' Professorai' tartására 3000, a' Deákokéra pedig 2000 kő sőt parantsolt minden esztendőben, és mind örökké adattatni; a' mit ha tétstett aknai árron ott mindjárt el-is adhattak, Apafinak ezen rendelése szerént: „Kegyelmesen, és serio parantsoljuk, a' meg-írtt öt ezer kő sőkat, ha Collegiumunk és Mesterünk el akarják adni, aknai árron „szabados el-adását engedje meg kegyelme- „tek“. — A' Diószegi Ref. Oskolának esztendőnként ötven forintokat adatott. — Midőn Erdélyt az Austriai Ház' őltalma alá adta; az Erdélyben bé-vett négy Vallásoknak állandó szabadságot szerzett. — 1663-ban pedig a' Török táborból vissza-térvén, és Szegeden menvén keresztül, minekutánna az ott lévő Reformáta Ekklesiának szomorú állapotját meg-értette, aboz szép kegyelmes-séggel volt.

Artándi. — Artándi Hedviga, a' Száva és Dráva között volt Reformáta Ekklesiának kegyes jóltévőjök.

B.

Balásfi. — Balásfi Meinárdnak udvari Papja volt a' leg-első Túl a' Tiszai Refor. Superintendens Hevesi Mihály.

Balassa. — Ezen Grófi Familiából a' Reformátziótól fogva a' XVIII. Század' közepeig nagy hivatalokat viseltt Protestánsok voltak: mint *Balassa Menyhárt* 1533 — 1543 Hont, azután Nógrád és Bars — *Sigmund Borsod* 1540. — *András* 1575 Nógrád, — *János* 1562 Hont Vármegyék' Fő Ispánjai. Ezen utolsónak, és még Balassa Istvánnak serkentésekre és ajánlott segítségekre akarta Bornemisza Péter az egész Bibliát magyarul kiadni. — Még ma-is esmeretesek a' *Nagyságos Vitéz Gyarmathi Balassa Bálintnak Istenes Enekei*, a' ki felett Tólnai Balogh István Unghvári Református Prédikátor és Esperest Halotti Beszédet tartott. *Balassa Borbála* a' Török János' szerentsétlen felesége, valamint *Simon* és *László*, 1657-től-is különös Jóltevői voltak a' Refor. Valásnak.

Bánfi. — Alsó Lindvai *Bánfi Miklós* 1571 táján Szala Vármegye' Fő Ispánja, kinek udvari Papja volt Koltsár György. — *László* és *István*, amaz 1574. — 1586. Királyi Fő Lovász Mester, e' pedig Királyi Fő Alzaltnok, és Szala Vármegye' Fő Ispánja,

pánja 1554 — 1568. — *Losontzi Bárá Benffy Ferentz*, az Attyától *Benffy Farkastól* Vittembergába küldettétvén tanúlói, 1588 és 1589 eszt. ugyan itt *Rector Magnificus* vólt. — *Dienes*; Apafi Mihály alatt nagy vitéz, de a' Tanulóknak-is jóltévője vólt, tévén a' Kolosvári Ref. Collégiumban 10. tanulóra fundátziót, a' Veresmarthi Oskola' szükségére pedig, hogy a' Baranyai gyermekek annál jobb móddal taníttassanak, 40 forintokat adván.

Barkótzsi — *Lajzló*, Zemplin Vármegye' Vice Ispánja. — *Sándor* 1642-ig a' Refor. Vallást követte; de a' ki ekkor a' R. Katholika Hitre tért által-

Bartsai — *Sigmond*, 1619-ben Pareus Dávidot hallgatta Heidelbergában. — *Akos* Erdélyi Fejedelem, a' ki Erdélyben Univerzitást akart fel-állítani, mellyről való planumot el-készített Apátzai Csere János; de az Ország' sokféle háborgattatási miatt ehhez hozzá nem foghatott.

Bátori. — Ez az Erdélyi Fejedelmekkel, Ország' Biráival, sőt Királylyal-is ditsekedő Familia, a' Ref. Vallásnak követője vólt. — *Somlói Bátori Anna* Drágfi Gáspárnak felesége 1550 tájban özvegységre maradván, *Etse-di Batori Györgyhöz* ment férjhez, 's kettőjök akarajából tartatott az Qvári Zsinat

ezen ő városokban. *Etsedi Bátori István* Ország Bírāja, és Fő Ispány, feleségével *Homonnai Eufrosinával* Typográphiát állítván fel Visolyban a' magok jószágokban, a' Károli Bibliát 1590 - ben ki - nyomtattatták. Ugyan ő a' fiával Gergélylyel a' Varanói Eklésiát falukkal, tizedekkel, malmokkal megajándékozván, megholt 1605, prédikállván felette Hodászi Lukáts Ref. Superintendens. — *Somlói Bátori Gábor* elsőben Bátori András Kardinálisnál tartózkodott, utóbb pedig Etsedi Bátori Istvánhoz vonván magát, ettől olly feltétellel fiává fogadtatott, ha el-hagyná a' Katholika Vallást; a' mit ő meg-is tselekedett, és Reformátussá lett. Ennél fogva nagy tehetségű Úrrá lévén, Erdélyi Fejedelemmé választatott: de 1613-bann megölettetvén, teste 15 esztendeig minden halotti tisztelet nélkül dugatott-el, míg nem 1628-ban Bethlen Gábor' parantsolatjából Fejedelemhez illő módon temettetnék-el, Alvintzi Péter és Tzeplédi János Refor. Predikátorok tartván felette halotti tanításokat. — *Kristóf Bihari* Fő Ispány 1570 táján, kinek felesége Botskai Er'sébeth, Miklós és Zsigmond nevű Fijait, 's *Griseidin* nevű Leányát, a' ki Zamoisci János Lengyel Cancelláriushoz ment férjhez, a' Reformáta Vallásban nevelte-fel; de 'Sigmond idővel Ka-

tholikussá lett. — *István* Lengyel Király, és az előtt 1571 — 1576. Erdélyi Fejedelem. Erről *Paksi Mihály* Egri Ref. Prédikátor Simlerhez 1572-benn küldött Levelében így ír: *Princeps novus Transylvaniae Concionatorem Aulae habet hominem quemdam simplicem NOSTRAE, hoc est purae Confessionis, sed infra mediocritatem doctum. In eius locum substituere voluit Petr. Karolium nostrum, sed is natura quum a conversatione Aulica abhorreat, munus hoc obire recusavit &c.* Fejedelemmé lévén, az Evangelikusoknak megparantsolta, hogy az ő megholt Püspökjök' Hebler Mátyás' helyébe tegyenek mást. A' Sociniánus Könyveknek ki-nyomtatását meg-tiltotta, a' közönséges Stipendiumokat ezeknek kezekből kivette. Midőn pedig némelly Jésuitáktól arra ingereltetnék, hogy a' Protestánsok eránt ne lenne olly hajlandósággal; ezt felelte: „A' Népeknek, nem „pedig a' Lelkiesméretnek vagyok Királya. „Az Isten ez hármat magának hagyta: Va- „lamit a' semmiből teremteni, — a' jöven- „döket előre tudni, és a' Lelkiesméreten „uralkodni.“

Battyáni. — *Battyáni Orban* 1545 körül Isabella' belső Tanácsosa, a' ki mivel Martinúzinak a' Protestánsok' kemény Ostorának mindenekbenn ellentállott, 1546-

ban ennek szolgája által *meg-étettetett*, nem hagyván még a' koporsóban-is békét. meghóltt testének, ki-vettetvén azt Martinúzi a' Gyula Fehérvári Templomból, és ganéjba ásatván-el. — *Boldizsar*, a' kinek udvari Papja vólt Németh Újvarban Bejthe István Túl a' Dunai Reform. Superintendens 1580 tájban; a' fiát pedig Ferentzet, Bejthe Imre által, a' ki Istvánnak a' fia vólt, tanította és neveltette. Ennek felesége vólt *Koppelobkovitz Éva*, a' kinek mint a' Ref. Valás' nagy védelmének, ajánlotta Kanisai Pálfi János Ref. Püspök: *Arany Temjenező, Thuribulum Aureum* nevű könyvét, melly 1622-ben Pápán nyomtattatott-ki. Molnár Albertnek nagy jóltévője vólt Ferentz, ki által az a' Németh Újvári Oskola' Rectoráúll meg is hívattatott. — *Adám* vólt az, a' ki 1634 a' R. Hitre általtért; melly alkalmatossággal Kanisai-is Német Újvárból, minden Protestáns Papok' pedig 15. nap alatt az ő jószágaiból ki-küldettettek.

Bebach. — *Imre*, Fehérvári Præpost, és Dévainak nagy pártfogója. — Pelsötzi *Bebach György* nagy óltalma vólt a' Ref. Valás'nak, a' kinek feleségének *Patótszi Sósfiának* ajánlotta Mélius Péter az ő Új Testámentoinát.

Beldi. — *Pál*, Belső Szólnoki Fő Ispányok tanulókat a' maga költségén küldött fel-Akadémiákra 1666 tájban: valamint *Beldi Susánna* a' *Veselényi Pál*' felesége, a' Reform. Ekklésia hűséges dajkájának lenni magát sok rendben megmutatta.

Benitzki. — *Márton*, a' Szólnai Zsinatban 1610-ben jelen volt, és mint Vice Palatinus úgy írta magát alá az ott készült Kánonoknak.

Beréni. — Ezen nagy és régi Familia a' Protestáns Vallást követvén, az 1617. tartott Protest. Jubileumot nagy öröme közt ülte-meg.

Bethlen. — *Gábor* Erdélyi Fejedelem. Ez a' Ref. Ekklésiák' számára Melotai Nyilas Istvánnal egy Ágendát íratott Magyar nyelven. — A' Fehérvári Ref. Collégiumot, bé-helyhezttvén abba ama' Német Országi Professorokat Alstédiust, Bisterfeldet, és Piscátort, virágzásba hozta. — A' Szigeti Oskolát Gymnásiumi állapotra emelte, rendelvén esztendőnként ennek Rectorának 300. a' Deákok' számára pedig 200. kö sőt; a' Bétsi Békesség-kötést meg-újította, — Akadémiákon a' maga költségén sok Alumnusokat tartott; — a' Bibliát 23-szor olvasta keresztül; — sok Prédikátorokat, és azoknak gyermekeiket Nemesi ranggal meg-

ajándékozott; — a' Papi gyűlésekben örömmel meg-jelent, — a' külső Országai tudós Professorokkal, mint Pareussal levelezett; a' Debretzeni el-égett nagy Templomot, melly 6 esztendeig hevert építetlenül, meg-építette, ajándékozván erre 20.000 Zsindelyt, 400 szál deszkát, és 1500 R. forintokat. Az itt lakott Deákságon pedig egyebek között azzal-is segített, hogy a' Czeheknek adott Privilégiális Leveleiben, azokat arra kötelezte, hogy a' Deákság' tartásában bizonyos summa pénzzel, vagy egyéb-bel segítségül legyenek. — A' Szepesi Puzta' dézmáját-is meg-adatta a' Deákságnak. — *István*, a' Fejedelem' Testvérje, 's maga-is kevés ideig Fejedelem, 1619-ben írta-be magát a' Heidelbergai Akadémia' mátrikulá-ába. — *Péter*, Hunyad, és Máramarosi Fő Ispány, meg-halálozvan, Szilágyi Bénéjámín Váradí Ref. Professor mondott felette Halotti Beszédet 1646-ban. — *János*, Cancellárus, a' ki az el-széledtt Fehérvári Oskolát Enyedre szállította által, mellynek 1000 forintokat rendelt, — a' Maros Vásárhelyinek 3000. Az Udvarhelyit pedig egészen maga fundálta 1647-ben, le-tévéni fundusul 4000 forintokat. — *Miklós*, a' ki-nek köszönheti Erdély mint Cancelláriusnak, az Erdélyt illető Leopoldinum Diplomát. —

Bethlen Katalin, II Apaffi Mihály' felesége, ajándékozott a' Debretzeni Ref. Ekklesiának az Úr' Asztalához való egy ezüst pohárt, és ezüst tányért; a' Fehérvári Collegiumbeli Alumnusok' számára pedig eszterdönként 100 forintot, és 100 köböl búzát.

Bodó. — *Ferentz*, 1526-ban elfoglalván az Erdélyi Püspöki jószágot, ugyan akkor a' Protest. Vallásra tért által.

Bornemisza. — *Farkas*, már 1560-ban a' Ref. Vallásnak nagy istápjja volt; valamint *Pál* is I. Rákotzi György' Fő-Generalisa, a' kinek Leányát Annát Lorándfi 'Susanna nevelte-fel, ki idővel I. Apafi Mihály' felesége, és a' Ref. Tanítóknak 's Tűdősoknak kegyes jól-tévőjök volt.

Botskai. — *Botskai Klára*, Eszenyi Tsapi Jánosnak kegyes, és az Isten' Ekklesiájával híven dajkálkodó felesége, megholt 1586-ban. — *Ersébeth*, Batori Kristófnak Bihari Fő Ispánynak felesége, olly kellemetes erköltsű Afzszonyság, hogy az Erdélyi Rendek az ő emlékezetére arany 's ezüst pénzeket verettek. Meg-holt 1581-ben, mínekelötte azon szándékát végre hajthatta volna, hogy a' Bibliát a' maga költségén, mellyet a' szegényeknek ingyen akart adni, ki-nyomtattathatta volna. — *Botskai István* Fejedelem, *Györgynek* a' Fia; minden Bots-

kaiak között leg-nevezetesebb a' Prot. Vallásra nézve, mellynek jussait és szabadságát a' Bétsi Békesség kötésben vizsgál-szerzette, és meg-állította. — Ennek halála után nevezetesebbek voltak *Gábor*, *Miklós*, és *István*, Zemplényi Fő Ispán, a' kinek az akkori Írók sok Könyveiket ajánlották, nevezvén ötet az *igaz Reformáció' erős oszlopának*.

C.

Csáki. — *Mihály*, Izabella' Tanácsosa, es II. János alatt Cancellarius. Ez állott ellent Battyáni Orbánnal Martinúzinak, a' ki az Ország' Gyűlésén azt akarta meghatároztatni, hogy a' Római Ekklesiától elszakadtak meg-égettessenek. A' Vittembergai Professorok több Leveleikkel meg-kérték ezt, hogy a' Sociniána Vallásnak álljon ellent; mellyet ő be-is tellyesített. Heltai ennek költségén adta-ki a' Bibliáját. — *Dienes*, egy az Ország' azon Nagyjai közzül, a' kinek Csokás Péter, mint az Akadémiákon való jól-tévőjének, külömb külömbféle munkáit ajánlotta. — *Pál* és *László*, a' kiknek, mint a' Várad Ref. Ekklesia' tagjainak és dajkáinak ajánlotta Czeglédi György oda való Prédikátor a' Szent Háromságról írt Könyvét. — *Krisztina*, Bethlen Isván' felesége, a' ki sok tanulókat tartott Akadémiákon a' maga költségén.

Csapi. — *János*, a' Botskai Klára' férje.

Czaholi — *Ferentz*, kiröl Melius Péter mint a' Ref. Ekklesiák' fő jóltévőjéről úgy emlékezik, élt 1568 táján.

Czobor — *Imre*, Vice Palatinus 1572 — 1582, a' kinek Leánya *Ersébeth*, lett Turzó György' felesége. Ennek ajánlotta Bálduinus Fridrik, *Phosphorus veri Catholicismi* nevű munkáját, melly a' Pázmán Péter' Kaálaúza ellen irattatott.

D.

Darholtzi — *Ferentz*, Molnár Albert' jóltévője, a' kinek ugyan ő *de Summo bono* írtt Könyvét ajánlotta.

Darótxi — *Sófia*, Zólyomi Miklós', Zárándi és Hunyadi Fő Ispánnak felesége, sok Árváknak, és Református Prédikátoroknak édes Anyja.

Dersfi — *Ferentz*, és *Miklós*, mind ketten 1583. — 1590 Fő Ispányok. Amannak ajánlotta *Sculteti* a' Reformátusok ellen írtt *Hypomnéma* tizimű. könyvét.

Devéki — Ezen nagy Uri Familia egészen által-jött a' Prot. Vallásra.

Dobó — *István*, nagy Hadi Vezér 1550 körül, 's a' S. Pataki Oskolának Feleségével Sulyok Sárával nagy jóltévője. Hasonló indulattal viseltetett egyebek között ugyan ezen Oskolához *Dobó Ferentz* Barsi Fő Ispán 1580 táján.

Dragfi — *Gáspár*, Kraszna és Közép Szólnoki Fő Ispán, Udvari Papjaitól Batizi Andrástól, és Deretskei Demetertől bé-szíván a' Prot. Vallást; abban, és kivált a' Réf. Vallásban Dévai által meg-erősítetett. *Nem gondolván* pedig, mint Tolnai István írja, *Gáspár, János Király' és a' Püspökök' megbántódásokkal, a' Reformátor L. Tanítók baját fel-vévé, és szívesen óltalmazá, 's őket táplálá Erdődön a' maga Városában.* Erdődön nagy Oskolat akarván fundálni, Kopátsi Istvánt vitte Tanítóúl. Ugyan ő alatta tartottak 1545-ben Erdődön egy Papi Gyűlést a' Reformátusok; de a' miről mások azt írják, hogy azt Bátor Anna az ő felesége gyűlytötte volna oda öszve, mivel az Ur 1545-dik esztendőnek az elején Januarius' 25-kén meg-halálozott.

E.

Eszterházi — *Ferentz*, a' ki 1600 esztendőben az Evangélikusoknak Trentsinyi Zsinatjokban jelen volt, és Thurzó, Dersffi, Balassa, és más Mánásokkal együtt írta alá nevét az ott tett Végzéseknak. — *Tamás*, a' Vittembergai Akadémia' Matrikulájába 1599-ben így írta bé a' nevét: *Thomas Eszterházi Galanthenis Nobilis*: a' honnan haza jövéa írt egy mérges Könyvet a' Római Anyaszentegyház ellen, mellynek Elöl-járó be-

szédében a' Reformátzió' szükségességét mutogatta-meg; az egész Könyvet pedig két részekre osztotta, az első rész' titulusa ez: *A' Kristusnak e' földön vitézkedő Anyaszent-egyházáról*; a' másikkak: *A' Római Ekklesiáról, és ennek fejről az Antikristusról*. Írattott Galántán 1601-ben. — Burius az ő Ekklesiái Historiájában említi még *Eszterházi Gabert, Istvánt, és Farkost*, kik közül ezen két utolsó a' Törökökkel való ütközetben, mint Lutheránusok, úgy ontották-ki hazájokért véreket. Ugyan ez a' Burius, Orteliusra is igazítván az olvasóit, *Eszterházi Miklósról* ezt írja: „Gróf Eszterházi Miklós Nádor Ispán 1548-ban Aug. 8-kán Evangélikus Szüléktől született, t. i. édes Attyától *Eszterházi Ferentztől* Poson Vármegye' Vice Ispánjától, édes Anyától Méltóságos Illésházi 'Sofától, Gróf Illésházi István Vice Palatinus' testvérjétől. El-vévén feleségül Mágótsi Ferentz Kassai Generális' Özvegyét Desöfi Orsolyát, 1611-ben a' Mánások közzé fel-vettett; e' pedig meg-halálozván, Gróf Thurzó Imre' leányát vette feleségül 1624-ben *Ezechi* — Ezt a' Familiát-is azon Mánási Fő Familiák közzé számlálta a' Katholikus Státus, a' kikiről az 1681 esztendőbeli Diátán a' Felsőnek bé-adott Feleletjében

azt mondta, hogy az Ország nagyobb részét birták.

F.

Fantsi — Ez a Familia a Protest. Vallást követte szinte 1656-tig, a mikor arról leg-elsőben *Fantsi Pál* el-hajlott.

Fejérthói — *János*, a Magyar Cancellária Secretáriusa, a Refor. Vallást követvén, Bullingerrel levelezett: nevezetesen 1551-ben Bullingerhez küldött Levelében arról tudósítja ötöt, hogy a Ref. Vallás egész Magyar Országban igen nagy szerentsével terjed, a mit különösen az ő Könyveinek is lehet közönni.

Forgách — *Forgács Simon* Egri Fő-Kapitány 1568-ban, kiről *Melius Péter*, mint a Ref. Vallás óltalmazójáról úgy emlékezik, és *Imre*, nagy akarói voltak azon Magyar Biblia kiadásának, mellyről *Bornemisza Péter* gondolkodott. — Nevezetesen *Imre Trentsényi* Fő Ispán, 1573-ban Dec: 12-dikén Bitséről írt Levelében azt parantsolta azon Vármegyei Protestáns Prédikátoroknak, hogy az Új Kalendáriumot béne vegyék. — *Mihály*, a Vittembergai Akadémia Matrikulájába 1587-ben így írta be a nevét: *Michael Forgách de Gyemes Baro*. *Pázmán Péter* bizonyága szerént, *Kálvin*nak *Institutiones Religionis Christianæ* ne-

vü Könyvét úgy tudta, mint a' tíz újját. *Forgáts Mária*, Révai' Felesége, a' kinek ajánlotta egyiknek Zvonarits az ő Magyar Prédikázióit.

Frangépán — *Kata'in*, Perényi Gábor' felesége, a' ki bár a' Prot. Vallásra hajlott, mindazáltal a' bátyja *Ferentz Esztergomi Érsek*, igazi Papi szívet hordozván mejjében, nem neheztelt ezért ő reája: a' mit azal mutatott meg, hogy testamentomban igen drága ajándékokat hagyott néki. Udvari Papja Komjáti Benedek által, Pál' leveleit magyarra fordíttatván, azt 1535-ben Krakkóban ki-adatta.

P.

Gálfi — *'Sigmund*, Erdélyi Cancellárius Báthori *'Sigmund* alatt, a' Refor. Ekklesia' nagy védelme.

Gétszi — *János*, Báthori *'Sigmund'* gyermekségében Erdélynek Gubernátora, a Reformáta Vallásnak, *Ferentztzel*, *Andrással*, és *Lászlóval* nagy jóltévője.

Gyulai — *Pál*, Báthori István Lengyel Király' Secretáriusa, Báthori *'Sigmund* alatt pedig Erdélyi Cancellárius. — *Borbála*, Révai *Ferentz'* házastársa.

Gyulafi. — Ez a' familia 1570 táján egészen már a' Reformáta Vallást követte, mellyből 1576-ben *Gyulafi László* az Erdélyi

+ l. ad. 196 lapján.

Seregök' Fő Vezérje, *Eustachius Lestár* pedig 1590 körül, Bátori Sigmundnak, a' Török 's egyéb Udvarokhoz küldött követe.

Györey — *Brandenburgai Markio* II. Lajos' Tutora, a' ki 1522-ig az Országban lakván, Lajos Királyt úgy vezette, hogy addig a' Luther' Követőinek semmi bajok sem lett. Minthogy Gyúla Várának tulajdonosá vólt; hihető, hogy a' Massaiak, Ladányiak, és a' Jaksit Familiák, mint szomszéd birtokosok, ő általa esmerkedtek meg a' Luther' Tudományával.

H.

Hagymási — *Katalin*, Botskai Fejedelem' felesége.

Haller — *Gábor*, 1630-ban jöven által a' Ref. Vallásra, Helvetiában tanúlt, és I. Rákotzi György 's I. Apafi Mihály alatt fő hivatalokat viselt.

Homonnai v Drugeth — *István*, Zemplényi Fő Ispán, a' Károli Bibliája' kiadásában segítségül vólt. — *Bálint*, Ország Bírása, a' kinek Balog István Ungvári Ref. Predikátor és Esperest írta meg 1609-ben az Epi táphiamát.

Horváth — *Márk*, 1554-ben Sziget Vára' Commendánsa, és Szegedi Istvánnak nagy kedvellője, hűségéért I. Ferdinándtól Báróvá tétetett. — *Bertalan*, Budának, Nan-

dor Fehérvárnak Kapitánya, a' kiről Spondá-
nus azt mondja, hogy Luthernek Apostola
lett volna Magyar Országban. — *Kasimir*,
a' kinek Laskai Péter 1581 ben *de adoratio-
ne Dei* nevű Könyvét ajánlotta. — *Horváth
Stánsits Gergely*, *Néhr* nevű Józsgában Os-
kolát állított-fel, mellybe külső Országból
is hozatott Professorokat, és ugyan abban
maga is 2. ezrtendeig tanított, állítván-fel
abban a' Tanulók' számára egy Bibliothékát-is.

I.

Illésházy — István, a' Bétsi Békességkö-
tésre a' Botskai részén valóknak küldöttje,
mellynek meg-készülése után Palatinussá té-
tettetett; 1609-ben meg-halálozván, a' Ba-
zingi Evang. Templomban temettetett; mel-
lette fekszik Pálfi Katalin felesége, a' kinek
Udvari Papja Duchon Florián a' Zsolnai Zsi-
natban, mint küldött, jelen volt. Nem lé-
vén gyermeke, *Illésházy Gáspárnak* testálta
a' jószágát; de úgy ha Evangelikussá leszfz,
a' mi meg-is lett, 's mind ketten az Evan-
gelikus Oskolákra 's Ekklesiákra szép fundá-
tiókat tettek. — A' Rosebergi Templo-
mot, István, és a' Felesége építették újra,
mint az azon való ezen írás mutatja: *Tem-
pore Rudolphi II. R. Imper. M. Dn. Stephan-
nus de Illésháza G. G. Liptoviensis et. M. Cu-
riae R. H. et M. Dn. Catharina Pálffy Göm-*

sors sua reedificari hoc Templum curarunt a.
1585. — Gáspár' fia Gábor Pázmán Péter
által a' R. Hitre által térítettett; de Szétsy
Éva felesége által újra az Evang. Vallásra
hozott által.

Imreffy — János, Báthori Gábor' idejé-
ben *Statuum Præsident*, a' kinek segítségé-
vel építettett a' Diószegi Ref. Templom,
mint az azonn való írás mutatja, a' melly
így van: *Anno 1609 Hoc Templum exstruxit*
ad gloriam Dei sempiternam omnipotentis Spe-
ctab. ac Magnificus Do Joan. Imreffy de Szer-
dahely.

K.

Kanisai. — Orsolya, Nádasdi Tamásnak
a' Protestánsok' ama' nagy díszének felesé-
ge; kiknek gyermekeit tanította Silvester
vagy Erdős János, minekutánna Vittember-
gabol visszajött volna.

Kapi. — András, I. Rákótzai Györgynek
1632 körül belső Tanátsosa, 's Kolosvári
Fő Ispán, Alvintzi Péternek jóltévője; ki-
nek a' fia György több Vármegyék' Fő Is-
pánja, a' Reformáta Vallásnak nagy ékes-
sége volt.

Károlyi. — Mihály, mint N. Károlyi
Báróról, és jóltévőjéről, úgy emlékezik Mol-
nár Albert. — *Károlyi Susánna* Bethlen Gá-
bor' felesége, és a' Reformáta Vallásnak nagy
kegyességü

kegyességű jóltévője. — *László* 1587 — *János* 1599-ben haláloztak-meg.

Kaprontzai. — *György* I. Rákótzii György' belső Tanácsosa, a' kinek ajánlotta 1641-ben Magiorosi Elek, mint Academiákon is Alumnusa, *Panoplia Christiana* nevű könyvét.

Kemény. — *János*, Baltha'sárnak fia, Erdélyi Fejedelemmé lett 1660 ban. Ez írta a' Tatar fogságban 1658-ban a' *Gileadbeli Balsamomot*, melyet Lórándfi' Susánna 1650-ben S. Patakon ki-nyomtattatott.

Kendi — *Antal*, 1551 táján nagy tekintetű Méltóság Erdélyben, a' kinek ajánlotta Heltai a' *Ref:egségről* írtt könyvét. — *Sándor*, Cancellarius, és több Református Fő emberekkel Bátori 'Sigmond' Tutora, a' ki Csókás Pétert egyebek között a' maga pénzén tartotta Akademiákon.

Keretsényi. — *László*, a' ki 1556-ban Gyulánál a' Sereg' vezérévé lévén, a' Törököktől el-fogattatott.

Kollonits. — *Sigfrid*, *Károly*, és *Ernest*, tsak hamar a' Reformátio után Magyar Hazafisággal és jószággal meg-ajándékoztatván, az Evangelika Vallásnak díze és erős védelme vólt. — *Kollonits Sigfrid* a' Császári Sereg' Fő vezere, 1582-ben a' Posoni Vár alatt, Reisz András Luthranus Predi-

kátort vitetvén oda Udvari Papjáúl, eggy Házban tartatta ott az Evangelikusok' módja szerént való Isteni tiszteletet. Ehez küldöték - le, mint erős Luthránushoz, a' Vittembergaiak 1586-ban azon Censurájokat, mellyben azt mutogatják-meg a' Peltz' Írásiból, hogy Peltz Kalvinista vólna. 1611-ben pedig ugyan Kollonits Sigfrid, Zvonarits Mihály Túl-a' Dunai Luthránus Püspökhöz írt eggy Levelet, mellyben kéri ötet, mint hite' sorsosát, hogy Evangelikus Papokat küldene ő hozzá, kiket az-ő jószágaiba Tanítókül bé-vinne, így vegezvén-bé Kollonits az ő Levelét: „Még-is szeretettel kérjük kegyelmedet, ne szánja éretünk való fáradságát, és ezen dologban légyen kegyelmed segítséggel; 's ha talál kegyelmed ollyakat, adja tud'unkra kegyelmed. Mi mindjárt érettek küldvén, és hozzánk hivattatván, mindenképpen, 's mindenekben úgy meg-alkuszunk ő kegyelmekkel, a' kinn ő kegyelmek-is benne contentusok lesznek. — Ezzel az Úr Isten tartsa. Datum Viennæ 29 Octob. 1611. Admodum Rev. Dom. Vestræ Servitor, et amicus paratissimus. S. a Kollonits m. p.“

Kövásotzi. — *Farkas*, öszve-járván különbözőféle Academiákat, Báthori István és Kristóf alatt Cancellarius és belső Tanácsos vólt.

Krusith. — János, Liptói Fő Ispány.

L.

Ladányi Familia, melly a' maga jószágában maga kívánta a' Protestáns Vallást terjeszteni, élvén leg-inkább Gálszétsi Tamás' segítségével.

Lengyel. Ez a' fényes Familia, melly Tóti Lengyelnek hívatta magát, hogy a' Reformáta Vallást követte, bizonyítja a' Sz. Gróti Matricula; mellyben Kanisai Pálfi János Ref. Predikátor és Püspök feljegyzette, hogy ez a' Familia a' Kis-Komáromi Ref. Templomban élt az Úr' Vatsorájáról.

Listhi. — János és István Bárók, az elsőnek Leányát Anna Rosinát 1596-ban zó Staniszló vette

Lónyai. Ez a' Familia a' mai napig a Reformáta Vallásnak követője és ékessége; kik közzül a' régi időben nevezetesebbek voltak *Anna*, Kemény János' Fejedelemnek felesége, a' ki Szathmári Baka Péter Szerént, a' Reformáta Ekklesiáknak különös jóltévéje volt. — *Klára* a' nagy *Telegdi Miklós'*, és *Anna*, Veselényi István' felesége; mind ketten ritka kegyességű dajkái a' Reformáta Ekklesiáknak.

Lorántfi. — *Mihály*, 1615-ben több Uradalmaknak és Váraknak Ura, a' kinek egyetlen egy tudós és példás kegyességű

Leányát *Su'sonnát* I-ső Rákótzai György vette feleségül, 1616-ban, a' ki azon kívül, hogy sok tudós embereknek munkáit ki-nyomtatatta, maga-is írt egy könyvet, mellyet *Mó'ses és Proféták* titulus alatt 1614-ben Világ eleibe bocsátott. Férjével a' Pataki Ref. Collegiumot olly virágzó állapotba tette, hogy az a' maga Any idejét akkor elérni láttatott. A' Váradí Collegium' számára is adott három ezer forintokat; melly summát a' Város-ispótolván, nem meszſze a' Körösön lévő négy kövü Malmot egy kis Falutskával együtt az Oskola' számára meg-vették. — Nem tsak az Erdélyi és Patak körül lévő, hanem még a' Túl a' Dunai Ekklesiákkal is közlötte jótéteményeit: mint p. o. Somogy Vármegyében a' Kis-Komáromi Ekklesiával, melly régen egy vóit a' leg-fényesebb Túl a' Dunai Reform. Ekklesák között, a' mellynek épületeire 1650-ben három száz húsz tallérokat adattatott.

Lossontzi. — *Anna*, Ungnád Kristóf Horváth Országí Bán' felesége, a' kinek serkentésére írta Börnemisza Péter az ő Postilláit.

M.

Mágótsi. — *Gáspár*, több Vármegyék' Fő Ispánya, Melius Péterrel sokat levelezett. A' Visolyi Bibliának ki-adásán ő-is

rajta vólt. Academiákon sok Tanulókat táplált. A' 95-dik Dítséretet az Énekes Könyvben ő készítette, ki-jövéen annak 12 első verseiből az ő neve. 1546-ban az Egri Kapitányságot úgy adta néki a' Király, ha sem Egerben, sem a' hová az ő hatalma ki-terjed, a' Protestáns Vallást nem terjeszti. Más Vallásbelieket ő nem üldözött: de a' maga Vallásában mind végig meg-maradt. — *András*, Beregi és Tornai Fő Ispán; Academiákon 1584 körül sok Tanulókat tartott, kik a' Kálvinus' követői vóltak. — *Ferentz*, Királyi Tanátsos és Fő Ispán, a' Beregszászi Templomban temettetett-el 1611-ben.

Mária. II-dik Lajos Királyunk' Felesége, a' kiről oda lejjebb a' Királyok' rendében fogunk szólni.

Massai Méltóságos Familia, Békés és Bihar Vármegyékben 1523 - tól fogva a' meg-tisztított Vallásnak követője vólt. Nevezetesen *Imre* már 1550 körül nagy pártfogója vólt Kálvin' tudományának, úgy a' Gyulai Reform. Oskolának-is, mellyet pénzével-is segített. — *Euláliában*, a' Mágótsi Gáspár' ritka kegyességű feleségében hasonló lélek lakott, a' kinek Melius Péter egy könyvet ajánlott, mellyben azt ígéri „hogy „azon földi jók helyett, mellyekkel az Isten- „félöket táplálja, a' Kristus arannyal préme-

„zett szoknyát ad egekben. — *Margit*, Pázmán Miklós Bihar és Zabolts Várme-gyékbeli nagy birtokos Úrnak első felesége, a' kiktől születtetett Váradon mint Református szüléktől, ama' Magyar Nemzet' akkori ékessége *Pázmán Péter* Kárdinalis, és Or-szág' Primása, kihez hasonló Túdost az ak-kori Romai Anyaszentegyhaz keveset, Prédikállót pedig talán egyet sem mutatha-tott. — Közönségesen (hogy ezt itt meg-emplítsem) úgy tartatik, hogy Pázmán Pé-ternek, tsak az Anyja vólt vólna Reformá-ta, az Attya pedig Katholikus, — némely-lyek pedig mind Attyát mind Annyát Ka-tholikusnak írják: de hogy ezen állítások közöttül egyik sem igaz, és hogy Pázmán-nak mind Attya mind Anyja Protestánsok voltak; világos az akkori Pápának azon Le-veléből, mellyel őtet, a' kinek mint Eret-nek szüléktől származottnak, az Ekklésiai Törvények szerént Érsekké lenni nem lehe-tett vólna, az Efsztergomi Érsekségben az Apostoli szent Szék Dispensatiójánál fogva meg-erősítette. Ezen Levélben nyilván mondatik, hogy ő *Eretnek szüléktől szárma-zott, és eretnekségben-is neveltetett-fel; de a' mellyet 13 esztendő's korában meg-győzöttetésből el-hagyott.* „Cum igitur, úgymond, Maty „thias te ad dictam Ecclesiam nunc Paste-

„ris solatio destitutam per suas literas no-
 „minavit; tu vero, qui *ex Parentibus, hære-*
 „*ticis natus, et in hæresi (quam tamen sicut*
 „*fide digna relatione accepimus, in XIII. æta-*
 „*tis tuæ anno convictus abiurasti) educatus*
 „*fuisti*, dictæ Ecclesiæ, absque nostra, et
 „sedis Apostolicæ dispensatione, præfici non
 „potes.“ — Lásd Svorényi Jus Privatum
 Ecclesiæ Hungaricæ Pars. I. p. 19.

Majiát — *István*, Erdélyi Vajda, el-fogattatván a' Törököktől, Konstantzinápolyban Török Bálinttal együtt a' hét Toronyba záratott; hól a' Kálvin' tudománya szerént írt Predikáziókban találta unalmainak enyhülését. *Gábor* fiának írtt egy Levelet, mellyben azt adja-elő, hogy ő mit hisz, és hogy a' Fia is a' Reformáta Vallásban állandóul meg-maradjon, arra kéri. Meghólt 1551-ben a' fogságban. Feleségének Nádasdi Annának ajánlotta Heltai az Új Testamentomot, ki-adván azt Magyar nyelven 1561-ben.

Matskási — *Boldisár*, Belső Szólnok' Fő-Ispánja, és az Enyedi Collegiumnak 1671 körül Curatora.

II. Maximilián Császár és Magyar Király, a' kiről a' Királyok' rendében fogunk szólni.

Mérey — *Mihály*, Vice Palatinus 1563

—1572-ig, a' kinek, és *Anna* nevü Leányának emlékezete a' Nyitrai Evangelikus Ekklesiái Társaság' Jegyző könyvében fel-maradott.

N.

Nadányi — István, nagy bírtokú Fő ember Bihar Vármegyében és az Evangeliumi Vallás' terjesztője.

Nádasdi — Tamás. Palatinus, 1526-ba Spirába a' Német Rendekhez küldettet hihető ezen útjában esmerkedett meg a' Luther' tudományával, annyira, hogy 1537 körül levelezésben is völt Melanchtonnal; a' ki egy 1537-ben küldött levelében azon örömét jelentette, hogy Újszigeten téglából Nádasdi egy Protestáns Oskolát épített, melly mellé állított egygy Könyvnyomtató műhelyt-is. Az Oskolának Erdős János völt egygy darabig a' Tanítója, a' kit, mivel Melanchton néki különösen ajánlott, Udvari Papjának fel-is vett. — A' Typographiáról lejjebb szöllumk. — A' Horpátsi Evangelika Ekklesia' Jegyző Könyve szerént, az oda való Luthránus Papnak minden esztendőben egygy hoszszú ruhát tsináltatott ajándékban. — Hasonló óltalmazója völt az Evangelika Vallásnak *Ferentz*, a' ki a' Csepregi Collegiumról eléggé esméretes, és *Pál*, a' kinek ajánlotta *Lethenyi* 1633-ban a' *Kálvinisták' Magyar Hármoniájá'* meg-hamisító-

sát, — nem különben *Anna*, Majláth István, és *Judith*, Révainak Felesége; amazt a' Hazabéli Tűdósok, ezt pedig az Akadémiákra járó Tanulók áldván jó-téteményei-kért.

Nyakazó — *Antal*, Váradí Kapitány, 's 1557-ben Bihari Fő Ispán, ki-hajtván Váradból a' Barátokat, a' Kálvin' tudományát ott divarjába hozta, és az Oskolában Sasvári Gergelyt tette leg-első Református Professornak.

Nyári — *Ferentz*, Honti Fő Ispán 1543-ban — *Pál* sok Vármegyék' Fő Ispánja, a' kinek Özvegyének Várdai Katalinnak ajánlotta Margitai Péter Debretzeni Predikátor a' *Híszek egy Istenről* írtt magyarázatját 1624-ben. — *István*, feleségével Telegdi Annával, midön a' Varanói Templomot a' Francisoanusok el vették, bár Földes Urak voltak, de oggy szót sem tettek ezen hatalmaskodás ellen. — *Katalin*, Turzó Imre' felesége; de a' ki ennek halála után Eszterházy Miklós Palatinushoz ment feleségül, a' mikor az a' Római Katholika hitre tért által.

Németi — *Ferentz*, a' Tokai Vár' Kapitánja, a' Kálvin' tudományát vallván, néki ajánlotta *Melius Péter* illy tizim alatt kiadott Katekhismusát: *A' Keresztyén tudománynak rövideden való summája*. Az Ajánló

Levél így végződik: *Irtam te Nagyságodnak ez kis könyvet, kérem Nagyságodat, vegye te Nagysága io neuen, és légy óltalma a' Béliál Iregy pornthii ellen ez Könyunek. Vale. Somogyi Péter Mester.* — Melius Péter Somogyból származván, és eleinte a' Debretzeni Oskolában-is tanítván, azért nevezi magát az akkori rozfsz szokás szerént: Somogyinak.

O.

Orbai — *Margit*, a' nagy Török Bálint, unokájának Bálintnak a' felesége, 's annak halála után Apaffi Miklósé, a' ki Küküllő Vármegye' Fő Ispánja volt.

Ország — *Ilona*, Perényi Gábor' felesége; férje mellé temettetett-el 1569-ben a Sáros Pataki Reformátum Templomban. — *Borbála*, először Török Ferentznek, azután Gróf Ecknek, utoljára Gelzti Ferentznek felesége; buzgó Reformáta Afszonyság, a' ki Hellopæus Bálintnak a' *Keresztyén Hit'* három fő ágazatiról írt munkáját 1574-ben maga költségén ki-nyomtattatta. — *Kristóf*, Ország Birája, kit I-ső Ferdinánd sok Levelei által arra intett, hogy hagyja-el a' Kálvin' tudományát; de ő abban meg-maradt, és 1567-ben a' Csejtei Templomban temettetett-el.

Osffy, ezen 'Méltóságós Familia 1522-től fogva az Evangelika Vallást követte,

mint ez az Ostfy Mihály Fő Inspector felett mondott Halotti Beszédnek ezen tziikkelyéből világos: „1522-ben az Aug: Confessio „szerént való Evangeliumi tudomány Országunkba bé-jöven; ezen Uri Familia azt „bé-vette, és mind azolta, noha azért so- „kat szenvedett, és sok kárt vallott. mint „azt tsak az Alsószonyfalvai Várának pusztasága-is mutatja, meg-tartotta.

Ostrozith — András, 1610-ben Szolnán tartott Zsinatjokban az Evangelikusoknak jelen vólt, és a' Mánások közt harmadik helyre írta a' maga nevét: *János*, ez is Báró, tanúlt a' Vittembergai Akadémiában, a' hol 1616-ban közönséges helyen disputált-is. — *Mátyás*, a' kinek Felesége Révai Sidonia, az Evangelika Vallás' kegyes pártfogója vólt.

P.

Paczóth — Ferentz, Báró, a' kinek a' Balassa Familiából való Feleségéről mint jóltévőjéről úgy emlékezik Molnár Albert. Ennek fia *Ferentz* éppen akkor írta-bé nevét a' Vittembergai Matrikulába, mikor Gróf Turzó Imre vólt az Akademia' Magnificus Rectora.

Pálfi — Katalin, Palatinus Illésházi István Felesége; a' Rosembergi Templo-
mot ezek ketten építették-meg. — *János*,

a' kiről úgy szól Bod Péter, meg-nevezvén Erdélynek 1580 tájban a' leg főbb tudományü Fő Urait, mint igen tudós férjfiúról.

Patóczy — Ezen Reformáta Vallást követő Familiából sok hasznos, és vitéz emberek kerülték: mint *Miklós, Kerentz, György, Boldisár*, és *'Sófia*, a' Bebek György' felesége, a' kinek ajánlotta Melius Péter a' Magyarra fordított *Sámuel és Királyok' könyveit* Meg holt 1583-ban, Somlói Batori István temettetvén őtet el a' Küküllői Reformátusok' templomában.

Pemflinger — Szászok' Grófja, Grinæustól az Évangeliomi tudományt besziván, azt Erdélyben terjedni meg-engedte, pártfogása alá vévén annak hirdetőit.

Perényi Péter, a' leg-főbb hivatalokat viselt Fő ember a' hazában, a' kiről íródik, hogy leg-első vólt volna azon Fő Urak között, kik először a' Luther', azután pedig Kálvín' tudományát, nem tsak magok szívták-bé, hanem másokkal-is meg-esmértették. Nevezetesen *Péter* leg-elsőben-is Siklóson, hol egész familiájával lakott, Péterváradján, Valpó vidékén, Sátorallya Újhelyen, Terebesén, Sároson, Eperjesen, Patakon, hol a' Reformátusok' számára Oskolát is fundált, Egerben, mellyet el-foglalt, és annak völgyén terjesztette a' Protestáns Vallást. Testa-

mentomában meg-hagyta fiának *Gibornak*, hogy az Attya' Vallását el-ne hagyja: a' ki attya' nyomdokit követvén, a' Sáros Pataki Oskola' fundusát nem tsak meg nevelte, 's azt jótéteményével meg-gazdagította, hanem sok Ifjakat maga költségén Akadémiákon is tanítatott, el-temettevén a' Sáros Pataki Templomban, mellynek építését ő vegzette el, az Attya Perényi Peter mellé; a' ki hogy Terebesen temettetett volna el, nem egyéb költeménynél, mellyet már ma nem szoktak el-hinni.

Pernézi — Farkas, Baboltsai Kapitány lévén, Szegedi Istvánt Kálmantsárót magához vitette, az ő predikázióit hallgatta, és a' Református Papoknak általa lett fel-szenteltetését jelenlétével is sokszor meg-tisztelte.

Petneházi — István, Zarándi Fő Ispán, és Boros Jenői Kapitány.

Petrótzsi — Miklós, István, és Imre, Bárók 1668-ban: Gróf Tököli Imrével és Báró Nyári Ferentztzel, mint Burius írja, egy-
gyütt tanítottak az Eperjesi Evangelikusok' **●** Gymnasiumában Pomarius Sámuel vigyázása alatt.

Petrovits Péter, a' Kálvin' tudományának nagy kedvellője volt, mellyet Munkátsi Gróf korában Kálmántsehitől szívott-be 1530-ban; és hogy azt Tömösváron-is ter-

jeszthesse, Szegedit azért vitette az oda-
való Oskola' tanítására. Erdélynek Refor-
mációját, mint Bod György írja, ő végeztet-
te-el 1556-ban.

Præpostvári. Ezen nevezetes Familia' jó-
szágában Reformált 1536 körül Sebestény
Pap, a' ki maga-is *Bélteken* lakott, és a'
Szilágyságnak Superintendense volt. — '*Sig-
mond*, 1635-ben volt Királyi Kamarás Úr.

Pinyi — *Gábor*, 1612 körül több Vár-
megyék' Fő Ispánja, a' kit Csiba Mártony
Református Beregszászi Predikátor, Roma-
nocategorus nevű Könyvének, mellyet 16-
37-ben adott-ki, Ajánló levelében azért dí-
tsér meg, Salgai Katalin feleségével, hogy
minden jövedelmeknek tizedjét Isten' ditső-
ségére fordították, és 13 esztendő alatt öt
tanulókat tartottak Akadémiákon.

R.

Rákótzai — '*Sigmond*, utóbb Erdélyi Fe-
jedelem, Bézával sokat levelezett; a' Viso-
li Biblia' ki-adásában nagy eszköz volt, —
sok tanulókat tartott Akademiákon. — I. Rá-
kótzai *György* Fejedelem kötötte-meg a'
Lintzi Békefséget, mellyben a' Protestáns
Vallás' szabadsága állítatott-meg; a' mikor
90 Templomok adattak-vizsza a' Protestán-
soknak. Sok Templomokat épített, többet
ket meg-újítatott, az Oskolákat és Ekkle-

siákat jótéteményeivel ápolgatta: különösen a' Debretzeni Reformáta Ekklesiának ajándékozott egy 50 mázsás harango, melly az úgy nevezett régi Veres toronyban állott; ugyan ennek adott egy gazdagon meg-aranyozott torony tetejébe való gombot, melly a' régi Nagy Templom tornya' tetejében fénylett mind addig, mig a' tűz miatt ez előtt kevés idővel ez a' Templom tornyostól együtt öfzve égett. Leg-pompásabb volt ezen Debretzeni Nagy Templomnak öt tágas ajtai között a' Nap keletről való, mellyet faragott kőből készült, és Rákótzimerrel meg-ékesítetett ajró-ragasztókkal együtt, ez a' Rákótzai ajándékozott ezen Templomhoz. — A' Várad Collegiumban tanító Professorok között, ha hárman voltak, köttőnek, ha pedig ketten voltak, egyik tartását örökösen magára vállalta, s tellyesítette is. — A' Gradualt 1636 ki-nyomtattatván, 200 exemplárokat adott azokból ugyan annyi Reformáta Ekklesiáknak. — A' Szathmár Németi Zsinatott 1646-ban ő tartatta. A' Gelei' Kánonait helyben-hagyta. — Hasonló kegyességű volt a' felesége Lorántfi Susánna: — ezeknek fia volt 'Sigmund, a' kinek Udvari Papja volt a' tábcro-zásban is Tholnai János. — II. Rákótzai György Fejedelem, a' kinek felesége Bato-

ri Sófia, I-ső Rakótzai *Ferentz* fiával a' Római Katholika hitre által-tért.

Rhédei Ferentz, Bihari Fő Ispány, és több Vároknak Kapitánya, a' Czene Péter által Magyarra 1615-ben le-fordított Helvetika Confessiót, 1616-ban Debretzenben ki-nyomtattatta. Bethlen Gábor parantsolatjából, a' Debretzeni Bírót, és Senatorokat, 's Polgárokat, a' kik az ott virágzó Reformatum Collegiumnak *Szepes* nevű birtokának határiban szántnak, vetnek, meg-intette, hogy a' Collegiumnak, mint Földes Úrnak dézmát adjanak. — Ennek fia *Ferentz* 1657-ben Erdélyi Fejedelem, hagyta a' Debretzeni Collegiumnak Szent Imre nevű Falu' minden övedelmének dézmáját, és hogy a' Debretzeni Predikátoroknak Szaváti örökös birtokok, valamint a' Szepesi dézmák-is jól administráltassanak, reá vigyázott. — *László* Máramarosi Fő Ispán, igen Ifjú korában meg-hólt.

Révai — *Ferentz*, Fő Ispán, és 1542-ben Palatinus' Helytartója; a' kihez bár 1544-ben Ferdinánd egy Levelet küldött, mellyben parantsolta, hogy a' Protestánsok eránt minden keménységgel viseltessen: mindazáltal semmi nyoma sints, hogy ő, különben a' leg-hűségesebb jobbágy létere-is, ebben valamit mozdított volna: mert így magával-is

gával-is ellenkezésbe jött volna, azért büntetvén meg-másokat, a' mit maga Lelki-esméretbéli meg-győzöttetésből igaznak tartott lenni. Már 1539-ben Kálvinnak az Úr' Vatsorájáról való tudományának igaz voltárol meg-győzöttetvén; Luthernek, a' kit eddig buzgón követett, Levelet küldött, meg-írván néki, mitsoda okokból állott-el ő tőle az Úr' Vatsorájáról való tudományban; Luther ötet igen kérte, hogy Zvinglinek ne hidjen; de ő meg-maradt a' maga meg-győződése mellett, 's két fiat-is ezen tudományban neveltette Tordai Gelous 'Sigmund' vígyázása alatt. — *Péter*, Korona őrző, jelen volt a' Szólnai zsinatjokban az Evangelikusoknak 1610-hen — *Sidonia*, és *Judith*, amaz Ostrosith Mátyás', e' pedig Nádasdi Pál' feleségeik, és a' Protestans' Vallás' hűséges dajkái.

Rueber, *Báró*. — *János*, 1572 hazafi jussal meg ajándékoztatván, Sáros Vármegyei Fő Ispánná, és azon részeknek Fő Kapitányává lett, 's az Evangelika Ekklesiának nagy hasznára volt.

S.

Salmi Gróf. — *Julius*, 1563-ban hazafi jussal ajándékoztatván - meg, Turzó Er'sébet vette feleségül, kiknek udvari Papjok volt Bornemisza Péter. — *Miklós* és *Echius*

Fő Ispányok, az Evangelika Vallás' buzgó követői voltak.

Sárkány — Akosházi Sárkány *István*, a' Kis Komáromi Vég-Várnak Kapitánya, a' ki az ott lévő Reformáta Ekklesiának, 's másoknak is Somogy Vármegyében nevezetes jóltévőjök volt. — Kanisai Pálfi János Református Püspök prédikálta-el; mint a' Szent Gróti Matrikula mutatja.

Sárközy. — Ezen nevezetes Familia a' Reformáta Vallásnak buzgó követője, és őltalca volt. A' Kis Komáromi és Sz. Gróti híres régi Reformáta Ekklesiák' Matrikuláinak és Uri Sz. Vatsorához való edényeinek ez a' Familia viselte gondját; mellyeket a' Szent Gróti Ekklesiának ez előtt kevés esztendőkkel Sárközi István Úr vízfzadott.

Sombor — *László*, Báthori Kristóf Tanátosa, és Batori 'Sigmond' nevelője; a' fiát Sándort 1667-ben küldötte a' Vittembergai Academiába.

Sómi Borbála. Alsó-Lindvai Bánffi László' felesége, kiknek segítségével adta-ki Bornemisza Péter Prédikátzióinak egy részét.

Sulyok. — *Anna*, Báró Balassa János' felesége, a' kinek 1664 körül Udvari Papja volt a' Zólyomi várban Bornemisza Péter. —

Krisztina, és *Sára*, a' Reformáta Ekklesiák' dajkái voltak.

Svendi. — *Lázár*, Fő Hadi Vezér, gyűltötte a' Kassai Zsinatot Egri Lukáts ellen 1568-ban: a' hol Egri Lukáts kárhoztattatván, minthogy egyébaránt-is az Országban sok lármát tsinált, Svendi Lázár által tömlőtzebe vettetett, a' hol öt esztendeig ülven, annyira mennyire ki-koplalta az Arianismust.

Székely. — *Klára*, a' Perényi Péter' felesége, *Magdolna* pedig Turzó Eleké.

Szentiványi Nagy familiáról írja Kazy, hogy a' Protestáns Vallást követte még 1617-ko-is.

Szétsi — *Tamás*, és a' fia *György*, Bárók, a' XVI Század' végéig az Evangelika Vallást követték: de 1617-ben Tamás Mólnár Albertet hívta *Miklós* fia' Tanítójának, a' ki már Református volt; valamint *Mihály*-is, a' ki 1631-ben hívta-meg Kanisai Pálfi Jánost Református Püspököt, és a' Német-Újvári Reformáta Ekksésia, 's az ott lakó Gróf Battyániak' Prédikátorát, maga Udvari Papjának: de a' mit Kanisai, vezedelemben forogván már ekkor a' Német Újvári Eklésia, hogy ezt meg-tarthassa, el-nem fogadott.

Szirmai Fő méltóságú Familiáról, Kazy' bizonyosága után tudjuk, hogy a' Protestáns Vallást követte 1617-ben is.

T.

Telegdi — Miklós, Bátori István Lengyel Király' atyafia, 1578 táján, sok tanulókat tartott a' Genevai Académiában: nevezetesen Paksi Mihálynak, a' ki Egri Református Pap is volt, Akadémiai költségre 600 forintokat adott. Maga-is tudós ember lévén, Bézával 1568-táján levelezet; sőt Béza az ő Theológiát illető Leveleit ennek ajánlotta. Az Unitáriusok' megzabolázásán sokat munkálódott, valamint a' Református Ekklesiák és Oskolák boldogításán-is; mint ez a' Telegdi Templomban, melly már 1505-előtt fel-állott, lévő Epitáphiumából, a' hova el-temettetett, egyebek közt meg-tetzik. — *Anna*, a' kinek ajánlotta Alvinczi Péter az ő Postilláit.

Teleki — Mihály, több Vármegyék' Fő Ispánja, és Váraknak Kapitánya, 's Fő Hadi Vezér: 18 esztendő alatt 18 Tanulót küldött-ki Akadémiákra, adván mindeniknek ezer ezer forintokat. A' Kolosvári Református Collegiumban pedig 5 Deákra rendelt Stipendiumot. Nem felejtkezett-el a' Veresmarti régi Oskoláról-is; mellyben hogy a' Baranyai gyermekek annál könnyebben taníttassanak, esztendőnként 30 forintot adott.

Ezen nagy Méltóságú Familiából való ama' Tudós Gróf, és a' két Hazának é-

kessége *Teleki Sámuel* Úr ö Extzellentiája, Erdély Országi Fő Kantzellárius; a' ki valamint közel negyven esztendőtol fogva, és most a' negyedik Felséges Fejedelem alatt sokféle, és Fő Hivatalokat viselvén, a' két Hazára nézve fontos és hasznos szolgálókat tett, és tesz: úgy a' Protestáns kissebb és nagyobb Oskolákra, és azokban való tanítás' módjára, és a' tanulókra, különösen is pedig a' M. Vásárhelyi és Enyedi Collegiumokra, ezen utólsónak már ifjú korában Fő Curatora lévén, valamint az Ekklesiákra nézve-is, el-felejthetetlené tette magát. Jeles példája Gróf Ö Extzellentiája' nagy Lelküségének a' Maros Vásárhelyi Könyves Háznak fundálása-is; melly nem tsak a' M. Vásárhelyi Collegium, hanem egész Erdély előtt, mint Országos Könyves Ház, a' Magyar Literatura nagy hasznára nyitva áll; a' mellyben találtató harmincz ezer darab Könyvek ki-terjednek a' Tudományoknak mindenféle részeire, 's magokban foglalják azoknak mindenik Classisában mind azt, a' mi leg szükségesebb, és nem mindenütt kapható. Ékeskedik felette sok és igen költséges Kézírásokkal, drága és ritka kiadású Munkákkal; most-is pedig költség kéméllés nélkül szaporíttatik, és hogy jövendőben-is jó móddal szaporíttathassék,

arra Ő Extzellentiájának nagy gondja van. — Ezen Grófi Familiából való volt *Teleki Jósef* Korona Őrző, és a' Duna-melleyéki Reformáta Superintendentiának Fő Curatora; kinek halálában való károkat az Oskolák, a' Tudományok, és a' Reformáta Ekklesiák, tsak hozzá hasonló gyermekeiben, Gróf *Teleki László*, és *Jósef* Ő Nagyságokban látják ki-pótoltatva lenni. — Méltó még a' meg-említésre Gróf *Teleki Juliána* Ő Nagysága-is, a' ki a' Székely Udvarhelyi Reformáta Fő Oskolához számos Papi Arváknak taníttatásokra tett Fundátziói mellett, szívére vévén azt-is, melly szükséges volna és illendő a' Vallásra nézve, ha az Egyházi fizetések jobbítatnának; eddig elé már harmincz három Ekklesiákat ajándékozott-meg öt öt száz forintokkal, olly rendeléssel, hogy mindenik 500 forintnak a' haszna mindenütt a' Predikátornak addig járni szokott Fizetések jobbítására fordíttassék. Nem különben a' Püspöki Jövedelem' jobbítására-is adott tíz ezer forintokat hasonló rendeléssel. —

Thurzó — Ferentz, Püspök, a' kiről oda lejjebb szóllunk. — *Elek*, — 1ső Ferdinándnak leg-kedvesebb belső Tanátsosa, és az Evangelika Vallásnak hatalmas védelme. Testamentomában a' Lötsei Ekklesi-

ának tíz ezer forintokat hagyott olly fel-tétellel, hogy azonn jószágot vegyenek, melly nek hasznából a' Lötsei Papoknak minden esztendőben száz forint járjon, ugyan abból két olly ifjút kellett taníttatni, a' kik idővel az Evangelika Ekklesiákban Tanítók lehessenek. *György*, Palatinus, jelen volt a' Szolnai Zsinatban 1610. — *Staniszló*, Palatinusi jussa szérént a' Szemptai Zsinat' vége-zéseit meg-erősítette. — *Kristóf*, Sárosi Fő Ispán, a' Szepesvári Zsinatban 1614-ben jelen volt. — *Imre*, 1615-ben a' Vittembergai Akademiában Magnificus Rectorságot viselt.

Tököli — *Sebesténynek*, István, és Mik-lós nevű fiai Heidelbergában tanútlak; ama-z 1596-ban, e' pedig 1605-ben írván-bé nevét az Akademia' Matrikulájába. — *Im-re* a' pártoskodó Magyaroknak feje, győző-delmes lévén 1682-ben, az Ekklesiáktól meg-fosztatott Lutheránus Papokat, és Mestereket, Ekklesiáikba visszsa-tette, a' Jéstuiták által 1672-ben el-vett Sáros Pataki Reformatum Collegiumot és Templomot, 's a' Kassai nagyobbik Templomot, eredeti tulaj-donosának visszsa-adta, és feleségével Zrini Helenával, és sok Protestáns Mág-násokkal, azoknak újolag való fel-szentelte-tésén meg-jelent.

Török. — *István*, egy vólt azon Fő emberek közzül, a' kikre, mint a' Luther' követőinek pártfogóira 1523-ban ama' kemény törvény hozattatott. — *Bálint*, már a' Mohátsi Had előtt, a' Protestáns Vallásra tért; az Ipa, felesége, és Grinæus Simon Tanítója által erre meg-tanítatván. Már 1526-ban Pápán, az ő munkája után-is, Reformáta Ekklesia állott-fel; mint ezt Pápának Históriájában meg-írtuk. Debretzent-is ő Reformáltatta egészen. — Ugyan-ezt tselekedete Somogy, Veszprém, és egyéb Vármegyékben, a' hol tsak bírt. — A' Mártinuzi' Vallásbéli gyűlölsége által Török rabságba esvén 1541-ben, a' tömlözt' unalmait egyebek közt a' Kálvin' tudománya szerént ki-dolgozott Magyar Prédikátziók' olvasásával enyhítette; a' hol 1550-ben meg-holt. Az ő két fiai *Ferentz*, és *János*, Attyoknak nem tsak jószágaiban, hanem a' Reformáta Vallás' viragoztatásában való buzgóságban-is örökösei voltak. Ferentz gyűlytötte Debretzenben azt a' Zsinatot 1567-ben, a' hol a' Helvétziai Vallástétel bé-véttetett: — ugyan ő vitte Debretzenbe Papnak Melius Pétert. Ennek fia vólt *István*, a' ki a' Hertzegszöllösi Kánonoknak nevét alá-írta, és a' Túl a' Dunai Reformáta Ekklesiáknak, különösen pedig Pápának 1618-ig, a' mikor meg-hólt, igen nagy kegyességü jóltévője vólt.

U.

Ungnád. — *János*, 1565-ben a' Bibliát Horváth nyelvre le-fordította. — *Kristóf*, Horváth Ország' Bánja, feleségével Losson-tzi Annával, az Evangéliomi Vallást buzgón követték: mellyet avagy tsak azzal-is meg-mutattak, hogy Bornemisza' Postilláit ma-gok költségeken ki-adták.

Újfalusi fő méltóságú Familiáról írja Ka-zy, hogy 1617-ben is a' Protestáns Vallást követte.

Z.

Zápolya. — *János' Sigmond* Király, elő-ször Luthernek, azután Kalvinnak követő-je, Madár Dienes Udvari Papja által hozat-tatván - által a' Reformáta Vallásra. Idővel pedig Blandrata Orvos Doctora által vezet-tetett a' Socin' értelmére.

Zay, — Báró. — *László*, a' kinek Hor-váth András 1637-ben azt a' Könyvét aján-lotta, mellyben az a' régi Római és mai Ek-klésiának külömbiségét akarta meg-mutatni.

Zoltai — *István*, az Egri Várnak 's azon Völgyön fekvő katonaságnak Kapitánya volt. éppen akkor, mikor az Egri Confessio I-ső Ferdinándnak, az ő, és Kátai Ferentz 's más fő Hadi tisztek alá-írásával bé-adatott.

Zólyomi — *Dávid*, Bethlennek az Er-délyi Fejedelemnek veje, sok Ekklesiáknak

emlékezetes jóltévője. Nevezetesen a' Debretzeni Reformáta Ekklesiának két nagy ezüst Kannákat ajándékozott. Ugyan ő 1630-ban Nagy Pénteken, az ő Diószegi várából költ levele szerént, a' Debretzeni Reformátum Collegium' számára szép ajánlást tett.

„Megtekintvén, ugymond, a' Debretzeni Schólában lakó, 's az Isten' szent nevének hirdetését tanuló Ifjaknak betsületes seregét, abból pedig sokszor nagy tudományokra való válásokat; hogy az Isten' Anyaszentegyházának épületire jobban jobban az én kevés beneficiumom által is épülhessenek ő Kegyelmekek: rendeltem esztendőnként ő kegyelmeknek, míg Isten életemet megtartja, fl. 50. így, hogy ő Kegyelmekek közzül is nemes Tudományal felékesítettett Ifjak Karátson, Húsvét, Pünköst napjára ki-jönni tartozzanak, kik által az én kevés adománykáim is szolgáltassanak-bé. Ezenkívül, rendeltem ő Kegyelmekeknek ötven véka búzát, Váradi húsz tsöbör bort a' Diószegi dézmáról, két hízó Disznót, egy bödön túrórt, vagy tíz sajtot, hat itze vaját, és három itze mézet. 's a' t. Ugy látszik, hogy az úgy nevezett *Innapi Legatió*nak itt van a' leg-első nyoma; mert Zólyominak követéséből más jóltévő Urak, és Ekklesi-

ák-is azt kívánták, hogy az általok adandó jóteteménynek el-vételére az, a' kinek adják, maga menjen-el a' jóltévőhöz, a' ki tapasztalása után tudhassa hogy kinek adja a' jóteteményt, 's érdemes-é az arra? — jóllehet mások azt tartják, hogy a' Pataki Collegiumnak 1672 után ide 's tova lett vándorlása' alkalmatosságával jött-fel leg-elsőben ez a' szokás: mivel nem lévén semmi tápláltatására való fundusa a' mindenétől meg-fosztatott és el-szórt Oskolának, így kezdtek a' Deákok az ő Jóltévőikhez Innepekre ki-menni; a' mit osztán más Oskolabéliek-is követtek.

Zrini — *Miklós*, ama' nagy Vitéz, a' ki Szigetnél 1566-ban el-esett, Horváth Országban a' Reformáta Vallásnak nagy terjesztője volt. — *Györgynek* Udvari Papja volt Lonchei Pál Református Predikátor. — *Dorottya*, Gróf Battyáni Boldisár' felesége, a' Reformáta Vallásnak kegyes Dajkája, a' kinek ajánlotta Bejthe István 1584-ben a' *Zentek fő Innepeiről való Evangeliomnak magyarázatját*. — A' Miklós' leánya *Ilona*, a' Reformáta Vallást követő Ország Kristóf-nak, — *Katalin* pedig, elsőben a' Püspökséget oda hagyott Thurzó Ferentznek, azután Forgáts Imrének Feleségei voltak. — A' György Fia Miklós, Nádasdi Ferentz' le-

ányát vévén Feleségül, Lutheránussá lett, — György pedig, ugyan a' György' Fia, Thurzó György Palatinus' kedvéért Lutheránussá, — idővel pedig Katholikussá lett, és az ő Muraközi birodalmából minden Protestáns Papokat ki-vert.

J.

Jakusith — András, 1606-ban Thurzó György Palatinus' leányát Juditot vévén Feleségül, született nekik egy György nevű Fiók; de a' ki az Attya' halála után a' Római Katholika hitre által-tért.

V.

Valkai — Miklós, nagy Vitéz és Reformáta Vallást követő fő ember; megholt 1585-ben.

Várdai — Katalin, Nyári Pál' felesége.

Vízkelety — Tamás, Botskai' idejéb en nevezetes Fő ember. Ez a' Familia adott + egyik szállást a' maga jószágaibán az 1627 táján Morvából ki-űzettetett Protestánsoknak.

Lásd: *Hunyadi Catalogus Principum, Magnatum et Nobilium &c. Evangelicam Religionem a temporibus Reformationis ad exitum Seculi XVII in Hungaria et Transilvania amplectentium et foventium, ordine alphabetico consignatus* in Ms. — *Veszprémi Biographia Medicorum. Tom: IV pag: 312 — 347.* —

Pariz Pápai Rudus Redivivum. pag. 91 — 94.
 — *Kázy Historia Hungariæ pag 130 — 132*
 — *Burii Micæ Eccles.: in Ms. — Melius Péter a' Mennyei Jelenésre írt Magyará-
 zatja' Előljáró Beszédében.*

VIII. §.

*Nevezetesebb főbb Egyházi Személyek, kik a'
 Protestáns Vallásra által-jöttek.*

Nem csak a' Világi, hanem az Egyházi Rendből-is sok fő Papi személyek, lemondván azon méltóságokról, mellyekben a' Királyi Felség, és a' Római Szent Szék jóvoltából tündököltek, a' Protestáns Vallásra által-jöttek. Már 1520-ban *Thurzó János* Breszlai Püspök Lutherrel levelezett. *Turzó Ferentz* pedig, a' ki 1534-től fogva Nyitrai Püspök volt, 1557-ben Püspökségét oda hagyván, az Evangélika Vallásra tért, és *Kosztka Miklós'* leányát *Borbálát*, ennek halála után pedig *Zrini Miklós'* *Katalin'* nevű leányát vette magának feleségül; a' kitől *Turzó György* Palatinus született. Ez által az Árva Vármegyei Evangélika Ekklesiák virágzó állapotba tétettek. Turzó előtt *Podmanitzki István* volt Nyitrai Püspök; a' ki a' Luther' tudományát csak hamar beszíván, és fő Papi hivatalát el-hagyván, megházasodott. — *Kécheti Márton* 1534-től fog-

va 1538 ig Veszprémi Püspök volt, a' mi-
kor az Evangelika Vallásra térvén, Drugeth
Antal' leányát vette magának feleségül. —
Dudith András Pétsi Püspök, a' ki a' Tri-
denti Zsinatban az Ur' Vatsorájának két
szín alatt való adását, és a' Papok' házassá-
gát sürgette, 1567-ben meg-házasodott, és
a' Római Katholika Ekklesiát 's a' Püspök-
séget el-hagyván, majd Reformátusnak,
majd Evangélikusnak, majd Sociniánus-
nak mutatta magát. — *Márk Antal de Do-*
minis, Dalmátziai fi, idővel Spalátumi, és
leg-első Dalmátziai és Horváth Országi Ér-
sek, oda hagyván ezen igen fényes állapo-
tot, Reformátussá lett, és 1600-ban Angliá-
ba vette magát, a' hol a' Pápa ellen köny-
vet írt: de tselekedetét meg-bánván Rómá-
ba ment, és XV-dik Gergely Pápanál ke-
gyelmet nyert. Újra el-akarván hagyni
a' Római Katholika hitet, el-szökött Rómá-
ból; hanem el-fogattatván, az Angyal vá-
rábazáratott, a' hol, Horányi szerént, kevés
idő múlva meg-hólt, és az ő teste az Inqui-
sitió' rendelkezéséből, azon könyvvel együt,
mellyet a' Pápa ellen írt, 1624-ben Decem-
ber 20-dikán meg-égettetett, és a' Tiberis-
be vettetett. — Ezeket követték, *Ludányi*
György Abbás 1557 táján; a' ki meg-háza-
scdván, hivatalától meg-fosztatott. — Hor-

váth János Szepesi Prépost. — Bebek Imre, Bachy Ferentz, kiket Dévai térített-ki a' Kathólíka Ekklesiából, és más Papok, 's Szerzetesek, kik vagy az újságon való kapásból, vagy abból, hogy másképpen nem élhettek, vagy meg-győzöttetésből, le-hányván magokról az Egyházi öltözeteket, a' reájok bízott néppel együtt a' Protestáns[†] Vallásra által-jöttek. Es hogy ez már a' Mohátsi Had előtt-is így vólt; meg-tetszik magának Lajos Királyunknak a' Szebeniekhez és Bártfaiakhoz írt Leveléből: hol világosan parantsolja, hogy ha Pap találna a' Luther' értelmére által-menni, azt az Egri Vicáriusnak kell által-adni: *Si, úgymond, Secularis conditionis fuerint, per omnia tormentorum genera puniantur; si vero Ecclesiasticae, — Vicario Agriensi praesentari teneantur.*

Lásd: *Péterfi Sacra Concilia Eccl. Rom. Cath. Partem I-mam pag. 245.* — *Timon ad annum 1558. Budai Lexic Tom. 3. pag. 123.* — *Horányi Memor. Hung. Tom. I. pag. 527.* — *Szvorényi Amoen. Hist. Eccl. Fasc. 3 pag. 96.* — *Veszprémi Biogr. Medicorum Tom. 4. pag. 310 — 347.*

IX §.

A' Föld népe-is nagy számmal jött által a' Protestáns Vallásra; különösen a' Reformáta vallást követőknek száma igen nagyon megnövekedett.

A' Mánásoknak, és több és kisebb Papoknak példájoknak követéséből; de abból-is, hogy abban az időben senki azért meg nem büntettetett, hogy a' Katholika Eklésiát oda hagyta: (a) jöllehet, kivált eleinte, a' fenyegetés meg-volt; csak hamar a' Föld népéből-is igen sokan által-mentek a' Protestáns Vallásra, kikből egész, és igen sok fényes Eklésiák formálódtak. Bizonyági ennek az öt szabad Királyi Városok, melyek már 1549-ben Confessiót-is tsináltak, a' mit I-ső Ferdinándnak bé-mutattak. — Az Egri völgyön lakó Nemesek, és nem nemesek, 's katonák, kik hasonlóképpen a' magok Confessiójokat I. Ferdinándnak 1562-ben bé-mutatták, — *Tsallókörz*, hol 1550 körül, Crusius' bizonyítása szerént, körül belől három száz Protestáns Eklésiák voltak, — a' Szepes és Sáros Vármegyei Evangelika Eklésiák,

Lásd: (a) *Klein Nachrichten 's a' t: pag. 124.*

Ekklesiák, mellyek olly számosok voltak, hogy azoknak igazgatására egy Superintendens nem vólt elégséges; a' honnan 1614-ben a' Várallyai' Zsinatban ezen Vármegyebéli Ekklesiák' Püspökjének Xiländer János, a' XIII. Városok' Superintendensének pedig Zabelérus Péter tétettettek; úgy hogy a' XVII. század' elein, tsak az Evangélikusoknak két ezénnél, Magyar Országban számosabb Ekklesiáik vóltak, Erdélyben pedig a' Szászok mind ezen Vallásra tértek eleinte.

Különösen pedig a' Reformáta Vallást bevevőknek száma igen nagyon meg-nevedett: mint erről egyebek között, a' régi históriai bizonyságok után Klein nevű Evangélikus Író ekképpen ír; „A' Tisza mellyé-
 „ki, és túl a' Tiszai 's Dunai Ekklesiák,
 „nagyobb részént a' Reformáta Vallásra
 „mentek által; valamint a' Dunán innen lé-
 „vő Királyi Városok, és Vármegyék-is,
 „úgy hogy tsak kevesen maradtak az Evan-
 „gélika Valláson. — Vagy világosabban:
 „Az Országban lakó Németek és Tótok az
 „Evangélika Vallásban meg-maradtak, a'
 „született Magyarok pedig nagy részént a'
 „Reformáta Vallást vették-bé.“ Innen lett már, a' mint Szvorény-is meg-jegyzi, (b) hogy

---

(b) *Histor: Relig. Hungariae Tom. I pag. 301.*

a' Reformátusok még ma is Magyaroknak neveztetnek, és mikor Vallásról van szó, ez a' ki-fejezés: *Magyar Templom*, annyit tesz, mint Reformátusok' Temploma. — A' Helvetika Confessiának 1567-ben a' Debretzeni Zsinatban XVII. Esperestségek írták alá neveiket, úgymint: a' Váradi, Érmelleyeki, Máramarosi, Makói, Debretzeni, Szathmári, Bereghi, Szilágyi, Nyiri, Bösörményi, Nagy Bányai, Ugotsai, Túri, Károli, Zemplényi, Abaújvári, Borsodi, — és így a' Tisza melleyeki, és Túl a' Tiszai része az Országnek bé vette ezen Vallástételt: mellynél fogva hihető az, a' mit magáról Arator vagy Szántó István Jészuita ír, hogy ő 1589-ban Váradon, hol a' Református Vallásnak fészke volt, egyszer negyven, mászor háromszáz Prédikátorokkal disputált. Emlékezetben hagyatott az is, hogy a' Duna melleyeki, és Túl a' Dunai, de a' Török' birodalma alatt lévő Ekklesiák is nagyobb részént ezt javallották. (c) Bizonyoságot tesznek erről a' Hertzegszőlösi Kánonok, mellyek szerint a' Baranyai, Tolnai, Pesthi, Pilisi, Solti és Fehér-Vármegyékbeli Ekklesiák szinte 1576-tól fogva igazgat-

---

(c) *Helvetika Confessiának Elöl-járó brszéde.*

tattak. Nem különben a' Somogy, Veszprém, Szala, Vas, Sopron Vármegyékbeli Reformáta Ekklesiák' számára 1612-ben írt Köveskúti Kánónai Patai István Püspöknek. Így végezetre a' Komjáti Zsinatban készített Kánonok; mellyek szerént igazgattattak a' Moson, Posen, Komárom, Nyitra, Bars, Hont, és Nógrád Vármegyékben volt Reformáta Ekklesiák.

Erdélyben is melly szélesen kiterjedt a' Reformáta Vallás, abból meg-lehet ítélni: hogy II. Apafi Mihály volt a' XIV-dik azon Református Fejedelmek között, kik Erdélyben a' XVI és XVII-dik Századokban egymás után uralkodtak; kiknek pártfogások alatt a' Reformáta Vallás az Erdélyhez tartozó Vidéken is el-terjedt és virágzott; sőt már az 1562-dik esztendőről azt jegyzi-meg Haner, hogy ebben a' leg-nagyobb tsapás esett az Evangélika Ekklesián: mivel azok a' Magyarok és Székelyek, kik eddig az Evangélika Vallást követték, sőt még a' Szászok közzül-is sokan, a' Reformáta Vallásra által-tertek. —

Végezetre, a' mi a' két Protestáns Ekklesiákba által-jött Földnépének számasságát illeti, arról Kazy Ferentz Jészuita és Magyar Országi Író így szól: „Az egész Magyar Országban minden Városok, az

„egy Nagy Szombatot ki-vévén, Kálvin-
 „nak és Luthernek vélekedéseivel meg-fer-
 „téztetteivén. új rendtartások szerént tisz-
 „telik az Istent: — a' Faluk és Mező-Vá-
 „rosok ugyanazon ragadó nyavalya által
 „el-tsábéttatván, ugyan azon tébojodásban
 „vagynek. — Midön Katonákat szednek a'
 „köznépből, azok tsaknem mindnyájan
 „Kálvinistákból, és Luthránusokból álla-
 „nak.“ (d) Így tehát, mint oda feljebb már
 láttuk, az Ország Fő Rendei, és a' Nemes-
 ségnek-is nagy része; de a' Királyi Váro-
 sok-is, és a' Föld' népe, jobbára a' Prote-
 stáns két Ehklésiába által-jövéni, nem tsu-
 da, ha a' Protestánsok már a' XVI-dik Szá-
 zad' vége felé magokat, és masok-is őket
Státusoknak nevezték.

(d) *In tota quam late patet Hungaria, Civitates omnes, præter unam Tyrnaviam, Calvinii et Lutheri Dogmatibus contaminatæ, novis ritibus Deum colunt; pagi et oppida eodem contagio afflata, eadem vertigine rapiuntur. — Cum militum delectus faciunt, Galvino fere aut Luthero devotos scribere coguntur. — Kazy pagina 217.*

III. R É S Z.

A' Protestáns Vallás' Szerentsés terjedése' eszközeiről.

X. §.

Özve summáltt eszközei a' Protestáns Vallás' Szerentsés terjedésének.

A' Protestáns Vallásnak illy Szerentsés el terjedését eszközölték egyebek közt: ezen Vallásnak igazsága; a' Waldenszesek és Hufsziták, a' Királyoknak és Mánásoknak pártfogások 's adakozások; a' Mohátsi ütközet, és azt követett, 's megelőzött zűrzavaros állapotja az Orzágnak; a' Protestáns Oskoláknak fel-állítása, 's külső Országi Oskolákba való ki-járás; végre a' Könyv-nyomtató műhelyek, mellyekről itt sorban fogunk szólni.

I. T Z I K K E L L Y.

A' Protestáns Vallás' Igazsága, — a' Waldenszesek, és Hufsziták.

XI §.

A' Protestáns Vallás' igazsága.

Mint közönségesen szölván a' Kereszttyén Vallás' Szerentsés terjedésének Fő oka:

volt annak igazsága: úgy a' Protestáns Vallást-is annak igazságáért vették-be olly hirtelen, és olly számosan a' mi Eleink. Mert azt fel-sem lehet tenni, hogy azok az okos, tanult, Professori, Papi és Világi Fő emberek, kikről már oda fellyebb szóltunk, minden meg-győztetés nélkül léptek volna egyik Vallásból a' másikba. De tartattak-is sok és külömb külömbféle közönséges Vetélkedések, a' Reformáció' elein a' Protestáns Vallás' igazsága felett; — annyival inkább pedig, mivel Szent István meg-hagyván a' Magyaroknak, hogy mi az igaz Keresztyén Vallás', és mit hidjenek, attól egy igaz Magyar sem állhatott-el: és így meg-kellett vizsgálni, ha a' Protestáns Vallás nints-é a' Szent Istvántól le-írtt Katholika Hit ellen; a' mit mivel be-vettek, azzal meg-mutatták, hogy a' Protestáns Vallás azon igaz Katholika Hit, mellyet hogy a' Magyarok kövessenek, Szent István Király meg-hagyta: 's éppen e' volt az oka, hogy Felséges Királyaink a' Protestáns Vallás' mivoltáról meg-tanítatván, mindjárt I. Ferdinánd és Maximilián, Confessioinkat helyben-hagyták, 's a' Protestáns Vallás' üldözését, a' mi az Austriai Ház' örökös ditsőségére szolgál, nem engedték-meg. Az idők is éppen olyanok voltak, hogy ezt a' Val-

lást, erős meg-vi'sgálás alá kellett vetni: mert a' Sociniánusok terjedtek mindenfelé; a' Luther' és Kálvín' követői-is különböztek egymástól, — de az Ország Törvénye is csak a' Római Katholika Hitnek fogta pártját: — sokat-is költöttek olyast a' Protestáns Vallásra, a' mi nem úgy vólt; de a' Pápa-is egy Bullájában kárhoztatta ezt a' Vallást; jóllehet a' Bétsi Universitásnak ez ellen tett Reprotestatiojából, sokan a' Protestáns Vallás' igazságára tettek követekezést.

(a) Utoljára, az E'ztergomi Érsek' parancsolatjából a' Katedrából kellett ezen Vallás' hamis volta ellen tanítani: és így az akkori környülállások azt hozták magokkal, hogy a' ki a' Protestáns Vallásra jött-által, az ezt a' lépést szoros meg-hányás vetés után tette-meg. Annyival inkább pedig; mivel a' mint tudni való, eleinte a' Törvények sem kedvezvén ennek, Zápolya pedig némelleyek' meg-égetésével reájok-is ijesztett a' Római Katholika Hitet el-hagyókra, — és semmi világi boldogságot, kivált az akkori zúrvarokban, 's a' Török' keze alatt lévőknek a' Római Katholika Hit' el-hagyásáért nem-is lehetett reményleni: látszik,

hogy a' Protestáns Vallás' igazsága, 's arról való meg-győződés eszközölte annak olly hirtelen és szerentsésen való el-terjedését az Országban.

XII. §.

A' Waldensesek, — Huszsziták.

Úgy látszik, hogy maga az Isteni Gondviselés-is már régtől fogva készítette a' Vallásbéli Reformációnak útát Magyar Országban. Mert a' Vallásbéli türedelmetlenségből más Országokban széllyel-szórt Waldensesek közzül, kik Európának nagy részét öszve-járták, sokan Magyar Országban is meg fordultak; és kivált a' Száva és Dráva mentiben meg-telepedtek, a' kiknek sokakban a' vólt az értelmek, a' mi a' Reformátusoké: és ez az oka, hogy Sztárai Mihály hét esztendő alatt a' Dráva és Száva mentében, a' Törökök' pusztítási közt-is, 120 Ekklesiánál többet hozott a' Reformáta Vallásra, és hogy Zrinyi Miklós Horváth Országban ugyan a' Reformáta Vallást olly nagy előmenetellel el-terjesztethette. — A' Huszsziták közzül-is sokan, minekutánna Ziska Vezérjek alatt a' Hazába bé-ütöttek, Póson, Trentsin, Nógrád, Hont, Zólyom, Liptó, Árva, 's ezekkel szomszéd Várme-gyékben meg-telepedtek; kiknek Tudomá-

nyokat a' Magyarok közzül - is sokan bevették. Midőn pedig 'Sigmönd Király' parantsolatjából minden Hufzszitáknak ki-kellett az Országból takarodni; a' Hufzszust követő Magyarok közzül sokan inkább Hazájoktól kívánván meg-válni, mint Vallások[#]tól, Moldvába vették magokat; kiknek maradéki 1674-ben az Erdélyi Reformátusoknál magoknak való Prédikátor eránt tudakozódtak. — Meg hallván a' Tsehek, hogy az ő Hitek' sorsosi Magyar Országon üldöztenek: újra beütöttek az Országba, és minikutánna még Hunyadival is szerentsésen hadakoztak, Tudományokat a' felső Magyar Országon el-terjesztették, hagyván ott Tseh Coloniát - is; 1508-ig pedig annyira meg-szaporodtak, hogy ezen elztendőben és így a' Luther' Reformációja előtt tsak kilentz Elztendővel, Zsinatot is tartottak, mellyben egy a' Reformátusok' Confessiójához hasonló Confessiót írván, azt László Királyunknak bé-mutatták, mellynek a' Fehérvári Ország Gyűlésen való meg-erősítéséért esedeztek-is.

Midőn tehát a' Luther' és Zvinglius' Reformációjának híre Magyar Országra bé-jött; az itt lévő titkos és nyilvánvaló Hufzsziták azoknak Tudományokat két kézzel vették, és az Evangeliomi igazságokról,

még bővebben is még-tanítottván, azoknak követőikkel öszve-elegyedtek, és Templomaikat, (mellyeknek oldalára, hogy a' Katholikusok' eitől meg-külömböztessenek, annak jelentésére, hogy azokban két szín alatt vé-
 zik az Ur' Vatsoráját, *Poharokat* festettek, vagy formáltak-ki tzémenből,) által adták. Minekokaért igaz dolog, hogy a' Huszsziták és Waldensések a' Magyar Országi Vallás-béli Reformationnak szerentsésen való terjedésében igen nagy eszközök voltak.

II. TZIKKELLY.

A' Királyok, és Fő Uri Renden lévők, eszközei voltak a' Protestáns Vallás' terjedésének.

XIII. §.

Rözségesen szöllván miképpen eszközölték a' Királyok a' Protestáns Vallás' terjedését és virágzását.

Magoknak a' Királyoknak szíveiket - is úgy igazgatta az Isten, hogy némelleyek köz-
 zülök a' Protestáns Vallásra magok-is észre-
 vehetőképpen hajlandóknak mutatták mago-
 kat: a' kik ennél fogva ennek akadályt nem
 tettek; a' kik pedig ettől idegenek voltak,

Keresztyéni türedelemmel, melly a' leg-drágább kö a' Királyi Koronákban, tudtak az eránt lenni. Azzal pedig sokat-is tettek ennek terjedésére és virágzására, hogy a' Protestáns Confessiókat helyben-hagyták; — hogy a' Protestáns Mágnásokat az Ország' leg-főbb Tifztségeiben tündököltették; hogy némelly külső Orizági Protestánsokat, és fő Urakat az Ország-Gyűlésén bevévés végett a' Hazának ajánlottak; — hogy a' Protestáns Vallásra által-menit Katholikus Papokat nem tsak viszfa nem vitték erővel, hanem inkább az érdemeseket jótéményeikkel-is meg-tetézték; — hogy a' Vég Várookban lévő Protestáns Katonaságot, a' magok Hitén lévő Papok' szolgálataival való éléstől el-nem tiltották; — hogy a' Protestánsoknak a' régi Templomoknak bírását, és újaknak építését, — Oskoláknak, és Könyv-Nyomtató műhelyeknek felállítását meg-engedték; — hogy a' Papi Gyűlések' tartásában, 's az Ekklesiák' visitálásában akadályt nem tettek; — végezetre, hogy a' Protestánsok' kárára hozott régi törvényeket semmivé tették, és újabb Törvények, Királyi Diplomák, és Békeség-kötések által kívánták a' Protestáns Vallásnak szabad és közönséges gyakorlását meg-állítani: mind ezekkel, 's ezekhez ha-

sonló Királyhoz illő halhatatlan tselekedetekkel a' Protestáns Vallás' terjedését és virágzását, a' mi Felséges Királyaink, kiknek poraikhoz örökké háládatosággal, Maradékaikhoz pedig hűséggel viseltetni tartozunk, eszközölték, és elő-mozdították.

XIV. §.

Lajos Királyunk miképpen eszközölte a' Protestáns Vallás' terjedését.

II-dik Lajos Királyunkról, a' ki alatt a' Réformátzió ki-ütötte magát, azt írja *Spalatinus*; hogy ő Luther eránt 1523-ig nem viseltetett roszsz indulattal, hanem az Olmutzi Püspök vette reá, hogy a' Luther' Könyvei, és *Speratus* ellen keménykedjen, (a) Az igaz-is, hogy 1523-ig semmit közön-séges hatalommal nem tett a' Protestáns Vallás' meg-fojtására; sőt a' melly Törvény 1523-ban hozatott a' Luther' Követői ellen, az kemény vólt ugyan, mert annál fogva jószágoktól, és fejektől kellett azokat meg-

Lásd: (a) *Præsul Olmutensis Ludovicum Regem Hungariæ antea Luthero non iniquum induxit, ut ejus jussu in Libros Lutheri publico incendio sævitum sit; — et Paulus Speratus in carcerem trusus. Schelhornii Amœnit: Litterariæ Tom. IV. pag. 403. Spalatini Diarium ad An. 1523. —*

folgtani; de az ő alatta soha munkába nem vétetett *közönsegesen*. — Igaz az is, hogy mikor a' Szebeniek a' Luther' Tudományát meg-ízcelitvén 1522-ben, az Esztergomi Érsek' jussait nyirbálni kezdték, Lajos ő reájok kemény Levelet írt; de a-zomban az Esztergomi Generális Vicáriust egy Levelében meg-intette, hogy a' Luthert predikáló Szebeni két Plébánusnak, és Szebenieknek dolgába, magát bizonyos ideig ne avassa. (b) A' melly tselekedetéért gyanúba jött az Ország előtt, vagy annak még akkor egyyik hatalmasabb része előtt; a' melly a' Pesti 1525 dik Esztendő-béli Diætának Majus 13-dikán tartatott ülésében, arról panaszolkodott, hogy a' *Király' Udvarában Németh Lutheránusok tartattnak*. (c) Ugyan ezen Diætán hozatott az a' Törvény, mellyről oda lejjebb bővebben szóllunk, hogy a' *Lutheránusok meg-é-*

(b) *Lampe p. 54 — 58*

(c) *Nobiles miserunt ad Regem LX Oratores, et petierunt hæc quatuor: Primo: Ut omnes Germani e domibus Majestatis suæ expellerentur — allegando, idem fecisse Principem Ferdinandum, Sorori Régis, cui abstulit Hungaros, et dedit Germanos, qui omnes fuerunt Lutherani. Epist. Proc. Regni Hung. in Appendice p. 181.*

gettessenek; de Lajos Király ezt is soha munkába nem vétette. Illy engedelmes-lévén hát Lajos Király; jöllehet Levelével fenyegetődött: nem tsuda, ha a' Luther' és Zvinglius' Tudománya, ugyan ő alatta tsírázván - ki mintegy a' földből, ugyan ő alatta már egy szélesen ki-terjedő terebélyes fához lett hasonlónak.

XV §.

Mária Királyné igen nagy előmozdítója volt a' Protestáns Vallásnak.

Mária, a' Lajos Király' felesége, tele-évén Németh Ország, 's a' Fejedelmek' Udvara a' Luther' hírével, és annak tudományáról való beszéddel; még az öreg Attya' Házánál meg-esmerkedett a' Luther' tudományával: a' mit ő benne neveltek, és meg-erősítettek György a' Lajos' Tútora, és Henkel János az ő' Üdvari Papja; a' kit midőn a' Lötsei Lutheránusok magoknak Prédikátorjoknak meg-hívtak, magától el-nem-eresztett, akarván továbbra is annak szolgálatjával élni. Meg-hallván Luther Máriának a' Férjén való nagy keserűségét, és a' Protestáns Vallás eránt való hajlandóságát; Szent Dávidnak 36: 62, 94, 109-dik Sól-tárait Németh nyelvre le-fordította, és December 1-sajén irtt Levele által 1527-ben

Máriának ajánlotta, akarván ezen 'Sóltárok' olvasása által őtet vigasztalni. Ezen Levélben nyilván írja Luther, hogy ő azt hallotta, kétség kívül *Grineus Simontól*, a' ki ezt leg-jobban tudhatta, hogy Mária hajlandó az ő indománya' bé-vételére; de a' Magyar Püspökök állottak eddig ellent azok terjesztésében. (a) Melánchton-is több ízben úgy említi Máriát, mint a' Luther' tudománya' kedvellőjét. Nevezetesen azért dicsértetik, hogy V-dik Károly Tsászárt minden módon akarta az Evangélikusoknak megnyerni. Sőt Luther emlékezetessé akarván tenni a' Mária' nevét a' Lutherána Ekklesiákban, egy *Éneket* készített, mellyet mind e' mái napig-is énekelnek a' Németh Evangelika Ekklesiákban; a' mellynek három első verseinek első betűiből e' jö ki: M Á R I A.

(b) Az illy dolgok miatt esett-meg, hogy a' Pápa' Követei Sándor Jeromos, és Riccius János, Máriát Károly Tsászárnál eretnekséggel, vagy a' Luther' tudománya kö-

Lásd: (a) *Kollár de usu perpetuo Potestatis legislatoriae circa Sacra Apost. Regum Hung: Vindobonæ 1774 p. 123. 124.*

(b) *Az az Ének így kezdődik. Mag ich Unglück nicht wiederstahn. — Gerdessé Hist. Evang. Renovath. p. 178.*

vetésével vádolták. Ő neki köszönhette Török Bálint, hogy a felesége, a ki Máriának Udvari Dámája volt, már akkor az Evangélika Vallással esmeretes volt, mikor azt el-vette. Hihető az-is, hogy egy volt Mária azon Fő Afzszonyságok között, kikről íratik, hogy a *Grinæus*' ki-szabadulását elközlötték; — de talám a Férjét-is ő tartóztatta-meg, hogy a Luther' Követőire hozott Törvényeket munkába nem vétettette. Illy hajlandósággal viseltetvén Mária a Protestáns Vallás eránt; lehet mondani, hogy annak terjesztésében ő-is nem utolsó elzköz volt.

1. Ferdinánd' kegyelmessége a' Protestánsok eránt.

A' Mohátsi ütközet után jobb állapotja lett a' Protestáns Vallásnak: mert bár eleinten kemény Parantsolatokat adott-is ki Ferdinánd a' Protestáns Vallás ellen, mint 1534-ben a' Bártfaiakra; — bár az Ország' Gyűlésén-is 1548-ban engedett ölly Törvényeket hozni, mellyek akadályúl lehettek a' Protestáns Vallás' terjedésének, sőt mindjárt uralkodása' elein 1527-ben a' Lutheránusok' és Zvingliánusok' ki-írtását meg-parantsolta-is: mindazáltal soha köztünk erőszak-ra a' dolog nem ment; — ezek a' Törvények

nyek sem voltak ingyen-is olly kemények, mint a' Lajoséi; melly által azt tselekedte, hogy már ő alatta nagy része a' Mágánásoknak a' Protestáns Vallást követte. Nem is tagadhatni, hogy olly időben lett Ferdinánd Királylyá, mellyben a' politika azt hozta magával, hogy a' Protestánsok eránt kemény ne légyen: mert az ő vetelkedő társa Zápolya' a' Magyarok' egy részétől és a' Törököktől segítettvén; nem lett volna tanácsos, ha az ő vele tartó, 's az Ország' Gyűlésében-is nagy részt vevő Protestáns Mágánásokat, 's a' föld Népét az ő Vallásoknak háborgatásával megkeserítette volna: sőt mikor látta, hogy Zápolya a' Protestáns Vallásnak nagy ellensége; okosság vólt magát, ha nem magának azon Vallásnak, leg-alább az azt követők' barátjának lenni mutatni, és azzal-is magát a' Királyi névre érdemesebbé tenni, hogy ő a' maga alattvalóit, azért, hogy vele nem egyformán hisznek, egyformán szereti, és nem háborgatja. Amint hogy, ezzel azt vitte végben, hogy a' Protestánsokat az ő hűségében igen megerősítette; Zápolyát pedig, a' Protestánsokat Királyi bölts maga viséletével attól elvonván, megerőtelenítette. Külömben-is a' Német Országi Protestánsok' segítségével munkálódott I. Ferdinánd Magyar Or-

szágnak el-foglalásában: mi vólt volna hát vizsgál-tetfzöbb, mint ezeknek Hiteknek sorsosi eránt keménykedni?

Annyira meg-nevelkedett és virágzó állapotba tétetett hát már ő alatta a' Protestáns Vallás, hogy mindenik Felekezetnek Püspökjei tétettettek, — Zsinatok tartattak szabadon mindenfelé, — Confessiók irattattak, — a' Protestáns Valláshoz illő Ekklesiái Törvények, vagy Kánonok szereztettek, — az Ekklesiák, Püspöki és Esperesti Megyékre el-rendeltettek; úgy hogy mikor Mátyás Hertzeg a' Botskaival való alkudozáskor minden jót akart a' Protestánsoknak ígérni; azt akarta „hogy a' Religió' dolga azon státusban és karban maradjon, a' „mint a' boldog emlékezetű Fejedelmek „Ferdinandus, és Maximilianus Urunk' idejében tartatott.“ — Ezt látván Zápolya, Budán az Ország Gyűlésében azzal akarta a' Katholikus Magyarokat Ferdinánd ellen fellázasztani, mintha Ferdinánd a' Katholika Vallást semmivé akarná tenni: (a) de ennél fogva is Ferdinánd, mint bölts és igazi Austriai kegyelemmel tellyes Fejede-

Lásd: (n) *Epirtolæ Procer. Regni Hung. Parte*
I. pag. 141 *Epist. 116.* —

Iem, a' Protestáns Vallás' üldözésére nemcsak fel nem indúlt, sőt annak nevezetesebb és érdemesebb Követőit, mint Turzó Eleket, Perényi Pétert, Török Bálintot, Drágfi Gáspárt, és másokat, különös kegyelmeire, belső tanátsosi rangra, 's még barátságára-is méltóztatta; kiknek hív szolgálatajokkal élvén, nem csak a' Törököt tartóztatta-vilfzsa, hanem a' Magyar Koronát is vetélkedő társától el-nyerte, és az Austriai Háznak Magyar Országban való uralkodását meg-fundálta.

Ámbár pedig ilyen elő-menetellel terjedt-is a' Protestáns Vallás a' Hazában: mindazáltal 1555-ig annak Törvényes és Diplomatus létele még nem volt. Ekkor Ferdinánd, hogy ezt a' jót is közölje a' Protestáns Vallással; öt Szabad Királyi Városoknak, Kassának, Bártfának, Eperjesnek, Lőtsének, Szébennek, és XIII Szepességi Városoknak, valamint Posonnak, és Sopronnak, 's egyéb Protestáns Városoknak, tökéletes Vallásbeli szabadságot, és just adott; mellyet ha ezeknek azon Confessiójoknál fogva, mellyet 1549-ben néki amaz öt Királyi Városok be-mutattak megadott, következik; hogy a' több Lutheranusokat-is ugyan ezen szabadsággal ajándékozta-meg; mivel ezek éppen azt hitték, a'

minek szabadon való gyakorlására ezeknek tökéletes szabadságot engedett.

A' Tridenti Zsinaton Követei által az Úr' Vatsorájának két szín alatt való ki-fel-gal-tatását, és a' Papok' Házasságát, melly a' Magyar Országi Papok között a' XIV-dik századig így vólt, (b) sürgette: mivel azt gondolta, hogy a' Római Ekklesiától való el-fszakadás ez által helyre-hozattatik; de e' mellett a' Fiát Maximiliánt az Evangelika Vallásban neveltetni meg-engedte; mellyért a' Pápától meg-is intetett, 's még a' Császárságra való választatásában-is kevés híjja, hogy ezért nagy kérdés nem tétetett: (c) innen a' Katholikus Egyházi Rend, és az azon Hiten vóltt Mágnások azt vélték, hogy a' Királyok' illy kedvező magok-viseleténél fogva a' Protestáns Vallás kapván lábra, a' Szűz Mária' tisztelete meg-fzűune az Országban: a' mi hogy meg ne történjen, Ország Törvényévé tették, hogy a' Boldogságos Szűznek képe a' Magyar pénzekre fel-veret-

(b) Ezen dolog' igazságát *Péterfi, Turótzsi és más Irók*, 's az Ország Törvény Könyve után meg-mutogatta. *Veszprémi Biogr. Med. T. 3. p. 429 — 431.*

(c) *Kauppech Evang. Osterreich p. 48. 51 Cardin. Pallautcini in Hist. Cone. Trid. L. XIV. Cap. VI.*

tessék, azt gondolván, hogy az által, mint mindég kézben forgó jel, és eszköz által, a' Római Katholika Ekklésia' kébelében lévők abban továbbra-is meg-tartatnak, az abból ki-jöttek pedig, ez által könnyebben vissza-vitettetnek abba, és Szűz Máriának újra tisztelőivé tétettetnek; jóllehet a' Protestánsok a' Boldogságos szent Szűznek mindenkor igaz tisztelői voltak: a' minthogy az Erdélyi Református Fejedelmek közzül az Ifjabb Zápolya János, Botskai, Báthori Gábor, Bethlen Gábor, I. és II. Rákótzai György, ámbár Reformátusok voltak, és nem köteleztettek dolgaikat a' Magyar Országi Törvények szerént intézni; mindazáltal a' Boldogságos Szűz Mária' képét Önként a' magok pénzeikre rá verették, mikor a' Római Katholikus Királyok, és Erdélyi Fejedelmek, ezt tselekedni el-múlatták. (d)

XVII §.

Zápolya János 'Sigmond' munkássága a' Prot. Vallásra nézve.

Zápolya János 'Sigmond' is szerette és óltalmazta a' Protestáns Vallást; mivel Alé-

(d) *Veszprémi a' Magyar Királyok' ritka pénzeiről old. 112 - 115.*

sus vagy Madár Dienes Udvari Papja által először az Evangelika, azután a' Reformáta Vallásra vitetett-áttal: a' melly dologban tett szolgálatjáért Madár Dienest szép jószággal-is meg-ajándékozta. Hogy az Antitrinitáriusokat meg-zabolázhassa; ellenek Zsinatot-is tartatott, mellyben maga-is jelen volt. Különös hűséggel 's buzgósággal viseltetvén a' Reformáta Vallás eránt: a' Debretzenben készültt Confessiót úgy ajáulotta néki Melius Péter, mint a' Reformáta Ekklesia' dajkjának és jóltévőjének. Minekuánna pedig ötöt Blandrata a' Socinus' eretekségével fel-fújta: a' Reformáta Vallásnak nagy ellenségévé lett, melly ellen Váradon Zsinatot-is tartott, így akarván azt a' tapasztalásból bizonyos igazságot betölteni, hogy a' Vallását változtató emberből telik-ki mindég a' leg-nagyobb üldözője azon Vallásnak, mellyet oda hagyott.

XVIII. §.

Maximilián hathatós elősegítője volt a' Protestáns Vallásnak.

A' mit Ferdinánd szükségből, és politikából; azt az ő fia Maximilián Lelki esméretbéli meg-győződésből tselekedte a' Protestáns Vallásra nézve. Ő ugyan-is az Evangelika Vallást leg-jobb Vallásnak tar-

totta; így irván erről III. Fridrik Palatinatusi Választó Fejedelemhez 1560-ban Aprilis' 2-dikán „Én úgymond az Augustai Confes-
 „sióban befoglaltt tudományt esmérem igaz,
 „és Kerrefztyén Vallásnak lenni, és annak
 „vallásában, az Isteni kegyelem velem lé-
 „vén, életem el is végezni kívánom. 's a't. “
 Tanítója volt Severus Farkas, Udvari Pap-
 ja pedig Pfauter János Sebestyén, mind ket-
 ten Evangelikusok, valamint az Orvos Dok-
 tora - is Kraffenheim Crato. — Meg-győ-
 ződve lévén a' felől, (mert az igaz Kerrefztyén
 Vallás a' mások' szeretétét parantsolja) hogy a'
 Lelki esméreten az Istenen kívül senki nem
 uralkodhatik: irtódzott azoktól, mint igen
 gyanús Kerrefztyénektől, kik tsupán azért
 üldöztek másokat, mert nem azt hiszik, a'
 mit ők. Innen 1568-ban Austriában és
 Tseh Országban a' Protestáns Vallásnak ép-
 pen olly folyamatot engedett, mint a' mil-
 lyenben volt a' Katholika Vallás, — 's a'
 Passauai Békesség-kötést-is 1566-ben éppen
 ezen okból erősítette-meg. Ugyan ezen jót
 gyakorlotta a' Magyar Országgi Protestánsok
 eránt-is. Hogy pedig a' két Protestáns fe-
 lekezetet egyesíthetné; Tigurumba, Tu-
 bingába, és Heidelbergába 's Saxoniába
 bizonyos embereit el-küldötte, hogy ezen
 dolog felől az oda való Tudósokkal értekez-

nének; de ezen tzeljából semmi sem lett. Meg-értvén a' Pápa Maximiliánnak ezen nagy hajlandóságát a' Protestáns Valláshoz, Őtet meg-intette, sőt a' Tsászárságra való választódásában-is éppen ezért nem akart soká meg-egyezni: ő mindazáltal ezen Vallást mind halálig szeretvén, sokat tett az által ennek terjedésére, és virágzására.

XIX. §.

Rudolf, II. és III. Ferdinándok által segítettett a' Protestáns Vallás' terjedése.

Nem olly kedvezők voltak Rüdolf alatt a' környülállások a' Protestáns Vallásra nézve, mint eddig; mert a' Király magát a' Tudományok' tanulására adván, az Ország' igazgatásával fel-hagyott, 's így az ő távollétében, 's az ő Neve alatt, a' mások' háborgatásában gyönyörködők ollyakat vittek-végben, mellyekben a' Király leg-kisebbet sem tudott: mint erről Mátyás Hertzeg a' Rudolf' nevében ekképpen tett bizonytságot: *Mint annakelőtte Császár eő Felsége senkit szánttszándékkal hitiben meg-nem háborított: most is, ezután sem háborít, hanem kit hitiben meg-tart.* E' Király' Szava; és így szentséges szó: következésképpen a' melly háborgatása esett a' Protestáns Vallásnak Rüdolf alatt, annak ő akarója nem volt. Kü-

lömben-is, hogy ő Keresztyéni türedelemmel meg-ékesített Fejedelem volt, avagy tsak onnan-is meg-tetfzik, hogy mikor 1582-ben az Augspurgi Gyűlésen arra ingereltetett vala némelly felettébb-is' buzgólkodó emberektől, hogy a' Protestánsokat üldözné; ezen verssel buzdítván őtet:

Utere iure tuo Cæsar, sectamque Lutheri

Ense, rota, ponto, funibus, igne, neca. az az:

Élj a' jussoddal Tsáfzár, 's Luther' követőit,

Öljed fegyverrel, vízzel, 's kötelekkel:

ezt a' nagy bünt éppen nem tselekedte; sőt a' Német Birodalombéli Protestánsoknak a' leg-nagyobb tsendességgel engedte gyakorolni az ő Vallásokat. Magyar Országgal közönségesen-is; de különösen a' Protestáns Vallásra nézve örökös jót tett azal, hogy a' Bétsi Békesség-kötést ő szerzettemeg.

II-dik Ferdinándnál senki több és szebb ígéreteket nem tett a' Protestáns Vallás' jussainak és szabadságának fel-tartására. Az ő Diplomájának ugyan-is 1, 4, 5, 6, 10. pontomaiban Királyi fogadással fogadta a' Bétsi Békesség, kötés' meg-tartását. Ő alatta történvén a' Niklasburgi Békesség-kötés; ebben-is ugyan azt fogadta, és újra, hogy a' Protestáns Vallást az ő eredeti és törvényes szabadságában meg-tartja, és tartatja;

következésképpen, a' mik ő alatta estek, azok az ő akarata nélkül eshettek. †

III Ferdinánd-is meg-esküdt a' Bétsi, Niklasburgi Békesség-kötéseknek, — a' II. Ferdinánd' Diplomájának, — és az 1608-dik esztendőbeli Törvények' megtartására, 's mind ezeket újra a' Lintzi Békesség-kötéssel erősítette-meg: a' ki mivel a' Protestánsokra nézve olly igen kedvezőleg kötötte-meg ezt a' Frigyet; ebből azt lehet kihozni, hogy ő maga-is szive szerént sajnálotta, hogy a' Protestánsok' kárára ollyan dolgok történtek, mellyek az Ország' Törvényei, Királyi Diplomák és Békesség-kötések' megtapodásával estek; 's hogy ezek többé meg-ne történjenek, azért határozottatott-meg némelly dolgokat szorosabban az említett Lintzi Békesség-kötésben.

XX. §.

A' leg-főbb Tisztségekre emeltettek Királyaink által a' Protestánsok.

Segítették a' Protestáns Vallás' virágzását és terjedését Felséges Királyaink azzal is, hogy mint a' Bétsi Békesség-kötés előtt, úgy azután-is a' Magyar Protestánsokat a' leg-főbb Tisztségekre méltóztatták. Nevezetesen ezek közzül:

Palatinusok, vagy Nádor Ispányok vótak: Nadasdi Tamás 1554. — 1562. Illésházi István 1608.

† A' törvények a' protestánsok' jogházaig

Vice Palatinus: Révay Eerentz 1543. — 1553. Mérey Mihály 1562 — 1572. Czobor Imre 1572 — 1582.

Királyi Helytartó: Turzó Elek 1536 — 1543.

Ország Birái: Turzó Elek, Nádasdi Tamás, Perényi Gábor, Báthori Miklós, és István, mind 1600 előtt.

Horváth Orzági Bán: Ungnád Kristóf 1578 — 1584.

Tárnok Mester: Nádasdi Tamás 1540, Perényi Gábor 1554, Zrinyi Miklós 1557.

Királyi Fő-Ajtónn állók: Balassa János, Bánffy László, Révay Mihály, és Ferentz, 1590 előtt.

Királyi Fő Lovász Mesterek: Bánfi László, Nádasdi Ferentz, Battyáni Ferentz.

Királyi Fő Pohárnokok: Bánfi Miklós, Forgáts Sigmund, Der'sfi Ferentz.

Királyi Fő Afztalnokok: Bánfi István, Battyáni Boldi'sár, Thurzó György 1602.

Királyi Fő Komornyik: Czobor Imre.

Királyi Udvar' Fő Mestere: Turzó Ferentz, Illésházy István.

Cancellarius: Perényi Péter. 1539.

Korona Örzök: Perényi Péter, Révay Péter.

Királyi Kamara Elöl ülője: Thurzó Ferentz, Thurzó Elek.

Temesi Bán: Török Bálint 1529.

Székelyek' Grófja: Pempslinger Márk. —

Fő Ispányok:

Abauj Vármegyében: Perényi Péter, és Gábor.

Arva V: A' Thurzó Familia.

Bars V: Dobó István és Ferentz.

Beregh V: Mágótsi Gáspár.

Bihar V: Rédei Ferentz.

Borsod V: Balassa 'Sigmund.

Heves V: Mágótsi Gáspár.

Hont V: Balassa Menyhárt, Nyári Fe-
Ferentz. — Balassa János, Der'sfi Miklós.

Kraszna V: Drágfi Gáspár.

Liptó V: Krusith János.

Nógrád V: Balassa Menyhárt, és An-
drás, Forgáts 'Sigmund.

Poson V: Eck, és Miklós, Salmi Grófok.

Sáros V: Rueber János, Dér'sfi Fe-
rentz.

Szepes V: A' Thúrzó Familia.

Somogy V: Bátori Miklós.

Szathmár és Szabolcs V: Bátori István.

Sopron V: Nádasdi Ferentz, Battyáni
Ferentz,

Szala V: Bánfi István.

Szólnok V: Drágfi Gáspár.

Temes V: Perényi Péter.

Túrótz. V: A' Révai Familia.

Torna V: Mágótsi Gáspár.

Trentsin V: Forgáts Imre, Illésházy István.

Ung V: Drugeth István.

Zemplin V: Drugeth László, Botskai István. 1659 táján.

Zólyom V: Balassa János.

Vas V: Battyáni Ferentz, Nádasdi Ferentz.

XXI. §.

*Az Erdélyi Fejedelmek, 's a' két Hazabéli Mág-
nások eszközölték a' Protestáns Vallás' ter-
jedését, és virágzását.*

A' Királyokon kívül, hathatós eszközei voltak a' Protestáns Vallás' szerentsés terjedésének, 'és virágzásának, a' két Hazabéli Mágánások, és Fejedelmek. — Mert mivel János 'Sigmondtól fogva II. Apaffi Mihályig az Erdélyi Fejedelmek, de a' Magyar Magánások is tsak-nem mindnyájan Protestánsok voltak; ezek tsupán példájokkal is, mert a' Nép a' Nagyokat követi, a' Római Ekklesiától sokakat által-hoztak a' Protestáns Ekklesiába. Már a' Mohátsi had előtt sok Fő emberek 's Afzfonyságok pártfogó kezeiket nyúltották a' Protestáns Vallás' általma-
zására, és terjesztésére; annyira, hogy amaz 1523 dik Törvényben, mellyet olly kemény pennával írtak, ezek, mint ennek terjesztői

meg-it fenyegettettek. A' Főbb Urak, mil-lyenek voltak Perényi, Drágfi, Török, a' Turzók, Battyániak, Nádasdiak, Forgátsok, és egyebek, magoknak Udvari Papokat tartottak, s ezeknek segítségével Uradalmaikban a' Protestáns Vallást meg esmértették. E' mellett, sok veszedelmet el-is háritottak ezek a' leg-első Reformátorokról: mint erre egyebek között elég legyen említeni *Pempflingeren*, és *Perényin* kívül Drágfi Gáspárt, a' ki az űzőbe vett Reformátorokat Erdőd Várában, mint valamelly menedék helyben úgy fogadta-bé; mellyért azomban a' Királynak erántok való kegyelmét nem csak el-nem vesztették, hanem attól külömbféle jószágokkal és Hivatalokkal (mert azzal nem tétetik valaki a' Hivatalokra alkalmatlanná, sem érdemlenné, hogy Protestans) meg-ékesítették. Mivel pedig nagy tehetséggel bírtak a' Haza' Protestáns Nagyjai; tehát az Oskolák, Ekklesiák, a' Tanítók, és Tanuló Ifjak eránt, különös kegyességgel viseltettek, Templomokat, Oskolákat, Könyvnyomtató Műhelyeket állítottak-fel; és hogy alkalmasabb Tanítókkal tölthessék-bé az Ekklesiákat, magok költségén sokakat Akademiákon-is tanítottak.

III. T Z I K K E L Y.

Az Országnek zürzavaros állapotja sokat használt a' Protestáns Vallás' terjedésére.

XXII. §.

A' Mohátsi átközet hogy eszközölte a' Protestáns Vallás' terjedését?

A' Mohátsi soha meg-nem síratható szerentsétlenséget, nem utolsó eszközévé tette az Isteni bölts Igazgatás a' Protestáns Vallásnak köztünk szerentsésen való el-terjedésének. Ugyan-is, a' buzgóbb Fő Papok, úgymint az Esztergomi Érsek Zalkán László, Tomori Pál a' Kalotsai Érsek, és Hádi Vezér, Perényi Ferentz Váradi, More Filep Pétsi, Paksi Balás Györi, Chaholi Ferentz Tsanádi Püspökök, 's egyéb Fő Papi Személyek, fegyver által el-vesztek: megveretttévén pedig a' Pásztor, nem tsuda ha a' nyáj el-széledt, 's ennél fogva a' Protestáns Ekklesia meg-nevekedett. De külömben-is, éppen jelen vólt már az az idő, mellyben a' Luthránusok meg-egétéséről hozott 1525-dik Esztendöbéli Törvény betöltessék; a' mi által bizonyosan sokan a' Protestáns Vallás' bevételétől el-ijesztettek

vólna: de a' Mohátsi ütközet után nem lehetett senkinek annyi ideje, hogy mást halálra keressen; mivel a' pusztító Törökség, minden még meg-maradott Magyar Katholikust és Protestánst egyformán halálra keresett. — Nagy szüksége is vólt már ekkor a' Hazának a' Török' fegyvere' élitől, 's annak rab szíjjától meg-maradott kevés Magyarorságra: minekokáért, a' Hazának igaz szeretete meg-tiltotta még a' felettebb buzgólkodóknak kezeit-is, hogy a' vélek egy Valláson nem lévő, de Keresztván Magyarorság' meg-égetésére rogosokat ne rakjanak. — E' mellett, mivel látták a' Statusok, hogy a' meg-esett szereptséltenség miatt már a' sints, a' mivel a' Katonáságot tarthassák; a' mellyre pedig soha nagyobb szükség nem vólt mint most; azomban még e' Mohátsi Hartz előtt már el-vólt végezve, hogy ha az Ország magán másképp' nem segíthet, az Ekklesia' javait fordítsa a' Had' szükségeire; e' mellett üresekké-is lettek némelly Püspöki és Papi jószágok; a' Magyar Törvény pedig azt tartja, hogy az Ekklesiái jószágok, nem lévén azoknak rendes bírtokosaik, a' Fis-kusra szálljanak által: Zápolya tehát magát Királynak gondolván lenni, az üres Püspöki és Papi jószágokat, minthogy a' pénzre nagy szüksége vólt, de a' hamis Mammonból

ból jó akarókat - is akart tsinálni magának ; akarta-is az azokból bé-jövő pénzből az Országot védelmeztetni, Protestáns Mágánásoknak-is el-adta azokat. Ugyan ezt tselekedték a' Ferdinánd' Hadi Vezérjei - is: mint ezt-is, valamint az itt közelebb mondattakat-is Szentiványi meg-jegyzette (a); hozzá tévén még ezekhez azt-is, hogy a' két Királyok a' köz Katonaságot, Nemességet, és a' Mágánásokat, Vitézségekért az üresen maradt Papi jószágoknak jutalmul való adásával-is akarták meg-jutalmaztatni. (b) Ilyen okoknál fogva tehát, az el-esett Püspököknek jószágát a' meg-maradt vitéz Fő emberek, Zápolya János' tudtával és akaratjából, mint Szentiványi írja, (c) el-foglalták.

Lásd (a) *Dissertatio Paralip. p. 136 így szól: Cum Joannes Inter-Rex esset Ferdinando Regi impar, ut amicos et fideles sibi compararet, etiam beneficia Ecclesiastica Secularibus non raro conferebat. Officiales quoque et Generales Ferdinandi, eandem necessitatem sumptuum bellicorum caussantes, Præposituras et Abbatias Religiosorum, ac Monasteriorum desertorum Bona hominibus Laicis, — etiam A Catholicis — oppignorabant. — Istvánsi. p. 73. 74. L. 8.*

(b) Ugyan ő p. 127. —

(c) Ugyan ő p. 126. —

Nevezetesen az Egri Püspökség' jószágát el-foglalta Perényi Péter; a' Nyitrai Török Bálint; a' Váradit Tzibak Imre; az Érdélyit Bodó Ferentz, a' Tzanádit Pettusith Gáspár; a' Pétsit Szeretsen János: 's így a' Protestáns Vallás' meg-akadályoztatása újra el-harított, mivel ezen szent jószágokat el-foglaló Fő Urak, Czibakot és Petrusitot ki-vévén, Protestánsokká lettek, a' kiknek míg ezek a' jószágok kezeiken voltak, ad-dig azokban a' Protestáns Vallást minden-felé el-terjesztették. — Sokat tett az is a' Protestáns Vallás' szerentsésen való terjedé-sére, a' mit hasonlóképpen a' Mohátsi üt-közet okozott, hogy a' mint Katona írja: „a' Püspökök el-veszvéen, a' Mohátsi üt-kö-zet után nem voltak alkalmas Katholi-kus Papok, kik az Úr' nyájának illendő „gondját tudtak volna viselni:“ (d) a' Pro-testánsok pedig már 1522-től fogva külső Országi Oskolákban tanítatván Ifjaikat, a-zokból alkalmas Tanítók váltak, a' kik-nek kezeiből nem tsak ki nem tudták má-sók ragadni a' jnhokat, de a' más skolbé-lyeket-is tsupa tanítással, a' lévén egyedül

---

(d) *Hist. Pragm. Hung. P. 2, p. 560. — Szent-iványi Disser. Pars. p. 127. —*

az igazi térítésnek szabados és törvényes szent eszköze, a' magokéba tudták vinni. Ide járul az is, hogy a' Mohátsi ütközet után neki szelesedett Törökök mindenfelé rablottak: mellyet látván a' Papok és Barátok, Parochiáikat, Ecclesiáikat 's Klastromjaikat oda hagyták, 's az el-hagyott nép magát, mint Pázmán Péter után Szentiványi írja, a' veszedelem' közepén meg-maradt Protestáns Ekklesiához tsatolta. (e) El-vezvén pedig a' Mohátsi ütközetkor Lajos Királyunk; Zápolya és Ferdinánd egy formán akartak M. Királyok lenni: mellyet hogy véghez-vihessenek, amaz a' Törököket, e' pedig a' Német Seregeket hozta-bé az Országba, kiknek nagyobb része Protestáns volt; mellyel a' Protestáns Vállásnak tágsabb kapu nyittatott nem csak az Országba való bé-jövetelre, hanem az el-terjedheté-
re-is. Mikor pedig a' Zápolyától be-hívott Törökség Budáig és azon fellyül-is pusztítana, és az itt talált lakosok között sok ezret, kik nagy részént Katholikusok voltak, rabságra vitt volna: a' Szepességen, és a' Kárpatus hegyek alatt levő Vármegyébéli Protestánsoknak, úgy szólván semmi bajok

K 2

sem volt; a' kik ezn ő félszkeikből ki-jövéen, a' magok tudományokkal mint valamelly ár-vízzel a' felső M. Országi Vármegyéket elborították. Mind ezen környülállásokat öszve-vévén, nem tagadhatni: hogy a' Mohátsi ütközet az Isteni Gondviselés' kezében olly eszköz volt, melly által a' Protestáns Vallás' terjedése szerentsésen segítetett.

XXIII §.

A' Törökök kedvezőleg viseltettek a' Protestáns Vallás eránt.

El-foglalváu a' Török Tsászár M. Országnak nagy részét; mivel az ő bírodalmában sem a' Lajos, sem ama' Zenebonás Aristokrata Zápolya' végzeseiknek erejek nem lehetett; de azon okból-is, hogy a' Törökök semmit se láttak ollyast a' Protestáns Vallás' tzeremoniáiban, a' mi vagy szemeket meg-botránkoztatta, vagy külső pompájával 's gazdagságával szíveket ennek val ői ellen fel ingerelte vólna; azt pedig tapasztalniok-is kellett, hogy a' Protestáns Vallás hűséges Jobbágyokat formál: tehát a' Protestáns Vallás szabadon hirdettetett, és terjedt mindenfelé. Igaz hogy a' Várokba-is Metseteket építettek: de a' mi Templomainkat nekünk mindenütt meg hagyták. A' Török Innepek meg-tartattak: de az azok alatt

való henyélésre Hitünk' sorsosi nem kényszerítették. A' nagy Tekintetű férjfi rabok sokszor fehér személyeken ki-tseréltettek: (így próbálták a' Kálmántsehiék-is Szegedit kiszabadítani) de ezek Hit' változtatására még a' Serailban sem kényszerítették. A' Budai Mufti, a' ki a' Konstantzinápolyi Muftinak Kajmakánja vólt, azt ugyan meg-kívánta, hogy ötet a' Predikátorok' halála felől tudósítsák: de egyéb Vallásbeli dologba magát soha nem avatta. Az Ekklesiák' Igazgatóinak a' Basák illendő tekintetet adtak, a' kik az azok által adott Levél mellett az Ekklesiákat szabadon visitálták; — a' nép pedig a' maga Predikátorát betsülni és fizetni parantsoltatott, mint ez Simándi Mihálynak a' Pesti vagy Kevi Superintendensia' Püspökjének a' Somogyi Predikátorokhoz írt Leveléből bizonyos, mellynek egy része így van: „A' győzhetetlen Tsáfzároktól és Vezérektől nekünk adott Levelekben sokszor meg-vagyon írva: az én hírem's akaratom nélkül sem Város, sem falu Predikátort nem fogadhat, és a' Predikátor is nem taníthat, miglen énnékem hírül nem esik, ebben a' Budai Skantzegségben, és az egész Kevi Püspökségben; mellyre nekem sok Leveleim vagynak a' hatalmas Vezérektől, Török és Magyar nyelven meg-

„ íratva, és meg-petséltetve; mellyhez
 „ képest mi köztünk szép rendtartás va-
 „ gyon, Falukban, Városokban, és egyező
 „ szép emberséges betsület, mind az egész
 „ községtől; sőt még a' vitézlő Török Urak-
 „ tol-is, minden betsületünk és oltalmunk
 „ meg-vagyon panasz nélkül, és nem tudom
 „ mellyik Falu, vagy Város merne ellene
 „ járni a' mi Artikulusainknak, avagy Ta-
 „ nító, vakmerőképpen; mivelhogy min-
 „ denek jól tudják, hogy a' hatalmas Vezé-
 „ rektől erre minékünk Leveleink vagynak,
 „ hogy minket senki ne haborgasson, se Tö-
 „ rök, jobbagy, se senki, hanem tisztünk-
 „ ben el-járhassunk. Ezeket értvén Kegyel-
 „ metek; ahoz tartsa magát 's a' t. “ Hogy
 ennyire kedvezőleg viseltettek a' Törökök
 a' Protesáns Ekklesiák eránt; bizonyos még
 ezen Püspöki Protektionalis Leveleken ki-
 vül abból-is, hogy Budán, hol a' Törökség'
 félszke volt, egész azon idő alatt, míg azt a'
 Török bírta, a' Reformátusoknak, és Evan-
 gelikusoknak fényes és virágzó Ekklesiájok
 + volt; de a' mellynek az ő el-távozásokkal
 végek leve. Ugyan ezek a' Reformátusok'
 Templomjaikba prédikatio hallgatás végett
 + el-járván; nagy reménység volt a' felől, hogy
 a' Törökök a' Keresztyén Vallásra által-tér-
 nek: a' mi ha meg nem lett-is, de leg-in-

kábh itt ezek a' Keresztyén Vallást hallván, meg-győzöttettek arról, hogy azt háborgatni és üldözni még tsak Törökhöz-is illetlen dolog volna. Midőn pedig a' *Fiteki Basa* meg-értette, hogy valami Nográd Vármegeyi Protestáns Pap, más Keresztyén Pap által háborgattatnék: ennek Óltalom Levelet adott az ellen, akarván, hogy a' Keresztyének egymáshoz türedelemmel viseltesenek. Illy Óltalom Levelet tud mutatni a' Papkefzi Reformáta Ekklézia-is, melyet annak 1650-ben a' Fehérvári Basa adott, mellyben meg-öngedte, hogy a' Parokhialis Ház meg-építtessék, és annak építtésére Tihanból alkalmas mester emberek mehesenek. Azt a' rendelést pedig álmétkodás nélkül nem lehet olvasni, melyet Achmed Olay Bég Simon Tornyai Basa, Magyar nyelven 1669-ben a' Keresztyén Ekkléziákra, Papokra és Polgárookra nézve ki-adott, és meg-tartatni parantsolt; melyet az ő nevezetes foglalatjáért ide teszünk, melly így következik:

„I. Az Esküdt Ember Istentfélő légyen:
 „ az Isten' Templomába járjon, otthon létén,
 „ ben Prédikáziót és könyörgést el-ne mú-
 „ lason: hogy így mind magának, mind a-
 „ latta valoknak jó példaadásával Lelkeket
 „ Istennek meg-nyerhesse. Ha pedig a' ki-

„vül tselekszik; az Esküdtségre sem méltó,
 „sem illendő. II. Azon-igyekezzen, hogy
 „a' hazugságot el-távoztassa: józan és tisztá-
 „ta életű, igaz mondó és tökéletes állhata-
 „tos beszédű legyen. III. Az Inneptörést,
 „a' lopást, Tolvajságot, Árulást, Véron-
 „tást, Szitkozódást, Személyválogatást,
 „Lélekmondást, Ördögteremtette, Ördög-
 „lelkű és Hitű &c. undok szitkozódást,
 „Paráznaságot, Latornak Pártfogását, Ba-
 „rátságos atyafiságot, Hizelkedést, Aján-
 „dékra való nézést, Törvényekhez való
 „engedetlenséget el-ne kövessén. A' ki
 „pedig a' meg-nevezett bűnök közzül va-
 „lamellyiket tselekszi; azon kívül, mel-
 „lyeknek az Isten' könyvében nyilván va-
 „ló büntetések le íratott, (mellyek sze-
 „rént ő - is büntetődjék) a' Pelengérbo-
 „tétetessék, és ott egy kevéssé tartassék,
 „akár férjfiú, akár Afszonyi-álat, akár
 „Gazda, akár Szolga légyen, és azután
 „üssenek hatot a' farán. Ha otsmány és
 „trágár beszédű, a' gyülekezetben erősen
 „meg-pirongattassék; ha pedig a' gonosz-
 „ságban meg-átalkodván, még-is' azokat
 „szüntelen tselekszi, és a' felül meg-írt go-
 „noszságokban tapasztaltatik, állandó és erős
 „bizonyosságokkal reá bizonyodván a' dolog;
 „nagy gyalázatosan a' közönséges helyen

„ az Ekklesiából ki-űzettessék, mint arra
 „ nem méltó személy. IV. Minden szomba-
 „ ton (ha lehet) az Esküdtek öfzve-gyülje-
 „ nek a' Fő Bíró' akaratjából, és akkor min-
 „ denekről tehetségek szerént Igazságot szol-
 „ gáltassanak. Ha kártételre való ki mene-
 „ tel kívántatik; minden magok vonogatása
 „ nélkül, annak meg-betsülésére ki-menje-
 „ nek, kitsinynek, nagynak, szegénynek,
 „ gazdagnak. Vasárnap' pedig semminémű
 „ külső dolgokról való Gyűlés ne légyen;
 „ hanem azon napon mindnyájan az Isten'
 „ szolgálatjában légyenek foglalatosak. V.
 „ A' Panaszt mindenektől igazán meg-hall-
 „ gassák: a' kinek mi büntetése következik
 „ a' Fejére, azt közönségesen egy aránt
 „ szolgáltassák-ki, vagy külső büntetést ér-
 „ demel vagy belsőt — Templombelit. VI.
 „ Az Esküdtek magok között egymásnak 's
 „ mind alattok valóknak érdemlett tisztessé-
 „ get tegyenek; hogy egyesek lévén egy-
 „ más között, minden jóban nevelkedhesse-
 „ nek. Tanítójoknak pedig mint Lelki Pász-
 „ toroknak fejet hajtsanak, 's annak jó Gond-
 „ viselői 's betsülői legyenek, és minden-jó-
 „ ban néki engedjenek. VII., Ha valaki a'
 „ Prédikátziót el-múlatja, és Vasárnap' tsak
 „ otthon hever; más Vasárnap' a' Prediká-
 „ tzió előtt a' Pelengérbe tétettessék, és

„ mind a' Predikázió' végéiglen benne tar-
 „ tassék; annakutánna üssenek négyet a'
 „ farán, és botsáttassék békével. Hasonló-
 „ képpen valaki dolga' végben-vitelére ki-
 „ mégyen, ha nem kéntelen véle, avagy
 „ Szombaton megyen el, és Vasárnap' kor-
 „ tsoláz, azzal-is úgyszelekedjenek, mint a'
 „ Predikázió el-mulatójával. És a' ki tsak
 „ azonn a' Mezön, Teleken, Szöllő - He-
 „ gyen kortsolázni, és nyúlászni, madarász-
 „ ni mégyen, Predikázió előtt; azt-is el-
 „ ne szenvedjék az Esküdtt Bírák büntetetlen;
 „ mint a' féle Isten' Napjának meg-rontóját
 „ meg-büntessék. VIII., A' ki kórságossá-
 „ got, dübödttet el mondja Ég-ütöttet, Kö-
 „ ütöttet, szinte mint a' Lélek-mondókat úgy
 „ meg-büntessék: ha pedig valaki másra
 „ gonofzságot költ és kiált, mellyet meg-
 „ nem bizonyíthat; a' minémü büntetést ér-
 „ demlett vólna a' meg gyalázott személy,
 „ azt a' meg-gyalázó személy szenvedje.
 „ IX. A' ki az Esküdtt Bírákat meg hamisít-
 „ ja és végzéseket semminek tartja, és meg-
 „ káromolja: az ollyatén Vasárnapon jó reg-
 „ gel a' Pelengérbe tétessék, és u'sonna-ko-
 „ rig mind ott tartassék; azután pedig ütö-
 „ gessék jól meg, és botsássák békével. A'
 „ melly Esküdtt Ember pedig a' büntetést
 „ nem javallja szívesen erősen, afféle bünte-

„tésénél nem fogván, és hátra mászván a'
 „Dologban: a' kit így büntetnének a' bü-
 „nért, a' Bűnös mellé szállván, a' Bűnöst
 „botsássák-el, és a' Bűnös mellett szállót,
 „annak pártfogóját, akárki légyen, azt bűn-
 „tessék-meg, hogy így az Lator mellé sen-
 „ki ne merészeljen szállani és támadni. —
 „X., A' Gyűlésbéli valami olly titkos dol-
 „goknak el-igazításának idején senki ne
 „menjen hívatlan, még az Prédikátor-is;
 „hanem ha hívattatik, úgy illik jelen len-
 „ni. — XI., Afzszonyok a' Gyűlésbe ma-
 „gokat ne avassák, pattogni oda ne men-
 „jenek: a' kik pedig ez ellen tselekefznek,
 „a' Pelengérben légyen helyek. — XII., Ha
 „az Afzszonyok egymást meg-kurvázzák,
 „szidalmaznak, rútitják, egymást gya-
 „lázzák, Férjfinak tisztességet nem tesznek,
 „előttök fel nem kelnek, avagy nékik tisz-
 „teletlenül szállnak: efféle tselekedetekért a'
 „Pelengérben meg-veretessenek. — XIII.,
 „Ha valaki meg-átalkodik a' gonofzságban,
 „a' Templomba nem jár, sem Prédikátzió'
 „hallgatására, sem hetedszaki könyörgé-
 „sekre, és a' ki a' Szent Sákramentommal
 „nem él, akár férjfiú, akár Afzszony, és a-
 „kármi rendben légyen: a' Prédikátor, és
 „még az Istenes Hívek is, olyan emberre
 „szorgalmasan reá vigyázzanak, és az

„ollyaténak a' Tanító semmiben ne szol-
 „gájon: sőt ha meg-hal is, az ollyatén' ha-
 „lálának emlékezetére ne harangozzanak,
 „a' község közzül senki feléje ne menjen,
 „se sírató se koporsó tsináló, se sírásó,
 „hanem temesse-el a' maga Háza népe, a'
 „mint tudja; de ne a' közönséges temető
 „helybe, hanem egyéb magános helyen
 „s még távol a' közönséges temető helytől,
 „a' maga gyalázatjára. — XIV., Ha a' Ta-
 „nító mind ezekre, és ezeknek végbe vi-
 „telére nem vigyáz, és sem az Esküdttetket,
 „sem a' Közönséget jóra nem kényszeríti,
 „hanem minden latorságban élnek a' Polgá-
 „rok: a' Predikátort vastag büntetéssel meg-
 „büntetjük, az Esküdttetket meg-gyalázzuk
 „és meg-bírságozzuk; hogy így minden la-
 „torság meg-szűnjék, minden jámborság és
 „tiszta élet meg-maradhasson. A' Prediká-
 „tor e' parantsolatinkat, és ki-adott Törvé-
 „nyeinket, a' Templomban a' Község előtt
 „gyakorta el-olvassá, hogy ezután valami
 „gonofzság ne essék, és senki azt ne mond-
 „hassa, hogy nem vólt hírével, és elébb
 „meg-nem mondották néki. Ha valakin
 „pedig ezek szerént valami esik, és nehéz
 „lesz néki; jöjjön panaszolni, és ha onnan
 „haznl fél terével jött, Isten úgy segélljen!
 „bizonyosan el-hidje, hogy egész terével

„botsátjuk. Írtuk Simor Tornyán 1669.
 „ Achmed Olay Bég.

Jegyzés: Sokan mint a' Protestáns Vallás' nagy motskát, úgy beszélik azt, hogy az a' már elő-adott Zürzavaros időkben terjedt-el leg-inkább az Országban. De csak úgy vólna az azonn motsok, hogyha az ekkori Zenebonáknak a' Protestánsok lettek vólna okai; tudjuk pedig, hogy ez a' Vallás leg-kissebb okot sem szolgáltatott a' Törököknek arra, hogy Lajost meg-támadják, sem Zápolyának, hogy Ferdinánddal hadakozzék. Arról pedig nem lehet tenni hogy a' Reformátio éppen ezen időben esett, és nem előbb vagy utóbb: mert az Isteni rendelésből ennek éppen ekkor kellett előjöni. A' Kupa' és a' Gyula' Zenebonái közt terjedt-el leg-inkább Magyar Országban a' Keresztyén Vallás; és hárulhat-é ezért arra leg-kissebb motsok-is?

IV. TZIKKELLY.

A' Protestáns Oskolák, és Akadémiákra való járás, segítő eszközei voltak a' Protestáns Vallás' terjedésének.

XXIV. §.

Az Oskolák-is mennyiben eszközölték a' Protestáns Vallás' terjedését, — és mi okokból építették mindjárt a' Reformátzió elein az Oskolák?

Az Oskolák-is nagy elő-mozdítására szolgáltak a' Protestáns Vallásnak: mert akár a' Törökök' pusztítása; akár az alkalmas Tanítók nem léte; akár, mint Szent Iványi Jézsuíta panaszképpen említi, a' Püspökök' gondolatlansága miatt, a' Reformáció' elein Katholikus Oskolák igen kevesen lévén, (a) a' Katholikus szülék, a' Királyi Felség sem tilalmazván ezt, ne hogy gyer-

Lásd: (a) *Dissert: Paral. pag. 127. Non errare illos, qui Corruptionem Religionis Catholicæ — Episcoporum ignaviæ imputant, qui Scholas Diacensium suarum, et Communitatum, collapsas instaurare nihili pensi habeant. —*

mekeik tudatlanul nőjjenek fel, kéntelenek voltak azokat Protestáns Oskolába küldeni: példát adván erre maga az Esztergomi Ersek Verantz, a' ki a' maga atyafiát a' Bártfai Evangelikusok' Gymnásiumába Stökel Leonhárd' keze alá küldötte, a' kiezen Oskolában 1539 töl fogva nagy haszonnal tanított. (b) Minthogy pedig az akkori idö szokása szerént, melly némelly Oskolákban még a' XVIII-dik század' közepén-is megmaradt, minden tudományok úgy tanítottak, hogy azok a' Theológiával voltak öfzve-keverve: tehát ha a' Theológiát nem volt-is a' Katholikus hallgatni köteleles, de egyéb tudományokban ugyan azt, leg-alább annak éppen azon részéit, mellyekben egymástól különböztek, hallotta: a' miből a' lett, hogy a' Protestáns Oskolákba küldött Katholikus gyermekek, a' Protestáns Vallással meg-esmerkedvén, sokan azok között Protestánsokká lettek. Így volt az egész 1629-ig: a' midön Pázmán Péter Kárdinális megparantsolta a' Katholikus Papoknak, hogy „azok az ő prédikázióikban sokszor értésükre adják hallgatóiknak, hogy senki az ő gyermekeit a' new Katholikusok Osko-

---

(b) Schmitt in *Vitis Epp. Agrien. Tom. I. p. 85.*

„lájába ne küldje, és kereskedés, mester-
 „ség, vagy nyelv-tanulás kedvéért, eretnek
 „helyekre soha ne vigye.“ (c) Minthogy
 pedig eleinte a' Protestáns Oskolák sem i-
 gen derekasok voltak: tehát a' tehetősebb
 + Katholikus szülék a' Német Országi el-híre-
 sedett Akadémiákba küldötték tanulni gyer-
 mekeiket, a' kik azokból a' Luther' és Kál-
 vin' értelmével meg-telve jöttek-vissza,
 kik az ő Attyafiaik és barátjaik között (an-
 nyival inkább hogy az ő Plébánusaik a'
 Törököktől való féltékben vagy el-szalad-
 tak, vagy az ellenség' fegyvere által az ő
 reájok bizott juhokkal együtt mint jó Pász-
 terok el-veztek) a' bé-szített tudományt el-
 hintegették.

Serkentetvén pedig az Ország az 1548-
 esztendőbéli Dictán, de mászor-is az Os-
 kolákról, 's az Ifjúság' taníttatásáról való
 gondoskodásra; más oldalról pedig tapasz-
 talásokból tudván a' Protestánsok, hogy a'
 Katholika Vallásnak az ártott sokat, hogy
 az Oskolákkal senki sem gondolt; akarván,
 ezek

(c) Péterfi in Concil. Regni Hung. P II. p. 254.
 — 257. *Prochi Crebro inculcent pro Concione; ne
 ullus filios ad Scholas A catholicas, nec pro mercutu-
 ra, aut artificio, aut linguarum usu, ad loca here-
 tis mittat.*

ezek mellett az ő Vallásokat a' más Vallásúakkal-is meg-esmértetni, és gyermekeiket 's ifjaikat a' magok Vallására fundamentomosan meg-tanítatni; nem tsak, hanem alkalmas Ekklésiai és Oskolai Tanítókat-is formálni magoknak; tehát mind az Evangelikus, mind a' Református Ekklésiák, 's azoknak Pátronusi, mindjárt a' Reformáció' kezdetében, és azután-is, sok apróbb és nagyobb Oskolákat állítottak-fel, 's azokban rész szerént hazafi, rész szerént idegen Országbeli Tudósokat állították elől Tanítóként.

XXV. §.

Nevezetesebb Oskoláik a' Prötestánsoknak.

A' Reformátusok' Oskoláit a' mi illeti: Minden Reformáta Ekklésiában állítottatott-fel Oskola; a' mellynek Oskola Mestere, azon kívül, hogy a' Templomban Kántori kötelességet vitt, egész idejét a' gyermekek' tanításokra tartozott, 's tartozik fordítani: Eleinte kivált, míg alkalmas Tanítók nem találtattak, a' Prédikátorok' kötelessége volt az Oskolákat-is tanítani; de mivel a' Templombéli foglalatosság-is elég dolgot adott nekik; az Oskolákba magok költségén és fizetésekből fogadtak Tanítókat, 's éppen azért vetették az Oskola Mestereket olly szorosán a' Papok alá a' régi Kánonok, mi-

vel azok adtak ezeknek kenyeret. — A' Királyi, 's nagyobb Városbéli Ekklesiáknak, népesebb Oskoláik voltak, mellyek több, és külső Országokon - is tanútt Férjfiak által tanúttattak; 's ezeknek kezek alatt húsz, harmincz, 's több nagyobb Tanútlók - is voltak, kik Logikát, Rhetorikát, és Poésist tanúttak. Vóltak *Tractus* vagy Vármegye' Oskolái-is, mellyekre egész Vármegye, és abban lévő Ekklesiái Felsőség vígyázott: a' mellyek, mint a' Városi nagyobb Oskolák - is, *Gymnasiumoknak* nevezették; a' hol már a' fellyebb említetteken kívül a' Theologiának, Philosophiának, Mathesisnek fundamentomi-is tanúttattak. — Azok az Oskolák pedig, wellyekben Görög, 'Sidó, Arabs nyelvek, a' Theologia, Philosophia, és Historia egész terjedésekben tanúttattak 's az Ifjak Prédikátorságra készúttettek, *Collegiumnak*, *Illustre Gymnasiumnak*, és *Semináriumnak* nevezttettek: és ezekből vitettettek ki az alkalmasabb Tanútlók a' kisebb Oskolákba Mestereknek.

Illy' fő Oskoláik vagy Collegiumjaik vóltak a' Reformátusoknak Magyar Országgon szinte a' Reformátziótól fogva, a' Debretzeni, Pataki, N. Váradí, Szatmári, és Pápai; mellyek közzül a' két első most-is fenn áll: a' Váradinak 1660-ban, a' Szatmá-

rinak pedig 1703-ban végek lett; a' Pápai, melly már 1531-ben a' Túl a' Dunai Reformátusságnak fő Oskolája volt, mint a' régi Oskola' Jegyző Könyvéből világos, 221 éltendeig állott fel, es 1555 től fogva Professorainak Laistromát egész 1752-ig, mellyben el-vétetett, mutatni tudja. (a) — Hasonló fő Oskoláik voltak Erdélyben a' Reformátu-

---

(a) Pápáról Lámpe igen keveset tudván; midőn mindenik Collegiumbéli Professoroknak Laistromát közölte a' tudós világgal, a' Pápai Professorokról hallgatott: kiknek neveik a' régi 'Oskola' Protocolluma szerént így következnek. Hollósi Péter 1585-ben kezdett lenni Tanító. — Györy István 1600. — Kálnai János 1635. — Marosi István 1644 — Sári István 1652 — Lenti János 1654 — Séllei István 1656 — Kőrödi István 1658 — Bátorkefzi István 1663 — Gáál Imre 1666 — Baló Mátyás 1668 — Szeremlei Mihály 1669 — Kotsi Bálint 1671 — Szőke Mihály 1674. Kabai Mihály 1675 — Dobrovitzai Miklós 1677 — Szeremlei János 1683 — Szokolyai György 1691 — Kotsi Bálint 1694 — Csúri József 1696 — Séllyei Pál 1698 — Szilvási Péter 1701 — Deáki István 1703 — Sepsi Mátyás 1706 — Sz. Péteri Péter 1711 — Hofszúfalusi Márton 1713 — Kövesdi János és Lepsényi István 1714 — R. Szombati István 1715 — Kövi János 1718 — Berta Benedek 1721 — Cse Csúzi János 1724 — Újvári András 1724 — Almási András 1729 — Ladányi Miklós 1731 — T. Keresztési Ist-

soknak, Fehérvárott, Vásárhelyen, Enyeden, és Kolosváron: mellyek közzül a' három utólsók most-is virágzó állapotban vágnak.

Nevezetesebb Gymnásiumaik voltak ugyan tsak a' Reformátusoknak *Kév-Komáromban*, hol tsak nem Collegiumhoz hasonló nagy Oskola vólt: mivel innen Rectoriákra is jártak-ki a' Deákok, és a' Tsallóközi Superintendentia több Tractusok által tartatta az itt tanuló nagyobb Deakokat; de Akademiákra-is küldötte az Ekklésia a' maga némelly Alumnusait. — A' *Nagy Szombati* Gymnasiumban 1621-ben Bethlen Gábor 24 Alumnus' tartására való fundatiót tett; de a' melly fundatio innen a' *Kassai* Gymnásiumbã tétetett-által. Illyenek vóltak még a' *Weszprémi, Tatai, Györi, Losontzi, és Lévai* Gymnasiumok; kissebbek vóltak a' *Szentzi, Samariai, Óvári, Érsekújvári, Szönyi és Kotsi*. — A' Tisza mellyéki részen nepes Gymnásiumok vóltak a' *Göntzi, Kassai, Miskoltzi és Rima szombati, 's Szikszói*. A' Túl a' Tiszai Püspökségben nevezetesebb

---

ván 1732 — Szoboszlai István 1735 — M. Pápai Mihály 1739 — Göböl Gáspár 1740 — Baranyai Péter 1744 — Kun János 1745: ennek-idejébe tétetett-el az Oskola 1752-ben Martius' 12-dikén.

Gymnásiumok: a' *Szigeti, Bányai, Erdői, Beregszászi*. — A' Rátzkevi és Baranyai Superintendentiákban meg- említést érdemle- nek: a' *Ketskeméti, Körösi, Czeglédi, Veresmarti, Pétsi* Gymnásiumok; mellyeket mind régiségére, de népességére is fellyül-múlt a' *Tolnai*: jollehet a' Pétsiről Lampe azt mondja, hogy az Collegium vólt.

Az Evangelikusoknak nevezetesebb na- gyobb Oskoláik vóltak: *Új szigeten* és *Csep- regen*, a' mellyeket Nádasdi Tamás állított- fel, *Sopronban*, — *Posonban, Mosótzon*, mellyet a' Révai, *Galgótzon* és *Bitsán*, a' mellyeket Turzó, *Vág Besztertzén*, mellyet a' Balassa, *Neéren*, mellyet a' Horváth fő Úri Familiák állítottak - fel. Igen népes fő Oskolák vóltak még *Eperjesen, Lötstén, Sel- metzen, Kassán Brassón* és *Szebenben*. (b).

(b) A' két Hazabéli Collegiumoknak és Gym- násiumoknak Historiáját ki akarom adni, a' melly végre magamnak - is szép Gyűjteményem van: de meg- értvén némelly nagyobb Ekklesiák' abbéli tze- lomat, a' magok kebelebeli Gymnásiumoknak His- toriáját velem már közleni is méltóztatták. Hogy annál tökéletesebb lehessen azon Oskolák' Histó- riája, és a' nevezetesebb régi, és mostani Evangé- likus és Református Oskolák ki- ne maradjanak e- zen Gyűjteményből; kérek tiztelettel mindeneket, méltóztassák egy két esztendő alatt, ez vagy amaz Oskoláról való Jegyzéseiket hozzám el- küldeni.

XXVI. §.

Az Akadémiákra való kijárás segltette a' Protestáns Vallás' terjedését.

A' Mohátsi Hartz előtt, nem lévén a' Hazában olly Oskoláink, mellyekben minden Tudomány tökéletesen tanítatott volna; Olasz Országba jártak-ki Magyarjaink tanulni; minekutánna pedig Luther' híre Magyar Országba bé-jött, az Eszaki Túdósokkal és Oskolákkal esmerkedtek -meg. — Különösen pedig a' mi a' Protestánsokat illeti: Ők a' Luther' és Zvinglius' tudományát vévén-bé; azt mindjárt a' Reformatiókor ide benn fundamentomosan meg -nem tanulhatták. Még azután-is, mikor már Oskoláink kezdtek lenni, soká nem vóltak olly nagy Oskolák, mellyeknek annyira lehetett volna a' Protestáns Vallás' esméretében menni, hogy valaki anál fogva alkalmas Ekklesiái Tanító lehetett volna. Meg is vólt sokakban az a' kívánság, hogy magának Luthernek, Melankhtonnak, Kálvinnak szájából hallják az ő tudományokat. Mivel ezek mellett nem vóltak mindjárt a' Reformatiókor rendes Püspökjeink: a' Papságra való felszenteltetést külső Országokon vitették magokon végben a' Papságra készülő személyek; azomban az Ekklesiái Igazgatás, a' Liturgiák,

a' Papoknak Templombéli foglalatossági- is mind újak lévén: azokat tapasztalásból lehetett inkább megtanúlni, mint könyvből; azonn pedig nagyon igyekeztek első Reformátoraink, hogy a' Magyar Országi Protestáns Ekklesiák, a' külső Országiakkal, a' külső Rend-tartásokra nézve-is egyességben és egyforinaságban lennének. De a' Katholika Hit' erős óltalmazóinak-is tsak úgy felelhettek - meg nyomosan, ha a' magok Vallását, és a' Theológiának minden ágabogát jól tudtak: tehát ezen, 's több okokból a' Protestáns Magyarok, — Felséges Királyaink ezt soha nem ellenzván, — mindjárt a' Reformáció' elein 1522-dik Eszterdöben el-kezdték jární Vittembergába, Tigurumba, Genevába, Basileába, Heidelbergába, Leidába, Ultrectbe, sőt Angliába-is. — Ki-mentek pedig nem tsak a' Papságra készülök, kik közzül a' szegényebbeket a' nevezetesebb Ekklesiák, Superintendentiák, Mágnások, és Fő Nemesek pénzzel segítettek; hanem a' Nemesi és Fő Renden lévök-is: kik közzül Báró Bánffi Ferentz, és Turzó Imre, Vittembergában Magnificus Rectorai-is voltak az Academiának; kiknek nyomdokit követték egyebek közt Ghymesí Forgáts Mihály, Eszterházy Tamás, Báró Ostrózh János, Bersevitzí Márton, Pétsi

'Sigmond, Haller Gábor, a' Bethlenek és mások, kik közzül némellyek az Akadémiában közönséges Disputatiókát-is tartottak.

Leg első volt pedig a' Magyar Académikusok közt *Czirjék Márton*, a' ki 1522-ben írta-bé nevét a' Vittembergai Mátriculába: jóllehet Gálszétsiről és Szent Antali Gergelyről az íratik, hogy ezek már 1521-ben itt meg-fordultak. Azt követték 1524-ben Lintzi Dienes, Budai Gleba Boldizsár, és egyebek: úgy hogy I. Ferdinánd' haláláig csak Vittembergába 250 Magyarok mentek tanulni; közönségesen pedig a' XVI. Században 587-ten tanultak tsupán ezen Akademiában, kiknek Lajstromát meg-írta és e-hozta Tsokás Péter 1585-ig, ettől fogva, pedig 1597-ig Liponi Jérémiás, ezen túl pedig a' kik itt tanultak, emlékezetben hagyta Veszprémi az ő Magyar Országai Doktorokról írtt Könyvében. Azért tölt pedig a' Vittembergai Magyar Tanulók' száma olly sokra; mert mind az Evángelikusok, mind a' Reformátusok tanulhatták itt a' magok Vallásokat, amazok Luthert, ezek pedig Melanchton Filepet hallgatván.

V. T Z I K K E L L Y.

A' Könyvnyomtató Műhelyekről,
mint a' Protestáns Vallás' terje-
dése eszközéről, s Könyvek' Cen-
surájáról.

XXVII. §.

*A' Protestáns Könyvnyomtató Műhelyekről
Magyar Országban.*

Nem tsak elő szóval, és az Oskolákban
's Templomokban; hanem a' Könyvek' ol-
vasása által is akarták terjeszteni a' Prote-
stánsok az ő Vallásokat; tehát mind Magyar,
mind Erdély Országokban, tsak hamar a' Re-
formáció' ki-derülése után, sok Könyvnyom-
tató műhelyek állítottak-fel a' Protestáns
Földes Uraságok, — az egészen reformá-
lódott Városok, — sőt a' Prédikátorok ál-
tal is.

Azon Könyvnyomtató Műhelyek közt,
mellyek Magyar Országban állítottak-fel a'
Protestánsok által, leg-régibb és igen ne-
vezetes az.

Új Szigeti, mellyet Gróf Nádasdi Ta-
más 1539-ben állított-fel, és a' mellyben
1541-ben a' Silvester' vagy Erdős János' Új
Testamentoma ki-nyomtatott.

Sárváron a' Nádasdi Tamás' jószágában olly régi Könyvnyomtató Műhely volt, hogy abban, Karabinszki Szerént, már Dévai a' maga munkáit ki-nyomtattatta.

Óváron 1558-ban: *Az Úr Jésusnak Szent Vatsorájáról, Kinszenvedéséről, és dttsőséges fel-támadásáról írt Prédikáziókat* adott-ki Hufzár Gál.

P. pai Könyvnyomtató Műhely, mellynek fel-állítását tulajdonítja Párizpapai Ferentz Török Balintnak, így írván a' Könyvnyomtató Műhelyekről írt munkájában:

„Magyar Ország ebben szenved még nagy tsorbát,

„Poson Orvoslá-meg elsöben e' hibát;

„Török Bálint rá' szerzé Pápa Városát

„Meg-mutatá ő Nagyságos Uri voltát.“

Ha Páriz Pápainak szava meg-áll, a' ki Pápai fi lévén, (még ma-is meg van a' Páriz Familia' háza Pápán, éppen a' Reformátum Collegium' útszáján fellyülről szeglet ház) sokat tudhatott ollyat a' hazájáról, a' mit más nem tudhatott; úgy ezen Könyvnyomtató Műhelynek 1541-előtt már fel kellett állni: mert Török Bálint ekkor esett Török rabságba, a' honnan soha visszfa nem jöhetett. Azomban Hufzár Dávid, a' Hufzár Gál' fia és Pápai Prédikátor azt írja a' Hertzegszöllösi Kánonok' eleibe tett Elöljáró beszédeben, hogy az, az övé. Bod

György pedig világosan állítja, hogy Huszár Gál tulajdon maga pénzén állította-fel a' Pápai Könyv-nyomtató Műhelyt. Ugyan ezt Lámpe-is Huszárénak írja lenni: és így, mint Bornemisznak, és más Papoknak magoknak volt a' Reformáció' elein Könyv-nyomtató Műhelyek: úgy ez is Gál Papé magájé volt: hanem hihető, hogy ezt idővel a' Török Familia által-vette. Itt nyomtatattak-ki 1577-ben a' Hertzegszöllösi Kánonok, és a' Heidelbergai Katechismus, fennállván még 1632-ben is ez a' Könyv-nyomtató Műhely. — Láss erről többet a' *Túl a' Dunai Püspökök' életében.*

Debretzen. Az ide való Könyvnyomtató Műhelyt-is Török Bálintnak tulajdonítja Párizpai; de minden fundamentom nélkül mert az Egri Völgyi Nemesség' és fegyveres nép' Vallástételének Elöljáró-beszédében azt írja Czeglédi György, hogy az a' *legelső példa* a' Debretzeni Könyvnyomtató Műhelyből: úgyde ez a' Confessio 1562-ben nyomtatott-ki; Török Bálint pedig már ekkor meghalt Konstantzinápolyban, lévén 1541-től fogva Török rabságban. Hihető hogy Debretzen Városa állította-fel ezt a' Műhelyt a' Melius Péter' izgatásából.

A' *Váradi* Könyvnyomtató Műhely azon egy időben kezdődött a' Reformáta Ekkle-

siával és Oskolával: a' minthogy 1557-ben, a' mellyben t. i. Várad reformáltatott, Enyed-i Jánosnak illy' izimű Könyve nyomtattott itt ki: *Mennyei szó, vagy a' Lelki álomból való fel-serkentés.* Fenn-állott ez a' Könyvnyomtató műhely 1660-ig.

Sáros Pataki; mellyben az *Idvesség' sarka* 1564-ben nyomtattatott ki.

Nedelitz. — Zrínyi Miklos, a' ki 1566-ban a' Reformáta Vallásban ontott vért Királyáért 's Hazájáért, állította itt fel a' Könyvnyomtató Műhelyt, mellyben a' Buchich Katechismusát több ízben ki-nyomtattatta.

Alsó Lindván, a' Bánfi Familia állította fel a' Könyvnyomtató Műhelyt, hol Kultsár György a' *Halálra való készületről* írt tanítását 1573-ban ki-adta.

Szemptán adta-ki Bornemisza Péter az *Evangéliomokból 's Epistolákból való predikázióit* 1570 — 1575-dik esztendőben.

Szentzen nyomtattatta-ki 1578-ban Bornemisza Péter az ő Postillájának IV. Darabját.

A' Bártfai népes és Evangelika Vallást tartó Város' Könyvnyomtató Műhelyében nyomtattatta-ki Kultsár György 1579 ben az ő Postilláit Magyar nyelven.

Besztertze Bányán Scholtz Kristófé volt a' Könyvnyomtató Műhely; mellyben nyomtattatott-ki 1578-ban a' Bánya Városoknak a'

zón Vallástételek, mellyet I. Ferdinándnak 1559-ben be-adtak.

Német Új Váron, hihető a' Beithe István serkentéséből, vagy a' szomszéd Nádasdi Tamás követéséből, állított-fel a' Reformáta Vallást követő Battyáni Familia Könyvnyomtató Műhelyt; mellyben Beithe István a' *Német Új Vári Reformáta Gyülekezet*' *Confessióját* 1597-ben, és egyéb Könyveit kiadta.

Világos Váron nyomtattatta-ki Beithe István a' *Keresztyén Vallásnak rövid summája* nevű Könyvét 1582-ben, mellyet Battyáni Boldizsárnak ajánlott.

Detrekő Vára van Poson Vármegyében; így neveztetik Balassa Detréről, a' ki ezt építtette: az ide való Könyvnyomtató Műhely a' Balassa Familia' Udvari Papjáé Bornemisz Péteré volt, hol ez 1582-ben az ő *Énekeit*' s egyéb munkáit nyomtattatta-ki.

Visolyon, Báthori István Ország Birája, mint a' maga jószágában, abból a' tzelből állított-fel 1589-ben egy Műhelyt, hogy Károli Gáspár az általa le-fordított Bibliát itt, mint szomszédban, ki-nyomtathassa.

Monyoróktreken adta-ki 1591-ben a' Rohontzi Református Prédikátor Drágonis Gáspár illy tzmű Könyvét: *speculum Theologicum, seu Concionatorium*, bírván ezen Műhelyt Mánlius Gáspár.

Schütz vagy *Sitz* Varosotskában adta-ki Vízaknai Gergely 1593-ban a' Keresztyén Tudománynak egynehány fő Articulusirol való Könyvetskéjét.

Samarján 1615-ben nyomtatott-ki a' Tzene Péter által Magyar Nyelvre le-fordítatott Helvétziai Vallástétel.

Kassán 1600-ban már meg-volt a' Könyvnyomtató Műhely; mellyet közel száz esztendeig Protestáns Könyvnyomtatok bírtak.

Keresztáron jött-ki Göntzi Miklósnak az *Úr Vatsorájáról való Elmélkedése*: és ugyan ezen 1612-ben a' Túl a' Dunai Evang-liká leg-első közönséges Ekklesiák' Liturgiás Könyve.

Lötsén a' XVII-dik Század' e'lein már nevezetes Könyvnyomtató Műhely volt, mellyben 1614-ben Klösz Jakabnak *Manuale Precum* nevű Könyve jött-ki. — 1630-ban új és igen szép Művszereket szerezvén Brewer Lörintz, majd száz Esztendeig bírta ezt ezen Familia. A' Reformátusok' Enekes, és Halottas Könyvek negyed rész formában 1676-ban itt adódott-ki.

Csepregen, hihető hogy a' Nádasdi Familia' segedelme által állított-fel a' Könyvnyomtató Műhely. Itt adta-ki Lethenyei a' *Kalvinisták' Magyar Harmoniájának meghamisítása* című Könyvét 1633-ban. — Ezek-

hez hasonló és nevezetes Protestáns Könyvnyomtató Műhelyek voltak még a XVII. Században az *Eperjesi, Komjáti, Trentsini, Galántai, Galgótzai*, és egyebek.

XXVIII. §.

Az Erdélyi Protestáns Könyvnyomtató Műhelyekről.

Az Erdélyi Protestáns Könyvnyomtató Műhelyek között leg-első az *Hontér Janosé*, a' ki 1533-ban Basileából haza jöven, magával egész Typographiai készületet hozott, és Brassóban az Augustai Vallástételt, és egyéb Könyveket ki-nyomtatván, Erdélynek Reformációjára ezzel leg-többet tett.

Heltai Gáspár' Műhelye Kolosváron, mellyben 1551-ben már a' Magyar Bibliái kezdte Heltai nyomtatni.

Fehérvári Könyvnyomtató Műhely, mellyben mivel János Sigmund alatt sok olyan Könyvek jöttek-ki, mellyek a' következő Fejedelemnek nem tetszettek; a' Könyvnyomtatót 1571-ben a' nyomtatástól el-tiltotta. — Bethlen Gábor újra fel állította itt a' Könyvnyomtató Műhelyt: mellyben 1632-től fogva sok jó Könyvek adatnak-ki. Vege lett ezen Műhelynek is 1659-ben, a' midőn a' Török Fehérvárt el égette.

Ugyan itt kezdett Bethlen Gábor egy *Oláh Könyv-nyomtató Műhelyt* szerezni, olly szándékkal lévén, hogy a' Bibliát Oláh nyelven ki-nyomtattassa, mellynek olvasása által kívánta volna az Oláhok' szemét fel-nyitni: de ezen Műhelyt I. Rákotzi György állította-fel egészen, mellyben az Evangélisták' Írásait és a' Palatina Katechesist Oláh nyelven 1648-ban ki-nyomtattatta.

Kolosvári Reformátum Collegium' Nyomtató Műhelye, melly egy darabig Gilányi', azután Szentzi' Typographiája alatt volt esmeretes. Amazt azért nevezték így: mert Gilányi nevű ember vette-meg, és ajándékozta a' Collégiumnak; ezt pedig Szentzi Kertész Abrahámról, a' ki Váradról, a' hol Könyv-nyomtató volt, 1660-ban a' Törökök által el-kergettetvén, Kolosvárra vette magát Műszerével együtt. Ez itt mag nélkül meg-halálozván, minden műszere, a' Fiskusra szállott, de a' mellyeket Apaffi Mihály Fejedelem 1672-ben a' Kolosvári és Enyedi Collegiumoknak ajándékozott. Mind a' két Műhelynek el-kopott Műszerei a' Tótfalusi' Műszereivel jobbítottak-meg.

Szebenben is volt nevezetes Könyv-nyomtató Műhely, hová a' Szentzi Typographiának-is egy része vitetett. Itt adatottki Páriz Pápainak *Rudus Redivivum* nevű munkája

munkája 1684-ben, mellyben a' Protestáns Ekklesiák' Historiáját írta-meg.

XXIX. §.

Könyvek' Censurájáról, vagy meg-vi'sgálásáról.

A' XVI. Században, és a' XVII-nek is közepén, sem a' Protestáns Írók, sem a' Könyv-nyomtatók meg-nem vóltak szorítva; hanem kiki, akár Polemikus vólt a' Könyv, akár nem, szabadon ki-nyomtatta azt: mint erről az említett Századbéli Könyvek' megtekintésénél fogva kételkedni nem lehet. A' melly Könyveink' elein látunk valami Censurának nyomát; az is tsak a' magunk Felekezetebéli Túdósoknak, többnyire Püspököknek, és Professoroknak, nem Censurája, hanem olly *Approbatója*, vagy Helyben-hagyása, mellynél fogva a' tudatlanabakra nézve a' jelentetett-ki, hogy az Író, a' Helvetika vagy Augustai Vallástetelek ellen semmit nem írt; — a' mit hogy a' Protestáns Státus tselekedjen, arra ötet a' szükség vitte: mert először a' Római Katolika Vallásból, azután pedig a' Reformátusok, az Evangelikusok között jöven-ki a' Sociniánusok-is, 's mind a' két hazában erősen terjedvén: vigyázni kellett, hogy kiki a' bé-veti Cofessiók, és a' maga Felekezetebéliek' értelmek Szerént írjon. Külö-

dösen pedig midőn Szilvás Újfalusi Imre, és egyebek 1644-körül, a' bé-vétt Ekklesiái Igazgatáson egész egy fordítást akartak volna tenni, és a' Püspöki Igazgatás ellen Könyveket-is írtak, mellyekben a' Presbyterianismust javasolták, 's ebből olly nagy láрма lett volna, hogy annak le-tsendesítésére Szathmár Németiben egy Nemzeti Zsinatot kellett tartani: ekkor az illyes dolgoknak eleje vevéséért rendeltetett, hogy senki a' Református Tüdósok között semmi Könyvet, az Ekklesiától magától ki-választott Tüdósok' meg-vis'gálása és helyben-hagyása nélkül, ki-ne nyomtasson. — (a) A' Protestáns Status abban-is ditséretet érdemel; hogy mikor az ő Vallások, a' fellyebb valók szerént-is, uralkodó Vallássá lett, (ha ugyan lehet a' Vallást uralkodónak mondani) a' Katholika Ekklesiabéli Tüdósoknak Könyv írás és nyomtatásbeli szabadságokat soha meg-nem háborították, sem meg-nem szorították; hanem mindenik Vallásbeli Írók szabadon írhattak, a' mit tetszet: jól-lehet meg kell vallani, hogy mindenik Felekezetben voltak olly Írók, kiknek vagda-

Lásd; (a) *Acta Synodi Nationalis Szathmár Németiensis. Can. 24. 25.*

lódzások és motskolódzások éppen nem illettek azon Szent Könyvekbe, mellyekben a' Vallás tanított, vagy óltalmaztatott; — és hanemha azon időben az Írásbeli ízlés e' lett volna, kívánhatta volna mindenik rész, hogy mindenik Vallásbeli Felekezetnek lennének oly maga által kiválasztott Könyv-Visgálói, a' kik a' motskólódással, kész akartva való sértegetéssel, 's vagdalódzással tellyes ki-fejezéseket törülték volna ki a' könyvekből: mért úgy írni, mint írtak sokan ezen idő szakaszban, az Evangéliommal meg-nem egyez; mert a' Szeretet lévén a' Keresztyén Vallás' Principiuma, szeretetlenséggel mások eránt, és tsupán tsak azon okból, hogy velem nem egyet hisz, nem szabad lenni: hol mutat-hat pedig az ember nagyobb szeretetlenséget, mint a' Könyv-írásban, a' melly ki-nyomtatódván ezer meg ezer embereket roszszá, és szeretetlenné tehet, — sőt még a' maradékot is azzá teheti. — Abban pedig különös, és örökké emlékezetes dolgot tsináltak a' Magyar Katholikus és Protestáns Státusok, hogy midön az 1553-dik Esztendőbeli Diætán, akár ez, akár amaz Felekezetből valók által, a' Király I. Ferdinánd arra ösztönöztetett volna, hogy valamelyik Vallásbeli Írók' Könyveit, mint a'

mellyek tévelygést tanítanak, tiltaná-meg: a' Világi Urak, 's az Egyházi Rend, melly az Országnek törvényes és első Státusa, azt felelték a' Felsőnek, hogy „ a' mi a' Felső „ által meg- említett, 's tévelygést tanító „ Könyveknek ki-adását és ki-nyomtatását „ illeti: azok eránt a' Státusok és Rendek „ a' magok részekről semmi törvényt nem „ tehettek; mivel ök nem tudják, hogy va- „ laha az ö jószágaikban illyes dolog tör- „ tént volna. „ (b) t. i. hogy illyen tévelygést tanító Könyv az ö jószágaikban lévő Könyv-nyomtató Műhelyekben ki-nyomtatott volna. Abbantehát, hogy itt egyik rész sem nevezte a' másikat Eretneknek, — hanem az Ország' Nagyjai együtt lévén, bár a' Hitre tartozó dolgokban három felé mentek, de a' mi mind a' három Ekklesiának Principiuma t. i. a' *Keresztyéni Szeretet*, abban egyik vóltak, és egyik rész - is a' másikat mint Keresztyén Attyafiát úgy nézte, igen dítésretes, és követésre méltó dolgot tselekedtek.

(b) *Act. XXIV. Quod vero de editione, Impressioneque erroneosum Librorum per Majestatem suam mentio facta est: Status et Ordines supra ea re, pro parte ipsorum nihil statuere potuerunt, cum in eorum bonis nusquam id fieri sibi constare adfirmant.*

IV. R É S Z.

A' Protestáns Vallás' terjedését
hátráltató Akadályokról.

XXX. §.

*Öszve-summált Akadályai a' Protestáns
Vallás' terjedésének.*

Még szerentséebben terjedt volna a' Protestáns Vallás az Országban; hanemha valamint annak kezdetében, úgy a' későbbi időkben-is, sok és külömb külömbféle akadályok adták volna elő magokat, mellyeknél fogva annak Apostoli, az az minden erőszak nélkül való terjesztése nem csak megátoltatott, hanem ottan ottan lehetetlené-is tétettetett. Illyenek némelly Fejedelmeinknek ez eránt való magok viselete; kik Ország' Törvényénél fogva tartották magokat ennek meg-akadalyoztatására kötelezetteknek lenni. — De a' Katholicus Egyházi Rend sem nézhette azt el hideg vérrel, hogy az ő kezére bízott nyáj, még azután-is, midőn a' Római Pápa, a' kit tsalhatatlannak tart, a' Prot. Vallást kárhoztatta; hanyatt homlok vitettség által ezen meg-tiltott Vallásra. — A' belső Zenebonák, és Törökökkel való hadakozás-is, ottan ot-

tan nagy akadályúl vólt ennek terjedésének. — Mikor pedig a' Reformátusok a' Lutheránusoktól örökre el-váltak; akkor vették észre a' Protestánsok, hogy a' meg-osztott erő, nem olly nagy, mint az őszve-tartó és egyesített erő szokott lenni: a' honnan az Egygyé való lételt akarták-is eszközölni; de többé már ez nem lehetett. — Végrezetre, a' Mágnások' nagyobb részének a' Római Katholika Hitre lett vizsgálmenetek után, a' Nép-is kezdett arra vizsgál-terni; a' mit a' Jésuiták erőszakkal-is eszközölk. Ezen akadályokról itt sorban fogunk szólni.

I. T Z I K K E L L Y.

Némelly Királyaink tettek Akadályt a' Protestáns Vallás' terjedésében.

XXXI. §.

Lajos Király alatt miképpen akadályoztatott a' Protestáns Vallás.

Alig tündöklött ki Magyar Országban a' Protestáns Vallás' világa; már azt II. Lajos Királyunk, mások izgatásából-is (a), de az

Lásd: (a) *Reynald in Annalibus Anno 1524.*

Ország' Törvényeinél fogva-is akarta el-oltni. Ő alatta hozattatott ugyan-is, nevezetesen 1523-ban egy törvény, mellynél fogva jofzágától és fejétől kellett annak megfosztattatni, a' ki vagy Luthránussá, vagy azoknak partfogójává lesz. 1525-ben pedig még keményebb Törvény hozattatott: mert annak ereje szerént minden Luthránusokat meg-kellett égetni. De magános, és több rendbéli Parantsolati által is akadályoztatta Lajos Király a' Protestans Vallás' terjedését: mert 1522-ben, és 1524-ben, a' Szebenieknek minden jofzágok' el-vesztése alatt-is tiltotta a' Luther' Könyveinek árulását, tartását, és olvasását, sőt azoknak meg-égettetését-is parantsolta; 1525-ben pedig a' Bártfai Tanátsnak parantsolta-meg, hogy a' Luther' követőit, ha Világiak, mindenféle torturák és kínzások által büntesse-meg; ha pedig Egyháziak, azok az Egri Püspök' Vicáriusának kezébe adattassanak. (b) Pempflingernek-is hivatala el-vesztése alatt parantsolta-meg, hogy a' Luther' követőit keresse-ki, és büntesse-meg. És már ezekből, 's abból-is, hogy 1523 Grinæus Simon

---

(b) Szvorényi Amon: Ecel. p. 97. 106. — Ungriſchès Magazin T. 4 St. 2.

Budán az új tudományért tömlöztbe vetetett, eggy Budai Könyváros pedig ugyan Lajos alatt Budán meg-égettetett, (c) hozta ki Bátsmegyei, a' Protestánsoknak nem leg jobb akarója, hogy II Lajos az 1525-ben hozatott Törvénynél fogva bizonyosan „ meg-tartotta volna maga tekintetésben a' „ Római Ekklesiának jussait, hanemha az „ a' szerentsétlen *Tó*, mellybe bele fült, „ azt a' tüzet mellyet a' Római Vallás' meg „ háborítói gerjesztettek, el-oltotta volna. (d)

XXXII. §.

Z'polya által való háborgattatás.

Az Austriai Házból való Magyar Királyokról melly sok jót reménylhetett a' Protestáns Vallás, arra I. Ferdinánd elég példát adott. Sokkal inkább ki-tetszik pedig ez abból, ha az ő vetelkedő, 's Magyar Koronára érdemetlen társának (mert hogy lehetne az, mint Magyar Király az Apostoli titulusra érdemes, a' ki a' K. Vallást követőkre nézve nem Apostoli módon viseli magát, sőt a' Kerelztyénség meg-esküdtt el-

(c) *Lutheri Epist. de anno 1524.*

(d) *Kollár de potest: Reg. Hung: circa Suera p. 124. Bátsmegyei p. 714.*

lenségét a' Törökségét rá hívta a' Hazára) Zápolya Jánosnak a' Prot. Vallásra nézve véghez-vitt tetteit gondolora veszfzük. Ő már 1525-ben az Ország' Gyűlésén, mint Thurnschvamm írja, eléggé ki-mutatta, hogy kész égő kanótzokat rakni a' Magyar Protestánsok alá. Meg-koronáztatván pedig, hogy a' maga Országát meg-erősítse; 1527-ben a' Protestánsoknak tüzzel vassal való üldöztetését meg-parantsolta, és különösen a' Szebeni Luthránusokat jószágaiktól-is meg-akarta fosztani. (a) Mivel pedig Ferdinánd által, a' kivel voltak nagyobb részént a' Protestánsok, meg-verettetett, és ő is, s a' hozzá hasonló indúlatú emberek-is másfelé vonattattak; de észre-is vehette, hogy ennél fogva a' pártján lévő Protestánsokat magától el-idegeníti: tehát ezen Parantsolatja munkába nem vétetett; hanem csak ugyan ennek a' következése lett az, hogy 1527-ben Aug. 24-dikén a' Libeth Bányai Evangelikus Predikátor Nikolai Filep, és Oskola Mester, ki György Mesternek neveztetett, meg-égettettek. Történt ugyan-

Lásd: (a) *Szvorényi Amoen. Eccl. Fasc. 3. p. 97.* — 106 — *Schmitt Epist. Agr. T. 2. p. 283.* — *Ribini T. 1. p. 19.*

is, hogy midőn a' Besztertze Bányai Bányászok Zápolyának az eránt panaszkodnának, hogy fizetések nem vehetik: a' dolognak meg-orvoslására Zápolya Szoby Mihályt és Ratzkay Gáspárt küldötte Besztertze Bányára. Ezek midőn észre vették volna, hogy a' Bánya Városokban, kivált pedig Libeth Bányán, az Evangelika Vallás nagy elő-menetellel terjed; embereket küldenek Libeth Bányára, hogy az oda való Prédikátort és Mestert fogva vigyék hozzájuk; mellyet a' Predikátor észre véven, a' hallgatói javaslásából-is a' hegyekbe el-rejtetett; a' Libeth Bányaiakból pedig hatan, és a' Mester, Zólyomba meg-kötöztetve bévitettek. Itt a' Mester, mivel állhatatos volt a' Prot. Vallásban, de egyebeket-is az abban való állhatatosságra serkentett, meg-égettetett: a' vele együtt hozott hat emberek pedig, kik hasonlóképpen ezen halál nemére kárhoztattak, a' Libeth Bányai lakosok esdeklésére el-bocsátattak. Kevés idő múlva a' Predikátor-is kézre került; a' kiről ugyan a' volt a' végzés, hogy Budára vitessék-fel, de mivel Dobronához érvén, meg-hallották, hogy Budát Ferdinánd el-foglalta, és Zápolya Patak felé szalad: ezen szerentsétlen Prédikátort a' Dobronai Várnál magok kezeikkel meg-égették.

XXXIII. §.

I. Ferdinánd alatt tett Akadályok.

I. Ferdinánd a' Protestáns Vallást nem üldözte; hanem a' Jésuitákat, kik azt idővel üldözték, a' Királyoknak, és az Országoknak olly sok bajt szereztek, ő hozta-bé az Országba. Ő alatta hozatott ez a' Törvény 1548 esztendőben: „Különösen a' Vallásra „nézve az Ország' minden Rendei és Státu- „sai? egy szájjal szívvel úgy értenek: hogy „az Isteni tiszteletet és Vallást a' régi nor- „mára kell vissza-vinni, és az Eretnekséget „mindenünnen ki kell irtani, a' Királyi Fel- „ség' intése szerént.“ Ezt a' Törvényt a' *nem Protestánsok* érthették a' Protestáns Val- lás' ki-gyomlálásáról: a' Protestánsok pedig úgy vehették ezt, hogy a' Vallás a' régi A- postoli, és első Századbéli Normára tétessék- vizsgálja, és semmi Eretnekség, (mivel, mint a' következő Tzikkelyéből ezen Diaetának meg-tetszik, az Anabaptisták, de a' Sociniá- nusok' principiumai-is ekkor kezdtek Ma- gyar Országon is erőt venni, a' mellyektől a' Katholikusok és Protestánsok egy formán félhettek) abba magát ne elegyítse. Egy- szóval mind ezen, 's mind több törvényei- vel, és a' Pápa 's a' Tridenti Zsinat előtt tett igyekezeteivel azt akarta Ferdinánd, a'

mi szent tzel volt, hogy a' szakadás tovább ne menne, hanem tsak egy lenne az Ekklesiá; mivel a' Keresztyén Vallás-is tsak egy. Ezen tzeljät Ferdinándnak hogy keményebb eszközök által-is akarták némellyek végre hajtani; onnan tetszik meg, hogy mikor Mátyás Hertzeg Botskainak, 's a' vele valóknak azt ígérte, hogy a' Protestáns Vallást olly állapotba helyhezteni, mint vólt I. Ferdinánd és Maximilián alatt, a' Botskai' részén lévők erre ezt felelték: „A' boldog „emlékezetű Ferdinándus és Maximilianus „eö Felségek' ideiben tartatott Religiónak „állapotjára való igazítása eö Felségének, „nagy akadályt vét elöukbe, a' melly idő „tájban nagy háborgatása, és öldöklése vólt „itt Kassán is, egyéb Helyeken is az Evangelikusoknak; az minthogy erröl bizonyító Írásokat mutathatunk, és elő emberek-is vallást tesznek bövséggel felöle, a' „kik azokra jól emlékeznek a' dolgokra.“(a)

XXXIV. §.

Rudolf alatt való szomorú állapotjok a' Protestánsoknak.

Hogy Rudolf szántszándékkal kívánta volna a' Protestánsokat háborgatni, annak

Lásd: (a) *Victorini de Chorocho Sylloge Actorum* &c. p. 21.

ellene mond Mátyás Hertzeg, így szollván a' Botskainak tett feleletjében: „Mint annak „előtte hogy Chyászár eö Felsége senkit „szánttszándékkal hitiben megh nem hábori- „tott, most-is, ezután sem háboríth, ha- „nem kijt kyt hittiben megh tarth.“ Söt Botskai István maga-is nem a' Királynak, hanem az ö Neve alatt tsinálóknak tulajdonítja az akkori időknek mostohaságát. „Az „ö Felsége Generalis Kapitanji, vgymond, „az ö Felsége Neve alatt mindent cheleked- „senek rajtnnk.“ Maga Rudolf-is azt mondja az 1604-dik esztendőbeli Diæta' 22-dik Tzikkelyében „hogy ö Felsége nem emlékezik, „hogy a' Protestánsokat valaha az ö Vallás- „sokban boszszúsággal illette, vagy valami „Ekklesiák, vagy azoknak jövedelmeik ö „általa el-vétettettek volna.“

Nehezen esett mindazáltal a' Protestánsoknak, hogy az 1604-dik esztendőbeli Diæta' Végzéseihez ö általa adott 22-dik Tzikkelyben úgy nyilatkoztatta-ki magát, hogy mind azokat a' Törvényeket, mellyek eddig a' Római Katholika Vallás' részére hozattak, a' magok erejekben lévőknek meg-esmeri, és meg-erősíti, — és a' Vallást illető dolgokat többé az Ország' Gyűlésére vitettetni nem engedi: mert ennél fogva a' Luthránusok meg-égettetésekről és fejk-

nek 's jószágaiknak el-vezetéséről szóló régi Törvények újra a' magok erejébe helyezettettek; a' minthogy Barbianus-is ennél fogva bátorított a' Protestánsok' háborgatására, nevezetesen a' Kassai Templomnak, mellyet a' Protestánsok már 50. évtendeig bírtak, erővel való el-foglalására, a' Kassai Papoknak a' Városból való ki-űzésére, az Ekklesia' jövedelmének el-foglalására, a' magános Isteni tiszteletnek meg-tiltására 's a' t. mellyek 1604-ben Januarius 21-dikén kezdtek esni.

Mind ezek pedig annál keservesebben estek, hogy mikor nevezetesen a' Kassaiak ezen gonoszoknak el-hárításáért Prágába küldött-Követeik által a' Király előtt akartak esedezni, a' Ministerektől három fertálynyi esztendő alatt tett esdekléseik után-is ezek a' gyermekek édes Attyokhoz be nem botsattattak; mellyet Bakats Imre a' Kassaiak' Követje illy versekben írt-meg:

„Cæsaris ad Curiam sedeo, sto, nocte dieque,

„Nec datur Ingressus, quo mea fata querar.

„Theutones ite Duces, et nostro nomine saltem

„Dicite præclusi Præsidis ante pedes:

„Si nequeo placidas affari Cæsaris aures

„Saltim aliquis veniat, qui mihi dicat; Abi!

XXXV. §.

II és III Ferdinándok alatt való háborgatások miben állott a' Protestánsoknak.

II, és III Ferdinánd Királyaink jó ~~szívű,~~ és magok Vallását Szerető Fejedelmek voltak: de hogy ök a' Protestáns Vallást háborgatni magok nem akarták, a' fellyebb már meg-mondattattakból világos. Hanem ugyan ezen Királyok alatt, hogy a' Jésuiták igen keménykedtek a' Protestánsok ellen, a' kiknek Templomaikat és Oskoláikat el-szedték; a' Niklasburgi és Lintzi Békeség-kötések és az akkori Historiák eléggé bizonyítják.

II. T Z I K K E L Y.

A' R. Katholikus Tiszteletes Egyházi Rend által a' Protestáns Vallás' terjesztésében tett Akadályok.

XXXVI. §.

Mi okok bírták reá a' Katholikus Egyházi Rendet, hogy a' Protestáns Vallás' terjesztését akadályoztassa.

Hogy a' Katholikus Egyházi Rend a' Protestáns Vallás' meg-akadályoztatásán igyeke-

zett; azt a' Hazai és idegen Írok, — az Ország' Törvényei, — és Békesség kötések' Actái eléggé mutatják. És ezen nem-is lehet tsudalkozni: mert ők lévén a' Vallás' Őrállói, kötelességek vólt azt oltalmazni. Meg-is vóltak a' felöl győzöttetve, hogy egyedül a' Római Katholika Hit a' leg-igazabb Vallás, a' mellyben lehet egyedül idvezülni; ennél fogva Lelki-esméretek által gondolták magokat arra köteleztettek lenni, hogy a' hamisnak ítélt Vallásnak ellene-álljanak, és Hallgatóikat amabban meg-tartsák, sőt másokat-is abba által vigyenek. Hogy pedig ottan ottan keményebbek-is vóltak, mint kellett vólna, annak oka a' vólt: mert a' Luther' és Kálvin' tudományát az az ellen keménykedők meg nem esmérték ollyannak, mint a' millyen az valósággal. Különösen pedig kárhóztatta a' Pápa a' Luther' tudományát; a' kinek, mint Fejeknek, és tsalhatatlannak, kötelesek vóltak az Egyházi Tanítók engedelmeskedni. Tagadhatatlan dolog az-is, hogy a' Katholikus Egyházi Rend az ő jussaiban és jószágaiban sok kárt vallott az által, hogy az ő hallgatóik Protestánsokká lettek, sőt sokan, Hallgatóik más Vallásra térvén, Eklésia nélkül-is maradtak: illy esetekben nem tsuda, ha ollyan dolgok-is történtek,

a' mellyeket már ma nem hagyunk, 's nem is hagyhatunk helyben. Ennek felette, a' melly Templomok, Parokhiák, és Oskolák el-vétettek a' Protestánsoktól: azokat a' Római Ekklesiához tartozóknak vélte lenni az Egyházi Rend, azon okból; mivel azokat Pápista emberek építették, azokban Pápista Papok szolgáltak, és a' Pápista Vallás szerént való Isteni tisztelet gyakorlására szenteltettek fel; — a' melly állítás sok Templomokra nézve igaz-is vólt: mert egész Ekklesiák Plebánusostól-is jöttek-által a' Protestáns Vallásra; de az azoknak vissza-szedésében való buzgóság azokra-is ki-terjesztett, mellyeket a' Huszszíták adtak által a' Protestánsoknak, vagy a' mellyeket Protestáns Magnások építették: a' minthogy az 1647-dik esztendőbeli Diæta 90 el-vett Templomot vissza-is ítelt adattatni a' Protestánsoknak. — Meg-kell utoljára azt is vallani, hogy a' Protestánsok közzül-is sokakat a' Vallásbéli phanatismus, vagy esztelen vak buzgóság el-ragadott, annyira pedig, hogy mikor p. o. Kassa Városa a' Reformációhoz közel való időben egészen Protestáns vólt, a' Pápista embernek meg-nem engedtetett, hogy ott házat vehessen és lakhasson. Az illy igazságtalan, és kerefztyén Vallás ellen való tselokedet által,

nem tsuda, ha kivált az olly Városokban, mellyek Papokéi vóltak, a' Luthránus és Kálvinista ember be nem botsáttatott, elannyira, hogy az 1608-dik esztendőbéli Diætának XIII-dik, az 1647-dik esztendőbéli Diætának pedig XII-dik Tzikkelyeiben, a' Protestánsokra nézve egyáltalában Törvénnyé kellett tenni, hogy azoknak a' Királyi Városokban, és másutt-is, szinte úgy szabad légyen Házokat venni, 's ott lakni, mint a' Katholikusoknak.

XXXVII. §.

Buzgóbb akadályoztatói a' Protestáns Vallásnak, az Egyháziak között.

Ezen, 's egyéb okokból esett az meg, hogy mindjárt a' Reformatió' kezdetében buzgóbb ellent állói lettek a' Protestáns Vallásnak — Magyar Országban ugyan Szakmári György, Zalkán, Oláh, Verantz, Draskovits Péter, és más főbb Papi személyek: de mind ezeknél keményebb eszközökkel élt a' Protestánsok' ostorozásában Martinúzi György, a' ki Váradon, Kolosvárt, és egyéb Helyeken, számtalan jeleit adta az ő felettébb való Vallásbéli buzgóságának; mint ennek emlékezetével minden régi könyvek tele vagynak. De nem-is lehetett ettől a' Protestánsoknak semmi jót

várni, a' ki a' maga Felekezetebéliekre-is, egy szóval az egész Magyar Hazára a' Törököt annyiszor fel-tüzelte. Az vólt egyedül a' Protestánsok' Szerentséje, hogy a' Nagyságos Csáki Mihály, Battyáni Orbán, Petrovits, és egyebek olly tanáttal tartották Isabellát, hogy a' Martinuzi' kívánságának elég nem tétettetett. (a) Hasonló indullattal, és felettébb való keménységgel viseltetett Statilius János-is a' Protestánsok e-ránt, a' kinek feledekenységre méltó tselekedeteiről jó vólna, ha a' maradék semmit nem tudhatna. — Ama' nagy ember Pázmán Péter, mind Irásával, mind ékesenszóllásával, 's némelly Mágnessoknak meg-nyerésével, többet használt a' Romai Katholika Vallásnak Magyar Országban, mint minden ő előtte, és utánna éltt térítők. — Maga-is a' Római Pápa VII-dik Kelemen, szent kötelessége lévén a' Katholika Hitet mindentütt meg-tartani, és a' Szakadást, melly bár soha meg-ne esett vólna, meg-gátolni; ámbar látta, hogy a' Mohátsi ütközet után, nints abban többé mód, hogy Inquisitionál fogva is ki-lehetne a' Protestáns Vallást Magyar

Lásd (a) *Budai Lexiconját, Isabella, és Martinuzi alatt.* — *Lampo 681: 682.*

Országból irtani: mindazáltal az Eretneki gonofzság Inquisitorául (*Inquisitor hæreticæ prauitatis*) Frangepán Ferentz⁺ Barátot megtette; melly hívatalt hogy ő Magyar Országban hűséggel viselte légyen, III Pál Páának hozzá küldött Leveléből, mint ezeket Archidiaconus Szvorényi Mihály hitelesen megírta, (b) vilagos. Mindazáltal azon Hazafi hadak között, mellyekben szegény Hazánk Zápolya miatt szenvedett, — de azon okból-is, hogy ő 1533-ban Spanyol Országba utazott Károly Tsászárhoz, — se nem téríthette, se nem kényszeríthette a' Magyarokat a' Katholika Vallás' el-fogadására. 1539-ben pedig a' Római Pápa által Esztergomi Ersekkététetvén, tsendesebb indulattal viseltett a' vele egy Hiten nem lévők ellen. A' legutólsó Inquisitor vólt Magyar Országban Grosupt Antal, a' ki 1562-ben inkább a' Söciniánusok, mint a' Protestánsok ellen tetett Inquisitorul. De mivel Erdélyben, hol ezek magokat meg-félszkelték, 1571-ben olly szabadságot nyertek, mint a' millyen-nel a' Katholikusok és Protestánsok bírtak; Magyar Országban pedig csak imitt amott

---

(b) Mich. Szvorényi *Amœnitates Hist. Eccl. Fass.*
III. p. 99. 100.

+ lásd: 77. lapot.

volt egy két Socinianus : tehát nem-is olvasni Grosuptról valami fontos dolgot (c)

Közönségesen szólván pedig, valamint egyéb Országokban, úgy Magyar és Erdély Országokban-is, (mint erről közel 200 esztendei Historiák téznek bizonyosságot) a' Jesuiták okoztak leg-több háborúságot. Minden Hazafi háborúk' alkalmatosságával ezek ellen panaszkodtak leg-többet a' Magyarok. Nevezetesen Botskai, és az ő vele lévő Ország' Rendei és Státusai Mátyás Hertzegtől a' Jesuitákra nézve az egyezés VIII Tzikkelyében, és ismét a' Kassai Gyűlésből felküldött Kérő Levelekben ezt kívánták: „Kívántuk a' VIII-dik Articulusban, hogy Ő Felsége a' Jésuitákat ob inquieta & noxia eorum studia, ez Országban terhünkre ne tartsa, kiknek minden gyűlésekben reclamáltunk. — Jobb ezeknek az Orzágtól való el-válását, hogy nem a' békességes állapotot helyén tartó fundamentomnak meg-bomlását patialni 's viselni velünk egyetemben ő Felségének.“

III. T Z I K K E L Y.

A' Protestáns Magnásoknak, a' Római Kathólíka Hitre lett általmenések, nagy Akadályul vólt a' Protestáns Vallás' terjedésének.

XXXVIII. §.

A' Kathólíka Vallásra általmentt nevezetesebb Protestáns Magnások.

Semmi jobban nem ártott a' Protestáns Vallás' terjedésének és virágzásának, mint az, hogy a' Protestáns Magnások közül sokan a' XVII Században a' Római Hitre általmentek. Igaz, hogy még 1617-dik esztendőben is, midőn a' Magyar Protestánsok a' Vallásbéli első Jubileumot tartották, sok Fejedelmekkel és Magnásokkal ékeskedett a' két Protestáns Ekklésia. Nevezetesen Kazy Ferentz Jesuita általogyebek közt ezek említettnek-meg. Bethlen Gábor, és István Fejedelmek, — Rédey Ferentz, — Perényi Ferentz, György, Gábor, — Török István, — Rákótzai György, és 'Sigmund, — Battyáni Ferentz, — Zrinyi Miklós, és György, — Nádasdi Pál, Thurzó Szaniszló. és Imre, — Révay Péter, — Illésházy István, vagy mások szerint Gáspár, —

Forgáts Péter, — Tököli István, — Szétsi Tamás, — és György, — Præpostvári 'Sigmond, — Listi János, és István, — Botskai Miklós, — Bánfi Ferentz, Kákonyi István, Zólyomi Dávid 's a' t. mind Grófok és Bárók, Ezeknek, 's a' több itt nem említett Fő Uri Rendeknek maradéki között sokan még ezen Században a' Római Hitre által tértek. Kazy Ferentz ötven Mág-nási Familiát ír, kik a' mindjárt említett Ju-bileumtól fogva a' XVII Században a' Ró-mai Katholika Hitre tértek. Illyenek vól-tak ezek: 1618-ban, és így mindjárt a' Ju-bileum után, Eszterházi Miklós, utóbb Or-szág' Palatinusa, a' ki a' Katholika Vallás-ra menvén által, a' második Feleségét Nyári Katalint-is azon Hitre által-vitte. — 1623-tól 1646-ig el-hagyták a' Reformáta Vallást Károli Mihály, és a' Zrinyi Familia. — 1623-ban Forgáts Miklós, és Veselényi Miklós. — 1625-ben a' már említett Nyári Katalin. Ugyan ekkor tájban Veselényi Fe-rentz, — Balassa András, — és a' Jaku-sith Familia. — 1530-ban Thurzó Ádám, és Mihály, kiket Eszterházi Miklós, el-vé-vén a' Thurzó Imre' Özvegyét, vitt a' R. Kat-holika Ekklesiába. Ugyan ezen esztendő-ben Thurzó Borbálát Draškovits János be-szélte-le az Evangelika Vallásról. Battyáni

Ádám-is éppen ezen esztendőben, és még igen ifjú korában térítettettki a' Reformáta Ekklesiából; mellyet mind Kazy mind Lampe hibásan tesznek 1634 esztendőre: mert az ő ekkori Udvari Papja és Református Püspök Kanisai Pálfi János, Pathai István volt Superintendenshez 1631-ben írt Levelében így határozza ezt-meg: *Deflevi Apostasiam juvenis mei Patroni, qui ante annum, multorum exemplo motus, Popistica sese Religioni addixit* — 1638-ban Palothai Gábor, és Haller István, 1642-ben Perényi Imre, Barkótzai Elek, — 1650-ben Révai István, László, és Elek. Ugyan ezen esztendőben Nádasdi Pál, — és Illésházy Gábor; de a' ki Szétsi Éva felesége által 1651-ben ismét által-hozatott az Evangelika Vallásra. — 1656-ban Fantsi Pál. — 1663-ban Szétsi Gáspár, — 1664-ben Bátori 'Sófia II. Rákótzai György' Özvegye, a fiát-is által-vitte azon Római hitre, mellyet 1643-ban midőn Rákótzihoz ment férjhez, nem annyira meggyőződésből, mint a' világi fényen való kapkodás által indítván, el hagyott vala.

XXXIX. §.

Mi okból indítottak a' Protestáns Mágnások a' Katholika Vallásra való által-menetelre?

Hogy pedig illy nagy számmal mentek által a' Protestáns Mágnások a' Katholika Vallásra, a' nem tsak abból származott, hogy némellyek annak igaz voltáról szívekben meg-győzöttettek; hanem abból-~~te~~, hogy a' Világi fő tisztségek ezen idő tájban, a' mit nem-is szükség a' Históriákból mutogatni, igen tsak a' Katholikusoknak adattattak: mellyre nézve a' Bétsi Békesség-kötés' alkalmatosságával illy kívánságokat terjesztették a' Protestánsok, mint azon Kötés Actáiból mindenek előtt tudva van, a' Felseg' eleibe: „ A' Magyar Országi Tiszteket non „ adoptivis sed nativis Hungaris conferálja „ 's adja ő Felsege; nem lévén a' Religió- „ nak-is itt præscriptiója, hogy a' Tiszte- „ nek conferálásában tsak Pápistákra legyen „ ő Felsegének tekinteti, hanem nullo Inter- „ posito Religionis discrimine, az Ország- „ bélieknek consensusával, egyaránt Tiszt- „ re emel minden arra való érdemmel ké- „ szültteket ő Felsege “. Minekokáért még Törvényel-is meg-ígértetett az 1608-dik esztendőbéli Diætának IX és X Tzikkelyei- ben, hogy a' Tisztségek ezután minden Val-

XXXIX. §.

Mi okból indítottak a' Protestáns Mánások a' Katholika Valára való által-menetelre?

Hogy pedig illy nagy számmal mentek által a' Protestáns Mánások a' Katholika Vallásra, a' nem tsak abból származott, hogy némellyek annak igaz voltáról szívekben meg-győzöttettek; hanem abból is, hogy a' Világi fő tisztségek ezen idő tájban, a' mit nem is szükség a' Históriákból mutogatni, igen tsak a' Katholikusoknak adattattak: mellyre nézve a' Bétsi Békesség-kötés' alkalmatosságával illy kívánságokat terjesztették a' Protestánsok, mint azon Kötés Actáiból mindenek előtt tudva van, a' Felseg' eleibe: „A' Magyar Országi Tiszteket non „adoptivis sed nativis Hungaris conferálja „s adja ő Felsege; nem lévén a' Religió- „nak is itt præscriptiója, hogy a' Tiszte- „nek conferálásában tsak Pápisztákra legyen „ő Felsegének tekinteti, hanem nullo Inter- „posito Religionis discrimine, az Ország- „bélieknek consensusával, egyaránt Tiszt- „re emel minden arra való érdemmel ké- „szültteket ő Felsege“. Minek okáért még Törvényel is meg-ígértetett az 1608-dik esztendőbéli Diætának IX és X Tzikkelyeiben, hogy a' Tisztségek ezután minden Val-

lásra való tekintet nélkül osztatnak-ki. Azom-
ban, hogy a' következő Időkben-is igen
el-mellőztettek a' Protestánsok, abból világ-
gos, hogy az 1622-dik esztendei Diætának
II. Tzikkelyébe be-tett Királyi Diplomá-
nak 1: 3, 4. — úgy az 1647 esztendőbeli
Diæta I. és az 1659 esztendőbeli Diætának
I. és XV Tzikkelyeiben a' Protestánsok-
nak Tifztségekre való fel-emelések újra sür-
gettetett, és Törvénybe tétetett. — A' mint
hogy Pázmán Péter Kárdinális egyedül ezt
tartotta arra való, és leg-hathatósabb esz-
köznek, hogy a' Protestáns Fő Emberek a'
Katholika Ekklesiába téríttessenek által, ha
ők el-mellőztetvén, csak a' Katholikusok-
nak adattatnak a' főbb Hivatalok; és Kazy
Ferentz Jésuita' Tanúbizonysága szerént, II-
dik Ferdinánd Királyunknak-is ezt javasol-
ta és kötötte szívére: „ Cum hac via, úgy-
„ mond Kazy, parum conficeret Pazmanus,
„ aliam subinde Catholicæ Religionis in au-
„ rariis restituendæ rationem inivit. Auctor
„ Cæsari fuit: Ut locis omnibus, secturis,
„ ærariis, *officio motis Acatholicis, Catholi-*
„ *cos præficeret.* Atque hoc suum Pazmanus
„ consilium Cæsari in hæc verba probavit:
„ Sicut per Officiales Acatholicos excidium
„ fidei Catholicæ est introductum: ita nulla
„ humanitus aptior ratio occurrit reparandæ

„ruinæ, quam si qui vulnus inflixerunt,
 „iidem medeantur“ (a) Így tehát egy fe-
 lől a' Hívatásokban való el-mellőztetés, más
 felől sokakban a' meg-győzöttetés, de a' mi-
 nek nem a' világi tisztségek' és boldogság'
 el-nyerése a' fundamentoma, — más felől
 azon. nagy egyűgyűség, sőt szegénység,
 mellyben Luther és Kálvin helyhezttették a'
 Protestáns Vallást, 's annak Tanítóit, (jól-
 lehet nem meg-esmértető jele az igaz Ekklé-
 siának a' külső fényesség és pompa) más
 felől utoljára, a' nagy Pázmán Péternek
 esze, reábeszélő ékesenszóllása által lett
 a' meg, hogy a' XVII-dik Század' közepe
 felé a' Protestáns Mánások olly nagy szám-
 mal mentek-által a' Katholika Ekklesiába.
 Maga Pázmán Péter több mint ötven Fa-
 miliákat térített-ki a' Protestáns Ekklesiá-
 ból. (b) A' nagy Eszterházi Miklós-is ki-tér-
 vén. maga elébb a' Protestánsok között,
 nagy tekintetével sok nagy és Országos em-
 bereket vitt-által a' Római Hitre. (c)

Lásd: (a) *Kazy p. 262.* —

(b) *Kazy p. 132.*

(c) *Kazy p. 262.* — *Auctor Palatii Regni Huc-*
gariæ: Pars II. p. 112.

XL. §.

Mi következése lett a' Protestáns Mágnásoknak a' Római hitre lett által-menéseknek?

Nagy kárára vólt a' Protestáns Vallásnak a' Protestáns Fő Uraknak ezen Hittólvaló el-válása: mert ennekutánna kevesebb óltalmazói és jóltévői vóltak a' Protestáns Ekklesiának; a' mellynek pedig ezekre annál nagyobb szüksége vólt, mennél bizonyosabb, hogy ennek Papjai semmi világi Jószággal és hatalommal nem bírhattak. De, e' mellett, sokan ezek közzül azon Templomokat és Oskolákat, mellyek az ő, vagy Eleik' költségén épültek, által-adták a' Római Ekklesiának. — A' köz nép pedig, melly változó szokott lenni, akár tsupa követésből, akár erőltetésből — követte a' Földes Urát: a' kik közzül sokan, hogy meg-mutassák, hogy az újonnan el-fogadott Vallást nagyobbra betsülik, a' Protestáns Papokat és Mestereket jószagaikból ki-hajtották, s az üres Parokhiákat Templomostól együtt Katholikus Papoknak adák-által; mint ezt le-írhatatlan keserüséggel adják-elő a' Protestáns Historikusok, de a' mit a' XVII Századbéli Diætalis Acták is, mellyek a' Diplomatica Históriához vagynak ragasztva, eléggé meg-bizonyítanak. Lásd:

Bod Péternek Kösziklán épült Anyaszent-
egyházának Ostromát-is.

IV. TZIKKELLY.

A' Reformátusoknak az Evangeli-
kusoktól lett el-válások is nagy
akadály volt a' Protestáns Val-
lás' terjedésében és Virágoztatá-
sában

XLI. §.

*Mi okozta a' Reformátusoknak az Evangeli-
kusoktól lett el-válásokat?*

A' mi Magyarjaink a' XVI Században
Német Országra járván Akadémiákra:
a' mi ott esett a' Vallásra nézve; ugyan an-
nak kellett Magyar Országon-is arra nézve
meg-esni. Ott pedig Melánkhton, a' kit a'
mi Magyarjaink különösen szerettek hallgat-
ni, és ennek tanítványi, kik számlálhatat-
lanok voltak, az Úr Vatsorájáról való érte-
lemben különböztek Luthertől, és a' Hel-
vétusok' értelmét követték, el-annyira, hogy
a' Kálvin' értelmén lévő Vittembergiaiak 15-
61-ben eggy Katechismust-is írtak, mint
Osiander emlékezetben hagyta, abból a'
tzelből, hogy ez által a' Luther' Katekhe-
sisét az Oskolakból ki-szorítván, ezt pedig

az ő nevek alatt azokba bé-vivén, a' Kálvin' tudományát vihetnék-be az Evangelika Oskolákba-is. Az illy *Krypto* vagy *titkos Kálvinistákkal*, mint nevezettek, tele lévén az Evangelika Ekklésia: a' Luther' szoros követői 1576 ban egy *Formula Concordiæ*t írtak, melly alá mind azok neveiket alá-írtak, a' kik nyomból nyomban Luthert követték, és ezzel Német Országon a' Reformátusoknak az Evangelikusoktól való örökös el-válásokat tökéletességre vitték. — Melánkhtonnak követői közzül igen sokan voltak Magyar Országon-is, a' kik az Evangelikus nevet viseltek ugyan, és Luthránus Papoknak tartattak: de mint *Krypto Kálvinisták*, a' Kálvin' tudományát tanították az Ekklésiában. Észre-vévén ezt a' hazabeli erősebb Luthránusok: kívánták, hogy az, a' ki Luthránus Ekklésiához tartozó hallgatókat tanít, írja a' Nevét alá a' *Formula Concordiæ*nak, a' mit a' Hazában-is *Formula Discordiæ*nek neveztek; de sok Prédikátorok, és azoknak már el-tanított Hallgatói, annak Neveket nem írták alája, 's így a' Reformátusok és Evangelikusok egymástól örökre el-váltak.

XLII. §.

Mikor kezdtek a' Reformátusok az Evangélikusoktól el-válni?

A' mi a' Reformátusoknak az Evangélikusoktól való Tudománybéli, — és külső-képpen való el-válásokat-is illeti: már ez 1527-előtt a' Tudományra nézve meg-esett, mivel a' Zvinglius' értelmét óltalmazók már ekkor szinte úgy el-terjedtek a' hazában, mint a' Luther' követői: a' mi abból világos, mert I. Ferdinánd, mind a' kettőt egyformán kívánja akadályoztatni. Mindazáltal mind a' két Felekezetbéliek csak Evangelikus Névvvel nevezettek, mint még ma is, és a' külső Ekklesiái öszve köttetés körül belől 1552-ig nem szakasztatott ketté: Ekkor lett szembetűnővé a' Szakadás: mert ekkor a' Szászok, jóllehet ők ezt már 1545-ben-is mívelték, egy Zsinatot tartván Szebenben a' Reformátusok ellen, kiket a' Luthránusok - is tsúfságból Sacramentariusoknak neveztek, Kánonokat írtak, és a' Papságra menő Ifjakat az Augustai Vallástételre, annak Apológiájára, a' Luther' nagy és kis Katekhezisére, a' Smalkaldiai Artikulusokra, mint Symbolikus Könyvekre kötelezték; 1557-ben pedig újra Szebenben Zsinatot tartván a' Szász Ekklesiák, abban a' Reformáta Vallás kárhoztattatott: melly

által a' Reformátusoknak tudokra adattatott, hogy tölök végképpen el-akarnak válni. A' Reformátusok-is hát 1545 ben Erdődön, azután pedig Beregszászban, Tsengerben, Tartalon, Tordán, Göntzön, Debretzenben, Hertzegszőlösön, és egyéb helyeken Zsinatot tartván, és Kánonokat, 's Confessiókat írván, magokat a' Luthránusoktól el-szakasztották. Főképpen pedig mikor Gróf Nádasdi Ferentz a' Csepregi Colloquiumban, a' Formula Concordiænak való aláírásra akarta volna a' Papokat szorítani: azok közül sokan magokat annak aláírni vonogatták; 's ekkor lett az, hogy a' Túl a' Dunai Reformátusok az Evangelikusoktól örökösen el-váltak. Ugyan a' Formula Concordiæ okozta a' Tisza 's Duna közin volt Protosztáns Ekklesiáknak-is egymástól való el-valását, a' mellyről 1599-ig sok villongások közt való disputatiók tartattak az Eperjesi, Bártfai, Lötsei, és Szebeni Zsinatokban.

(a) Lásd; *Commentatio de Unione Protestantium in Hungaria. old. 34 — 37.*

XLIII. §.

Mi lett a' következése ezen el-válasznak.

Egyeztetésbeli Próba.

Ezen el-válasznak keserves következései lettek: mert így a' két rész magában és külön véve erőtlenebbé lett. De olly egymás ellen való gyűlölséget-is vont ez maga után, mellyet a' Protestáns Vallás' követőitől éppen nem lehetet volna várni: mert, mivel a' Reformátusok váltak-el az Evangelikusoktól, sokan abból ezt hozták-ki, hogy tehát az a' Vallás nem igaz Vallás: minekokáért, hogy az Evangelikusok a' magok Tudományokat igaznak lenni megmutassák, és a' Reformáta Vallásra való általmenetelt meg-akadályoztassák, a' Reformáta Vallást képtelen reá fogásokkal-is gyálázták; mint ez avagy tsak Lethenyei Istvánnak Csepregen 1633-ban ki-adott munkájából, és Graverus Albert': *Absurda absurdorum absurdissima Calvinistica absurda* nevű könyvéből eléggé bizonyos. Ezen gyűlölség még a' külső Országi Akadémiákba-is, a' hol tudni-illik Magyarok voltak, által-plántáltatott. Mert nevezetesen a' Vitembergában tanúlt Evangelikus Magyar Akademiikusok a' Tsepregi káros Colloquium-tól fogva, még tsak azon egy Akadémiá-

ba sem szerettek lenni a' Református tanulókkal; de még azon Evangelikusokkal sem, kik a' Formula Concordiænak neveket alá nem írták, 's nem-is nyugodtak-meg addig, míg az ő büjtogatásokra a' Saxoniai Választó Fejedelem által e' következő XXV Magyar Akademiások, kik a' Formula Concordiænak neveket alá nem írták, Vitembergából el-nem üzetettek: „Kovácsnai „Imre, Egri Dávid, Megyeri János, Új- „falvi Imre, Komáromi György, Vári A- „latus János, Tántzos János, Tzeglédi Já- „nos, Mednitzeus András, Tzeglédi Kris- „tóf, Török János, Szinervárallyai Mihály, „Hainecens Miklós, Bábolnai Tamás, „Vásárhelyi János, Vivarinus Gáspár, „Thúri Lőrincz, Losontzi Mihály, Tho- „nai János, Vacki Gergely, Kállai Móses, „Vásárhelyi Móses, Taxonyi Péter, Szep- „si Vincent, Bedő Szőlősi János.

Ezen ki-üzetetésből a' lett, hogy a' Magyar Reformátusok, sőt az Evangelikus Tanulók-is, kik a' Formula Concordiænak neveket alá-írni nem akarták, Heidelbergába, Franequerába, 's más Reformáta Akadémiákba mentek tanulni; 's így még lehetetlenebbé tétetett az Egyesség' vizsgál-állítása, Reformátusokká pedig még többen lettek, mint az előtt-is. — Mikor pedig

1613-ban újabb egyenetlenség ütötte vólna-
ki magát a' Vittembergában tanuló Magyar
Ifjak között, (hova, minthogy nagy kára volt
benne az Akadémiának, a' Református If-
jak is megint újra el-mehettek tanulni) egé-
szen oda hagyták a' Reformátusok Vittember-
gát, és az oda való Matrikulát, mellybe
a' Magyarok írták-bé neveiket, Keresztiszei
István, Viski Márton, Kis Vardai András,
Tóthfalusi Márton, és Tsengeri Jó'sef ma-
gokkal onnan haza hozták, és a' Nagy Bá-
nyai Reformáta Oskola' Könyvesházába tet-
ték-bé. — Utoljára, ezen el-válásból még
az is következett, hogy a' Katholikus Írók
okot vettek magoknak arra, hogy a' két
Protestáns Vallást nem igaznak véjék len-
ni: — nem tsak, hanem ez adott Pázmán
Péternek és egyebeknek is arra alkalmatos-
ságot, hogy az egymás eránt heveskedő
és boszszonkodó Feleket meg-próbálják a'
Római Katholika Ekklesiába be-vinni; a'
miben Szerentsések is voltak.

Látván pedig mind a' két Protestáns
Ekklesia ezen el-válás' szomorú következe-
seit: némelly szelidebb indulatú Protestánsok
a' régi Egyesség' vissza-állításán munkálód-
tak: kik közt leg-fontosabb próbát tett Sa-
marjai János, Halászi Református Prédikátor,
és Superintendens, a' ki az Augustai és

Helvétziai Vallás tételeket Magyar nyelvre le-fordítván, ezekből magokból mutogattam meg, hogy a' két Ekklésia egymástól nem különbözik: minél fogva az egyességre tsak a' kívántatnék, hogy le-tévén minden indulatoskodást, egymást hallgatnák és értenék-meg. Hogy pedig annál foganatosabb legyen fel-vett munkája, a' Paræus' Irenicumjából a' leg-szebb jegyzéseket-is Magyar-ra fordítván, az egész könyvet illy titulus alatt ki-nyomtattatta: *Magyar Hármonia's a' t. Pápin* 1028. Ezen igyekezetnek leg-tüze-sebben ellent-állott Lethenyi István a' a' *Kálvinisták Magyar Hármoniájának meg-hamisítása* nevű könyvében, mellyet Gróf Nádasdi Pálnak ajánlott; mindent el-követ-vén, hogy a' nálánál jobb indulatú Évangelikusokat az Egyességről le-verhesse. — Bethlen Gábor Fejedelem-is vévén a' mind-járt említett Pareus' Irenicumját, mellyet ez maga küldött-meg a' Fejedelemnek, és a' mellynek Német Országon a' volt a' tzel-ja, hogy a' Protestánsok egyesíttessenek: ezenn, valamint a' tzelozott dolgon-is igen meg-örült; mint ez a' Pareushoz írt leveléből világos, a' melly alkalmatossággal Pareusnak egy emlékeztető Arany pénzt-is küldött. Az hihető, hogy Bethlen, a' ki a' nevezett könyvet, és tzelt egyformán

Szerette, a' Protestánsok' egyesítését maga is munkába vette volna, hanemha az akkori zűrzavarok akadályúl lettek volna.

Jegyzés: Némelly Evangelikusok a' Reformátusokat *Luthertől elszakadttaknak* tartják; holott azt sem tudta Zvinglius, hogy van-é a' Világon Luther, mikor már ő a' Reformátusok' tudományát tanította: mint ezt Felvintzi Sándor Debretzeni Prédikátor az ő *Hæresiologia* nevű könyvében, melly 1683-ban jött-ki, a' Zvinglius' szavain építvén, ekképpen jegyzette meg: *Docuit-Zvinglius Evangelium Glaronæ in sua puritate, antequam Lutherum novisset; quemadmodum ipsemet testatur in opere Anno 1527 explanat: 18. his verbis: „Cæpi ego Evangelium „prædicare in anno Salutis decimo sexto „supra millesimum et quingentesimum; „eo scilicet tempore, cum nomen Lutheri „in nostris regionibus ne auditum quidem „adhuc erat. Unde clarissime patet, Zvinglii Sequaces non esse Schismaticos, ut volunt Lutherani, quasi a' Luthero, eiusque Discipulis defecissent.*

V. T Z I K K E L Y .

A' Törököknek sokszori betsapások, és azoknak a' Hazában sok ideig tartott uralkodások nagy kárára voltak a' Protestáns Ekklesiának.

XLIV. §.

Miképpen akadályoztatták a' Törökök a' Protestáns Vallás' virágzását.

A' Mohácsi ütközet után a' Törökök Erdélyben és Magyar Országban, vágyakodván ezen bódog Országok' aranyára; de a' hódoltatás telhetetlenségétől-is indítván, sokszor pedig az Erdélyi Fejedelemségre vágyakodóktól meg-kérettetve: több ízben berontottak, kik a' két haza' külömbkülömbféle részeit pusztító tsordáikkal befutkosván, a' Protestáns Vallás' virágzásának nagy akadályul voltak. Ezek ugyan-is főképpen azon vidékeken dühösködtek leggyakrabban, hol nagyobb részént Protestánsok laktak; mint p. o. Erdélyben, Baranya, Tolna, Somogy, Fehér, Veszprém, Győr, Komárom, Pest, Pilis, Solt, Békés, Bihar s a' t. Vármegyékben, a' hol sok Protestáns Templomok, Oskolák, és Parokhi-

ák, Prédikátoroknak, főbb Oskoláknak, sőt Ekklesiáknak-is Könyves Házaik, 's az Ekklesiák' Matrikulái porrá égettettek.

A' melly Templomok a' Had' tüzetől meg-menekedhettek: utóbb azoknak-is nagy része, ha pénzen meg-nem váltattak, a' Keresztyénség ezen ellenségei által le-ron-tattak. Nevezetesen a' Szigeti, Kaposvári, Babóltasai, Tsákvári, és egyéb Várak' megerősítésére, sok Protestáns Templomok és tornyok el-hordattattak; mellyeknek helyén a' mindenéből ki-raboltatott szegény népsak sövényből és sárból épített másokat. Mikor pedig 1598 tájon egész Bétsig futkosott a' Törökség, a' Gesztesi, és Tatai uradalmakban, hol, mint a' Méltóságos Török Familia' jószágaiban, valamint most, úgy akkor-is igen sok és népes Református Helységek voltak: egy szóval, egyebek közt, a' Duna mentiben mindent úgy el-pusztított, hogy mindenfelé mindenek pusztán maradtak, 's nem-is lehetett az el-égetett Helységek' omladékain új Protestáns Helységeket elébb fel-állítani, mint a' Törökség' letakaródása után; a' melly magával melly sok rab szijra fel-fűzött Keresztyént vitt-el, nem lehet ki-mondani: benn-is pedig a' Hazában sokan közzülök a' Budai Tsonka toronyban 's egyéb tömlötzökben sanyargat-

tattak; a' kikért a' melly könyörgést akkor a' Reformáta Ekklesiák szokták mondani, azt a' *Túl a' Dunai Református Püspökök' Historiájában* közlöttem a' Tüdös világgal.

V. R É S Z.

Az Ekklesiának belső öszveszerkeztetéséről, vagy Organizáltasáról.

I. T Z I K K E L Y.

A' Protestáns Gyülekezetek', Templomok', és Papság' eredetéről.

LXV. §.

A' Protestáns Gyülekezetekről, 's azoknak Templomaikról.

Nem csak a' Katholikusoktól, hanem egymástól - is el-válván a' Protestánsok; hogy közöttök minden jó renddel menjen, 's a' Szentek' egyessége, és a' külsöket illető egyformaság - is annál szorosabban meg-légyen közöttök: szükség völt az ő Ekklesiájoknak állapotját minél elébb el-rendelni, és meg-állapítani. Mindeneknek előtte, hogy a' magok módjok szerént való Isteni tiszteletet végben - vihessék; Gyüle-

kezetté kellett magokat formálni, és Templomokról kellett nekik gondolkodni.

A Gyülekezetek eredetét a mi illeti: azok, mint a Keresztyén Vallás elein; úgy most is csak lassanként formálódtak, 's a kik napról napra a Római Ekklesiát elhagyták; azok együtt tartván, magokból Gyülekezeteket formáltak, — vagy, a hol a Hufsziták laktak, azok ezekhez, 's ezek azokhoz állottak, 's így külömb külömbféle helyeken, és főképpen a népesebb Helységekben és Városokban, Budán, Pesten, Vátzon, Komáromban, Győrött, Óváron, Mősonban, Pősonban, Samarjában, Szentzen, N. Szombatban, Érsekújváron, Komjaton, Léván, Losontzon, a Bánya Városokon, Kassán, Lőtsén, Eperjesen, Bártfán, Göntzön, Egerben, S. Patakon, Szathmáron, Erdődön, Szigeten, Munkátson, Kolosváron, Szebenben, Brassóban, N. Bányán, Váradon, Debretzenben, Gyúlán, Ketskeméten, Temesváron, Pétsen, Tólnán, Laskón, Kanisán, Kis Komáromban, Lindván, Körmenden, Rohontzon, Német Újváron, Sopronban, Tsepregen, Sárváron, Pápán, Veszprémben, 's több helyeken, hirtelen nagy Gyülekezetek formáltattak.

Hogy pedig az ő módjok szerént való Isteni tiszteletet illendően gyakorolhassák:

Templomokról kellett gondolkodniok, melyek olly hirtelen meg-szaporodtak, mint az esthajnal után a' tsillagok: mert a' falukat el-hallgátván, minden Királyi Városokban, már 1566 körül, kettőt ki-vévén, (a) Prot: Templomokkal, és közönséges szabad Isteni tisztelettel ékeskedtek. — Ezen sok Templomokra pedig nem erőszakkal tettek szert; hanem a' hol még Hufsziták voltak, azok a' Prot. Vallásra által-jöven, az ő Templomjaikat ezeknek által-adták; mellyeket azok, hogy tulajdon költségeiken építettek, abból bizonyos, mivel erőte-
nebbek voltak ők azon időben, mint a' Római Katholikusoknak Templomaikat el-foglalhatták, és kezeik közt meg-tarthaták volna. Hogy pedig a' Hufsziták' Templomaik a' Katholikusokétól meg-külömböztes-
senek; annak jeléül, hogy ők az Úr Vatsorájában Bort-is adnak, Poharakat (*calices*) festettek, v. vágattattak, v. tzément-ből ki-formáltattak az ő Templomjaik' oldalára, mellyről Deák nyelven *Calixtiani-*
nak tsúfoltattak; mint ez avagy tsak ezen egy versből-is meg-tetszik:

Tot pingit Calices Bohemorum turba per urbes,
Ut credas Bachi numina sacra coli.

Lásd: (a) *Klanitii Chr. Toler. p. 80.* —

A' minthogy a' Ratkói Evāngelikus Templomnak elein, még 1765-ben is, mint Schmal András oda való Predikátor írja, látzott az a' Póhár, melyet a' Huszsziták arra, mint eredetiképpen Huszszita Templomra metstettek. A' Modri Prot. Templom is, egyebeket el-hallgatván, mellytől 1674-ben fosztattak meg, Huszsziták Templomának íratik lenni (b)

Meg-kell azomban azt is vallani, hogy az eredetiképpen Római Katholikusok által építettett Templomok közzül is igen sok fordítottatott Protestáns Templommá; mert egész Városok és Faluk, oda hagyván a' Katholika Vallást; a' melly Templomokat v. ő magok; v. az ő Eleik építették, mivel mindnyájan a' Prot. Vallásra tértek-által; az ő Templomjaikat is, mint ősi tulajdonaikat Protestáns Templomokká formálták-által. A' melly Városban v. Helységben nem lettek mindenek Protestánsokká, Templom pedig több vólt egynél: a' kétféle Vallású lakosok meg-egyeztek egymás közt, hogy mellyik Templom, mellyik Felekezeté légyen: mint ez a' Ketskemétiéknek ezen Egyező Levelekből meg-

(b) *Adversaria ad illustr: Hist. Eccl: in ms.* — Korabinszki Geogr. p. 422. —

„tetszik: „Mi kik vagyunk Ketskeméti Es-
 „kütt Bírák és Polgárok, Pápista Hiten va-
 „lók, Thomas Orbán, Végh Pál, Somogyi
 „Demeter, Pátz János, Ágoston János, és
 „mind a' Pápista Keresztyénekkal egye-
 „tembe, adjuk tudtára mindeneknek a' mi
 „levelünket, kik láttyák és olvassák; hogy
 „a' minémű dolgunk volt. a' Luther Ke-
 „resztyénekkal, az öreg kö Templom fe-
 „löl, egyaránt így egyenesettünk-meg mind
 „a' Város' képében, hogy az öreg kö Tem-
 „plomot nekünk meg-engedték ilyen mó-
 „don, hogy míglen két felé lészünk, és valaki
 „ő közzülök Törvényel keresné a' Templo-
 „mot, annak ezer forint kötelet vetettünk
 „egymás között. Annakfelette más szer-
 „zésünk ez; hogy eddig való szó, beszéd
 „a' két féle Népek között, szitok, és egyéb
 „egymáshoz való szó, az mind le-tétetett,
 „hogy abból senki egymást ne kereshesse,
 „se törvényel, se egyébképpen. Ez szer-
 „zésnek, és ez dolognak bizonyságára ad-
 „tuk a' mi levelünket, kit-is Város petsét-
 „tyével meg-erősítettünk. Ez Levél Kets-
 „keméten költt Végh Mihály Fő Biró' há-
 „zánál, Húsvét Nap után való első Szerdán,
 „tizeneggy órakor, Anno Domini 1564. “ —
 Ide járúl még az-is, hogy a' Katholikus
 Plébánusok a' pusztító Töröktől való féltek-

ben Ekklesiákat 's Templomjaikat el-hagyván: maga a pásztor nélkül való juh, a tűz közepén meg-maradt Protestánsokhoz adta magát, és Pap nélkül való Templomait a Protestáns Papoknak ki-nyitotta; mint ezt az Ország' törvényén kívül, az akkori Ersek Oláh Miklós emlékezetben hagyta. (c) — Ezen módját a' Templomok' meg-szerzésének soha a' XVI. Századbéli Királyaink sem az Ország' Törvényei, mint igazságta-lant, nem ellenzettek: de a' Püspökök sem mondtak ellene; mert olly' kevesen lettek az idő tájba Plebánusokká, hogy a' még meg-maradt Katholikus Templomokban-is alig lehetett Plebánusokat elő-állítani, és még ezen keveseknek tartása-is igen keserves dolog volt. Hogy pedig a' Katholika Anyaszentegyház még 1629-ben is a' Plebánusoknak illy nagy szükiben volt, erről Pázmán Péter Kárdinális hiteles tanúbizonyságot tesz. (d) Innen lett, hogy a' Protestáns Templomok az ő régi, és azon Szentektől vett neveiket, kiknek szenteltettek, még

---

(c) *Péterfi Concilia T. II. p. 2. Ad Legem a Luthero publicatam sacra Deo loca metu hostium deserta in fana novi ritus redacta sunt. — Klunivius p. 79. — Dieta 1548. Art: 9: 12.*

(d) *Péterfi Concilia P. II. p. 257.*

azután is megtartották, mikor már azok Protestánsokéi voltak. Innen lett az is, hogy a' XVII. Században számtalan Templomaik azért szedettek el a' Protestánsoknak, mivel azokról az állítatott, hogy azok eredetiképpen Katholikus Templomok voltak; de a' mellyeknek egy részét, t. i. kilentzvent, egy izben az Ország visszadatta, és hogy több Templomok semmi szín alatt el ne vetessenek, az a' Felség és Haza által törvényekkel is meg tiltatott. (e)

De magok a' Protestánsok is építettek magoknak Templomokat. Mert a' reformálódott Mágnások, akár Vallásbéli buzgóságból, akár a' Templom' nem léte miatt, akár a' Papok' és alatta valók' kértére, új Templomokat építettek: mint Perényi a' S. Patakot, Nádasdi Ferentz a' Felső Szoporit, Nádasdi Pál a' Miáviait, Illésházy István Pálfi Katalinnal a' Bazingit, 's a' t. (f) Többnyire pedig magok az Ekklesiák építettek magoknak Templomokat; mert a' mellyek a' Katholikusoktól az ő kezekre mentek, azoknak nagy része a' pusztító Törökök által, és a' hadnak ínségei miatt, v.

(e) *Decret: A. 1647. Art: 6: 7, 8, 9, 10.*

(f) *Korabinszki Geogr. p: 411. — Schmal-Adv. Hist: in ms.*

haszonvehetetlenekké tétették, v. egészen le - is rontattak: a' mellyeknek helyekbe sokszor, kivált az egészen ki-rabolt Ekklesiák, tsak sárból és sövényből építettek Templomokat. De ez a' sorsa vólt a' Protestánsok által épített Templomoknak is: mint p. o. a' Nemeskei, Szomajomi, Darányi, Merenyei, 's más Templomoknak, mellyeket a' Szigetvári, Kaposvári, és Baboltsai Várok' meg-erősítésére hordattak-el a' Török Basák. Hasonlóképpen tselekedett a' Fehérvári Basa, a' Lepsényi, Pentelei, Úrhidai, és Sági Templomokkal, mellyeknek falait a' Tsikvári Vár' erősítésére hordattak-el; a' Sz. Mihályinak meg-kegyelmezvén, mivel 40 forinttal magát meg-tudta váltani.

— Egyébaránt is pedig, melly sok bajt és veszedelmet okozott a' Hazának a' Templomoknak el-szedése, a' Bétsi, Niklasburgi, és Lintzi Békességkötések, az 1647. 1649. 1662-dik-esztendőbeli Diätáknak Actái, mellyeket a' Diplomatica História hitelesen előad, eléggé meg-bizonyítanak.

XLVI. §.

A' Prot. Pápok' Ordináltatásokról, Fel-szenteltetéséről, Hívattatásokról, Marasztatásokról.

A' már kész Prot. Templomok és Gyülekezetek, Egyházi Szolgák nélkül nem le-

hettek. Sok Gyülekezetekben tehát a' Katholika Vallásból általjött, és már ott felszentelt Papok lettek Protestáns Prédikátorokká: millyenek voltak egyebek közt az Erdödi Zsinatban jelen volt XXIX, (a) és azon Prédikátorok is, kik a' magok hallgatóikkal együtt jöttek-által a' Prot. Vallásra. — Az új Prédikátorok, Protestáns Püspökeink mindjárt a' Reformatió' elein nem lévén, külső Országokon szenteltették-fel magokat: a' kik haza jöven, mint Reformátorok, és azon Ekklesiáknak, mellyeket szerzették, fő Vigyázói v. Püspökjei, másokat a' Prédikátorságra ordináltak. Minthogy pedig abban nagy ditsőségeket tartották Papjaink, ha azoktól-szenteltettek-fel, kik Német Országban és Helvétziában a' Reformatió' fátyóját meggyújtották: azért is nagy részént, még azután-is mikor már Püspökeink voltak ide haza, Vittembergában, Helvétziában, Hollandiában, és még Angliában-is, a' kik pedig olly mélysze menni nem akartak, Brigában és Grétzben szenteltették-fel magokat. — Már hogy Erdélyben 1553-ban ordináltattak a' Papok az Evangelikus Püspök

Lásd: (a) *Vindiciae Sinaitans* in ms. pag. 31.

pök által: azt Páriz Pápai bizonyítja. (b) Magyar Országban is, mindjárt hogy Püspökeink lettek, az előtt ezeknek helyeket és kötelességeket az Esporestek töltvén-bé, a' Papságra menendők közönséges tzeremoniával szenteltettek-fel; mellyeken a' legfőbb rangú világi Urak is szerettek megjelenni. (c)

A' *Papok fel-szenteltesését* a' mi illeti: A' fel-szenteltetendő, Theologusi pályáját az Oskolákban megfutván, és Bizonyság leveleit a' Papi Gyűlésben előadván; az előre ki-rendeltt Censorok által, kik többnyire, a' hol nagy Oskolák voltak, Professorokból, és nagyobb Deákokból, de' Akademiákon jártt Prédikátorokból is teltek-ki, (d) bizonyos, és előre a' Censoroknak tudokra adott fontosabb materiákról szorosán a' Zsinat színe előtt meg-vi'sgáltatott: a' ki, ha parantsoltatott, itt prédikálni is tartozott. Et meg-lévén, ha a' személy közönséges mételettel az Egyházi hivatalra méltónak ítéltetett; a' Püspök ennek fejére kezeit, kö

(b) Páriz Pápai Rud: Rediv: p. 41.

(c) Scaricæus in Vita Szegedni.

(d) Kamjatienses Canonos Class. V. Art. IX. —
Túl a' Dunai Püspökök' Élete.

nyörgések és áldások között, reá tette melly tzeremoniánál fogva kötelezvé az új Pap-is magát a' Keresztyén Vallásnak tisztán, és a' Szerént való tanítására, mint az az ő Bibliából ki-szedett Confessiójában elő-adatik, az Egyházi Rendbe bé-vétettetett, és annak jussaival való élésre néki jus engedtetett; 's ezen okból a' Papi Diploma, mellynek a' Püspök és Esperestek neveiket alá-írták, de a' melly Diploma' formája minden időben és mindenik Superintendentiában más más vólt, ott mindjárt néki által-adattatott.

Ambár pedig illy rendes tzeremoniával fel-lettek légyen-is Papjaink eleinte szentelve: mindazáltal az ellenkező rész közzül sokan a' Protestáns Papokat csak *Laikusoknak*, v. csak a' Nép, nem pedig az *Egyházi Rendből* valóknak állították lenni. Nevezetesen Verantz Antal Egrü Püspök 1560. ban azt írta a' Kassaiaknak, hogy ő mint Kátholikus Püspök, nem engedi-meg, hogy a' „Sákramentomokat Laikusok szolgáltassák-ki“. Hasonlóképen írt ugyan ő 1571-ben a' N. Szombatiakhoz-is. (e) Sőt hogy az

---

(e) *Ego autem Catholicus Episcopus existens, nec per Laicos patiar Sacramenta administrari Ecclesie.*
Schmid Ep. Agr. T. III. p. 31: 71.

1556-dik esztendőbeli Dieta XXV Tzikkelyében-is, ezen a' szón *Laicus*, Protestáns Pap értettetett. azt Melikius Sámuel a' Zsónai Zsinat mellett 1610-ben írt, és Kéz-írásban álló Apológiájában bizonyítja.

XLVII. §.

A' Prot. Ekklesiáknak a' Pap' Meg-hívása és Marasztásabéli szokásáról.

A' Luther' 's Kálvín' tudománya, mint a' villám Magyar Országot bé-futván; nagy zavarodás esett az Ekklesiákban 's a' Papi igazgatásban is: mert senki többé nem tudta, hogy ez v. amaz Ekklesia, vagy annak valamelly része, Katholikus maradt é vagy Reformátussá és Evangélikussá lett? Minek-okáért az Ekklesiajokat oda hagyott Papok' helyébe, v. a' Papjaikat oda hagyott Ekklesiákba nem lehetett az Ekklesiái Felsőségnek Lelki Tanítókat küldeni: és így melyik Ekklesiának mitsoda Felekezetbeli Lelki Tanító kellett, azt magának az Ekklesiának kellett meg-választani, 's a' hol illy Tanítót talált, magának kellett azt meg-hívni, mert magának vólt szüksége a' tanításra. A' mit így a' kéntelenség szükségessé tett: azt a' hozzászokás után maga jussának tartotta lenni az Ekklesia; de örömmel-is ál-

tal engedtetett ez a' jus; mivel az ekkor tett költséget senkire az Ekklesián kívül nem lehetett tenni; tudni való dolog az-is, hogy az első Reformátorok minden módon azon igyekeztek, hogy az akár mimódon üresen maradt Prot. Papi Kathedrák, mindjárt Protestáns L. Tanítókkal töltsessenek-bé, ne hogy más Felekezeti Tanító foglalja-el a' Pásztor nélkül való nyáját; azt-is gondolták, hogy semmivel egyel egyel jobban a' Hierárchiának, mellynek ezek felettébbvaló ellenségi vóltak, alá nem lehet ázni, mint-ha a' Prédikátorok' ki-választását és hívását az Ekklesiáknak adják-által; a' mellyhez igaz-is, hogy a' népnek eleitől fogva vólt szóllója: ezen okokon épült ez a' Kánon, mellynek még ma-is meg-van nálunk az ereje: *Vocatio est penes Ecclesiam, vagy, plebem,* a' melly által kötelezte az Ekklesiái Felsőség az Ekklesiákat, hogy a' melly szempillantásban meg-holt az ő Papja, ugyan abban ő gondolkozzon az ő jövendő Tanítójáról, 's tegyen az eránt jelentést. — Elzrevévén pedig az Ekklesiái Felsőség a' népnek ezen jussal való-visz za élését; mert a' nép ritkán tud a' határ közt járni, 's könnyen-is vizsgálja lehet vele élni az okosabbaknak, mivel ő tudatlan, mellynél fogva külömbkülömbféle Simoniák, úgy nevezett

Supplántátziók estek az Ekklesiában: ezért tétetett Cánonba, hogy a' *Prédikátor*' meghívása ugyan a' nép' jussa; de az *Esperest*' meg-egyezésével (a)

A' mi pedig a' *Pap Marasztásbeli* szokást illeti: ez ma Karátson és Új Esztendőkor szokott meg-esni; éppen akkor mikor a' Magyarok az ő Béreseiket szokták fogadni. Ezen szokásnak eredete ez: A' Réformáció elein az Ekklesiáknak számához képest, igen kevés, és ennél fogva igen kapós is volt a' *Predikátor*. 1550 táján 300 Ekklesiának-is alig volt 10 *Prédikátora* a' *Tsal*lóközben, mint oda fellyebb láttuk; *Sztárai*-is hét esztendő alatt 120 Ekklesiákat reformált, annyi alkalmas *Papot* pedig lehetetlenség volt olty kevés idő alatt készíttetni; sőt még 1625-ben is a' *Csallóközi* *Superintendens* *Samarjai János* arról tesz a' *Lakszakállasi Ekklesiához* írt *Levelében* bizonytságot, hogy még ekkor-is az ő *Püspöksége* alatt *XVI.* falunak-is tsak eggy *Papja* volt, így szólván: *A' Szerdahelyi Gyülekezet áll tizenhat falukból, — a' Magyarai hatból, — az Egyházfalvi tizenháromból. Egyéb Megyékben-is, nem*

Lásd (a) *Tóth Ferentz Lelki Páfztori. Gondvi selés old. 18 — 33.*

minden füluban járhat a' Tanító. Ugyan ezt bizonyítják a' Hertzegszőlösi Zsinatnak XII. és XIX. Tzikkelyei. Mindezekből világos, hogy kivált a' XVI. Században az alkalmas Egyházi Tanítók, az Ekklesiák^{ak} számához képest, felette kevesen voltak; ennél fogva igen kapósok voltak a' Tanítók, úgy hogy több Ekklesiák^{ak} rá estek egy Papra, hogy ő hozzájok menjen, és legyen nekik Papjok és Attyok. A' mellyből e' kettő következett, mint ama' tudós Hazafi Tiszteletes Tormasi János a' Duna mellyeki Superintendentia' Fő Jegyzője meg-jegyzette: (b) egyik, hogy egy Pap sok Ekklesiák^{ak} tanítását fel-vállalta; — másik, hogy a' nagyobb jövedelmű és Pap nélkül szűkölködő Ekklesiától idő közben hívatatván meg a' Prédikátor, idő közben el-ment abba. Mind a' kettőt meg-tiltotta egyebek közt a' Hertzegszőlösi Zsinat a' nevezett helyeken; de a' magok Prédikátoraikat féltő Ekklesiák, az attól való félelemnek miatta, ne hogy Prédikátor nélkül maradjanak, ezten-dő előtt marasztották Papjaikat. A' mi ezen időben okosan és szentül esett. De idő jár-

(b) *A' Duna mellyeki Superintendentia' Historidja Kézírásban, Gen: Not: Tormasi János által.*

tával a' Pap marasztásra való ok el-múlván,
 's a' tanításra alkalmas személyek' el-sza-
 porodása, és az Ekklésiai erősebb igazga-
 tás' el-érkezése után, ez a' soha egy Zsinat-
 tól is nem parantsoltatott, hanem a' község-
 től a' Prédikátor' betsületére ki-gondoltatott
Marasztás, valóban a' Szent szolgálatnak
 kissebbitésére, a' közönséges tanítások' hasz-
 na' tsorbítására, az Igazgatók' hasznosabb
 dolgokra szántt idejének, a' Pap és Ekklésia
 között leg-inkább annál fogva támadni szokott
 galibákkal való el-foglalására, és több e-
 forma igen rossz következtéseknek szülésére,
 szaporítására, 's terhesítésére, minden e-
 gyéb nemzeti Evangelika Ekklésiák' szoká-
 sa' truttzára, egyedül a' mi Országunkban,
 (de itt-is tsak némelly helyeken, mindenek
 meg-esmervén ennek illetlen voltát) áll fenn.

II. T Z I K K E L Y.

A' Protestáns Püspökökről, és azoknak Megyéikről.

XLVIII. §.

Bredete a' két Hazabéli Protestáns Püspöki Hivatalnak.

A' Püspökség (a) eleitől fogva meg-vólt a' Protestáns Magyar Ekklesiákban; mind-

(a) A' Püspök a' Papi Rendben olly Papi fő Személy, a' kinek fő vigyázása 's igazgatása alá vagynak az ő Megyéjebéli Tanítók 's az Ekklesiái minden dolgok rendeltetve. Ezt a' szót Püspök, az EPISCOPOS szóból faragták a' Magyarok, — és éppen annyit tesz, mint *Superintendens*; csak hogy ama' Görög, e' pedig Deák szó; de a' jelentése csak egy; a' honnan amazzal a' Görög, ezzel pedig a' Deák Ekklesiák éltek: következésképpen nem lehet abban meg-ütközni, hogy a' Protestánsok' Superintendenseit Magyarosítva Püspököknek mondjuk; mert ekkor-is annyit mondunk mint Superintendens, és ha Superintendens mondunk, csak annyit mondunk mint Episcopus. 's a' kettő között a' ki külömbséget tesz, csak Históriai és nyelvhéli tudatlanságát árulja el. Magok az Ekklesiái Atyák meg-akarván az Episcopust és Superintendens magyarázni, egyiket a' másikból magyarázzák meg, és egyiket a' másik helyébe teszik: p. o. Augusti-

azáltal, mivel magok között a' Protestánsok között-is a' Vallásbéli egyenetlenség urálkodott, — a' Katholikusok - is a' hol lehetett akadályt vetettek, — de az Ország-is a' Zápolya, Ferdinánd, és Törökök hadai miatt

---

nus ezen két nevezetről így szól: *Quod ait Apostolus, qui Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat; exponere voluit quid sit Episcopus. quia nomen est operis, non Honoris. Græcum est enim, atque inde ductum vocabulum, quod ille qui præficitur, eis, quibus præficitur superintendit, curam eorum scilicet gerens. EPI quippe super. SCOPOS vero, Intentio est. Ergo EPISCOPOS si velimus Latine, SUPERINTENDENTES possumus dicere. Gratian: C. 24. D. XCIII. CII. Caus VIII Q. 1. De Civitate Dei. Lib. XIX. C. 19. — Hieronymus pedig így szól: quod quidem Græce significantius dicitur EPI-SCOPONTES, SUPERINTENDENTES, unde et nomen Episcopi tractum. Innen a' Reformációtól fogva élt Superintendensink most Episcopusoknak, majd Superintendenseknek írják magokat: mint ez az ő számtalan Leveleik, és Convocatiojok alá tett Subscriptiójokból világos. Sőt Patai János Duna mellyéki Superintendens, a' Felséges Helytartó Tanácsra adott Feleletében-is Episcopusnak írta magát Mások - is a' mi Superintendenseiüket Reverendissimusoknak titulálják; a' mely titulus pedig egyedül tsak a' Püspököké. Mikor pedig Magyar Levelet írtak a' Superintendenseknek, az ő titulusok a' leg régibb időkben ebből állott: *Betsületes Püspök Uram!* Ha pedig Könyveket írtak, vagy mások őket mint Superintendenseket meg-*

szüretelen való háborgattatások közt lévén, nem lehetett a' Püspöki Hivatalt a' Protestánsok közt mindjárt a' Reformáció' elein Ország' Törvényeivel és Zsinatok végzéseivel fel-állítani, Eleinten tehát az Esperes-

említették, magok is, mások is sokszor Episcopusoknak írták őket. Leg közelébb ugyan Bod Péter meg-írván az Erdélyi Református Superintendenseknek Históriáját, azokat az egész Könyvön keresztül Püspököknek nevezi; valamint Katona Gelei is az ő nevérol nevezett Canonok' Előbeszédjében Episcopusnak írta magát Erdélyben pedig az 1553-ban Tordán tartatott Ország Gyűlése is Püspököknek nevezi a' Protestáns Püspököket is: Erdélynek pedig ezen Actáit is Felsőleges I-ső Leopold egy Diplomájában confirmálta. — Magok a' Romano-Katholikus Atyafiak a' Protestánsok' Superintendensén hogy Püspököt értenek, meg-tetlik a' Zsolnai Zsinat ellen tett Protestációjából Elatergomi Érsek Forgács Ferentznek. De az Ország' Törvénye is, mellynél fogva ez a' név Sáperintendens Diplomatice adatott a' Protestáns Püspököknek, Püspököt értett ezen; mert ezt a' nevezetét a' 3 Valásbéli Püspököknek adja: *ad praevivenda odia &c. Ut quaelibet Religio suos Superintendentes habeat* — 's a' t. és így ez a' Titulus a' Törvény' érteiménél fogva a' Katholikus Püspökökre is úgy adattatván, mint a' Protestánsra; nem lehet meg-ütközni benne, ha a' Protestánsok a' magok Superintendenseiket, mikor Magyarul akarnak beszélni, Püspököknek mondják, vagy írják; bizonyos dolog lévén, hogy Deákul íródván az Ország' Törvényei, Deák

tek, vagy Seniorok, kik akkor Archidiaconusoknak neveztettek, igazgatták a két Hazabéli Protestáns Ekklesiákat; kik közt az idejekre elsőbbek Superintendenseknek is neveztettek. (b) Hogy pedig ne csak a neve legyen-meg a Superintendensnek, vagy a mint ezt magyarul ki szoktuk tenni, Püspöknek, hanem azon Egyházi Fő Hivatal valósággal is fenn-álljon a Protestánsok közt, így kívánván ezt a Protestánsoknak egymástól való el-válása, és az Ekklesiái dolgoknak rendben való szedése, 's szorosabb figyelemmel való igazgatása, — de más Protestáns tartományoknak követéséből, és még abból-is, hogy ezen Papi Fő Hivatal már az első Keresztyén Ekklesiákban-is szüksé-

---

szóval kellett ki-tenni a Püspöki Hivatalt, a melyek ha Magyarúl írótak volna, vagy magyarra fordítottainának, ezt a Deák szót: Superintendens, az azt jelentő Püspöki szóval kellene ki-tenni — A későbbi időkben, nevezetesen 1700 után, a Protestánsok a magok Püspökjeiket, mikor Deákul írták, *Generalls Inspectoroknak*-is nevezték. Innen Túl a Dunán Hodosi, 's a több Püspökök-is, *Generalls Inspectoroknak* írják magokat, és a Debreczeni Superintendenciának is, *Rápóti Mihály* 1724-ben Geuerális Inspectori titulussal választott Superintendensének.

(b) *Bod Smirnai Szent Pilycarpus.*

gesnek ítéltetett, és a' II-dik Század' kezdetétől fogva meg-is vólt szüntelen az Ekklesiákban: mind ezen okokból, a' mennyire Históriáink emlékeznek, mellyeknek nagyobb részét az idő, a' fegyver, a' tűz, és a' Vallásbeli háborgattatás meg-emésztették, az Óvári Zsinatban határozottatott-meg elsőben, mint közönségesen tartják, hogy a' Püspöki Név, és Hivatal, a' Magyar Protestánsok közt-is meg-tartassék. Ezen Zsinatnak ugyan-is, a' mellyben 89 Predikátorok, és Haner állítása szerént, sok fő Úri Rendek vóltak jelen, Végzéseinek 9-dik Tzikkelyében ez van: *Superintendentes et Prælatos esse eligendos*, az az, Superintendenseket és Prælatosokat kell választani. — Azomban más Ekklesiái bizonyosságokból világos, hogy már 1550-ben vóltak nekünk Superintendenseink: mert a' Torónai 1550-ben tartott Zsinatban (már azonn akár Temesvárt értjük Lámpéval, akár Ribinivel Toronyat a' Drágli jószágában fekvő Helységet) a' *Pü pököknek kötelességéről, és az Ekklesiák' Visitatziójáról* XIX Tzikkelyeket hoztak; és így már ekkor kellett a' mi Ekklesiánkban Püspöknek lenni: mert annak

szabni eleibe regulákat, mellyek szerént tse-
lekedjen, a' ki még nints, az okossággal
meg nem egygyez. — 1549-ben, ugyan
Tornyán, vagy mások szerént Temesvá-
ron tartván Predikátoraink Zsinatot, ab-
ban a' *Predikátorok*' kötelességeiről, 's a' t
hoztak XIII. Tzikkelyeket. Valamint pe-
dig ebből nem a' következik, hogy te-
hát 1549 után lettek a' Protestánsoknak leg-
elsőben Predikátoraik: úgy abból, hogy
1550-ben hoztattak némelly és a' Superinten-
denseket illető Tzikkelyek; a' következik,
hogy a' Superintendensi Hivatal 1550-előtt
közttünk már meg-volt, hanem Ekklesiái Í-
róink vagy meg-nem írták, vagy ha meg-
írták, el-veszett az a' Documentum, a'
mellyből meg-tudhatnánk, hogy 1550 előtt
mellyik Zsinatban, és mikor tettek Eleink
leg-elsőben Püspököt, vagy Superintendenst.
— Az-is igaz, hogy 1554-ben az Óvári
Zsinátban tétetett-meg az Óvári Predikátor
Püspöknek: így szollvan erről az ezen do-

(d) Lampe p. 98. Anno 1550 itidem ibidem To-
ronæ videlicet convenerunt. In hac Synodo actum
est de officio Episcopi in visitandis Ecclesiis, et
XIX Observationes sunt propositæ, iuxta quarum
series procedere debet visitatio.

loggal egy időtől Históriai Tudósítások: *Ovarini creatur Superintendentens Pastor Ovariensis.* (e) Úgyde itt nem mondatik, hogy az Óvári Prédikátor volt a' leg-első Superintendentens Magyar Országban, kit éppen ekkor tettek-meg annak: és így itt, és ekkor Superintendentent tettek, de nem a' leg-első Superintendentent tették-meg ekkor. — Azon régi Kéz-írás, mellyet Keresztesi István Superintendentensnek köszönhetünk, a' Túl a' Tiszai Superintendentia' Püspökei' Laistromában Hevesy Mihályt, régen Balásfi Ménárd; 1551-ben pedig a' Szathmári Ekklesia' Predikátorát teszi leg-első Superintendentenssé, mint a' ki ezen Hivatalra 1551-ben szenteltetett-fel; és így 1554-nél elebb tettek közöttünk Református Superintendentensek, hanem 1554-ben meghalálozván Hevesy Mihály, ekkor tették-meg ő helyébe a' nevezett Óvari Zsinatban az éppen oda való Predikátort Püspöknek, de a' kit Keresztesi és Lampe, sőt Hunyadi, és Sinai is, az ő Kéz-írásokból álló Ekklesiái Jegyzéseikben, a' Túl a' Tiszai Püspökök' Laistromából ki-hagyták; a' ki e' szerént nem első, mint Ribni

állítja, (f) hanem második Püspök volt a Túl a Tiszai részén, 's ezen Historiái Jegyzésnél fogva lehet Lámpe és Ribinit megérteni, (g) de meg-is igazítani. Ide járul még az is, hogy *Bakoni Albert*, Czeglédi Prédikátor, Lámpe, és Bod ^{Péter} ~~Syörgy~~ izérent, (h) már 1547-ben a Pesti részén Református Superintendens volt: a' miből újra a' következik, hogy az 1554-dik Elztedöbéli Övári Zsinatnál elébb tétettek Magyar Országon Superintendensek. A' mi tsak azon okból-is lehetséges, mivel Haner szerént 1545-ben a' Lutheránusok a' *Meggyesi Zsinatban* már el-vegezték, hogy egy Superintendens által igazgattassanak, és a' Magyar Reformátorok-is az Erdödi Zsinatban 1545-ben az Ekklesiában való Rendről végezvén, óhatatlan hogy a' Püspökségről is itt szó ne lett volna: annyival inkább, mivel már ekkor más Protestáns Országokban-is esmeretes volt a' Superintendensi nevezet, és rang. (i)

(f) *Ribini. T. 1. p. 100. —*

(g) *Lampe 98. 99. Rib. T. 1. p. 100. —*

(h) *Lampe 92. 93. Lampe 651. Miscell. Groning. T. 7. —*

(i) A' Túl a' Tiszai Püspökség' eredetéről szorosabb meg-hányással vetéssel szözlünk az oda va-

A' mi Erdélyt illeti : a' Püspöki nevezet és Hivatal a' Haner' bizonyosága szerént, 1545 után már ott meg-volt a' Protestáns Ekklesiában; hanem a' Tordán 1563-ban tartott Ország' Gyűlése rendelése után lettek mindenk' Vallásbeli Felekezetnek más más Püspökjei. Akkor ugyan is az határozatván meg, hogy a' Vallásban való egyezettetés végett Enyeden gyűljenek-öszve a' Protestánsok, és egy Királyi Biztos' jelenlésében próbálják Disputatió által a' meg-eggyezést; melly ha meg-nem történhetne, a' Szász Ekklesiáknak, és valakik vallják a' Kristus' Testének az Ur' Vatsorájában való jelenlétét, egy bizonyos Püspökjök, valamint ellenben azoknak is, kik a' Kristus' Testének testiképpen való jelenlétét nem hiszik, külön Püspökjök legyen. A' mi úgy is lett: mert egy rész sem engedvén a' másoknak, külön Superintendenseket tettek; és így ezen 1564-dik Esztendőben az Erdélyi Reformátusok az Evangelikusoktól örökösen el-váltak, amazoknak leg-első Püspökjökké tétettvén Madár vagy Alesius Dienes, ezeknek pedig Wiener Pál.

§. XLIX

---

16 Superintendensek' Élete Históriájában. — Nevezetesen a' Hevesi Püspöksége ellen erős nehézségeink vagynak.

§. XLIX.

A Püspökök' választásáról, 's az azok választását illető jusról, — Püspök' fel-szenteltetéséről.

Püspök valaki csak választás által lehet a' Protestáns Ekklesiában; melly végre, ez volt eleitől fogva a' szokás, hogy az Apostolok' egyszeri tselekedete' követéséből, candidáltattak vagy ki-nevezettek bizonyos számú, és több igaz Tudományú, 's feddhetetlen életű, és közönségesen nagy tekintetben lévő, 's igazgatásra termett Személyek, kik a' Komjáti Kánonok Szerént a' Presbyterium' Tagjai voltak, de Gelei Szerént a' Papság közzül választattak. Ezek közzül az ott fel-bontott, vagy élő szóval adott voxok többségénél fogva, a' ki a' Püspöki Hivatalra méltóbbnak ítéltetett: az azonnal Püspöknek ki-kiáltatott, és a' szokott Czeeremoniával fel-szenteltetett. Ez a' Czeremonia ennyiből állott: a' Püspökké választatott Személy, az ezen Czeremoniához alkalmaztatott éneklés végbe-men-vén; a' Templomban egy közönséges és ki-tetfző helyre ki-ment, a' hol az őtet körülvevő Esperestek' Collegiuma, 's a' Papi Rend' Circulusa' közepében le-tér-depelt; a' Bibliát, a' Helvetika Confessiót,

és Ekklesiái Kánonokat kezeibe vette: a' mikor a' Papság, és az egész jelen-lévő nép, az ötet fel-szentelő egyik Fő Papi Személy után, a' ki, a' mikor csak lehetséges volt, az Ánglus Ekklesia' követése formájára szentelt Superintendens, de többnyire az első Esperest volt, könyörgött; melly meg-esvén, térden állva Hivatalának minél tökéletesebben lehető viselésére meg-esküdtetett, és kezeknek fejére való vetésével 's fel szóval és buzgó szívvel elmondott áldásokkal meg-áldattatott. (a)

A' mi pedig a' Püspök választásbeli *Just* illeti: Sinai Miklós a' Világi Urak ellen folytatott esmeretes perben azt igyekezett megmutatni, hogy egész 1785-dik Esztendőig sohol a' Reformációtól fogva nem lehet annak leg-kisebb nyomát-is találni, hogy a' Hallgatók, vagy a' Nép voxolt volna a' *Tiszántúl* való Superintendenseknek tételében; hanem Paksi Szathmári Istvánnak a' mondott Esztendőben lett Püspökségre való választásában vették ezt leg-elsőben észre a' Papok, hogy az új Püspökségre a' Világiaktól-is voksok szedettek; a' mi ellen *Hal.*

Lásd; (a) *Canones Comjationses Classis primæ Capitulis 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.*

mi István a' Debretzeni Ekklesiái Megye' Esperestje Assessor társaival együtt azonnal írásban protestált, mellyet a' Superintendencia' Protokollumába - is bé-íratni, néki pedig arról, hogy mind ezek így estek-meg, Bizonyság levelet adattatni kért; de a' melly Protestationak az akkori Fő Curátor Rédei Ferentz reprotestált, 's bár allegáltattak a' régi Kánonok a' Papság által, mellyet már ekkor a' Sinai' Lelke mozgott, mint a' Gelei Kánoninak 85. 90. Tzikkelyei, a' VI Károly' Resolutiója, melly 'a Superintendens válaftását a' régi módban meg-hagyta, és még a' Betlen Gábor által azon Túl a' Tiszai Superintendentiának adott, és a' Státnok által is többször megerősített különös Privilegiumai, — és hogy Kondor Boldisáron a' Beregi, és Soltesz Jánoson a' Szaboltsi Seniorokon kívül, egy Senior - is ezen újításban meg-nem egygyezne: Tekintetes öreg Pétsi Imre, és Domokos Lajos Urak, a' bé-vitt voxokat a' Consistorialis Házban, egyéb erre ki-nevezett Személyekkel fel-hontották, és Szathmári István, Papi és Világiak voxaik által Püspöknek meg-tétegett, erősen állítván, és a' Sinai ellen való perben is megmutatni igyekeztvén a' Világi Urak, hogy a' XVII-dik Század' közepétől fogva, a' Super-

intendensek, Világi renden lévőkneknek voxaik által-is választattak a' Túl a' Tiszai Superintendentiában, jelen lévén már a' P. Törnai Istvánnak Superintendenssé lett választásában Világi Urak-is, a' melly 1657-ben a' Bátori Zsinatban ment-végben. Előhozattatott a' Tót Prónai Zsinat-is, mellyben Kalinka és Dubravius nevű Evangelikus Püspökök jelenlétekben 1652-ben meghatározott, hogy a' Superintendensségre való candidálásbeli Jus egy formán légyen az Egyházi és Világi Uraké.

A' XVI és XVII. Századokban Erdélyben-is az Egyházi Rend által választattak a' Superintendensek, a' kiknek választásokat a' Református Fejedelmek és Fő Úri rendek, Ország' Törvényeivel szokták helyben hagyni; hanem már a' XVII. Század' vége felé, azon szomorú időkben nagyobb szükség-is lévén erre mint az előtt, a' Világi Fő Urak, mint az Ekklesiák' Dajkáik, az Ekklesiái dolgokba magok-is belé folytak: a' mit főképpen 1713-ban a' Püspök választásban mutatták-ki, midőn a' Papság által választott *Vásárhelyi Istvánt* a' Világiak el nem fogadták, hanem magok-is voxolván, mást akartak tenni. A' Papok ámbár megmutogatták, hogy „mind szokások, mind „Törvények ellen vagyon; mivel soha a'

„ Református Fejedelmek - is magok Püspö-
 „ köt nem választottak , hanem a' ki az Es-
 „ perestektől választatott abban meg-egyez-
 „ tek. De minthogy az Urak nyilván ki-
 „ mondták , hogy ha ezt a' Papok meg-nem
 „ engednék , magokat a' Ministeriumtól kü-
 „ lön szakasztják , semmi bajokbbn segí-
 „ tségül nem lesznek , a' Püspöki Jóságba
 „ is a' Papoktól választott Püspököt bé-nem
 „ botsátják : a' Papok meg-izenék végtére
 „ az Uraknak , hogy mondják ki kire tész-
 „ loznak a' Candidátusok között , 's ök-is ,
 „ noha rendtartások ellen van , reá hajol-
 „ nak , 's a' Püspök választásban az Urak'
 „ akarátja állott-meg. (b)

A' Duna-melleyéki , Baranyai' és Túl a'
 Dunai Superintendentiák , a' XVI. Százban
 a' Debretzenben Mélius Péter által írtt , de
 a' Hertzeg Szöllösi Zsinatban 1576-ban meg-
 rövidített Kánonokkal élvén ; hogy ezekben
 a' Világi Urak' voxaikkal tétettek volna a'
 Superintendensek , arról ezen Kánonok nem
 szólnak , a' Praxisból pedig sem a' Papság,
 sem a' Világi Urak részére nem lehet vala-
 mi bizonytságot venni ; mivel miképpen tét-
 tetek-meg Superintendenseink , 's kik által,

(b) *Smirnai Polykarpus*, oldal: 157. 158.

a' régibb időkben, az arról szóló Írások el-
vesztek. A' Patai István Sáperintendens ál-
tal 1612-ben hozott, és a' Kövöskúti Zsinat-
ban meg-erősített Kánonok, valamint a'
Kanisai Pálfi János által Pápai Zsinatban
1630 hozott, és a' Túl a' Dunai Superin-
tendens-igazgatására írt Kánonok-is, a' Püs-
pök' választásáról leg-kisisebbet sem szolla-
nak; hanem azt meg-határozzák, hogy a'
Zsinat' Tagjainak, a' mellyet Szent Szenatus-
nak neveznek, és a' hol mindenféle Ekklé-
siai dolgoknak kellett egyedül fel-vétettetni,
és el-vegeztetni, Prédikátorokból kellett ál-
lani. A' Bodrog Keresztúri 1734-ben tarta-
tott Gyűlés után, hol a' Világiakból, Fő
Curátorok, és Coadjutorok-is tétettek; a'
Túl a' Dunai Superintendensek választásá-
ban-is részt vettek a' Világi Urak: mint ez
a' két Superintendens-össze-olvadása után
élt *Püspökök' Historiájából* meg-tetszik.

Tagadhatatlan dolog azonban, hogy
ezen Túl a' Dunai, és Felső, és Alsó Du-
na mellyéki Superintendenciákban, a' 17 Szá-
zadtól fogva Kánonok szerént jussok vólt
a' Világiaknak-is a' Superintendensek' vá-
lasztásában; ha mindjárt azzal nem éltek-is.
Mert a' *Komjáti Kánonok*, vagy *Canones 5
Clasium* lévén ezen 3 Superintendenciákban
olly Ekklesiái Törvény Könyv, melly sze-

rént az itt való Ekklesiák igazgattattak, tehát ennek I-ső Classisának IV Kánonjában, hol a' *Püspök választásbeli módról* van szó, nyilván mondatik: hogy a' Püspök' választásában a' Népek meg-egygyezése-is megengedtetik. (*admittemus et populi Consensum*) Ugyan ezen Classis' V-dik Cánonjában, a' mellynek Titulusa ez: *De Jure populi in eligendis Ecclesiasticis*, ezek vagynak: *Populum seu Seculares etiam admittendos esse in Electionem Ecclesiasticorum*; 's ezen okból a' Felső Duna Mellyéki, vagy Komáromi Superintendentia' Zsinatjaiban meg-is jelentek a' Világiak. (c) És így ha a' Világiak nem gyakorolták-is a' Püspök választásbeli magok Jussokat azon Superintendentiákban, a' mellyekben a' Komjáti Kánonok vétettek-fel Ekklesiái Törvény Körvül; de már 1623-tól fogva, a' melly Esztendőben készültek ezek a' Kánonok, Kánonok szerént jussok vólt nekik arra: — jóllehet sokan ezen választást csak annyiból állónak tartják, hogy a' Papok' voxaiban az egész Ekklesia megnyugodott, mint a' Túl a' Tiszai Püspökök' választásában az Erdélyi Fejedelmek, 's Fő Consistorium.

(c) Túl a' Dunai Püspökök' élete Historiája oldal 185. — 187.

A' Tisza Mellyéki Superintendentiában lévő Ekklesiákban másképpen vólt a' dolog. Ezek mintegy 200 Efstendők alatt tsak Esperestek által igazgattattak : mert Melius Péter alatt ugyan látszik, hogy ezek az Ekklesiák ö töle függöttek ; de tsak hamar Politikai 's mas okokból-is a' Túl a' Tiszai Superintendentziától magokat el-szakasztották : és bár 1646-ban némelly Urak' kérésére, 's Kákótzai Györgynek-is jóvá hagyásából, a' Szathmár Németi Zsinat azokat a' Püspök tételre szorította : de ök ezt 1734-ben tselekedték leg-elsöben, a' mikor a' Világi Urak is a' Püspök választásban a' Bodrog Kereftúri végzés szerént belé folytak. — Akármint vólt a' dolog a' régi idökben ; a' bizonyos, hogy soha mi köztünk Magyar Országon Hierarchia nem vólt, — az is igaz, hogy azon régi szomorú idökben örömet is oda engedték minden jussaikat a' Világiak az Egyházi szolgáknak, mivel ezek szenvedtek leg-többet az Ekklesiákért.

A' mi pedig az *Evangelikus Atyafiakat* illeti : Minekutánna az 1608-dik Efstendei Diätának első Tzikkelyében meghatározott, hogy *minden Vallásbeli Kelekezetnek Fő Igazgatója vagy Superintendense* légyen ; akkori Nádor-Ispány Gróf Thurzó György a' Duna Mellyéki tíz Vármegyebeli Evan-

gelikus Papokat, és főbb Urakat egy Zsinatnak tartására meg-hívta: mellynek fő tzielja a' vólt, hogy ott azon tíz Várme-gyéknék Püspököket egyenlő akarattal vá-lasztának és tégyenek. A' midön Lányi Illyés, Melik Sámuel, és Ábrahames Isák, a' Világi és Papi Rend' voxai által ott mind-járt Superintendenseknek meg-is tétettek. — A' *Várallyai* Zsinatban hasonlóképppen je-len vóltak a' Világi Urak; valamint még annakelőtte 1598 és 1599-ben ama' neveze-tes Csepregi Colloquiumban-is: mellyben látván Gróf Nádasdi Ferentz, hogy Beithe István Superintendest az Evangelika Val-lásra vizsza nem viheti, helyébe más vá-lasztatott. — Tót Prónán pedig, mint lá-tánk, 1652-ben a' Püspökségre Cándidálás-beli jus a' Világiakra-is ki-terjesztetett.

L. §.

A' Püspökök' kötelességéről, és Jussairól.

A' Voxok többsége által meg-tett és rendes tzeremoniával fel-szentelt Püspökök-nek kötelességéről, már az 1550 esztendőbeli Toronyai Zsinat gondolkodott: azután is min-den Zsinatok, főképpen pedig a' Debretze-ni, Zsolnai, Komjáti, és Szatmár Németi Zsinatok több Tzikkelyekben adták-elöl a-zoknak kötelességeit és jussait; mellyek fő-

képp' a' Zsinatok' öszve-hívásában és annak igazgatásában, a' Senioroknak és rendes Papoknak ordinálásában, az Ekklesiák' visitálásában, Házassági perek' el-igazításában, az Ekklesiák' és Oskolák' javaira 's jövedelmeire való fő vigyázásban, és az azokról való számadásoknak a' közönséges Zsinatokban való meg-visgálásában, és vizsgáltságában állottak.

A' mi a' Zsinatok' öszve-hívását illeti: a' Reformációtól fogva való Szokások, és Canon szerént való kötelességek vólt a' Püspököknek, minden esztendőben leg-alább egyszer közönséges gyűlést, mellyet még a' XVII-dik Század' végén-is Synodusnak neveztek, gyűjteni: e' végre, maga a' Püspök jóval-is az általa meg-rendeltt ideje előtt a' Gyűlésnek egy levelet küldött a' Predikátorokhoz, mellyet *Convocatoriának* hívtak, mellyben a' Zsinat' idejét, helyét, és azon Thésiseket, mellyekről a' Zsinatban a' Theologiából disputálni kellett, de még a' Cándidátusok' Censoráit-is meg-jegyezvén, meg-írta, és az egész Papságot, különösen a' kik a' Presbyteriumhoz tartoztak, meg-hívta. A' rendeltt időre meg-jelenvén a' Seniorok a' Proseniorokkal, Collateralisokkal, 's egyéb Predikátorokkal; seregestől mentek a' Püspök' tiszteletére, a' hol,

a' Synodusbeli dolgoknak el-intézéséről tanácskoztak. Más nap Templomba menvén az egész Zsinat; minekutánna a' Predikáció, melly az alkalmatossághoz volt alkalmaztatva, el-végeztetett; a' Püspök maga ment-fel a' Kathedraba, imádkozott, és a' Cándidátusokat a' Presbyteriuma' színe eléibe ki-állítván, és névvel-is ki-nevezvén, a' Censorok által meg-visgáltatta: de ezen egész discursatióban's Censurában maga praesideált, vagy maga helyébe arra alkalmatos tanultt embert nevezett-ki.

A' *Predikatori Hivatatra való fel-szentelés-is* a' Püspök' kötelessége és jussa. Igaz hogy az Esperestek-is, kivált a' Törökök alatt való részben, és a' Vallásbeli háborgatások közt, hogy idegen Tanító ne üljön-be a' Prochiába, adhattak valakinek just szoros meg-visgálás után a' predikállásra: de még az annál fogva tsak *Licenziátus* volt, nem pedig rendes Predikátor. (a) Akkor lett ő Pappá, ha a' Zsinatban vizsgálattott-meg, mind Tudományáról mind erkölséről, és a' Püspök által a' fellyebb már elő-adott módon ordináltatott, vagy rendeltetett, és fel-szenteltetett. Az, kivált az Uj Prédiká-

Lásd: (a) Lámpe old. 98.

torokra nézve eleitől fogva úgy vólt, hogy a' Püspök' tudta nélkül senki az ő Püspöki megyéjébe bé nem mehetett: mivel a' Megyében csak az incorporálhat vagy vehet bé valakit, a' kié a' Megye. Ezt a' Püspökök' Convocátoriái eléggé bizonyítják; mellyekben azok a' Kérdések fel vagnak téve, mellyekről a' Pappá leendő meg-vizgáltatott: de a' Rend-is ezt kívánja, és a' Püspöki tekintet, — Cánónaink-is parantsolják, hogy tsupán a' Püspök vegye - bé az új Prédikátort (b) Az ugyan meg-esett a' régi időben-is, hogy az Ekklesia Predikátor nélkül nem lehetvén, az Esperest bé-tett valakit a' maga Megyéjébe; de ő sem tselekedte ezt addig, míg a' Püspöktől a' Püspöki Megyébe való bé - véte-

(b) A' Patai István Püspök által 1612-ben hozott Cánónoknak 26-dik Tzikkelye így van: *Ordinationem publico loco, in Generali Synodo fieri volumus, cum consensu et iudicio Universitatis. Gelei Cánónjának* 15 — 16 dik Tzikkelye. — *Így Articuli iuxta quos regitur Ecclesia in Superioribus regni Hungariæ partibus Anno 1595, conscripti. Art IV. ordinatio non in privato, sed in publico peragenda est loco tempore generalis Synodi in Msto. — Canones Comjatienses Class. I. Art. 10. et Class. II. 3. 5. Class. III. 3. 9.*

tésről Levelet nem vitt vagy a Cándidátus, vagy az Ekklesia; mivel az ő Tractusa-is a' Püspöki Megyében van, nem pedig a' Püspöki Megye volt az ő Tractusában. Későbbben pedig, mikor vagy a' Törökök miatt, vagy egy 1715-ben költ tilalmazó Parantsolatnál fogva Zsinatot a' Püspökök nem tarthattak; ezen szükségben meg engedtetett az Esperesteknek, hogy magoktól-is bé vehessenek valakit: de az illy' akadályok el-múlván, illő ennek most-is úgy menni végben, mint az a' Reformáció' elein volt. E' pedig nem tsak a' Keresztyén, hanem a' Török Fejedelmek alatt lakó Püspökökre nézve-is, mint oda fellyebb láttuk, így volt. Valamint pedig tsak közönséges Pap sem lehet valaki a' Püspök' híre nélkül: úgy az ő Megyejében Papi tiztséget senki az ő tudása 's meg-erősítése nélkül nem viselhet: minckokaért az Esperestek-is, mint ő utánna való Tiztviselői az Ekklesiáknak, tsak a' Püspökök által avattatnak-bé az Esperesti Hivatalba.

Az Ekklesiák' visitálása is jussok és kötelességek volt a' Püspököknek, éppen azon időtől fogva, hogy köztünk Püspökök kezdtek lenni; mellyet a' Tömösvári vagy Toronyai 1550-ben tartott Zsinat Cánonnal-is meghatározott. A' Püspöki Visitáció, hogy

az Esperestitől megkülönböztessék, *Generális*, és Püspökinek neveztetett. Ezen Visitáció' alkalmasosságával végére járt a' Püspök, ha a' Predikátorok a' Vallást a' Confessió' szerezént hirdetik - é? a' tzeremoniákban nem tettek - é változást? a' Canonok megtartatnak é? az Esperestek' visitációi helyesen mennek - é végben? az Ekklesiának a' Pappal, a' Papnak az Ekklesiával, és ezeknek az Esperesttel, vagy annak ezekkel nintsé baja? az Eklésia' jószágai nem vesztettek - é el? Ugyan ekkor az Esperestek' Ekklesiáit, és a' főbb Oskolákat is megtekintette, és hol, mit tselekedett, azt a' Püspöki visitálás' Protocollumába a' véle lévő Notárius feljegyzette; a' melly dolgokat pedig el nem tudott igazítani, megítélés végett a' Püspöki Székre vitte. Ezen jussában *Tordai Andrást* Erdélyi Superintendenst a' Tordán tartott Ország' Gyűlése 1577 esztendőben ekképpen erősítette meg: *Tordai Andrásnak mindenütt auctoritása légyen az Országban járni, minden helyeket visitálni, és mindenütt az ő Vallásán való Egyházi Személyeket, Papokat látogatni, oktatni, tanítani, reprehendálni, és Z. inatokat tenni.* (c) Ugyan ezen

---

(c) *Bód Smirnai Polykarpus* old. 29. *Gelci Canon* 92. Tzikk.

jus gyakorlás megengedett Magyar Országban is; mivel sem az Uralkodó Felség, sem az Ország, mint a' Vallás' szabad gyakorlását illető dolognak, ennek ellene nem szóllottak.

A' Házassági perek is — a' Püspök, és az ő Elöl-ülése alatt tartattott Zsinatok előtt folytak; minél fogva vannak is szinte a' Reformációtól fogva való Cónonai a' Protestánsoknak, mellyek szerént a' Püspök, és a' Zsinatok, a' Házassági pereket meg-ítélni és el-igazítani voltak kötelesek: (d) és hogy e' béli jussokat gyakorolták is a' Püspökök 's a' Zsinatok, arról Ekklesiái Documentumaink bizonyoságot tesznek. — Már 1558-ban, midőn Oláh Miklós Eszt. Érsek a' Bánya Városokat a' R. Ekklesiái kebelebe vizsgálta akarta vinni; olly Confessiót írtak ezek, mellyekben a' házasságról való értelmeket is ki-nyilatkoztatták: és ugyan ezen Bánya Városok 1577-ben Junius' 7-dikén ismét Zsinatot tartván, abban, a' 9. 10. 11. 12. 13-dik Tzikkelyek alatt, nevezetes Házassági Törvényeket hoztak.

(d) Gelei Cónon 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74
Czikk.

(e) Erdélyben pedig, Bátori István Fejedelem' Parantsolatjából 1576-dik Esztendőben Alesius vagy Madár Dienes Erdélyi első-Református Püspök, a' Dávid Ferentz' dolgában öszve hívatván a' Református és Evang. Papokat, ezen Nagy Enyedi Zsinatban Dávid Ferentzet, Baráth Katalin nevű Feleségétől el-választotta. — Tatai István Túl a' Dunai Superintendensnek Kéz-írásban álló Levelei is eléggé mutatják, hogy ő miképpen igazított-el sok Házassági pereket: a' ki alatt íratatván 1612-ben a' Túl a' Dunai Ekklesiáknak igazgatására egy tökéletesebb Ekklesiái Törvény könyv, mint vóltak a' Hertzeg Szölösi Cánonok, annak 29, 40, 41, 42, 43, 44. Tzikkelyei eléggé mutatják, hogy a' Házassági dolgok' el-igazításabéli jussal eleitől fogva bírt a' Protestáns Ekklesia. Ugyan-ezt bizonyítja a' Sementai Zsinat' végzéseiteinek 6-dik tzikkelye, valamint a' Komjáti Cánonok is, mellyekben a' Házassági pereknek el-igazítása egyenesen a' Püspöki Zsinat-

(e) *Præliminarien zu einer Untersuchung über die Rechte der Protest. Kirche in Ungarn, pag. 80 83.*

ki Zsinatokra vitetni rendeltetett. (f) Ezen ősi, és eredeti jussát a' Prot. Ekklesiának és Püspököknek az 1647 esztendei Diæta továbbra is meg-hagyta, ezt tévén a' 15-dik Tzikkely szerent Törvénybe: *Evangelicis de vigore Articuli Anni 1608. ante Coronationem ad primum editi, in Matrimonialibus in usu consveto permanentibus*. Melly Törvényvédelme mellett gyakorolták is ezt a' jussokat a' Püspökök és Prot. Zsinatok: mint ez a' Gelei Cánonjainak 15 és 16-dik Tzikkelyeiből, mellyek 1647-ben hozattattak, 1649 pedig a' Fejedelemtől meg-erősítette ki nyomtattattak; végre a' Kassai 1668-dik Esztendőben tartatott Zsinat' végzéseiből is meg-tetfzik, hol több házassági perek fordultak-elő és ítéltettek-meg. (g)

(f) Punct. VI. *Indicta generali Synodo causæ omnes, tam matrimoniales, quam aliæ, Forum Ecclesiasticum concernentes, discutientur. Prælim. pag. 86. — Class. II. Cap. 8 Class. V. Can. 8.*

(g) *Præliminarien pag. 83 — 86.*

LI. §.
és Protestáns Püspökök Törvénnyel is meg-erősített Lételeknek, jussaiknak, 's kötelességeik' gyakorlásának ellene mondott a Római Egyházi Rend.

A Püspöki Hivatal csak hamar a Reformáció után fel-állítatott Magyar és Erdély Országban; de a' minek Ország' Törvénye által való meg-erősítése itt ugyan 1565-ban, amott pedig nem előbb mint 1608-ban esett meg; illy határozást tévén a' Király, és az Ország' Rendei: a' Státusok és Rendei között meg-eshető gyűlölségeknek, 's egyenetlenségeknek el távoztatására, hogy mindenik Vallásnak a' maga Felekezetbeli Igazgató Fejei, vagy Superintendensei légyenek, végeztetett. Ekképen törvényes lábra állítatván Superintendencinknek létele, sőt hogy azok legyének, parantsoltatván-is: a' Duna mellyéken lakó Evangélikus Mánások, Papok és Fő Nemesek, 1610-ben Martius 3-kán Zsolnaba Turzó György Palatinus által meg-hívattatnak, és itt tíz Vármegyékben fekvő Evang. Ekklesiáknak 3 Superintendensek tétettek; 's egyszer'smind a' Püspököknek jussaik és kötelességeik is meg-határozattak. Kevés napok múlva az Esztergomi Érsek és Kardinális Forgács Ferentz, a' Zsolnai Gyűlés'

végzéseinek, és főképpen a' Püspökök léte-
lének, és meg-tételének, azon okból mon-
dott ellene, mivel az nem három Püspök
jelenlétében esett-meg; a' mit a' Protestán-
sok az ő principiumaik szerént nem is tar-
tanak szükségesnek lenni. Ezen protestáti-
óját az Érsek Nagy Szombatban ki-nyomtat-
tatván, és a' Pisoni Templom' ajtaira ki-
szegeztetvén; midőn látták a' Protestánsok,
hogy abban az állítatnék, hogy ők az Isten,
a' Haza, a' Conciliumok, vagy Zsinatok el-
len tselekedtek akkor, mikor Zsolnában
Püspököket tettek, és azoknak kötelessége-
ikről Kánonokat hoztak, sőt az Isten' Ek-
klésiája' háborítójinak, és sok tévelygés-
ek' terjesztőinek nevezettek, 's még az Ek-
klésiából való ki-rekesztéssel-is meg-fenye-
gettettek: újra a' Palatinus által öszve-gyü-
tettek a' Zsolnai Zsinatban jelen volt Mag-
nások, Nemesek, és Papok, és annak vég-
zései mellett, 's a' Kárdinális' Protestációja
ellen egy velős mentő beszédet írtak, és
Püspökjeik az ő jussaiknak gyakorlásokban
meg-maradtak; sőt 1622-ben Sept. első nap-
ján újra ugyan az Evangelikusok Szemptán
nagy számmal öszve-gyülvén, a' Püspökök-
ről, azoknak jussaikról, és kötelességekről,
's egyebekről-is, nevezetes Ekklesiái Törvé-
nyeket hoztak. Így tselekedtek egyéb részei-

ben is az Országnak, mind a két Felekezet-
béli Protestánsok; mint ez a nevezetesebb
Zsinatok' Laistromából világos!

Lásd: *Hist. Diplom. pag. 24 — 37 Fr. Kazy
Hist. Regni Hungariæ pag. 95. 96.*

LII. §.

*A' Püspöki Megyék' számáról, és azoknak
ki-terjedéséről.*

Most csak négy Superintendenseik vagy-
nak a' Reformátusoknak, — az Evaegeliku-
soknak is éppen annyi; hanem a' Reformá-
tió' elein, és még a' későbbi időkben is, egy-
gyik Felekezetnek öt s hat Superintenden-
sei, és Superintendentiájok voltak. Neve-
zetesen

A' mi az *Evangelikusokat* illeti: Az ő

I-ső Püspökségek volt a' *Túl a' Dunai*,
mellyhez tartoztak a' Rábán fellyül és Rá-
bán alól fekvő Evang. Ekklesiák.

II-dik Püspökség volt a' *Végi Püspökség*,
melly a' Vég Vizéről nevezetett *Végi Di-
strictusnak*, vagy Püspöki Megyének, melly
Liptó, Arva, és Trentsin Vármegyékre ter-
jedt-ki.

III-dik Püspökség volt a' *Bánya Városi*,
(*Districtus Montanus*) hová tartoztak a' Tú-
rótzi, Nográdi, Zólyomi, és Hont Várme-
gyékben fekvő Evang. Ekklesiák.

IV-dik Püspökség volt a' *Posoni*, mellyben voltak a' Poson, Nyitra, és Bars Vármegyei Evang. Ekklesiák, és ezen legközelebbi három Püspökségek 1610-ben a' Zsolnai Zsinatban állították fel.

V-dik Püspökség volt a' *Szepesi*, melly Szepes és Sáros Vármegyékre terjedt ki; de a' melly Megye *Tisza-Mellyének is* neveztetett. Ezen Püspöki Megyék 1610-ben a' Zsolnai Zsinatban rendeltettek el ekképpen; VI Károly' parantsolatjából pedig IV. Superintendentiákra osztatván fel minden Evang. Ekklesiák, azoknak Megyéi végképpen 1741-ben az Ország' Gyülése' alkalmatosságával határoztattak úgy meg, mint azok most is vagynak. — Egész Erdélyben pedig csak egy Püspök által igazgattattak az Evang. Ekklesiák.

A' mi pedig a' *Magyar Országi Refor-*

mátusokat illeti: I-ső és a' nevet mind e' mai napig megtartó Superintendencia vagy Püspökség volt a' *Túl a' Dunán*, melly Sopron, Vas, Szala, Somogy, Veszprém, Fehér, és Győr Vármegyékre terjedt ki, mellyben e' következő Esperestek voltak; a' *Sopron* és *Vas Vármegyei*, vagy *Órségi*; — *Szalai* vagy *Muraközi*, — *Somogyi*, melly a' *Koposi*, vagy *Gyöngyös melléki*, és *Szigetvári Prose-*

nioróságokra vólt fel-oloztva; de 1629-ben Kanisai Pálfi János Érsek Újvári Prédikátor, és Túl a' Dunai Superintendens alatt, a' Tolna Vármegyéhez leg-közelebb eső Somogyi tizen-nyóltz Ekklesiák a' Duna mellyéki Superintendentiához köttettek; mindazáltal még 1681-dik Esztendőben is, mint a' Katholikus Státusoknak a' Prot. Státus ellen 1681-ben I. só Leopold Királynak bé-adott Vádjában emlékezethen hagyatott, mintegy száz Ekklesiák vóltak a' Somogyságban. *Veszprémi* Esperestség, melly *Balatoninak* is hívattatott, a' *Mező-földi*, vagy későbbben *Peremartoni*, melly régen, mint a' Veszprémi Esperestséghez tartozott Megye, Proseniorok által igazgattatott, de 1743-ban rendez Esperestséggé vált. A' *Csóka-kői*, melly 1710 után a' Veszprém és Mezőföldi Esperestségekhez köttetett. Végezetre a' *Pápai* Esperestség — VI. dik Károly' parantsolatjából Superintendenciái négyre olzttatván; ez a' Superintendencia a' Felső Duna mellyékivel 1735-ben öszve köttetett. — Elt pedig ezen Superintendencia az Ekklesiái igazgatásban, elsőben Hertzeg Szöllösi, azután Köveskúti, azután a' Kanisai Pál fija János alatt Pápán hozott, és végre a' két Superintendenciának egygyé lett öszve-olvasztása is, a' Komjáti Kánonokkal. — Ne

vezetesebb Ekklesiák, mellyekben, sokszor Püspökök, és Esperestek-is laktak, egyebek közt a régi Túl a Dunai-Superintendenciában voltak a Német Újvári, Kőszegi, Kövesküti, Körmendi, Egerszegi, Szombathelyi, Alsó Lindvai, Kis Komáromi, Velzprémi, Pápai, Sárvári Ekklesiák: közönségesen pedig hány Ekklesia-volt ezen Superintendenciában, azt Lámpe, mint az Esperestek Laistromát-is, igen híjánosan adta-elő.

II. *Felső Duna Mellyéki Püspökség*, melly *Rév Komáromi*, régebben pedig *Mátyus-földi*, és *Samarjai* Püspökségnek-is nevezetett: Ezen Megyéhez tartoztak, a Moson, Pösson, Komárom, Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, és Esztergom Vármegyék, s Vég Várakbéli Reformáta Ekklesiák, mellyek öt Esperestségre osztattak-fel: úgymint a *Samarjai*, melly először *Moóninak-is* nevezetett, — *Rév Komáromi*, mellynek egy részéből utóbb a *Tutai* vagy *Györi* Esperestség lett, — a *Komjáti*, melly a XVII dik Század közepe táján közönségesebben *Ürményinek*, és azután *Nyékinek* nevezetett, — a *Barsi*, — a *Drégel Palánki*, vagy *Nógrádi Esperestségek*, mellyek a Komjáti Kánonok által igazgattak. — Minthogy pedig tsupán a Tsalló közben 300 Protestáns Ek-

klésiáknál-is több volt hajdanában; ez a' Superintendencia pedig csak magában tekintetvén-is igen szélesen; és öly vidékekre terjed-ki, mellyekben a' Reformátusság magát etösen meg-félesztélte: látnivaló, hogy mikor Lampe csak százötvennégy Anya Eklésiákat ír, hogy voltak ezen Püspöki megyében, az igen híjános elől-adás; a' mint hogy azon Superintendencia régi Jegyző Könyvében neveztetnek is meg: sok öly Eklésiák, mellyekről Lampe semmit sem szól. Egyébaránt az itt virágzott és nevezetesebb Eklésiák voltak a' Samarjai, Halászi, N. Szombati, Szentzi, Mosoni, Óvári, Rév Komáromi, Tatai, Ürményi, Érsek Újvári, Komjáti, Lévai, Sallói, Filcki Eklésiák. — Öszveköttetett az a' Püspöki Megye a' Túl a' Dunaival Major Kotsi István Püspök alatt.

III. *Alsó Duna Mellyéki Püspökség.* Ez 1607-ig a' Baranyai Superintendenciával egy volt; ekkor pedig a' Rátzkeviben tartott Zsinat' alkalmatosságával a' Baranyai Püspökség' neve alatt volt Superintendencia két különös Püspöki Megyére szakadott; amaz továbbra-is *Baranyai*, e' pedig Fekvéséről *Alsó Duna Mellyéki* Superintendenciának neveztetvén, és idő jártával ugyan ez Heves, Pest, Pilis, Solt, Tolna, Somogy és Fe-

hét Vármegyére terjedt-ki. — Váltak benne öt Esperestségek, a *Ketskeméti*, vagy *Czeglédi*, *Solti*, vagy *Rátzkevi*, *Tolnai*, *Fehérvári*, vagy *Ó. Budai*, és *Vátzi*, vagy *Pest Elei*, melly *Erdő hát szeginek* is hívattatott: míg nem 1629-ben Somogynak Tolnával határos részében fekvő tizenennyolcz Ekklesiák' Prédikatori; *Simándi Mihály* ekkori Püspökhöz követtséget küldvén, az Alsó Duna Mellyéki Superintendentiához való köttetésért könyörögtek: mellyet az akkori Túl a Dunai Superintendens' *Kanisai János* meg-egyeztetéséből, a' kinek Püspöki Megyéjéhez tartoztak, meg is nyertek. — *Lámpe* száztizenkét Ekklesiákat említ, hogy voltak ezen Superintendenciában; de mivel ezen Superintendencia Kis-Értől fogva a' Somogy közepéig, és Vátztól fogva szinte Belgrádig terjedt-ki: látni való, hogy illy nagy kiterjedésű Superintendenciában több Ekklesiáknak kellett lenni. A' minthogy 1652-dik esztendőben százhatvan egy ezen Megyében lévő Ekklesiákat számlál- elő *Patai Sámuel*, akkori Superintendense ezen Alsó Duná Mellyéki Superintendenciának; és így a' *Lámpe*ban elő-adott *Lajstroma* ezen Superintendenciabeli Ekklesiáknak nem tökéletes. — A' nevezetesebb Ekklesiák, hol többnyire Superintendensek, es Seniorok laktak, vol-

tak egyebek közt a' Rátzkevi, Pesti, Kotskeméti, Körösi, Czeglédi, Szólnoki, Szegedi, és Tolnai 's' a' t. Ekklesiák.

Mivel pedig a' Pesti vidékeken éppen akkor Püspökösködött *Bakonyi Aibert*, Czeglédi Prédikátor, a' ki még 1562-ben is élt, mikor Sziárai Baranyában, és azután Szegedi; nem is íratik, hogy a' Baranyai Püspökök a' Pesti vidéki Ekklesiákról, egy szóval Túl a' Dunán, a' Duna mentiben fekvő Ekklesiákról, mint Megyéjebbe tartozókról gondoskodtak volna; sőt mikor Szegedit megteszik Püspöknek, azt mondták, hogy ő az egész Baranyának legyen *Generális Püspöke*, mellyel a' Pesti Vidékek ki vagynah zárva, és az ő Megyéje a' két Baranyai Ekklesiákra terjesztetett ki. 1563-ban pedig Rátzkevibe jöven Szegedi lakni, itt is Püspök volt ő; a' minthogy 1561-ben Keviben három Ifjakat szentelt fel a' Prédikátorságra; úgyde éppen ekkor *Eszéki István* és *Veresmárti Illyés* voltak a' Baranyai Püspökök. Mind ezekből a' következik, hogy más Püspökségnek kellett lenni a' Reformáció elein a' Baranyainak, másnak az Alsó Duna Mellyékinék: mert ha a' Baranyai Püspöki Megye egy volt a' Reformáció elein a' mostani Duná Mellyékivel, élvén az ő Püspökjök, és éppen az ő Me-

gyéjekben élvén, — azomban, a' Megye-határjá sem nevedvén semmivel-is — sem, mint Sztárai, az Ekklesiák' reformálására ez vagy amaz vidékre Szegedi el-nem men-vén, minden pedig már ekkor jobb rendbe vétettetvén mint volt az előtt: más, — még pedig ő kivülötte még két Püspököt nem tett volna Baranya magának, és az ő ked-velltt 's mindenektől betsültetett Szegedije nyakára. Most ellenben, mivel Szegedi Rätzkevíbe, mint más Megyebeli Ekklesia-ba jött lakni: kéntelen volt a' Baranyai Su-perintendentiá annak helyébe új Superin-denst tenni magának, 's így tették-meg E-széki Istvánt Püspöknek; — és ugyan ek-kör tájban, akár részre szakadásból, akár a' Megyebeli sok Ekklesiáknak jobban való i-gázgathatása' meg-gondolásából, akár végre azon okból, hogy a' Baranyai Ekklesiák-nak volt már azon egy időben két Püspök-jök, úgmint Sztárai és Szegedi, tétetett-meg Veresmarthi Illyés-is Baranyai Püs-pöknek, 's ezen két Püspök, 's az ő ré-szeiken valók egymással, akár a' Megye' meg-határozásán, akár az egymásra való régi horgolásból öszve-vefzven, úgy ment az ő meg-békéltetésekre a' már Baranyából ki-költözött, és a' Kevi vidéken Püspökös-

ködő Szegedi; 's mivel a' két Püspök közt úgy igazította el a' dolgot, hogy egyiket a' Felső, másikat az Alsó Baranyának tette-meg Megyés Püspökjének: látni való, hogy más Püspökség volt a' Kevi, más a' Baranyai; mert ha más nem volt, úgy Szegedi magát a' maga Mezyéjéből zárta ki ekkor; mert hogy magát ama' kettőnek *Chor-Episcopusának* tette volna éppen nem hihető; mivel a' *Chor-Episcopus* a' Metropolitánus és Megyés rendes fő Püspököt soha nem regulázhatta; mint itt Szegedi Eszéki vel és Veresmarthival tselekedett. — Az is figyelmetességet érdemel, hogy Bakonyiról sohol nem íratik, hogy a' Baranyai Püspököknek *Chor-Episcopusok* lett volna: holott ezt így kellett volna feljegyezni, ha ő Baranyától függő Püspök lett volna; de Szegedit, sőt Sztárait sem nevezik az Irók a' Pesti Vidéki Ekklesiák Püspökjeinek, sem ezenn a' részben Püspöki foglalatosságot addig Szegedi nem folytatott, míg csak Kevibe nem jött lakni; itt lakván pedig, a' Baranyába való befolyása szünt meg, mivel már ott két rendes és Megyés Püspök volt téve az ő életében: a' mellyekből a' következők, hogy más Püspöki Megye volt a' Baranyai a' Reformáció' elein, más az Alsó Duna Mellyéki. Már 1550-ben a' Tor-

nai Zsinatban megvölt állítva, hogy a' Püspökök visitálják az Ekklesiákat, a' mit hazzonnal nem tselekedhetek volna, ha meg nem völt volna határozva, hogy mindenik Püspöknek meddig van a' Megyéje, a' mellybe mivel más Püspöknek nem völt szabad be-menni: következik, hogy Baranyának a' Duna Mellyéki Püspökségtől meg kellett a' Reformáció' elein különböztetni. Nem is olvassuk a' Magyar Protestánsok' Historiájában, hogy köztünk olly' Fő Püspökség lett volna, mellytől több Püspökök függöttek volna; a' mit, kivált a' Reformációkor, meg nem engedtek volna tudva lévő okból a' mieink-is. — Mikor pedig a' Herizegszölösi Zsinatnak, melly Szegedi' halála után csak négy esztendővel esett, XXIV-dik Kánonjában a' parantsóltatik, hogy egygyik Püspöki Megyéből a' másikba nem lehet engedelem nélkül be-menni; látni-való, hogy a' melly Püspökségek ekkor tájban völtak, azok egymástól meg-különböztetett és magok jussaikon álló Püspökségek völtak. — Ugyan ezt hozhatjuk-ki az akkori szerentsés és szerentsetlen környül-állásokból-is: mert a' XVI-dik Században hét nyoltzad része Magyar Országának Protestáns lévén, azon Alsóbb Réfizeken pedig a' Reformátá Vallás vévén eröt; szükség völt

olly' felette szélesen ki-terjedő Vidékeken, az egynél több Superintendensre. — De az akkori szomorú környül-állások is ezt kívánták; mert a' két Hatalmasságnak egymással való háborúi miatt Baranyából a' Pesti vidékekre, és még kijebb-is teendő correspondentia, és innen oda be, vagy onnan ide ki való járás és Zsinatokra való öszveggyülés, a' két különböző ellenséges Fejedelmek előtt mindenkor gyanús, a' Prédikátorokra és Ekklesiákra nézve pedig veszedelmes lett volna; azért is igen hihető, hogy a' Reformáció' elein más Superintendencia volt a' Pesti vidéki, más a' Baranyai; a' pedig igaz dolog, hogy a' Pesti, vagy Alsó, Duna mellyéki Superintendentiáról, 1607-től fogva tudunk bizonyos dolgokat.

De a' már a' kérdés, hogy miképpen olvadt hát egygyé a' Dunamellyéki Superintendencia a' Baranyaival? és mikor? ha ez Bakoni és Szegedi alatt attól megkülönböztetett Superintendencia volt. Erre semmi Írásbéli jegyzés nem lévén, úgy lehet vélekedni, mert akárki sem mondhat itt bizonyost: hogy Szegedi István' halálával, melly 1572-ben történt, olvadhatott a' két Superintendencia egygyé; mivel ezentúl nem íratik, hogy a' Kevi Püspöki Megyének több Püspöke lett volna; sőt Baranyában

Hertzegszőlősen 1576-ban tartatott Zsinatban a' Budai, Tsanádi, Kevi, és Patai Prédikátorok-is jelen voltak; a' melly annak a' jele, hogy már ekkor a' két Superintendens egygyé lett: de ezt kívánhatta a' Törököknek pusztítása-is, mellyben elégettetvén a' Helységek, az Ekklesiák megkevesedhettek; külömben-is két Püspöke volt Baranyának még a' Szegedi halálakor-is, és nevezetesen a' Felső Baranyai Püspökség, hol Eszéki István volt a' Superintendens, a' Tolna Vármegyebeli Ekklesiákra-is kiterjedt. A' két Püspökök alá-adatott hát a' Kevi Püspöki Megye-is, olly' fel-tétellel, hogy többé Baranyának két Superintendense ne legyen, hanem tsák egy: — a' mint-hogy már 1576-ban a' Hertzegszőlősi Zsinat' Végzéseinek, hol a' régi Kevi, és talán ekkor végképpen el-töröltetett Püspöki Megyebeli Papok-is jelen voltak, Veresmarti Illyés úgy írta alá magát, mint *mind a' két Baranyának Superintendense*, 's így volt ez a' Superintendensia 1607-ig, a' midőn a' fellyebb említett változás, mi okból, mi okból nem, meg-esett. Az igen helyben hagyható vélekedés, hogy Hertzegszőlősi vagy Veresmarti Gáspár a' Veresmarti Illyés' fia választatván a' Rátzkevi Zsinatban 1607-ben Superintendensnek, ő maga-is Ke-

viben lakván ott Püspökösködött: de a' Baranya, úgymint a' mellyből jött-ki a' Reformatió a' Duna mellyéki Ekklesiákra is, maga Prærogatívájának tartotta lenni, hogy az ő nevéről neveztetett Püspöki Megyének Superintendense Baranyában, nevezetesen Hertzegszöllösön lakjon, melly Ekklesia eddig is a' Baranyai Superintendensek lakhelye volt; az új Püspök Veresmarti Gáspár pedig nem akarván az igen gyönyörű vidékű Kévi városát el-hagyni, Baranya 1608-ban tett magának más Püspököt; a' Duna mellyéki Ekklesiák pedig tudván, hogy Bakoni és Szegedi alatt is külön Superintendenseik voltak nekik, többé magokat Baranyával öszve nem kötötték. Jónak ítélték még ezt a' dolgot azon okból is, hogy a' Duna Mellyéki Ekklesiák ekképpen könnyebben igazgattathatnak; mert Pest mellyékiről, sőt Jász Apátiból, és Jász Berényből, 's más Heves Vármegyei Ekklesiákból, mivel a' Redemptió előtt ezek a' Jász Helységek Heveshez voltak kaptsolva, nehéz volt az Ekklesiái dolgok el-igazítását, kivált a' Törökök miatt, — Alsó Baranyából Hertzegszöllösről várni: — tehát a' Baranyai Püspöki Megyétől el. szakadtak. Annyival inkább pedig, mivel Veresmarti Illyés Superintendens' halála után, olly' rettenetes pusztítást

pusztítást vittek végben a' Törökök Baranyában, hogy Veresmarthi Gáspárnak az Ilyés fiának nagy és az Attyáról-is reá maradt drága Bibliothecája Laskón, ezen Ekklesia' Matrikulájával, és a' Török Tsászártól adott és a' Budai Basáktól minden esztendőben meg-erősitetett Ekklesiái Protectionalis és Privilegiális Levéllel együtt porrá égettetett; a' mikor Veresmarthi maga Rätzkevibe ment, a' köz nép pedig és a' Papok széllyel szórattatva bújkáltak, míg nem 1608-ban jobbra fordulván az idők, újra öszve gyűltek; és mivel Veresmarthi Gáspár többé Baranyába vissza nem ment, mert a' Rätzkevi Zsinatban Duna Mellyéki Püspöknek meg-tétezt, ök-is magoknak új Püspököt tettek, Laskai Lörintzet. — Azomban ezen el-szakadás után-is soká fenn maradt a' Duna Mellyéki Superintendentiának ez a' Titulusa: Felső Baranyai Superintendentzia; mivel még 1695-ben is így tituláltatott ez némellyektől.

Igazgattatott pedig ez a' Superintendencia először a' Hertzegszöllösi, azután a' Komjáti Kánonok szerént, mellyet ez a' Superintendencia' maga számára, azt magyarrá fordítva, Váradon 1642-ben ki-is nyomtattatott.

IV. *Baranyai Püspökség.* Ez Sztárai Mihály által állítatván fel a' Duna, Száva, és Dráva folyó 'vizek' mentében, a' Szeremi Grófságban, Tóth Országban, Croatiában, (a' melly tartománybéli Ref. Ekklesiák már 1608 előtt el-enyéztek) Baranya és Tótna Vármegyékben lévő Ekklesiákra terjedt ki: öszve-olvadván pedig a' fellyebb mondottak szerént a' régi Kevi Superintendenciával, 1607-ig, mikor újra az ettől el-vált, és ez is az is magának külön Püspököt tett, a' Tisza Mellyéki vagy Debretzeni Superintendencia után a' leg-szélesebben ki-terjedő Megyéjü Püspökség volt. Míg el-nem vált a' két Superintendencia egymástól, többnyire az Esperestek Hertzegszöllösön, Tólnán, Laskón, Budán, Czegléden, Kálmántsehin laktak. Az el-válás után a' Baranyai Superintendencia négy Esperestségekre osztatott: úgymint a' Veresmartira, Mohátsira, Felső Baranyaira, melly Ormánysági Esperestségnek is neveztetett, és a' Valkonyira, melly régen Po'segainak neveztetett; mellyhez tartoztak a' Slavoniai vagy Tót Országi Ref. Ekklesiák is, mellyek közzül mártsak három *Mater* Ekklesia, és egy *Filia* vagy Rátz, és az 1790-dik elztendőbeli Diätának végzése szerént több ott nem is lehet. Leg régibb el-nevezés szerént pedig

a' Pósegai, Mohátsi, Pétsi, és Szigetvári négy Esperestségék voltak azok, mellyekre ez a' Püspöki Megye felosztatott: 's melly sok Ekklesiák voltak ezen Superintendentiában még akkor-is, mikor el-vált a' másikkétől, meg tesszik abból, hogy 1578-ban a' Hertzegszöllösi Zsinatban nyóltzvan egy rendszer Predikátorok voltak jelen, és ugyan ott huszonegyen szenteltettek fel Prédikatori hivatalra. — — Így a' Baranyai és Alsó Duna Mellyéki Superintendentiák 1607-től fogva külön Püspökök által igazgattatván, 1734-ben VI-dik Károly Királynak rendelése szerint, hogy csak négy Superintendenciánk legyenek, újra egyesítették, el-töröltetvén a' Baranyai, meg-tartatván pedig a' Duna Mellyéki megye nevezet. — A' Baranyai Superintendentiában egyebek közt nevezetesebb Ekklesiák voltak, mellyekben ottan ottan Püspökök és Esperestek-is laktak, a' Hertzegszöllösi, Laskói, Tolnai, Babotsai, Szigeti, Kálmántsehi, Pétsi, Siklósi, Veresmarti, Mohátsi, Detsi, Eszéki Kopátsi, mellyek, valamint minden ezen Superintendenciabeli Ekklesiák-is, a' Hertzegszöllösi Kánonokkal igazgattatnak.

V. *Túl a' Tiszai Superintendencia*, hol a' Reformáta Vallás a' leg-nagyobb virágzásban és kevesebb háborgattatások alatt

volt 1650-ben, mikor Szathmári Lázár Miklós a' Szathmári Zsinatban 208 Prédikátorok' voksaik által Püspöknek tétetett, XV. szélesen ki-terjedő Esperestségekre volt felosztva; 1667-ben pedig, mikor Debretzenben a' Helvétziai Vallástételnek neveiket az Esperestek alá írták, XVII. Esperestségek tartoztak ezen Túl a' Tiszai Püspökséghez. Azon XV Esperestségek pedig, mellyek a' Lázár Miklós Püspökké való tételén megjelentek, Hunyadi Ferentz Superintendens' jegyzései szcerént ezek voltak: A' Közép Szolnoki, Debretzeni, Szathmári, Máramarosi, Beregi, Érmellyéki, Ugotsai, Bihar, Jenei, Szilágyi, Kis-Szolnoki, Túri, Csongrádi, Szaboltsi, és Kraszna; de a' mellyek a' Reformáció' elején így neveztetek: Váradi, Érmellyéki, Máramarosi, Makói, Debretzeni, Szathmári, Beregi, Szilágyi, Nyíri, Böszörményi vagy Zarándi, Nagy-Bányai, Ugotsai, Túri, melly Kunságinak-is neveztetett, és Károli, vagy Közép-Szolnoki. Ezen Esperestségekben körül belől 700 Anya Ekklesiák voltak Lámpe szcerént még a' XVII-dik Század' vége felé is: jóllehet ott is a' Hadak' és üldözések' tüze sok helységeket és Ekklesiákat megemésztettek. — Azomban úgy látszik, hogy Mélius Péter' alatt, még ennél-is szélesebb-

ben ki-terjedt ez a' Túl a' Tiszai Pöspöki Megye; mert egy az, hogy még az Egri völgyön lakók' számára-is ö irt egy Confessiót mint Püspökjök; — más az, hogy mikor Melius Péter 1567-ben Februarius 24-dikén Debretzenben egy Zsinatot tartott, mellyben a' Helvetica Confessiönak az Esperestek neveiket alá irták: akkor a' Zempléni, Aba-Újvári, és Borsodi Esperestségek Esperestjei-is jelen voltak abban a' Zsinatban a' többi Seniorokkal egygyütt, kik az ö Püspöki megyéjéhez tartoztak; hanem idővel, azon okból-is hogy más Fejedelem alatt volt a' túl a' Tiszai rész, más alatt a' Tisza Mellyéki, és így a' Zsinatokra 's Püspökhöz való járás ez által terhessé, sokszor pedig lehetetlenné, söt gyanússá tétetett; de abból-is, hogy azon Tisza mellyéki Esperestségek a' Presbyterianismusra igen hajlandókká lévén, a' Püspöki igazgatást nem kedvelték; tehát magokat a' Debretzeni vagy Túl a' Tiszai Superintendenciától örökösön elszakasztották, és így csak a' fellyebb meg-nevezett XV. Esperestségek maradtak-meg a' Superintendensi Igazgatás alatt. Nyilván van tehát, hogy míg a' mindjárt meg-nevezett Vármegyebeli Ekklesiák-is a' Debretzeni Superintendenciához tartoztak, az Országnak majd harmad részére

terjedt-ki a' Túl a' Tiszai Püspöki Megye, a' melly igazgattatott a' Melius Péter hozatott, és Göntzi által öszve húzatott Kánonok által, mellyek *Maiors & Minors Canons* névvel nevezettek, mellyeknek, a' Hertzegszöllösi, és Köveskúti Cánonok, tsak Summás ki - vonásai. A' nevezetesebb Ekklesiák mellyekben Püspökök és Esperestek - is laktak, egyebek közt ezek: A' Debretzeni, Váradi, Szathmári, Beregszászi, Erdödi, Csengeri, Óvári, Munkátsi, Szigeti, Szathmár Németi, Nagy - Banyai, Tsanádi, Zilaji, Károlyi, Etsedi, Bátori, Diószegi, Bihari, Tzeglédi, Gyulai, Jenői, Makói, Túri, s' a' t. Ekklesiák.

A' mi *Erdélyt illeti*: ebben, valamint az Evangelikusoknak, úgy a' Reformátusoknak is eleitől fogva tsak egy Püspökjök vólt és van, a' kiknek igazgatások alatt vagnak minden Erdélyi Ref. és Evang. Ekklesiák. Sőt a' Három Széken 1577-től fogva egész 1590 - ig még az Unitarius Papok és Ekklesiák - is a' Reformatus Püspököktől, + függöttek, melly a' Háromszéki Papok különös Privilegiumokba - is be - íratott, 's erről való Tzikkely így vagon: „A' Háromszéken lakó Unitarius Papok, a' szerént a' szokás szerént a' melly vagon most az Ország' közönséges rendeléséből, ettől fogva ezu-

„tán-is minden időben, függjenek az Erköl-
 „tsi dolgokban, vagy a' mellyek a' külső Egy-
 „házi fenytékre tartoznak, az Orthodoxus
 „Püspököktől, és a' visitálásra csak annak e-
 „gyedül, 's nem az Unitarius Püspöknek
 „engedtessek hatalom“. Ennek oka pe-
 „dig a' volt, hogy, mivel az Unitáriusok a'
 Sommer, és Dávid Ferentz' tanítások sze-
 rént a' Keresztséget nem sokra betsülték,
 sőt el-is múltatták: azért-is a' Refor. Püspök
 előtt kellett magát az Unitárius Papnak an-
 nak ki-szolgáltatására kötelezni. De még
 az Oláh Papok és Eklésiák-is a' Református
 Püspököktől függöttek mind Máramar-
 roshan, mind Erdélyben 1652-től fogva e-
 gész 1701-ig; a' mikor ezen just a' Római
 Katholikus Püspökök magokévé tették.

LIII. §.

Laistromják a' Protest. Püspököknek.

Az elő számlált Püspöki Megyéket e' követ-
 kezendő Superintendensek igazgatták:

A.

Református Püspöki Megyékben ugyan,

nevezetesen

I. A' *Túl a' Dunai Püspöki Megyében*
 Püspökök voltak e' következők: (a) Hu-

(a) Lásd ezekről: A' *Túl a' Dunai Ref. Püspök*
életét. Győrben 1807.

szár Gál Pápai, — Bejthe István Érsek Újvári, — Szegedi Gergely Sárvári, — Pathai István Veszprémi, Pápai, Rohontzi és Kis-Komáromi Prédikátorok. Ezen utolsó 1612-ben Kőrmenden tétetett Püspökké, a' melly hívatalt önként 1629-ben le-tette, és ide hagyván titkon ezt a' Megyét Belényesbe ment lakni, hol meg-hólt 76. esztendő korában. — Kanisai Pálfi János Pápai, Német Újvári és Kis-Komáromi Prédikátor, 1629-ben létt Püspökké, meg-hólt 1639-esztendőben — Tzeplédi Pál Pápai Préd. 1640 lett Püspökké: meg-hólt 1649 eszt. — Gál Imre Veszprémi Préd. 1649 lett Püspökké: meg-hólt 1655. eszt. — Szeli György Pápai Préd. 1655 lett Püspökké, meg-hólt 1662 eszt. — Gál István Veszprémi Préd. 1663 lett Püspökké, meg-hólt 1668 eszt. — Séllyei István Pápai Préd. 1669-lett Püspökké, meg-hólt 1692 eszt. a' kinek helyébe míg a' Gályákról haza nem szabadúlt-is, más Püspököt nem tettek. Tsúzi Tseh Jakab Pápai Préd. 1693 lett Püspökké, meg-hólt 1695 eszt. — Losontzi Farkas János Veszprémi Préd. 1695 lett Püspökké, meg-hólt 1702. Hodosi Sámuel Veszprémi Préd. 6 esztendeig a' zenebonás idők miatt új Püspök választására egyben nem gyűlhetvén a' Papság, 1703 tétetett Püspökké. — 1710-ben

ide hagyván ezt a' Superintendentziá, 1755-ig Püspök nélkül vólt a' Superintendentzia, melly mind eddig csak Esperestek által igazgattatott: a' mikor a' Felső Duna Mellyéki, vagy Rév-Komáromi Superintendentia a' Túl a' Dunaival egyesítettvén, Major Kotsi István Szönyi Prédikátor alá adta magát, a' ki 1744 eszt. hólt-meg. — Torkos Jakab Pápai Pred. 1745-ben lett Püspökké, meg-hólt 1785. eszt. életének 74 eszt. — Halász József Pápai, azután Kotsi Pred. 1786-ban lett Püspökké, meg-hólt 1793 eszt. — Kármán József Losontzi Pred. 1794 lett Püspökké, meg-hólt 1796 eszt. — Ifjabb Torkos Jakab először Tsöglei, azután Pápai Pred. 1795 lett Püspökké, és ezen Püspöki Megyét most-is böltsen igazgatja.

II. A' *Felső Duna mellyéki* Superintendentianak Püspökjei ezek vóltak: Huszár Gál Óvári Pred. 1568. — Bornemisza Péter Szeredi Pred. 1575. — Sibólti Demeter. — Dobronoki Miklós Rév-Komáromi Pred. 1608, meg-hólt 1615-ben. — Szentzi Czene Péter, a' Helv. Confessió' magyar fordítója, Érsek Újvári Pred. 1616 lett Püspökké, meg-hólt 1622 eszt. — Samarjai János Halászi Pred. 1623 lett Püspökké, a' ki alatt íródtak a' Komjáti Kánonok, meg-hólt 1632 eszt. — Tolnai Rasoris István Samarjai

Pred. Püspökké lett 1632, meg-holt Szönyön — Szentzi Lukács Samarjai Pred. — Nyikos János Érsek Újvári Pred. meg-holt 1685 ezt — Ennek halála után a' Vallásbeli háborgatások 's hadak miatt, Püspök tételre öszve nem gyúlhetvén a' Predikátorok, 38 éztendeig Püspök nélkül volt ez a' Superintendenzia, igazgatván ezen idő alatt az egész Püspöki Megyét az Esperestek. Meg-fordulván pedig a' környülállások, Kossa Magyar Péter Ekli Pred. 1713-ban Püspöknek meg-téetett, meg-holt 1720 ezt. Major Kotsi István Szönyi Pred. 1722 téetett Püspökké, meg-holt 1744 ezt. Ez alatt öszve-olvasztatott a' Felső Duna Mellyéki vagy Matyus földi Superintendenzia a' Túl a' Dunaival, melly öszve-olvasztott Superintendenzianak Püspökjei oda fellyebb már elő számláltattak.

III. Az *Alsó Duna Mellyéki* Superintendenzianak Püspökjei ezek voltak: Bakoni Albert Czeglédi Pred. Püspök volt már 1547-ben, meg-holt 1562 ezt. — Szegedi István Rátzkevi Pred. 1563-tól fogva Püspökösködött itt 1567-ig, a' mikor meg-holt. Ennek halála után ez a' Superintendenzia öszve-olvadván a' Baranyaival, annak Püspökjei által igazgattott ez is egész 1607-ig, a' midőn a' Rátzkevi Zsinatban Veresmarti vagy

Hertzegszőlösi Gáspár, Rátzkevi Prédikátor tétetett Püspökjének ezen új, és túl a' Duna mellyéki Superintendentiának neveztetett Püspöki Megyének. — Monostori István Rátzkevi Prédikátor, — Simándi Mihály Rátzkevi Prédikátor 1626 lett Püspökké, a' ki készített leg-elsőször a' Duna Mellyéki Superintendenzianak Protocollumot. Meg-hólt 1632-ben. — Új Barsi Fabricius (Kováts) János Duna Vetsei Prédikátor 1632 lett Püspökké, meg-hólt 1639-dik esztendőben. Paksi György Ketskeméti Prédikátor 1639-ben lett Püspökké. Oda hagyván ezt a' Superintentiát, Patai Sámuel Tolnai Prédikátor tétetett helyébe Püspöknek 1652-ben, a' kiről Lampe nem emlékezik. Meg-hólt 1662-ben. Ez a' Patai Sámuel igazságosan Kannási Sámuel volna, de a' hazajáról nevezte - el magát Patainak. Ungvári Gergely Rátzkevi Prédikátor 1663-ban lett Püspökké, meg-hólt: 1690-ben. — Patai János Rátzkevi, Dömsödi, és Patai Prédikátor 1691-ben lett Püspökké, meg-hólt 1729-ben életének 105 esztendejében. — Ketskeméti Pál Fulöpszállási Prédikátor még 1726-ben a' meg-élemedett Patai Jánosnak Suffraganeusává tételvén, 1729 ben minden voxolás nélkül rendes Püspöki hivatalra fel- esküdtetett, de 1730-ban meg-hólt.

Ifjabb Patai János, meg-holt 1739-ben, a' kinek helyébe, de a' pestis miatt egy esztendő el-múlta után tétetett Helmetzi István, kit 1735-ben követett Tsáti Dániel, a' ki 1757. meg-halálozván, Virág Szönyi Mihály foglalta-el a' Püspöki széket; mellyet, 1790-ben meg-halálozván, Vég Veresmarti Sámuelnek engedett-által; ez is pedig 1807-ben az élők között ki-vágattatván, Fő Tiszt. Tomássi János Úr 1808-ban Majus 22-dikén nagy pompák közt szenteltetett-fel a' Püspöki hivatalra.

IV. A' *Baranyai Püspöki Megyében* e' következők voltak a' Superintendensek: Sztárái Mihály Tolnai Prédikátor, már 1550 körül. — Szegedi István Laskói Prédikátor 1554-ben tétetett Püspökké, 1563-ban Rátzkevibe ment lakni. — Eszéki István és Veresmarthi Illyés, ama' Detsi, e' pedig Hertzeg Szöllösi Prédikátor, mind ketten 1566-ban Püspökök-voltak; Eszéki István ugyan a' Felső, Veresmarthi Illyés pedig az Alsó Baranyában, de Eszéki 1576 előtt már meg-halálozván, mivel a' Hertzeg Szöllösi Kánonoknak úgy írja Veresmarthi alá a' nevét, mint a' ki mind a' két Baranyának Superintendensé; de nints-is Eszékinék neve azon Prédikátorok között, kik ezen közönséges Zsinatban Baranyában jelen voltak. — Veres-

marthinak halála után nagy pufztítást vivén azon Tartományokban végben a' Törökség: nem tehettek elébb magoknak Püspököt mint 1608-ban, a' mikor Laskai Lörintz Laskai Prédikátor tétetett-meg Püspöknek. — Laskai János Veresmarthi Prédikátor 1613-ban lett Püspökké. Petri Gergely Veresmarthi Prédikátor 1613 lett Püspökké. Halasi Bálint Laskói Prédikátor 1645-ben lett Püspökké; — K. Veresmarthi István Kopátsi Prédikátor 1665 lett Püspökké, — Veresmarthi János Veresmarthi Prédikátor 1678 lett Püspökké, — Móses István, a' ki a' hazájáról Gyimótról, melly Pápa mellet fekvő helység, magát az akkori orosz szokás szerint Gyimóti Istvánnak hívattatta, 1699-ben lett Püspökké. — Utóbb a' Baranyai és Duna mellyéki Superintendenciák egyesítvén, ugyan azon egy Püspökök által igazgattak, kik már oda félyebb elő számlattak.

V. A' *Túl a' Tifzai Superintendenciának* e' következő Püspökei voltak: Hevesi Mihály Szathmári Prédikátor 1551-ben lett Püspökké, mint tartják; de alig ha nem hibásan. — Tordai Demeter Óvári Prédikátor 1535 lett Püspökké — Bogaczi Demeter Tsengeri Prédikátor 1559-ben lett Püspökké. Melius vagy Juhász Péter Debre-

czeni Prédikátor 1562-ben lett Püspökké, meg-holt ez az Egri, Debreczeni, és Tsen-geri Confessióknak, sok derék könyveknek és Ekklesiái nevezetes Kánonoknak Írója 1572-ken. — Károli Péter Váradi Prédikátor és Professor 1572-ben lett Püspökké, meg-holt 1576-ban. — Göntzi Fabricius (Kováts) György Debreczeni Prédikátor 1577-ben lett Püspökké, a' ki a' Reformáta Ekklesiák' Énekes Könyvét illy titulus alatt: *Keresztyén Énekek* 1592-ben ki-adta. — Meg-holt 1595-ben. — Bánfi Hunyadi Magioro Benedek Szilágy-Csehi, és Nagy Bányai Prédikátor, 1595 tétetett Püspökké. — Mó-nai János Tasnádi, és Etsedi Prédikátor, meg-holt 1603-ban. — Hodászi Lukáts Etsedi Prédikátor korában 1604-ben tétetett Püspökké, meg-holt guta ütésben a' Debreczeni Katedrában 1613-ban — Melotai Nyilas István Debreczeni Professor, azután Kállói, és Szathmári Prédikátor, 1614-ben tétetett Püspökké; de 1618-ban Bethlen Gábor Fejedelm' Udvari Papjának menvén, — Göntzi József tétetett helyébe 1618-ban, meg-holt 1628-ban. — Margitai Péter Szathmári Páp korában 1629-ben tétetett Püspökké, és ugyan ezen elztendőben meg-is halt, tétetvén helyébe 204 voksokkal még ezen elztendőben Keresztesi István Zilahi Prédi-

kátor, a' ki által készíttetett az a' Papok felszentelésekor mondatni szokott Formula, mellyel ez a' Superintendentia még ma is él. Meg-holt 1642-ben. — Szántai Mólnár Mihály 1641-ben tétetett Püspökké, 1646-ban meg-holt. — Diószegi Mihály Bihari Prédikátor 1646-ban lett Püspökké. — Hodász Miklós Nagy Bányai Prédikátor 1650-ben tétetett Püspökké. — Szathmári Lázár Miklós 208 Papi Voksokkal tétetett-meg 1650-ben Superintendensnek, meg-holt 1656-ban Szathmáron, a' Seniori és Püspöki Hivatalt egyszer'smind viselvén. — Tornai István Debreczeni Prédikátor 260 Voksokkal tétetett-meg 1657-ben Püspöknek, mellyet a' Szeniorsággal viselt 1661-ig, a' mi-⁴kor a' Tartzali Ekklésiának hívatatott Prédikátorának, 's így ezen Superintendentia 4 esztendeig Superintendens nélkül lévén, 1665-ben Nográdi Mátyás 215 Voksokkal tétetett-meg Püspöknek, e' pedig 1681-ben meg-halalozván — Körmendi Péter, Erdödi é Szathmári Prédikátor tétetett-meg Püspöknek 370 Voksokkal 1686-ban, nem lévén öt esztendeig ezen Megyének Püspökje. Meg-holt 1691-ben. — Debreczeni Domjány István 1692-ben lett Püspökké, meg-holt 1693-ban. — Diószegi István Diószegi Prédikátor 1693-ban tétetett-meg Püspöknek, viselvén

egyfzer'smind a' Seniori hivatalt-is. Meg-
 hoit 1698-ban. — Borzás Szilágyi Márton
 Debreczenben Theologia' Professora, melly
 hivatalának 30-dik esztendejében 1699-ben
 tétetett-meg Superintendensnek, éppen ak-
 kor szenteltetvén-fel a' Papságra-is. Meg-
 holt 1700-dik esztendőben. — Csergő Kotsi
 István Debreczenben Theologia' Professora
 169 Voksok által 1700-ban tétetett-meg Püs-
 pöknek. — Veresegyházi Tamás Theologia'
 Doctora, és Debreczeni Prédikátor 224 Vok-
 sok által 1711-ben tétetett-meg. Meg-holt
 1716-ban. — Hufzti Sámuel Hufzti Prédi-
 kátor, a' ki midőn 1715-ben a' Posonyi Di-
 éta' végzésénél fogva a' Zsinatoknak gyűj-
 tése meg-tiltatott volna, mellyekben szok-
 ták eddig rendes Püspökeiket meg-tenni a'
 Protestánsok, a' Püspöki hivatalra ugyan
 fel-nem esküdtetett; de azért mint Püspök,
 úgy igazgatta 1721-ig a' Superintendentiát,
 a' mikor meg-halálozott. — Kaposi Mihály
 Debreczeni Prédikátor 1724-ben tétetett-
 meg Püspöknek, meg-holt 1726-ban. — Zo-
 ványi György Zilahi Prédikátor, meg-halá-
 lozott 1757-ben. Ő készítette az úgy ne-
 vezett Zoványi Canonokat. — Vetsei János
 Debreczeni Prédikátor 1758-ban lett Püs-
 pökié, meg-holt 1763-ban. — Csirke Ta-
 zai Ferentz' Debreczeni Prédikátor korában
 1763-ban

1763-ban lett Püspökké, de a' melly hivatalt csak 1765-ig viselhetette; mivel ezen esztendőben Szilágyi Samuel tétetett helyébe Püspökké, a' ki 1785-ben meg-holt, tétetvén helyébe Paksi Szathmári István Debreczeni Theologia' Professora 288 Voksok által; mellyekből 241 Prédikátoroknak, 47 pedig Világi renden lévőknek Voksaik voltak; ennek halála után tétetett meg 1791-ben Majus 2-dikán Sinai Miklós tsupa Prédikátorok Voksaik által, és éppen ezért hivatalából sok Processusokban való keveredés után, a' Felség' akaratjával is le-tétetett, választatván helyébe Hunyadi Ferentz, a' kit az Urak is, és a' Papság egy aránt szerettek; meg-holt S. Patakon, hová Examenre ment 1795-ben: a' ki után — Vetsei Sámuel H. Böszörményi Prédikátor lett Superintendenssé 1795-ben, meg-holt 1806 ban, — helyébe 584 Voksok által választatván ezen Ekklesiai Fő Hivatalra Benedek Mihály Debreczeni Prédikátor.

Jegyzés. *Mivel a' Magyar Országgi Superintendensek' Históriáját akarom írni, és nagy részént készen is van az nálam: a' kiknek kezeiknél az itt meg-nevezett Püspökökről valami Documentum vagyon, és rólok valami nevezetést tudnak; kérem egész tisztelettel méltóztassák velem közleni.*

*Erdély Országi Református Püspökök'**Laistroma.*

Az Erdélyi Református Ekklesiák egy Püspök által igazgattattak a' Reformációtól fogva, kiknek Laistroma így következiki Madár (Alesius) Dienes 1566 ban Superintendens vólt, meg hólt 1577-ben. — Sandor András Dévai Prédikátor, meg-hólt 1579-ben — Götsi Máté Vásárhelyi Prédikátor, meg-hólt 1585-ben. — Toronyai Máté Gyula Prédikátor, meg-hólt Rettegen 1599-ben. — Ungvári János Gyula Fehérvári Prédikátor, meg-hólt 1601-ben. Ketskeméthy Balás Alvintzi Prédikátor, meg-hólt 1603-ban — Tasnádi — Ruber vagy Veres Mihály Enyedi Prédikátor korában 1605-ben tétetett meg Püspöknek, írt 1606-ban Kánonokat, mellyek *Canones Raberianinek* hívatattak. Meg-hólt 1618-ban — Keserű Dajka János, meg hólt 1633 ban. Gelei Katona István, meg-hólt 1649 ben. — Tsulai György, a' ki 1650-ben Világi Urak' Voksaik által-is Püspökségre választatott. Ez alatt egyesítették magokat Máramarosban Sziget körül lakó Oláhok a' Reformátusokkal, kiknek Esperestjek vólt Simon Petráskó. — Pető Gergely hamisan írja erről az ő Magyar Kronikájában, melly sok tekintetben híjános, hogy

Tsulai Püspök 1661-ben Gyula Fehér Váron
 Vallását meg-változtatta volna; mivel bizonyos róla, hogy ő Magyar Országban holt-
 meg. — Veresmarthi Gáspár, 1661-ben lett
 Püspökké. — Koválnai Péter, a' Váradi
 Reformáta Ekklesiák' azon tagjaival, kik 1660-ban a' Törökök' kegyetlenségétől meg-
 maradtak, Kolosvárra menvén, ott az ezek-
 kel meg-nevekedett Ekklesiának Prédikáto-
 rává, 1668-ban pedig Püspökké tétetett, mel-
 lyet 1673 ig viselt. — *Tiszabetsi Gáspár*, meg-
 holt 1679-ben. — Tofeus vagy Dobos Ist-
 ván, igen bátor és indulatos, tanúlt ember,
 's Apafi Fejedelem' Papja, Püspökké tétet-
 vén 1679-ben, visszafszerzette azt a' jószá-
 got, mellyet Gilányi Gergely testált az Er-
 délyi Reformáta Ekklesiák' és Superinten-
 densek' számára. Meg-holt 1684-ben. —
 Horti István, 1689-ben holt meg — Vesz-
 prémi István 1691-ben választatott Püspök-
 nek; a' ki alatt az Oláhok, kik eddig a'
 Református Püspököktől függöttek, ezek-
 nek vigyázások alól a' R. Katholikus Püs-
 pök által ki-vétettettek. Meg-holt 1713-ban.
 — Kolosvári István, a' kit inkább a' Vilá-
 gi, mint az Egyházi renden lévőök tettek-
 meg Püspöknek, a' történnén ekkor Vásár-
 helyi Istvánon, a' mi a' mi értünkre — Sinai
 Miklóson. Meg-holt 1717 — ben. Sós

Ferentz, meg-hólt 1720-ban; — Vásárhelyi István, kit már egy ízben a' Papok megakartak tenni Püspöknek, de az Urak abban ellent-állottak, 1720-ban a' Papokvovai által, mellyen most a' Világiak is megnyugodtak; meg-tétegett. Meg-hólt 1725-ben. — Bonyhai Simon György, meg-hólt 1739-ben. — Szigeti Gyula István, 1740-ben hólt-meg. — Deáki Filep József, meg-hólt 1746-ban. — Pelsötzi János meg-hólt 1749-ben. Borosnyai Lukács János, a' ki azért neveztetett Diplomátikus Superintendensnek, mivel 1753-ban a' Felsőleges Király által is meg-erősítetett az ő Püspökké lett válafztása. — Ennek idejében tsúfztak-bé Erdélyben a' Reformáta Ekklesiákba az Orgonák. Meg-hólt 1760-ban. — Szathmári Pap Sigmund 1760-ban lett Püspökké, s ezen esztendőben meg is hólt. — Verestói György' meg-hólt 1765-ben. — Zágonyi Aranyka György, meg-hólt 1767. Déési Lázár György' meg-hólt 1773. — Tsernátoni, Vajda Péter, meg-hólt 1782. — Eperjesi Sigmund, meg-hólt 1793. — N. Batzoni Keresztes Máté, meg-hólt 1795-ben. — Ó Tordai Abats János, a' ki most is több mint két száz ezer Református lelkek' örömére igazgatja a' keze alá tartozó Reformáta Ekklesiákat.

B.

Az Augustai Vallást tartó Evangelikusok
Püspökeiknek Laistroma.

LV. §.

A Magyarországi Evangelikus Sziperintendens
sek.

I. A' Túl a' D

naki Püspökei között, Ribini szerint,

Sziperintendens volt Szegedi

közt. Második volt Ribini szerint, Beyt-
he István, mások szerint pedig Bornemi-
sza Péter; harmadiknak lenni állítja Ribini
Muraközi Györgyöt, a' ki rendelte, hogy
az Új Predikátorok a' Formula Concordiæ-
nak, 's Invariata Augustana Confessiönak
neveket alá-írják: mások pedig ennek Siböl-
ti Demetert eleibe teszik. — Klaszkovits
István 1612 — 1620-ig; Göntz Miklós 1622-
ig. — Zvonarits Mihály 1625-ig Püspökös-
ködött. — Bruntzvik Tóbiást némellyek Su-
perintendensnek írják; — mások nem. —
Kis Bertalan Csepregen választott Püs-
pöknek 1629-ben, meg-hólt 1646-ban. —
Musay Gergely a' Buki Zsinatban választ-
ott 1646-ban, meg-hólt 1664-ben. — Fisztro-
vits György Püspöki hivatalát öregsége mi-
att 1669 a' Buki Gyülésben le-tette. — Fe-
kete István 1673-ig viselte ezt a' hivatalt; a-

midőn Vallását el-hagyván, a' R. Katholika Hitre állott, és ezen időtől fogva, egész 1734-ig nem vólt ezen Résznek Superintendense. Ekkor, Királyi rendelésnél fogva IV Superintendenciákra osztván-fel az Evangelika Ekklesiák, — Sipkévits Tóth János Téli Prédikátor 1742-ben meg-tételett Superintendensek: — Perláky József Superintendenssé lett 1746-ban, meg-hólt 1749-ben; Fabry Gergely 1750-ben tetetett Superintendenssé, 1753-ban pedig attól Királyi Parancsolat mellett meg-fosztatott: — Németh Sámuel 1755-ben lett Superintendenssé, meg-hólt 1756-ban. — Bárány János 1756-ban lett Superintendenssé, meg-hólt 1758-ban. — Balogh Adám, meg-hólt 1711-ben — Perláky Gábor, meg-hólt 1786-ban, — Hraboswoski Sámuel, meg-hólt 1796-ban, a' melly Esztendőben Nagy István tetetett Superintendenssé, és most-is viseli ezt a' fő hivatalt, mellyre érdemes is: (a) —

II. A' Királyi Superintendenciában Püspöki hivatalt viseltek, Lányi Illyés, a' ki 1610-

(a) Lásd Vilfinger, Ernest János a' Dunda által való kezültben lévő Augustina Confzsiót tartó Ekklesiáknak Fő Igazgatóinak Életét. Sopron 1796. — Orvendező Varsok Nagy István Superintendens Ur tiszteletére, Bellitz Jónás által. Sopron 1796.

ben Martius 20-dikán tétetett-meg a' Zsolnai Nagy Zsinatban, meg-hólt 1618-ban. — Hódik János a' Trentsini Várban öfzvegyültt Zsinatban 1619-ben szenteltetett-fel Superintendensnek, meg-hólt 1642-ben. — Lány Zakariás 1642-ben lett Püspökké, meg-hólt 1645-ben. — Kalink Joachim 1646-ban lett Püspökké, meg-hólt 1678-ban.

III. a' *Bánya Városi*: Püspöki Megyében Püspökösködtek. Melik Sámuel, a' ki a' Zsolnai Zsinatban 1610-ben tétetett-meg, meg-hólt 1620-ban. — Roháti Menyhárt 1622-ben; — Sextius Péter 1623-ban lett Püspökké, meg-hólt 1634-ben. — Lányi Gergely 1635-ben lett Püspökké, meg-hólt 1651-ben. Spetki Márton, meg-hólt 1655-ben. Lány Dávid 1656-ban lett Püspökké, meg-hólt 1669-ben. — Zaboynik György, meg-hólt 1672-ben. Itt a' Vallásbeli háborgatás miatt 34 éfztendeig nem volt rendes Püspök, hanem 1704-ben Báró Hellenbach Gottfrid egy Zsinatot gyűjtven-öfzve, abban Pilarik István meg-tétetett Püspöknek, mellyet 1710-ig viselt. Ennek halála után egész 25 éfztendeig nem volt ezen Megyének Püspöke, a' mikor t. i. az Evangelika Ekklesiák négy Superintendentiakra osztván-fel, a' Püspöki Megyének határi-is megváltoztak.

IV. A' *Posonyi Püspöki Megyében* első Superintendensnek meg-tétetett Abrahámidés Isák 1610-ben a' Zsolnai Zsinatban; meg-holt 1621-ben. — Fidicinis Miklós 1622-ben lett Püspökké, meg-holt 1625-ben, — Diossy András, 1627-ben meg-holt. — Fábri Basilius, meg-holt 1630-ban. — Mártini Miklós, meg-holt 1640-ban. — Dubravi Dániel 1646-ban lett Püspökké, meg-holt 1655-ben. — Tárnóczy Márton 1656-ban lett Püspökké; meg-holt 1685-ben. — Ő igazgatóván mind eddig a' Végi és Bányai Városi Püspöki Megyebeli Ekklesiákat is, — kik Püspökeiktől meg-fosztatván, az akkori zűrzavarok miatt újat nem tehettek, míg nem 1706-ban Krmán Dániel Püspöknek fel-szenteltetett; de a' ki 1740-ben meg-halálozott.

V. A' *Szepesi, vagy Fiszamellyeki Püspöki Megyében* Superintendensek voltak; Xylander István, a' Szepesi Várallyai Zsinatban, melyet Gróf Thurzó Kristóf gyűjtött, meg-tétetett 1614-ben, főképpen azon érdemeért, hogy Gróf Thurzó Kristóftól a' ki 9. esztendőig a' R. Katholika Hitre volt, újra az Evangelika Hitre által-terítette; meg-holt 1619-ben. — Zabler Péter meg-holt 1645-ben. — Vagner Márton 1645-ben lett Püspökké, meg-holt 1666-ban; s ezen 21 esztendő alatt több Prédikátor

rokat szentelt-fel 1200-nál. — Lieffinan Mihály, 1666-ban lett Püspökké, hanem 1673-ban ő is Posonba tizáltatván, a' számkivetést választotta magának, és kesz akart vártöbbsé vizszá nem jövéni, — Heischius Filip 1683-ban tétetett helyébe Püspökké, a' ki 1686-ban meg-holt. — Zabler Jakab 1686-ban lett Püspökké, és ama' Posonyi tizítziókör esett zürzavarban 8. éftendeig az egész Magyar Országon lévő Evangélika Ekklesiákban csak e' volt mag Püspök. Ennek helyébe 1704-ben Püspök kitétetett Bodó András, meg-holt 1708-ban. — Sárosy János, meg-holt 1700-ban. — Anton Samuel, meg-holt 1738-ban. — Schwartz János a' Szabad Városok Püspökjének, a' melly meg-külömböztetést sokan nem szerették, meg-tétetett, és 1728-ban meg-holt; a' kinek helyébe, ugyan ezen Szabad Városok Superintendensének Phanschmid Kristián 1729-ben meg-tétetett, ki 1741-ben holt meg. — VI-dik Károly Királyunk' rendeléséből négy Püspöki Megyékre olztatván fel minden Evangélika Ekklesiák, azaz: a' Posonyi, Bánya Városi, — Tisza-mélyéki, és Túl a' Duna Mellyékire: — az új Püspöki Megyében Püspökösködtek: Zaborzki Jakab, a' ki 17-

36-dik esztendőben választatott Püspöknek, de ugyanabban meg-is halálozván, 1737-ben Mohl Illyés tétetett helyébe, a' ki 1761-holt-meg. — Torkos Mihály meg-holt 1801-ben. — Chrúdi Dániel 1802-ben választódott helyébe.

II. A' *Bánya Városi* Püspöki új Megyében 1735-ben Michaelides Sámuel tétetett Püspöknek, meg-holt 1740-ben. — Pí-lárik Jérémiás 1741-ben lett Püspökké, meg-holt 1743-ban. — Hauskovitz Sámuel, a' ki 1749-ben meg-holt. — Glosius Dániel 1754-tétetett-meg Superintendensnek, és 1755-ben meg-holt. — Fridelius Jeromos András, meg-holt 1766-ban. — Pohl Mihály 1707-ben tétetett-meg Superintendensnek. — Cserinánzky Sámuel. — Szainovits Mihály. — Hamaljár Marton.

III. A' *Tisza mellyéki* Püspöki új Megyében, Püspöknek meg-hagyatott Antoni Sámuel, a' ki éppén VI-dik Károly' Parancsolatjakor már Superintendens-volt, és ez meg-halálozván Phanschmid Kristián, mint a' Szabad Városoknak volt, de a' Károly' rendelésekor hivatalát viselni meg-fzű-nő Püspök-vállítatott-bé Püspöknek ezen Megyében, a' ki 1741-ben meg-holt, a' mikor Ambrósi György, Püspöknek meg-tétetett, de a' melly hivatalát 1746-ig visel-

hette. — Fischer Illyés meg-holt 1774-ben
 — Fabri György, — Rufini Sámuel, 1791-
 töltfogva. —
 IV. A' Túlva a Dunaiaknak e gész Laistromát láttuk oda félyebb.

LVI. §.

Az Erdélyi Evangelika Ekklesiák Püspökjeinek

Laistroma.
 Az Erdélyi Evangelika Ekklesiák 1553-ban Februarius 6-dikán tették meg leg-első Püspökjöknek Wiener Pált, a' ki 1554-ben Augustus 16-kán meg-halálozott; a' ki helyébe 1556-ban Hebler Mátyás tétetett Püspöknek. Meg-holt 1571-ben — Ungler Lukás 1572 Majus 2-kán Püspökké tétetett, meg-holt 1600-ban. — Schiffbauer Mátyás meg-holt 1612-ben. — Budaker János meg-holt 1613-ban. — Thuri (Weirauch) Zakariás meg-holt 1621-ben. — Gráfi (Gróf) Ferentz meg-halálozván 1627-ben, Biertock Péter akarta a' Püspökséget kezére keríteni; de a' mesterséggel készült Voksokat a' Brassói Zsinat semmivé tévén — Theilesius György választatott 1627-ben Püspöknek, a' ki 1646-ban meg-holt. — Barth Kristián meg-holt 1652-ben. — Herman Lukás meg-holt 1666-ban. — Stekeli Pál meg-holt 1667-ben. — Haas Kristián meg-holt 1686-ban.

ban. — Pankratius Mihály meg-holt 1690-ben. — Ifjabb Herman Lukács meg-holt 1707-ben. — Scharsius András meg-holt 1710-ben. — Kraus György meg-holt 1712-ben. — Gráfi (Gróf) Lukács meg-holt 1736-ban. — Háner György meg-holt 1740-ben. — Schunn Jákób meg-holt 1759-ben. — Háner György Jeremiás meg-holt 1777-ben. — Funk András választott a' Püspöki Hivatalra 1778-ban, meg-halálozott 1791; a' kinek helyébe 1792-ben Püspökké lett Müller Jakab Aurelius, e' pedig 1807-ben meg-halálozván, ma az Erdélyi Evang. Püspök Neugeboren Dániel György Úr. adóval

III. T Z I K K E L Y.

A' Seniorságokról, Seniorokról, és Proseniorokról.

LVII. §.

A' Seniorok, vagy Esperestek' eredetéről, azoknak kötelességeikről, jussaikról, és azon Seniorságokról, mellyek a' Püspöki Igazgatásbé nem vették. —

A' Seniori vagy Esperesti Hivatal eredetére nézve régibb köztünk a' Superintendens

densi Hivatalnál, de rangra, s tekintetre nézve kisebb egy grádussal a Püspökségnél. Elebb lévén hát a két Hazában Esperestek, mint Püspökök: a Seniorságok, vagy Esperesti Megyék-is régibbek, mint a Püspöki Megyék. Mivel pedig a Keresztyén első Ekklesiában is meg volt a Püspöki fő Hivatal; bé-hozták ezt a Magyar Ekklesiák-is, és az Esperestek magokat a Superintendensek fő Igazgatások alá vetették; kivéven azon négy Esperestségeket, mellyek Borsod, Gömör, Kis Hont, Abaújvár, Torna, Sáros, Zemplin, és Ungvár Vármegyékre terjedtek ki, a mellyek a Püspökséget, mint a Hierarchiának maradványát, meg-vetették, és el-fszakasztván magokat a Debretzeni Superintendentiától, hívva Melius Péter alatt tartoztanak, tsupán Esperestek által igazgattatták magokat mind addig; míg-nem 1734-ben az egész Magyar Országí Reformáta Ekklesiák négy Superintendentiákra fel-osztatván, Királyi Parantsolatnál fogva a Püspöki Igazgatás alá kellett magokat botsátani. Igaz hogy már a Szathmár Németi közönséges Zsinat' alkalmas-ságával 1646 ban a Világi Urak meg-kérték a Zsinatot, hogy ezen Esperesteket szorítsa arra, hogy Püspököt tegyenek magoknak: de azt adván okul, hogy ezen Vármegyék-

nek egy része' Római, más része a' Török Tsászár, más része pedig a' Rákótzai Fejedelem keze alatt lévén, kivált a' Török Basák alatt lévő Ekklesiák' Papjainak, a' Püspök által parantsoltatott Zsinatokra lehetlenség volna életek' veszedelme nélkül meg-jelenni, — de más Fejedelmek-is az ö öszvegyütlésekről valami gyanút méltán formál htának; tehát az Esperestek tovább-is csak magok igazgatták a' meg-nevezett Ekklesiákat egész 1734-ig.

Az Esperestek' kötelessége, mint a' Kánonokból világos, rövideden ide megy-ki: A' kezek alá bízott Ekklesiákat kötelesek voltak a' Kánonok Szerént igazgatni, — az Ekklesiákat 's Oskolákat minden Esztendőben egyszer meg-vi'sgálták. — a' Tudomány' tisztaságára, Papok' jó erköltseire, a' Liturgiák', és tzeremóniák' meg-tartására, az Ekklesiák' jószágának épen való megmaradására, Templomoknak, Parochialis Házaknak, Oskoláknak, 's Temetőknek jó karban lévő voltokra, különös figyelemmel tartoztak lenni. — Az Ekklesiái dolgoknak el-igazítására kötelesek voltak minden esztendőben Ekklesiái Gyűlést tartani, melyet *Partialisnak*-is neveztek; mivel a' Superintendentiális Gyűlést neveztek *Generálisnak*. — Az új Prédikátorokat a' Papi Hi-

vatalba bé. állíthatta az Esperest azon esetben, ha az Ekklésia Pap nélkül lévén, az a' Templomot's Parochiát el-foglalni akarók miatt veszedelemben forogna, vagy ha a' Törökök miatt a' Superintendentiális Gyűlésre nem lehetett menni azon Candidatusnak, a' ki különben is a' Török Basák keze alatt lévő Ekklésiában akart lakni; de azomban, még akkor is mikor szükségből ordinált valakit az Esperest, többnyire csak a' Prédikállásra adhatott hatalmat. (a) Mikor pedig közönséges Zsinatot tartott a' Superintendens, azon Zsinatnak voksoló és fő Tagjai voltak eleitől fogva az Esperestek. Utoljára, a' mi az Esperesteknek Ekklésiai Törvényen fundált lételeket illeti: Az Óvári Zsinatban 1554 ben meghatározatott, hogy az Ekklésiában a' Püspöki fő rang mellett az Esperesti is meg legyen, ilyen Kánont hozván erről a' IX. Tzikkelyben: *Statuit etiam Synodus: Superintendentes, et Prælatos esse constituendos, propter Consensum in doctrina et Ceremoniis retinendis, et propter honestam disciplinam; a' hol a' Prælatosokon, az akkori Ekklésiai Stilus*

Lásd: (a) *Gelei Canon 15 16 — Canones Romajdienses Clas. II. Can. 3. 5.*

Szerént az Esperestek értettetnek, kik sokszor Archidiaconusoknak és Archipresbytereknek is neveztettek. Ugyan ezek között pedig csak hamar kellett bizonyos elsőségnek lenni: a' honnan már 1601-dik elfzében a' *Fő Seniori* titulus meg volt, a' kinn a' Superintendenciában lévő Első Senior, vagy azon *Tractus* több Seniori között, kik Prosenioroknak hivattattak, a' rendes Senior értetődött.

LVIII. §.

A' Proseniokról.

A' Proseniorokat vagy Vice Esperesteket szükségesekké tették az Esperesti Megyéknek szélesen való ki-terjedése, és a' Törököknek kegyetlensége; mert ha rendes Esperest a' Magyar Király' birtokában lévő Helységben, Városban, vagy Végvársban lakott; lélete' veszedelme nélkül a' Törökség keze' alatt lévő Ekklesiákba nem mehetett. Ezeket hát, a' Proseniorok igazgatták, és a' rendes Esperestet, mikor jó módját látták, az Ekklesiák' állapotjáról tudósították. Szükségesekké tette még ezeket a' Vallásbéli háborgattatás-is, — mivel a' meszízebb lévő Ekklesiák, — míg a' rendes Seniorhoz jártak keltek: addig jó Tanács adójok nem lévén, veszedelemben foroghattak

foroghattak volna. Mikor pedig 1715 táján a' Papi Gyűléseknek tartása megtiltatott, ⁴⁴ hogy az Esperesttől távolabb lévő Ekklesiák szükségéről hamarabb és Zsinat nélkül is lehessen tenni: ezen tekintetből azon egy Esperesti Megyében két Vice, vagy Prosenior-is tétettetett. — A' fellyebb említettekén kívül; a' Prosenioroknak kötelessége volt még a' rendes Seniorokkal az Ekklesiákat esztendőben egyszer megvizsgálni, — és Superintendentiális Gyűléseken megjelenni.

IV. TZIKKELY.

A' Zsinatokról.

LIX. §.

A' Zsinatok' számos volta a' XVI-dik Században, — azoknak szükségessége, — Püspök által való össze hívása, 's tartása.

Az Ekklesiái nagyobb és kisebb Gyűlések régen Synodusoknak nevezettek: melyeknek Laistromát midőn valaki végig nézi, úgy tapasztalja, hogy a' XVI-dik Században sokkal több Zsinatok tartattak, mint a' XVII-dik ben; jóllehet már ekkor Or-

szág' Törvényével-is meg-erősítettett és be-
vétellett a' Protestáns Vallás; — a' minek
nem tsak az az oka, hogy az uralkodó ke-
gyes Felségek nem akarván a' Vallásért sen-
kit háborgatni, tehát ezt a' Protestánsok
szabadon tselekedhettek; hanem az-is, hogy
mivel ugyan ekkor a' Sociniánusok, Ariá-
nusok, Anabaptisták, és mások Magyar és
kivált Erdély Országban hinteggettek a' ma-
gok Tudományokat: tehát midőn a' Prote-
stánsok ezeknek meg-táfolására sűrűn tar-
tottak Zsinatokat, ezt még a' Katholikus
Tiszteletes Egyházi Rend-is, örömmel meg-
engedte: mivel a' Keresztyén Vallás' kö-
zönséges ellenségi ellen vetélkedtek a' Pro-
testánsok. E' mellett, mikor valami Új
Vallás plántáltatik-bé valamely Országba,
sok ölzve-zavartt dolog, sok kérdés,
sok akadály adja akkor magát elő; nem
tsuda hát ha mi nálunk-is a' XVI-dik Szá-
zadban több Zsinatok tartattak, mint a'
XVII-dikben, — a' minthogy ezeket szük-
ségesekké-is tették a' Vallás' Hit ágazatinak
meg-állapítása, — a' Hitbeli egyességnek
fenn-tartása, annak Confessiókban lejendő
ki-nyilatkoztatása, hogy a' Protestáns Vallás
az Evangéliommal meg-egyező, és a' Stá-
tusra nézve éppen nem veszedelmes Vallás,
— az Eretnekeknek, és azon Vallás' el-

lenséginek meg-tzáfolása, — a' Liturgiáléknak el-rendelése, — Ekklésiai Törvényeknek hozása, — Papoknak ordinálása 's felszentelése, — Ekklésiai főbb Tisztviselők' ki-nevezése, és azon Hivatalban-való megerősítése, — Ekklésiai kisebb Ítéző Székek' Végzéseinek meg-visgálása, — Házassági dolgoknak, és egyéb Ekklésiai pereknek el-igazítása: — mellyek mivel az egész Ekklésiát, és nem tsupán egy két embert illetnek; kéntelenítették Reformátoraink több ízben külömb-külobmféle Zsinatokat tartani; a' mellyeken való meg-jelenésre, a' Püspök' Levele által, melly *Circulárénak* neveztetett, hívattattak-meg az Esperestek, a' mellyeken sokszor a' szomszéd Püspökök is, 's a' szomszéd Superintendentiabéli Tudósok, és azon, Püspöki Megyebéli Papság, a' nagyobb Oskolák' Tanítóival egygyütt, 's a' Világi Rendből valók is, hatterfzett, meg-jelentek. A' Zsinatokban eleitől fogva Püspökök ültek elől, azok kormányoztak azokban minden dolgot, 's az Igazgatásra ki-választott Papság meghatározván valamit, azt a' Püspök a' maga neve alatt ki-hirdettette, és folyamatba véttette.

LX. §.

Nevezetesebb Zsinatok. — Azoknak végzéseik, 's azokban hozott Kánonok.

El-végeztetvén Erdélyben a' Szász Ekklesiáknak Reformációja, az Evangelikus Szász Papok leg-első Zsinatot tartottak.

1545-ben *Megyeesen*, mellyben az Augustai Vallástétel a' Hit' sinor mértékéül felvétellett, — a' Tzeremóniák a' Saxoniai Ekklesiák' szokása szerént végbe-vitetni rendeltettek, — a' Templomokban tsupán csak Oltár engedtetett, — és Superintendensi vagy Püspöki igazgatás határoztatott-meg.

Szaporodván pedig Magyar Országban is az Ekklesiáknak és Prédikátoroknak száma: hogy mindenek már rendben folyának, és bizonyos Cónfessionál fogva magokat az Egyházi Tanítók az ellenkezőképpen értöktől meg-külömböztessék, a' Megyeesen öszve-gyűltt Evangelikus Papok' példája' követéséből, —

1545-ben Septembernek 20-dikán Szathmár Vármegyében *Erdődön* a' Drágfi Gáspár Fő Üri ember Városában, és annak óltalma alatt, 29 Prédikátorok tartottak a' leg-első Zsinatot, kik a' magok értelmeket 12. Tzikkelyekben foglalták-bé; de a' mellyek egész mivóltokban ma már nem taláztatnak,

hanem tsupán a' Titulusaik, és az azon Tzikkelyeket bé-rekefztő ígék. — Szó van tehát az elsőben: 1. Az Istenről. 2. A' Közbenjáróról. 3. A' Meg-igazításról. 4. A' Hitről. 5. A' jó tselekedetekről. 6. A' Sákramentomokról. 7. A' Sákramentomok' tiszteletéről. 8. A' Bűnök' meg-vallásáról. 9. A' Keresztyéni Szabadságról. 10. Az Ekklésia' Fejéről; és az Ekklésiában való szép rendnek meg-tartásáról. 11. A' Pápáról, és a' Római Ekklésiától való el-állásnak okairól. 12. Ezen Ártikulusok ezzel végeztetnek-el: A' Hit' egyéb Artikulusaiban mindenekben egyet értünk az igaz Ekklésiával, mint az V. Károlynak bé-nyújtott Augustai Valástételben le-vagynak írva. — Azon 29 Prédikátoroknak neveiket, kik ezen leg-első Zsinatban jelen voltak, elő-számlálják Páriz-papai, és Lámpe: a' kikre nézve, valamint ezen Zsinatra nézve-is, kérdésben szokták tenni, ha vallyon *Református Prédikátorok* voltak-é ezek, vagy *Evangelikusok*? Mellyre sokan ezt felelik; hogy még ekkor nem válván két-fele egészen az Evangelikusok a' Reformátusoktól, ezen Papok rész-szerént Luthránusok; rész-szerént Kálvinisták voltak. Vagynak olyanok, kik tsupa Luthránusoknak gondolják ezeket lenni; de lehetnek olyanok-is, kik ezen Zsinatot

a' Kálvinisták leg-első Zsinatjának tarthatják ezen okokból: Minden Ekklesiái Históriák szerént azonn a' vidéken, hol Erdőd is fekszik, a' Kálvinista Vallás fészkelte-meg magát, nem pedig a' Luthrana, terjesztvén ezenn a' részén a' Reformáta Vallást 1529 táján Deretskei Demeter, — 1530 után pedig Kálmántsehi Márton, a' ki a' Nagyságos Petrovits Pétert a' Reformáta Vallásra vitte Munkáts Várában; ezek után Dévai Bíró Mátyás magának Drágfinak egyik Reformátora, és a' Debretzeni Egyházi Megyének Esperestje, a' ki azonn a' részén senkit Pappá sem tett, hanemha Kálvinista volt, — és utoljára egyebek közt ama' tudós Református Reformátor Szegedi István, a' ki 1546-ben a' Tasnádi Oskolának nevezetes Tanítója, és az ott már meg-fundált Vallásnak igen nevezetes terjesztője volt.

E' mellett, ha ezek Luthránus Papok voltak, minek rekesztik így bé Confessiójokat? hogy: egyebekben úgy hisznek mint az Augustai Vallástétel tanítja; mert a' Luthránusnak nem kell valamit ki-venni az Augustána Confessióból, hanem annak azt kell mondani, hogy mindenekben úgy hisz, mint az Augustána Confessió tanítja. — Valamint az itt írt Confessió XI-dik Tzikkelyében, minek igyekeznek ezek az Atyák

azt, mint még az ő Confessiójoknál fogva tudva nem lévő dolgot mutogatni, hogy miért állottak ők el a' Romano-Katholika Ekklesiától? mikor az Augustai Vallástétel II-dik Részé, egyenesen erről van írva; — névszerű nevezetes dolgok tételvéni ebben fel, melyekre nézve azon Ekklesiát Luther és az ő Követői oda hagyták. — Ide járúl az is, hogy Drágfi Gáspár Özvegyét *Somlyai Bátori Annát*, *Etsedi Báthoré György Fő Grófi* ember vette el feleségül; úgyde *Báthori Györgyről*, és *Báthori Annáról* világos, hogy a' Reformáta vagy a' Kálvinista Vallásnak terjesztői, és őltalmazói voltak; és így 1545 táján maga is Drágfi Gáspár a' Reformáta Vallást megkedvelhetre, — annyival inkább, hogy Dévaitól tanítatott volt, a' ki az Úr Vatsorájáról a' Reformátusokkal egy értelemben volt. — De az ezen Zsinatban jelen volt Prédikátoroknak Életek' Históriájából is úgy látszik, hogy ezen Zsinat Reformátusok' Zsinatja volt. Nevezetesen *Tordai Demeter Óvári Prédikátor* jelen volt ezen Erdői Zsinatban: ugyan ezen *Tordai Demeter* pedig, mint az Óvári Reformáta Ekklesiának Predikátora, 1554-ben a' Túl a' Tiszai Reformátusok' Püspökjének tétettetett meg; a' ki azoknak rendiben a' második Püspök volt. — Nem különben

Kopátsi István híres Reformátor, hogy már ekkor egyenesen a Reformáta Valláson volt, melly azon időben annyát tett, mint az Úr Vatsorájáról Kálvinnal egyformán hinni, abból tetszik meg, mivel ő 1547-ben a Nagy Bányai, onnan pedig 1549-ben a Pataki Nevezetes Oskolába vitetett Tanítóul, az Erdői Oskola pedig már ekkor mikor ő onnan el-vitetett, Reformáta Vallást Követők Oskolája volt: mint erről Szathmár Némethi Mihály az ő Dominicáinak Elöl-járó Beszédében ekképpen tész bizony-ságot: *Az Erdői már Reformáta Ekklesiá-ból — Anno 1548, Kopátsi Istvánt hívják Nagy Bányára, — és azt Reformálván, Anno 1549, vitették Patakra, a hol mind a Scho-lát mind az Ekklesiát reformálja, mind a Nogyságot. Prinyi Pétert Patáknak Urát az Evangyéliomi igazságra hozza.* Ez azt nem teheti, mintha akkor kezdődött volna Patakon az Evangyéliom szerént való Tudomány legelsőben hirdettetni, és Prinyi is ekkor vitetett volna, a Protestáns Vallásra által: mert ennek minden Ekklesiái História egy általjában ellent-mond; és így azt akarja itt Némethi Mihály meg-határozni, hogy mind Patak, mind Nagy Bánya mikor, és ki által vitettek a Kálvinus' tudományára; a mi-mivel Kopátsi István ál-

tal esett meg: ő pedig jelen volt az Erdödi Zsinatban; sőt elsőnek íratik az ott lévők között; Erdődről pedig az íratik, hogy már 1547-előtt Református Ekklesia volt: látni való hát, hogy az Erdödi Zsinat Reformátusok Zsinatja volt. — *Batizi András* is jelen volt ezen Zsinatban: e' pedig hogy már ekkor a' Református Vallást követte, onnan tesszik meg egyebek között: mert mikor Lámpe elő-beszéli, hogy a' leg-régibb Zsinatokban mitsoda Katechismusokat vettek-bé, és nevezetesen a' Kálvinus Jánosról is említést tenné volna: minden mi *Katechismusaink közt leg-régibbnek mondja lenni; azét a' Batizit, a' ki 1530-ban Ujhelyt és Drágfit reformálta; úgy de Kálvin a' maga Katechismusát 1545-ben December Hónapban adta ki; és így előbbi Katechismusnak kell lenni a' Batiziénak, mellyet nálunk a' Református Gyermekek tanultak, mint a' Kálviné; ha pedig ő már 1545-előtt olly' Katechismust írt, melly nem csak a' 16, — hanem a' 17-dik Században is a' Reformátusok Oskoláikban taníttatott: úgy ő már 1545-ben, sőt az előtt is Kálvinista volt; ő tehát, mivel az Erdödi Zsinatban jelen volt; látni való, hogy Reformátusok Zsinatja volt az Erdödi Zsinat. — Hogy pedig a' Batizi Katechismus a' Református Gyerme-*

kek' számára készíttetett: onnan világos, mert a' Borsod, Gömör, és Hont Vármegyebeli Reformáta Ekklesiák Zsinatjának végzése szerént: *előbb a' Batizi, azután pedig a' Siderius' Katechismusát kellett az ő Oskolájoknak tanítani; a' Siderius' Katechismusáról bizonyos hogy Kálvinista Katechismus; és így a' Batiziénak is annak kellett lenni.* — Tsupán ez az egy nehézség van a' Batizi Katechismusára nézve, hogy Lámpe azt Batizi *Mihálynak* tulajdonítja: ezen Zsinatban pedig Batizi András volt jelen. — De egy az, hogy Lámpe sokszor a' nevekben is szokott hibázni; más az, hogy ő azon Batizit, a' ki a' Kérdésben lévő Katechésist írta, úgy határozza meg hogy ki legyen, hogy úgymond, az a' Batizi ez, a' ki *Dévaival és Szilvásival Újhelyt és Drágfi Gáspárt 1530 táján reformálta*: — Úgyde Katona Gelei az ő Praeconium Evangelicum nevű munkájának Elöl-járó Beszédében, mellyet 1639-ban adott ki, elő-számlálván a' leg-első Reformátorokat, Batizi Andrást írja a' Drágfi Reformátorának, és Batizi Mihályról nem is szól. — Páriz Pápai is Batizi Andrásnak tulajdonítja Újhelynek és Drágfinak reformáltatását: Lámpe pedig ezekből, és ezek után írta a' maga Históriaját: és így, az itt kérdésben lévő Katechismusnak Batizi volt

a' szerzője, hanem a' nevét Lämpé terjesztette-el, ő utánna írta ofztán tévedésből a' Magyar Athenás' Írója-is, hogy Batizi Mihály írta ezt a' Katekhesist, — Bod György pedig a' Régiségekből öszve-szedvén a' leg-elsőbb Reformátorok' neveit, és érde-
meit, világosan állítja, hogy Batizi András írta ezt a' Katechesist, így szólván: *Batizi Andreas Catechesim Fidei rudimenta complectentem ediderat, quæ diu in usu fuit, et loco Normæ discentibus*: az az „Batizi
„András adott-ki egy Katekhismust, melly-
„ben a' Vallás' fundamentomi foglaltatnak.
„bé, a' melly soká' kézben forgott, és a'
„Tanulókra nézve Norma helyett szolgált,
Mind ezekből világos, hogy Batizi András azon Kátekhiszmusnak Írója, mellyről Lämpé azt mondta, hogy leg-régibb Református Kátekhiszmus Batizi tehát Református Ember lévén, Református Papokkal egy-
gyütt vólt jelen az Erdödi Zsinatban: e' szerént az Erdödi Zsinat Reformátusok' Zsinatja vólt. (a) Mivel pedig Szathmár Németi azt írja, hogy az Óvári Zsinatban 1554-ben azok vóltak, kik az Er-

Lásd: (a) *Lämpé old. 127, 128 Bod György in Miscell. Tigur. T. 7. old. 352 Rudus Rodiv p. 31.*

dödi és Beregszászi Zsinatban; Óvár pedig 1554-ben Reformáta Ekklesia volt, valamint Beregszász-is még régebben, a' honnan való Papságából vitetett Debretzenbe-is ama' nevezetes Kálvinista Prédikátor Kálmántsehi, — de az itt tett végzések-is ezt mutatják: (b) következik, hogy az Erdödi Zsinat-is Református Papok' Zsinatja volt. — Utoljára, gyaníthatni ezt abból-is, hogy mivel éppen 1545-ben tartották az Erdélyi Lutheránusok a' magok Zsinatjokat, és külön a' Reformátusoktól: tehát ezek-is a' magokét azoktól, a' mennyire lehetett, most külön tartották. Azt-is itt meg-jegyezvén, hogy midőn a' Beregszászi Zsinat 1552-ben a' Brentiánusok és a' Consubstantiatiót tartó Magyar Papok ellen, az Úr' Vatsorájáról való igaz értelmet meg-akarta állítani, az eránt való végzéseit ezen Zsinat' Actái' 1-ső Tzikkelye szerént így tette: *Confessio vera de Sacra Cæna in Synodis Superioribus exhibita rohorata est*, az az, az Úr' Vatsorájáról a' fellyebb való Zsinatokban meg-írt Vallásté-

(b) Lampe, oldal. 106. Németi Dominic: Előbeszède. — Közönségesen lásd ezen Zsinatról Párizspápai 1. 36. — Sinai Vindiciæ. 16. 54.

tel erősített meg; Úgyde a' Beregszászi Zsinat előtt, az Ekklésiai Históriák szerént, csak Erdődön és Temesváron, vagy máhok szerént Toronyán voltak még Magyar Országban 's azon a' részén Zsinatok: mikor hát a' Beregszászi Zsinat a' többes számban szól az eddig volt Zsinatokról: látni való, hogy azzal az Erdödi Református Papok Zsinatjára - is tzelez; és mivel a' Beregszászi Zsinatban az Úr' Vatsorájáról csak az a' Confessió erősített meg, melly már a' fellyebb való Zsinatokban íratott; most pedig ezen Zsinatban a' Brentiánusok és a' Consubstantiatiót tartók ellen tették ezt a' határozást: következik, hogy az Erdödi Zsinat szintúgy Reformátusoké volt, mint a' Beregszászi Zsinat.

1549-ben *Tornán* (mellyen sokan Ribinivel *Toronyát* a' Drágfi jószágában való helységet, mások pedig Lámpéval és egyebekkel *Temesvárt* értik) a' Református Papok által Zsinat tartattatván, hogy a' Hittől, mellyről már az Erdödi Zsinatban egy Confessiót írtak, kivált a' Prédikátoroknak Erköltseik ne különbözzenek, a' *Prédikátoroknak kötelességekről, magok viseletekről, és ruházatjokról*, XIII. Tzikkelyekbe befoglalt végzéseket hoztak; de a' mellyek a' maradékja által nem jöttek. Annyi ebből

világos, hogy a' mennyire tudhatni, a' Reformátusok leg-elsőben itt írtak magoknak Cónonokat.

1549 ben Augustusnak 22-dikén Lötseben öszve-gyűlvén az Evangélika Vallást tartó öt Szabad Városoknak, tudniillik : Lötseinek, Kassának, Bártfának, Eperjesnek és Szebennek Követjei . hogy magokat sem Anabaptistáknak, sem nem Sacramentariusoknak lenni meg-mutassák, egy Confessiót írtak, Stökelius Leonárd foglalván azt stylusba, és azt még 1549-ben 1-ső Ferdinandnak bé-mutatták.

1550-ben Toronyán, akár mások szerént Temesváron, másod ízben Zsinat gyűjtetett, mellyben a' Püspökök' Kötelelességeiről, 's az Ekklesiák' Visitálása' módjáról, 's az ő hatalmokról 19. Tzikkelyekben foglaltt' rendelkezések hozattattak.

1552-ben December 1-ső Napján 15 Református Predikátorok *Beregszázbán* öszve-gyűlvén, bé-vétettetett az Úr' Vajtorájának igaz Tudománya, — a' bünökről való kö-zönséges Vallás tétel; — meg-vettettek pedig a' fülbe gyónás, — az Oltárok, — és a' Papok' ki-fizetése' ki-állításáról-is végezte-tett.

1552-ben az Erdélyi Szász vagy Lutheranus Papok *Szébenben* öszve-gyűlvén, a'

Reformátusok ellen Kánonokat hoztak; új Papjaikat az Augustana Vallás-tételre, annak Apológiájára, a' Luther' nagyobb és kisebb Katechismusára, és a' Smalcáldiai Tzikkelyekre meg- esküdtették.

1553-ban Februarius 6 nap, az Evangelikus Prédikátorok *Szebenben* öszve-gyűl- vén, Wiener Pált meg-tették Püspöknek, a' ki itt az Új Papok Ordinálásához hozzá fo- gott leg-elsőben.

1554-ben Aprilis 4-dikén *Ovárban* Csén- ger' mellett a' Drághi jószágában öszve-gyűl- vén a' Református Prédikátorok, az Óltá- rok' és Képek ellen végeztek; mellyeknek le-rontását a' Magistrátus' jussának és köte- lességeik írták lenni. Ezen Zsinatban tet- ték-meg az Ovári Református Prédikátort Tordai Demetert a' Túl a' Tiszai Superin- tendentia' második Püspökjének, és 12 Val- lást illető Kérdésekről-is disputáltak. *Han- ner*, a' ki ottan ottan szembetünöképpen részre hajló Író, azt állítja, hogy ezen Zsi- natban 89. Prédikátorok, és sok Nemes U- rak voltak jelen, azt-is állítván, hogy itt a' Lutheránusok' értelme állított-meg az Úr' Vatsorájáról. Mások pedig, mint Gelei; Németi, Sinai, Lámpé, azt tartják, hogy itt, mint Reformáta Ekklésia' kebelében tar- tott Zsinatban, éppen azok a' Papok lettek

vólna, a' kik az Erdödi és Benegszázi Református Zsinatokban jelen voltak. Megkell azonban jegyezni, hogy e' volt a' leg-első Zsinat, mellyet a' Stancarus értelmé ellen tartottak az Atyák, kárhoztatván ugyan ekkor 9. Tzikkelyekben az ő értelmét.

1558 körül írják Lampe, és Ribini, hogy tartatott a' *Tsengeri* Zsinat, mellyben az ott lévő Református Prédikátorok egy nevezetes Confessiót írtak: de mivel ennek készítője *Mélius Péter*; ő pedig még csak 1558-ban lett Debretzeni Prédikátorra, és így még ekkor csak közönséges Pap lévén, olly Auctoritása nem lehetett, hogy a' Confessió' Írását ő reá bízta volna; azonban nem elébb, mint 1570ben nyomtattatván ki ez a' Confessió: úgy lehet gondolkodni, hogy később tartatott ez a' Zsinat, mint közönségesen íródik. Annyival inkább, mivel *Mélius Péter* 1570-ben *János Királynak* írt Levelében, mellyben ezt a' Confessiót neki ajánlja, úgy ír, mintha ez a' *Tsengeri* Zsinat éppen ekkor tartatott volna. — Egyébaránt azért igen nevezetes ez a' *Tsengeri* Zsinat, mivel a' Lutheránusoktól való elválások a' Kálvinistáknak itt, és ezen Confessió által ment tökéletességre.

1557-ben Junius' 13-dikán *Nolbsváron* tartatott Zsinat az Evangelikusoktól, Kálmántsehi és több nevezetesebb Kálvinista Papok ellen. — *Szebenben* pedig ugyan ezen Esztendőben, a' Reformáta Ekklésiának Úr Vatsorájáról való Tudománya, mint Haner írja, kárhoztattaott, — e' mellett rendelkezett, hogy a' Pap a' Sakramentom' kiszolgáltatásakor, és az absolutiókor fehér ruhában öltözködve légyen, és hogy a' magános fülbe gyónás megtartatik. 's a' t.

1562-ben az *Egri Várban* öszve-gyűltt Nemesség, Polgárság, és Vitézi Sereg alá írta Nevét a' Mélius Péter, nem pedig Szikszai Hellopæus Bálint által készített Vallás-tételnek; és hogy ezt fogja hinni, arra meg is esküdt: mellyért I-ső Ferdinánd előtt elvádoltatott, de a' miből az magát könnyen ki-mentette. —

1562-ben és 1563-ban tartattak a' *Tartzali és Tordai Zsinatok*, mellyekben, mi-nekelötte a' *Genevai Confessió*nak az oda-gyűltt Papok Neveket alá írták volna, ma-gok-is készitettek egy Confessiót, kezdvén 1562-ben Tartzalon, 1563-ban pedig Erdélyben Tordán végezvén ezen Zsinatbéli ülés-eket. Azt mondja Haner, hogy ebben az Esztendőben esett leg-nagyobb tsapás a' Lu-therána Valláson; mivel még a' Luther' tu-

dományát valló Székelyek és Magyarok, sőt a' Szászokból is sokan ezen Észkendőben a' Kálvin' Tudományát vették be, a' mi- nek a' Tordai Zsinat nem utolsó oka volt.

Valamint a' Tartzali okozta azt, hogy Pe- rényi Gábor a' Vittembergai és Lipsiai A- kadémiában, a' két Protestáns Felekezet között fenn-forgó Kérdéseknek végső meg- határozása és annak meghozása végett fel- küldötte Túri Pált, és Sólthi Bernhárdot; a' kik Kálvinista fővel jöven haza, már ré- gen ide haza is annak értelmét követvén, a' Lutherána Vallásnak nem kevés kárt tettek.

1564-ben *Enyeden* tartottak az Erdélyi Protestáns két Felekezetek egy Zsinatot, a' hová II. dik János Király Királyi Biztos- nak Blandrata Györgyöt küldötte olly vég- gel, hogy a' Feleket az Úr' Vatsorájáról va- ló értelemben egyesítse; és ha az lehetet- len volna, azon esetben parantsolta a' Ki- rály' a' Zsinathoz küldött Levelében, mel- lyet Párizpápainál láthatni, hogy mindenik Felekezet azonnal magának külön Superin- tendenst válasszon.

1566-ban Januarius 22-dikén *Göntzön* tartatott egy Zsinat, mellyre a' Tisza mel- lyéki Református Prédikátorokat; Károli Gáspár a' Kassai völgyön lévő Ekklesiáknak Esperestje meg-hívta; a' hol minekutánna

a' *Genevai Confessió*nak ök is a' Tartzali Zsinat' formájára neveket alá-írták: disputáltak Egri Lukáts, és az ő követői ellen, kik a' Kristus' Istenségét tagadták; de mikor több napok után is semmire se mehettek vele, a' Zsinat eloszlott, 25 Tzikkelyekből álló Kánonokat hozván, és némelly Ekklesiái dolgokról, valamint ezen Gyűlés tzeljáról is, a' Tiszán túli Reformata Ekklesiákhoz egy szép Levelet küldvén.

1567-ben Februariusnak 24. dik, 25. dik, és 26. dik Napján *Debretzenben* tartott egy igen nevezetes Zsinat, Mélius Péter' Elöl-ülése alatt, a' mellyben XVII Esperestségeknek Követei voltak jelen. Itt elsőben is alá-írták Neveket azon *Confessió*nak, mellyet Mélius készített. — Azután a' Tsengeri, Genevai, és Tartzali *Confessió*król való meg-egygyezéseket adván, a' *Helvetika Confessió*nak is, melly itt és ekkor esett meg Magyar Országban leg-elsőben, neveket alá-írták. — Ekkor hozattak az úgy nevezett *Maiores Canones*, mellyek 72 Tzikkelyekben foglalva illy titulus alatt: *Articuli ex verbo Dei, et Lege Naturæ compositi, ad conservandam Politiam Ecclesiasticam in Ungarica Natione, et formandam vitam Christianam in omnibus ordinibus necessariam*, Debretzenben 1567-ben a' Kris-

tus' Ekklesiájának dedicatoratva ki-nyomtat-
tattak, mellyeknek 52-dik Tzikkelyében
rendeltetett, hogy a' Heidelbergai Katechis-
+ mus a' Templomokban magyaráztassék. —
Ugyan ezen *Maiores Articuli* 1577-ben a'
Váradon közönséges Zsinatban helyben ha-
gyattak, és éppen ezen Zsinatban *Göntzi*
György Debretzeni Prédikátor, és Superin-
tendens, 26 Tzikkelyekben a' *Maiores Arti-*
culinak Lelkét befoglalván, azokat a' Zsinat
helyben hagyta, és *Articuli Maiores* név
alatt még 1577-ben Vittembergában, az oda
menő Déákokra bízván a' dolgot, *Göntzi*
György ki-nyomtatatta, és ezek mind ketten
Váradon 1591-ben újra, és együtt ki-nyom-
tatattak. Ezen két rendű Artikulosok *Appen-*
dixenek pedig azon Artikulosok hivattatnak,
mellyek a' *Tasnádi* 1633-dik Elztendöbéli
Zsinatban, az 1597-től 1633-ig tartott Zsi-
natok' végzéseiből mint hasznosok ki-írattat-
tak, mellyeket 35 Tzikkelyekben ugyan 16-
33-ban Keresztesi István Debretzeni Predi-
kátor és Superintendens Debretzenben ki-
nyomtatattatott, mellyekkel éltek az Ekkle-
siák nagyobb részént egész 1649-ig, a' mi-
kor a' Gelei Kánonok Fejedelmi authoritás-
sal ki-nyomtatattak. — Disputáltak végté-
re a' Sabelliánusok és Sociniánusok ellen hét
nevezetesebb Thésisekről.

1568-ban Januarius' 8-dikán híva ttattak-
 öszve a' Predikátorok még Erdélyből is
 Szikszóra, előre meg-kérettetvén Svendi Lázár
 Tsászári Fő Generális egy Levél által,
 hogy ezt a' Zsinatot, melly Egri Lukács és
 egyéb Ariánusokra nézve tartatik, ne til-
 tsa-meg; sőt küldjön közikbe egy Magyar
 Fő Urat, a' ki tanúja légyen a' Zsinat' mun-
 káinak, 's a' ki kényszerítse a' meg-neve-
 zendő Ariánusokat a' Zsinat előtt meg-je-
 lenni; azomban az Erdélyi Predikátorok-
 nak is adjon Salvus Conductust, vagy bátor-
 ságot ígérő Levelet. Öszve-gyültek hát itt,
 13 Esperesteken kívül, XVIII Vármegyeheli
 sok Prédikátorok; és mivel az egész Ma-
 gyar Országi Ekklesiában sok baj vólt az
 Ostyának és Kovásztalan Kenyérnek meg-
 tartásáról, vagy meg-nem tartásáról, mint
 erről a' Göntzi Zsinat is a' Túl a' Tiszai
 Papokhoz küldött Levelében panaszolkodik;
 tehát itt leg-elsőben is ezt vette-fel a' Zsi-
 nat, és közönséges akarattal a' végeztetett,
 hogy minden Tizsa mellyéki és Tizsántúli
 Reformáta Ekklesiákban az Ostya és Ko-
 vásztalan Kenyér helyett, közönséges ren-
 des Kenyérrel kell az Úr' Vatsorájában él-
 ni. — Ugyan itt az Antitrinitáriusok ellen
 is erős Disputatió tartatott. Azomban, mi-
 ért, miért nem? ezen Zsinat félben szakasz-
 tatott.

Ugyan ezen Esztendőben Januariusnak 17-dikén tartatott Egri Lukáts ellen, Svendi Lázár parantsolatjából, 's Hilárius Tamás' Instantiájára, mint egy 45 Prédikátorok által *Kassán* egy Zsinat; mellyben Egri Lukátsal nagy Disputációra kerekedett a' dolog: a' minek a' lett a' vége, hogy Egri Lukáts, kétség kívül Svendi által, tömlöttzbe vettetett; honnan való ki-szabadulásáért 1573-ban a' Papoknak egy Instantiát küldött, mellyben, hogy az Orthodoxusok' értelmét tartja igaznak, meg-vallotta; jöllehet még a' tömlöttzben-is ezek' ellen beszélt, úgy hogy *Tzeglédi Ferentz Zemplényi Esperest* kéntelennek gondolta magát Patakra ugyan ezen Esztendőben Augustus' 24-dikére egyebek között a' fogoly Egri Lukáts ellen Zsinatot gyűjteni.

1569. Oct. 10-dikére, Dávid Ferentz és Blandrata György' kérésére, II-dik János Király' akaratjából rendeltetett *Váradon* egy Zsinat, mellyen 60 Orthodoxus Predikátorok jelentek-meg: a' hol Dávid Ferentz és Blandrata fel-tévén a' magok értelmeket, erős Disputatio tartatott. Utoljára, az Orthodoxusok a' magok értelmeket egy Confessióban a' Királynak ki-jelentették, és Mélius azt a' Királynak ajánlotta.

1576 Augustus 16. és 17. dik napjain tartott *Hertzegszöllösön* az Alsó és Felső Baranyai Reformáta Ekklesiáknak Zsinatja; mellyben jelen voltak 40 Prédikátorok, kiknek neveiket Lámpe elő-adja, Veresmarti Illyés Püspök' Elölülése alatt (mert hogy Hufzár Gál lett volna itt az Elölülő, az hibásan állittatik, mint az ő életében megmutattuk) Írták az úgy nevezett *Hertzeg Szőlősi Kánonokat* Deák nyelven; de a' mellyeket *Siklósi Miklós* Magyar Nyelvre ott mindjárt által-fordított, és a' Zsinat' végzéséből *Skaritzza Máté* Rátzkevi Prédikátor, Hufzár Dávid akkori Prédikátorhoz (nem Hufzár Gálhoz, mint Lámpe's mások hibásan tartják) olly kéressel megküldött, hogy azokat mind a' két nyelven nyomtattassák; mellyeket ő Pápan 1577-ben Augustus' 14-dikén ki-is nyomtattatott, illy titulus alatt: *Articuli Consensus Christianarum Ecclesiarum, quibus Universitas Fratrum subscripsit. Hertzegszöllösini in Barovia, Anno Domini MDLXXVI. die 16 et 17 Augusti.* — Ennek a' végére e' van nyomtatva: *Subscriperunt Fratres numero 40. absque Rectoribus.* — A' Magyar Fordításnak Titulusa ez: *Az Alsó és Felső Baranyában való Ekklesiáknak Articulusai, mellyek Hertzegszöllösön íratattak 40 Prédikátorok jelen voltában, mellyeket mind-*

nyáján jóvá hattanak — Ajánlta Hufzár Dávid a' Deák nyelven valót Skaritzza Má-ténak, a' Magyar nyelven valót pedig Sik-lósi Miklósnak, amazt folyó, ezt pedig kötöttbeszédben. Ezen Kánon szerént igaz-gattattak a' Túl a' Dunai Reformáta Ekklé-siák-is: a' mint hogy ennek Török István, Pápának és több Uradalmaknak Földes Ura, 's a' Reformáta Ekklesiáknak nagy Jölté-vője, tulajdon kezeivel is nevét alá-írta; va-lamint egész Pápa Városa-is, és a' Várbe-li Katonáság' képében annak Kapitánya: mint ezt ezen Superintendia' Canonos Könyvében lehet látni. — Nem tsak azért esmeretes pedig ez a' Zsinat, hogy ez a' leg-nevezetesebb Zsinat a' XVI Században ezenn a' részben; (jöllehet Melius Péter 2 - dik János Királyhoz 1570-ben írt Levelében írja, hogy a' Blandrata' követői Laskón és Tol-nán akkor tájban meg-tzáfoltattak, a' mi azon időben Zsinatokban szokott meg-esni, minthogy ekkor a' Túdósok, mint valamelly szentelt Vitézek, úgy szerették egymást egy szál Disputatióra ki-hívni, és egymással kö-zönséges helyen meg-vívni) hanem azért is, mivel a' rendre és fenyítékre nézve, ma-is haszna vehető rendelkezéseket tett; a' mi nem-is tsuda: mert ez az ügy nevezett *Maiores Canone*ből van ki-summázva, 's

ez az oka, hogy még a' Köveskúti, Soproni, és Pápai, sőt még a' Komjáti Kánonoknak is mintegy fundamentomává ezek tétettek. — Egy kevéssé meg-ütközhetik valaki ezen Zsinat' Kanonainak első Tzikkelyében, mivel annak ezen szavaiban: *A' Hitnek és az Idvességnek dolgaiban semmit mi nekünk e' Világi hatalmasokkal nem kell gondolnunk*, a' környülállásokat 's az időt meg-nem tekintő ember holmi Anabaptismusi principiumot gondolhat itt lappangani; hollott ezt a' Török Birodalom alatt említeni lehetett: de a' roszsz Napkeleti szokások ellen parantsolni-is kellett a' 33 dik Kánon szerint, hogy még a' Fejedelmek' parantsolatjára-is senki a' *gyenge Leányt öszve ne esküdtesse* valami Ifjúval; mert Napkeleten kilentz, tiz, tizenegy esztendősek már alkalmazatosok a' nemzésre, és szülésre; de ez Északon nem így van. — Meg-kell azonban a' Baranyai Superintendentiára jegyezni, hogy nem ez vólt ott a' leg-első Zsinatok a' Reformátusoknak. Mert mint Sztárai Mihály, ama' nagy Reformátor, Tuknai Miklóshoz 1551-ben irti Levelében írja, már abban az esztendőben *Vulco* és *Vulcovár* vidékein két Zsinatok tartattak.

Lásd: *Lampe p. 103. 228. 293.* — *Túl a' Dunai Püspökök' Históriája a' Húszár Gál életében: — Tormási János' Ekklesiái jegyzései Kéz-íráásban.*

1550-ban tartottak az Evangelikusok a Murányi Várban egy Zsinatot, mellyben Friedt Cyprián a Murányi Vár Prédikátorra által készítettetett Cónonok meg-vi'sgáltattak, és helyben-hagyattak; s a Felszenteendő Pápok számára új esküvés' formája rendeltetett.

1590-ben tartatott a Csepregi vízfészalkadó Colloquium; mert ezt Lampe roszszúl nevezi Zsinatnak: mellyben Bejthe Istvánnal, ki a Reformáta Vallást hitte, heves disputatio tartatott. Ezen Csepregi Colloquium miatt váltak-el végképpen a Túl a Dunai Reformátusok a Lutheránusoktól; mivel Sculteti Severin, nem György, mint Lampe hibásan írta, Bártfai — Murakozi György, Sárváry, s más Evangelikus Prédikátorok, kik a Kristus' testének mindenütt való jelen voltát hevesen oltalmazták, azt állították, hogy a ki a Formula Concordiaenak nevét alá nem írja, az többé ő vélek egy társaságban nem lehet. Ennek következése még Vittembergába-is ki-hatott: mert az ott tanuló Magyar Lutheránus Deákok, arra vették a Saxoniai Fejedelmet, hogy a kik ő közzülök a Formula Concordiaenak neveket alá nem írják, Vittembergából hajtassanak ki: a mikor, nevezetesen 1592-ben, huszonöt Ifjak, kiknek

fejekbe nem fért a' Krisus' testének mindenütt jelenvaló voltáról való állítás, kén-
telenek voltak Vittembergát el hagyni.

1591-ben Februarius' 10-dikén tartatott *Károlyban* egy Zsinat: melly arról-is em-
emlékezetes, hogy minekutánna a' Tisza-
mellyéken XVIII Vármegyékbeli, és a' Ba-
ranyai Papság, több már 10 esztendeje,
-hogy a' *Gregorianum Kalendarium* ellen har-
-tzolt vala; ezen Zsinatban a' Barsi, Abaúj-
-Vári, Zemplini, Ungvári, Ugotsai, Bere-
-gi, Szaboltsi, Baranyai, Pesti, Thúri,
-Makói, Károli, Máramarosi, Ermelleyeki,
-Nagy Bányai, Szathmári, Szilágyi, Váradi,
-Debretzeni, 's a' t. Esperetségek közönséges
-protestatiot írtak az ellen, illyen titulus
-alatt: *Judicium Ecclesiarum ex verbo Dei in*
Hungaria Reformatarum, quo rationes soli-
dæ redduntur, quo minus Gregorianum Kalen-
darium in Ecclesia acceptari possit, in Synodo
Carolini, Anno 1591 10-ma februarii: a' mi-
-nek főképpen a' vólt az oka, hogy azt a'
-Pápa, a' kitől sem ők, sem az Ország nem
-függött, parantsolta bé-vétetni. Az egész
-Haza-is idegen vólt ettől: a' minthogy nem
-előbb mint 1599-ben vétetettbé az közönsége-
-sen, ki-jelentvén hogy azt a' Magyarok nem
-a' Pápa', hanem a' Király' Parantsolatjára
-veszik egyedül-bé.

1607-ben Januarius 16-kán tartattott *Tasnádon* egy Zsinat: a' hol meg- engedre- tett, hogy az olly Ekklesiába is szabad menni Papnák, a' ki meg-hívattatik, a' melly- ben a' Gregorianum Kalendariium vétetett- bé. Ugyan itt határozottatott-meg, hogy a' *Quatuor Innepek* csak két és nem három nap tartassanak.

1610-ben Nov. 7-dikén *Váradon* tartatott Hodászi Lukás Püspök alatt, Szilvás Újfalusinak mozgási ellen egy Zsinat; melly- ben az Erdélyi Püspök Tasnádi Mihályon, és más Erdélyi Főbb Papokon kívül, a' Ti- szza-mellyéki Esperestek között is sokan meg- jelentek. Ezen alkalmatossággal, a' fel- szentelendő Papok az Ekklesiai hatalom- ról censeáltattak, mellyről itt Cánonok is hozattattak. — Ugyan

1610-ben Martius 30-dikán tartotta *Szol- nán* Nádor Ispány Gróf Thúrzo György az Evangelika Ekklesiának azon Zsinatját, mellyben ekkor három Püspökök tétette- tek, — 10 Vármegyék Superintendentiák- ra osztattak fel, — és a' Püspökök', Esperes- tek', 's közönséges Papok' kötelelességeiről Cánonok hozattak; mellyek ellen akkori Ér- sek Forgács Ferentz protestálván, arra írták az Evangelikusok azon Apologiájokat, melly a' *Diplomatika Historiában* ezen Zsinat' e-

gyéb actáival fel-van jegyezve, valamint azon sok Magnások 's vilagi főbb Uraknak neveik-is, kik ezen Zsinatban jelen voltak; mellyet *Conventus Soluen:isnek* azért neveztet a' Palatinus, mivel Zsinatnak a' nevezetett, mellyben csak Papok voltak jelen.

1612-dik esztendőben 11-dik Novemberben tartatott Pathai István Túl a' Dunai Superintendens *Köveskúton* egy Zsinatot; mellyben ez a' buzgó, tudós, és rendet szerető Püspök most nem látván elégségesnek a' Hertzegszöllösi Kánonokat, 55 Tzikkelyekből és csak Kézírásból álló Kánonokat hozott illy titulus alatt: *Articull, seu Canones Ecclesiarum in Comitatibus Soproniensi, Castriferrei, Veszpremiensi, Zaladiensi, &cet. constitutarum in Confessione Verbo Dei unitarum, - et Christianæ Charitatis vinculo coniunctarum, — promulgati per Ven: Superintendentem D. Stephanum Pathai nunc in Synodo Köveskúti nsi Novemb:is Undecima die celebrata Anno Domini 1612.*

1626-ban September 13-dikán tartotta a' Samariai vagy Csallóközi Superintendencia a' maga Zsinatját, *Komjaton*, hol az úgy nevezett *Canones quinque Classium*, vagy *Öt Szakaszokra avagy Részekre osztott Kánonok* készültek. Ezzel élt a' Csallóközi vagy Felső Duna mellyéki Superintendencia,

— Ugyan ezt vette bé 1642-ben az Also-Dunamellyéki, vagy Pesti Superintendentia is, ezt Magyar Nyelvre által téven, és illy titulus alatt ki-nyomtattatván: *Az Egyházi jó rendtartásoknak trott Törvényei; mellyek öt részekben foglaltatik. Magyar nyelvre pedig az egygyűgyű Prédikátorokért és azokért, kik e' nyomorúlt földön a' külső avagy Polgari rendben Pátronusi az Ekklesiának, hogy értsék ök is jó rendtartásunkat, és törvényeinket. Ki-botsáttatott Pest, 'Sólt, Pilis, Nagy és Kis Hont, Tolna Vármegyékbeni Prédikátoroknak költségével Váradon 1642 ben. Kik által készítették pedig a' Komjáti Kánonok, és kik 's mitsoda Ekksiák' Papjaik voltak azon Zsinatban jelen, mellyben ezek ki-hirdettettek? az arról való eredeti jegyzések el-veszvéen, nehéz meg-határozni; azt mindazáltal tudjuk bizonyosan, hogy ekkor Samariai János Halászi Prédikátor volt ezen Superintendentiának Püspökje. Györi Bálint Endrédi Prédikátorról, és a' Barsi Ekklesiái Megye' Esperestjéről is íratik, hogy Samariai János Püspök alatt ő lett volna a' Zsinatok' Notáriusa. A' Zemplini Ekklesiái Megye' Protocollumában pedig, a' mondattakon kívül fel-vagynak jegyezve az ezen Superintendentiában 1632-ben élt nevezetesebb Pappi emberek; mint p. o. Nemes-vépi Dániel*

Komjáti Prédikátor, és az Érsekújvári Eklésiai Megye' Esperestje, — *Ag Magyar. Jakab* Komáromi Predikátor, és azon Eklésiai Megye' Esperestje — *Szentzi Coriarius*, vagy *Csizmadia Lukás* Samariai Prédikátor, és a' Mosonyi Eklésiai Megye' Esperestje. Már mivel a' jegyzés csak kilentz esztendővel ifjabb a' Komjáti Cáoñok' hozattatásánál: igen hihető, hogy mind ezek a' nevezetes emberek a' Komjáti Zsinatban, és ezen Kánonok' hozattatásakor jelen voltak.

1630-ban, A' Hertzegfzöllösi és Köveskúti Kánonok fogytakozásinak ki-pótolása végett tartott *Kanisai Páfi János* Pápa egy Zsinatot; mellyben közelebbről megvan határozva, hogy mit kell érteni a' Presbyteriumon, 's kik a' Püspöki Consistoriumnak, (ekkor már a' Zsinatokat így-is nevezvén, mint 1622-ben a' Szemptai Zsinatot Thurzó Stanisló akkori Nádor Ispány az azt meg-erősítő *Diplomaticus Levelében*) rendes Tagjai 's a' t. Ezen Kánonok mind eddig-is csak Kézírásban állanak, ezen titulus alatt: *Articuli Ecclesiarum Orthodoxarum Cisdanubianarum in Comitatibus oproniensi, Vespriemiensi, Szaladiensi, Somogyiensi, et Castri ferrei existentium, per Ven. Joannem Paulidem Canicæum, earumdem Ecclesiarum Episcopum, in Synodo Generali Papensi, Anno 1630. d. 18-a et 19-a Junii celebrata promulgati.*

1646-ban Junius 10-dik napján Szathmár Némethiben tartatott Nationalis vagy Nemzeti Zsinat; melyre okot adott Tolnai János, a' ki az eddig való Püspöki igazgatást akarta fel-forgatni. Meg-hívattattak pedig a' Pápok I-ső Rákótzai Fejedelem akaratjából, Katona Gelei István Erdélyi Püspök által, ki a' Zsinatnak is Elölülője és igazgatója volt. — Jelen voltak itt az Ekklesiának küldöttjei száztizen, és ezeken kívül sok Egyházi és Úri Renden lévőek: kik által a' Tolnai Jánosnak, Keresztúri Istvánnak, Portsalmi Jánosnak, Köleséri Mihálynak, Györi Istvánnak, Hufzár Sándornak, és Kovásznai Péternek, mint az Ekklesiái igazgatást fel-forgatóknak és *mixtum Presbyteriale regiment* be-hozni akaróknak dolga fel-véte-
 tett; és mindnyájan, míg értelmeket meg-nem változtatják, hivataljoktól meg-fosztattak. Ezen Zsinatnak Munkái két Notáriusok által meg-íratlattak, — egyszer'smind pedig Katona Geleire rá bízott, hogy az eddig hozatott Kánonokból írna egy Kánonos Könyvet, melyet Magyar és Erdély Országban követnének az Ekklesiák. Ő tehát az Ekklesiái Törvényeket Száz Tzikkelyekbe befoglalván, azok Világi és Ekklesiái két Gyűlésekben fel-olvastattak, helyben hagyattak, és a' Fejedelemtől meg-erősítették,

síttettek, 's 1649-ben elsőben ki-nyomtat-
tattak:

1652-dikben Januarius' 10-dikén *Tót Pro-
nán* Kalinka és Dubravius nevű Superinten-
densek Zsinatot tartottak; mellyben végez-
tetett, hogy a' Püspökök Cándidálásabeli
jus egyenlőképpen legyen a' Világi Uraké,
és a' Superintendenseké; úgy pedig, hogy
mind a' két Fél, két két Személyt cándi-
dáljon azon Hivatalra. Ugyan ezen Zsinat-
ban a' Szolnai Zsinatnak eredeti Actái elő-
hozattatván, a' Városok is azokat helyben-
hagyták.

VI. T Z I K K E L Y.

A' Magyar Bibliáról.

LX. §.

*A' Protestánsok által Magyar Ny re fordí-
tott nevezetesebb Bibliákról.*

Mivel a' Protestáns Vallás a' Bibliát teszi
minden Vallásbeli dolgoknak egyedül való,
és Fő Bírójául; de tapasztaltatott-is, hogy
ott terjedt-el leg-könnyebben, 's fundamen-
tamosan-is ott állapodott-meg ez a' Vallás,
a' hol a' nép' kezében-is Bibliák főroghat-

tak : tehát mindjárt a' Reformatio után azon voltak Tudósaink, hogy a' Bibliát Magyar nyelvre által- tegyék; úgy hogy már 1552-ben; az Apokrifus Könyveket ki-vévén, mellyeket a' Protestánsok nem - is tartanak a' Kánonból valóknak, az *egész Biblia* Magyar nyelven olvastatott, és az egész Országban el-terjedt. Innen ama' nevezetes Debretzeni Zsinatban 1567-ben már törvé-nyül-is tétetett, hogy a' tudatlanabb *Prédi- kátorok* a' Magyar nyelven ki-adott, a' tudó- sabbak pedig, a' *Deák és Magyar nyelveken lévő Bibliát* szerezzék- meg magoknak; (a) és így midőn *Károli Gáspár* azt írja az ő álta- lá fordított Bibliának Előljáró beszédében, hogy még ő előtte a' Biblia Magyar nyelvre nem volt egészen fordítva, ezzel vagy oda tzeloz, hogy az Apokrifus Könyvvel még az ő idejéig nem voltak Magyar nyel- ven ki-nyomtatva, vagy pedig a' Heltai ki- adásának minden darabjai kezébe nem a- kadtak.

A' XVI-dik Században tehát az egész Új Testamentomot Magyarra fordítva ki-ad- ta leg- elsőben *Silvester, vagy Erdösi János,* születésére nézve *Sziner Várallyai fi,* Új

Lásd; (a) *Canones Maiores Art. 48.*

Szigeten, Vas Vármegyében illy titulus alatt; „Uj Testamentum Mag'ar n'elven, „mellet a' Görög és Diák n'elwből újonnan „fordytánk a' Mag'ar népnek kereszt'yén „hűtben való ippülésire. Nyomtatott új „Szigetben Abádi Benedek által 1541. 40. Ezen fordítás 1574-ben újra ki-nyomtatott Bétsben. — Mivel pedig *Brdösi* a' Móses' és több Próféták' Könyveiből számos Szent Írásbeli helyeket, az ő Magyar Grammatikájában, melly a' *leg első Magyar Grammatika*, melly 1539-ben Junius' 14-kén ugyan itt Újszigeten jött-ki, le-fordított; (b) mivel e' mellett, az általa le-fordított Biblia' eleibe Magyar Distichonokban Prófétákról, 'Sidó nyelvről van szó, 's különösen azt mondotta; hogy a' mint az Isten 'Sidó nyelven' szóllott régen, azt most Magyarúl-is mondja a' Magyar népnek: (c) ezekből azt

Y. 2

(b) *Veszprémi az első Magyar Grammatikáról.*

(c) A' nevezett versek így vagnak:

„A' Magyar Népnék ki ezt olvassa.
 „Próféták által szólt régen néked az Isten,
 „Az kit ígért, ímé végre meg-adta-fiját
 „Buzgó Lélegvel szóll most-is néked ez által,
 „Kit hagyta, hogy hallgass, kit hagyta hogy te
 „kövess.
 „Néked azért ez lön Prófétád, Doctorod ez lön.

lehet gyanítani, hogy Erdősi az Ó Testa-
mentomot is Magyarra fordította, de ezen
nyomtatásból már ma sohol Exemplár se ta-
lálhatók.

Heltai Gáspárról bizonyos, hogy az e-
gész Bibliát Magyarra fordította, és azt V.
Darabban 1551 — 1561 esztendőekben, na-
gyobb részént *Csaki Mihály Fő Ur* költsé-

- „ El-vezt, és nyomos itt nem lehet az te neved.
„ Itt az Írásban, szöll most is néked ez által
„ Hütre hív mind, hogy senki ne mentse magát,
„ Az ki 'Sidóul és Görögül, és végre Deákul
„ Szöll valá' régen, szöll néked az itt Magyarülk
„ Minden népnek az ő nyelvén, hogy minden az Isten
„ Törvényén álljen, minden imádja nevé.
„ Itt vagyon az rejtek kints, itt vagyon az ki fo-
lyó víz'
„ Itt vagyon az Tudomány, melly örök életet ad.
„ Lelki kenyér vagyon itt, mellyben mikor észel,
örökké
„ Élsz, melly a' Mennyből szálla's, halálra méne.
„ A' ki teremti téged, meg-vált örök életet-is ad
„ E' Szent által, nints több bizodalma-d azért.
„ Ennek azért szolgálly mindenkor tiszta sziveddel
„ Ennek mindenkor, tégy igaz áldozatot.
„ Tégedet-is hozzá viszen, és nem hágy mikor így
„ Bóldogok el-jövetek, veszfzenek el gonofzok,
„ Silvester János írja „

gén ki-adta; segítségül lévén neki a' fordításban Gyulai István, Ozorai István, Vizaknai Gergely, Kolosvari Ref. Tudósok. — Sem az Erdösi, sem a' Heltai' Bibliája nem voltak *versekre* osztva, hanem csak *Részekre*. Ellenben:

Mélius vagy *Harhi Juhász*, az Új Testamentomot Magyarra fordítván, és versekre is fel-osztván, 1567-ben Szegeden ki-adta: de ez már olly' ritka ki-adás, hogy némelyek abban is kételkednek, ha volt-é valaha, vagy nem; azomban *Ember Pál* világosan mondja, hogy ő ezt a' nyomtatást a' régi Szathmári Bibliothekában látta, — *Horanyi* pedig ezt is hozzá teszi, hogy az ő Bibliothekájában ez a' nyomtatás *egész mivoltában* meg van. (d) Ugyan *Mélius* a' *Sámuel és Királyok'* dolgairól írt könyveit megmagyarázva 1565 Debretzenben ki-adta. — Ő

utánna. *Félegyházi Tamás* Debretzeni Predikátor az Új Testamentomot lefordította, és szép jegyzésekkel megöregbítette, melyet az ő halála után *Göntzi György* Prediká-

(d) *Lampe* old. 728. — *Alex: Horányi Memor. Hung. P. II* old. 604 így szól: *Ratum et illasum exemplar in mea conservatur Bibliotheca.*

tor társa versekre fel-olftván, 1586-ban Debretzenben ki-adott, eleibe tévén a' Könyvnek Debretzen' tziemerét. —

A' *Tsepregi Collegium*-is ki-adta az Uj Testamentomot Magyarúl.

Az egész Bibliát Apokrifus könyvekkel együtt pedig, Sidó és Görög nyelvekből, de a' Junius' és Tremellius' Deák fordításából is, Magyarra le-fordította *Károli Gáspár* Göntzi Prédikátor; mellyet 1590-ben két vastag foliántban Rákótzii *Sigmond* és *Bátori Sigmond* és *Bátori István* segítségével, és az utolsónak Falujában *Visolyban*, hová azért tétetett a' *Typographia*, mért *Károli* maga ehez közel lakott, ki-adta, ezen Fordítással élnek e' mái napig Hazánkban a' Ref. Ekklesiák. *Károli* Fordítása ellen tett némelly ki-fogásokat *Káldi György* Jé'suita; melly mellett *Dengelegi Péter* Bnyedi Református Prédikátor Magyar nyelven egy Apológiát írt, mellyet *Károly Fehérváron* 1630-ban ki-nyomtatattott. (e) Ezen valóban hasznos életű tudós Embernek *Epitaphiuma* e' volt:

*Patria Carolinum, — Hospitium Wittemberga, —
Chatedra*

Et tumulus magno Göntzia terra viro est.

az az : *Molnár Albert*
Károly voltű a' Hazám, *Vitttembergába* tanúltam,
 Pap voltam *Göntzön*, itt temetének-is el.

A' XVII Században voltak sokan, kik a' Magyar Bibliának ki-adásában serények voltak, kik többnyire a' Károli' fordítását tartották-meg. Így 1607-ben Bártfán a' Klösz Jakab' betűivel, mint Bod Péter írja az Erdélyi Feniksben; kezdtek nyomtatni magyarul a' Bibliát; 's hogy végig nem-nyomtatattott azt tézsi okául: mert meg-ijedtek a' rófsz magyarságtól, de mivel a' fordítás Károlié volt; látni való hogy másnak kellett a' félben-hagyás' okának lenni. — 1608-ban Hanóviában, — 1612-ben pedig Oppenheimban adta ki *Molnár Albert* a' Vi'soli Magyar Bibliát: mellytől amazok abban különböznek, hogy a' Vi'soliban esett hibákat *Molnár Albert* meg-jobbította, 's az alkalmatlan szollás formákat meg-változtatta, e' mellett a' Részeknek rövid Summá-jokat eleikbe írta, — a' parallelus, vagy azon-egy értelmű helyeket pedig a' szélére jegyzette-fel, — utoljára a' Zsoltárokat Magyar versekben és Frantzia Nótákra szabván, mind a' két ki-adásban a' Biblia' végére nyomtatta, az utolsóban a' Palatinatusi Katekhesist, Szára'zi fordításából, és az Eklésiai Agendát-is hozzá adván. — *Jánson*

János Amsterdami Typographus I-ső Rákótzii György' és mások' indításából 1645-ben a' maga költségén a' Molnár Albert' kiadásá szerént való Magyar Bibliát ki-nyomtat-ta; ismét külön az Új Testamentomot. — A' *Váradi Bibliáról* ezeket jegyezzük-meg. Így neveztetik ez a' Biblia, mert Váradon kezdetlék a' nyomtatását. Hozzá kezdtek pedig 1657-ben Váradon, és 1661-ben Kolosváron végezték-el annak nyomtatását: mivel Ali Basa 1660-ban Váradot meg-vévén, a' Vár' fel-adásának fel-tételei szerént, az Exemplaroknak nagy részek, — (4000 a' Várban el-vefzván) a' Typographiával együtt Kolosvárrá költöztetett-által. — Meg-indította pedig a' Váradi Bibliának ki-nyomtat-tását I-ső Rákótzii György, a' ki 1638-ban meg-parantsolta a' Tractusok' Esperestjeinek, hogy vizsgálják-meg az eddig való fordítá-sokban lévő hibákat. Meg-halálozván pe-dig Első Rákótzii György, az ő Özvegye a' kegyes Lorándfi Zsuzsánna Angliából a' Polyglottát meg-hozatta, melly szerént az Eredeti nyelvekhez értökkel az eddig volt Fordításokat meg-jobbította, és rövid ma-gyarázásokkal a' Váradi ki-adást meg-vilá-gosította. — Minthogy pedig Rákótzin ki-vül Bátori István, Rédei Ferentz', Bartsai Akós Fejedelmi Emberek, Gyulai Ferentz

és sok más Fő Urak, 's Ekklesiák ezen Bibliának ki-adattatásáért sok költséget ígértek; azért kezdetek 10,000 exemplárokat nyomtatni, 's azon ki-adást mind betűjére, mind papirosára, mind formájára nézve olly fényessé és pompássá tenni, hogy...

A' Bibliának több ki-adásait, és azoknak egész Laistromát lehet látni *Bód Péter Historiájában*, — *Veszprémi Biographia Medicorum. T. IV. old. 26 — 28.* Leg-jobban pedig *Szombati János* Pataki tudós Professor. Őrnak a' Magyar Bibliáról írt rövid tudósításában, melly az úgy nevezett *Pete Ferentz* Bibliájának elejére van nyomtatva. 10

VII. T Z I K K E L Y.

A' Protestánsok' Confessióiról, vagy Vallástételeikről.

LXI. §.

Mi adott okot a' Protestánsoknak hogy Confessiókat írjanak, vagy a' másoktól irítakat bé-vegyék.

El-szakadván a' Római Ekklesiától a' Protestánsok, azzal vádoltattak, hogy ők az igaz Keresztyén hittől szakadtak-el; és noha a' Szent Íráson kívül semmit nem taní-

tottak; mindazáltal valamint más Tartományokban; úgy nálunk is Eretnekeknek nevezettek: tehát hogy magokat a' fel-tett vád alól ki-menthessék, de Vallásoknak igazságát is meg-mutathassák, — nem csak, hanem még többeket is Vallásokra hozhasának; — de azon okból is; hogy a' Római és más Ekklesiától magokat meg-kümböztessék, és a' Vallásban köztök egygyetértés legyen, és a' Status is láthassa, hogy az ő Vallások a' Polgári alkotmányra nézve nem csak nem veszedelmes, hanem igen használatos, és jól-tévő: mind ezen okokból vagy magok írtak Confessiókat, mellyek többnyire olly Zsinatokban készültek, mellyekben az Eretnekek ellen vételkedtek, és a' Fejedelem Parantsolatjából köteleztettek meg-mutatni, hogy mit hisznek; — vagy pedig a' külső Országi, de velek egy hiten lévőeknek Confessióit vették-bé; a' mit azért is tselekedtek, hogy az azokkal való Hitbéli egygyességeket ez által is ki-jelenthessék.

LXII. §.

*Az Evangelikusoknak nevezetesebb Confessió-
ja az Augusztusi Confessióról.* —
A' két Hazabéli Evangelikusok csak ha-
mar bé-vették az *Augusztusi* Vallástételt,

mellyel sok Magyarok már 1530-ban meg-
 észmerkedtek; mivel Iső Ferdinánddal és Má-
 riával a' Lajos Király' Özvegyével az Au-
 gustai 1530-ban tartatott Gyűlésben; hol a'
 meg-nevezett Confessio a' Tsászárnak bé-a-
 datott, a' Magyarok közzül is sokan voltak
 jelen. Innen Pomarius Sámuel az Evange-
 lika Vallás' igazságáról írt második Dispu-
 tatiójában azt állítja: hogy az Augustai
 Vallástétel már azon esztendőben Magyar
 és Tóth nyelvre által-fordított volna. De
 ha volt ekkor valami fordítása azon Con-
 fessiónak, az tsupa-írásban maradt, és még
 ekkor nyomtatásban világot nem látott;
 mert 1530-ban még Nyomtató műhelyeik sem
 voltak az Országban a' Protestánsoknak; e
 mellett még 1633-ban is azt írja Lethenye
 István Csepregi Evangelikus' Predikátor,
 hogy az ő emlékezetére még az Augustai
 Confessio Magyar nyelven nints ki-nyom-
 tatva: *Mivel, úgymond, ez ideig az igaz,
 és meg nem változtatott Augustana Confessi-
 ónak Artikulusi a' mi füleinköt az én emlé-
 kezetemre Magyar Nyelvre fordítva és ki-nyom-
 tattatva nem voltak 's a' t; e' pedig meg-
 nem eshetett volna, ha 1633-előtt az Augus-
 tai Vallástétel Magyarúl ki lett volna nyom-
 tattatva. Azt pedig fordításnak sem lehet
 mondani, mellyet Samarjai János Reformát*

tus Püspök 1628-ban Pápán kiadván köz-
lött a' Világgal: mivel az csak egy darab
része az Augustai Vallás-tételnek. Illyen
lehet a' Göntz Miklós fordítása is, melly-
nek egy kezem között lévő Kézírásban 1620-
ban kellett meg-esni: mert erről is, ha e-
gész lett volna, hogy ne tudna valamit Let-
benyei? Igaz hogy Honter János csak ha-
mar Basileából lett haza jövetelével 1541-
után ki nyomtatta az Augustai Vallástételt;
de az nem Magyar Fordítás volt. Ellenben
a' Tót vagy Tseh nyelven beszéllő Magyar
Országai Evangelikusok 1576-ban, Martini Sá-
muel' bizonyosága szerént, azon a' nyelven
már olvashatták az Augustai Vallástételt.
Egyéb eránt az Augustai Confessióról a' Ma-
gyar Törvény Könyvben név szerént meg-
nevezve nem előbb, mint az 1647 eszén-
döbéli Diätának 8-dik Tzikkelyében, va-
gyon leg-elsőben emlékezet; valamint u-
gyan az a' Hit regulájául 1545-ben Medgye-
sen tartatott Zsinatban vétetett-bé az Erdé-
lyi Szászaktól, 1552-ben pedig a' Szebeni
Zsinathan el-vegeztetett, hogy az Új Prédi-
kátorok annak meg-tartására köteleztesse-
nek. — Így hát a' Formula Concordiæ,
melly csak a' vastagabb Evangelikus Prédi-
kátorok, és Világiak Confessiója volt, so-
ha az Országban azon tekintetre nem há-

gott, mint az Augustai Vallástétel: jóllehet arra is köteleztettek némely helyeken az Új Prédikátorok.

Azon Vallástételek között pedig, melyek benn a Hazában készültek, legnevezetesebb a Felső Magyar Országbeli *Öt Szabad Városoknak Vallástételek*; mellynek eredete ez: I. ső Ferdinánd akarván a régi Vallás' vizsgáltságáról való végzéseit az Országban tökéletességre hajtani, különösen Kassa, Eperjes, Lötse, Szeben, és a Bártfa Szabad Városoktól; mellyek leg-nagyobb gyanúban voltak, azt kívánta, hogy írásban adnák be az ő Hitekről való Vallástételt: a' mit ezeknek két Királyi Biztosok között eggyik a Váti Püspök volt, adott tudokra. Vévén e parántsolatot Stökélius Leonhárd, mások szerént Radaschi Mihály megírta az öt Városoknak Confessiójokat, melly innen *Pentapolitánának* is neveztetett, hűsz Tzikkelyekben. A Királyi Biztosoknak 1549-ben, (Lampe roszszúl tette 1530-ra) azután az Egri Püspöknek 1560. ban beadattott. Ugyan ennek a Bártfai Zsinatban 22. Prédikátorok írták alá neveiket.

LXIII. §.

A' Reformátusok' nevezetesebb Confessióikról.

Genevai es Helvetziai Vallástételek.

Az idegenek' Vallástételeik között a' Reformátusok bé-vették a' Genevait, Belgiumit, és a' Helvetziait,

A' Genevainak Szerzője volt Béza, melyet a' Magyar Reformátusok 1562 a' Tartzali, és 1563-ban a' Tordai, 1566-ban a' Göntzi Zsinatokban nevek' alá-írásával vettek-bé: egyszersemind pedig a' Göntzi Zsinat' 3. dik Tzikkelyében meg-hagyatott a' Papoknak, hogy azt a' Confessiót vegyék meg, és azt olvassák és tanújják.

A' Belgák' Confessiója is esmeretes volt a' Hazában, által-fordítván azt Magyarra Szathmári István Érsekújvári Predikátor, melyet 1650-ben az Amsterdamban ki-adott Hejdelbergai Katechesis' végére nyomtatott.

A' Helvetziai Confessiót a' mi illeti; ezt nem el-kerülhetetlen szükségből vette-bé a' Magyar Reformáta Ekklesia: mert már 1567- előtt, a' midőn ez nálunk bé-vétetett, meg-volt a' Nemzeti Magyar Reformáta Ekklesia' Vallástétele, irván mind a' Hitről mind az Ekklesiai igazgatásról Református Reformátoraink több ízben Confessió-

kat és Ekklesiái Törvényeket. Hogy tehát a' Magyar Reformáta Ekklesia különösen a' Helvetziai Vallástételt vette-bé, annak okát abban lehet keresni; mivel ezáltal is kívánta a' Helvetziai Reformátusokkal való egyetértését ki-jelenteni; de különben is mindjárt azon 1566-dik esztendőben, mellyben ez a' bővebb Helvetziai Vallástétel ki-jött, bé-vették azt egyebek között Skotziában, Frantzia Országban, és a' Szomszéd Lengyel Országban, 's ennel fogva tsak hamar nagy híre neve lett ezen Confessiónak: a' mi Hazánkban főképpen az Evangelikusok' tselekedeteinek tromffal való vizsgálta-üthetése vitte arra a' Reformátusokat, hogy a' Helvetziai Vallástételt bé-vegyék; a' kik a' Reformátusok és ő közöttök kérdésben lévő Vallásbéli dolgokra nézve, mindjárt az Augustai Vallástételre utáltak: a' Magyar Reformátusok-is, hogy megmutathassák, hogy nem tsak ők hiszik azt, a' mit hisznek, hanem egész Nemzetek és Országok, és különösen éppen azon Város' és Ország' Confessiójára utalhatnak ők-is, a' hol a' Reformáta Vallás kezdődött, és tündöklő ékességben ragyog: azért vették-bé a' Helvetziai Vallástételt.

Bé-vétettetett pedig ez a' Confessió 1567-dik esztendőben a' Debretzeni Zsinatban,

és ugyan ezen esztendőben September 1-ső napján az úgy nevezett *Articuli maiorese* kel Debretzenben Ki is nyomtattatott: ajánlván ezt a' ki-adó Melius Péter II-dik János Fejedelemnek; melly ki-adásban ezen Vallástétel' bé-vételéről ezen beszédek olvastatnak: *Az Ekklesiának minden Tanítóí, kik Februariusnak 24-dik napján 1567 dik esztendőben a' Debretzeni Szent Gyűlésben a' Tiszának innen. és túl lévő mellyékéről jelen voltak, ezen Articulusoknak, és a' Helvetziai Vallástételnek, melly Tigurumban 1566 dik esztendőben ki-botsáttatott, a' Genevai Ekklesiának Tanítóival együtt, alá-írták neveiket 's a' t.* Jelen voltak ezen Gyűlésben XVII Esperestek; de valamint ezek, úgy a' Dunán túl, és innen, 's a' Török' birodalma alatt lévő Ekklesiák-is bé-vették ezt a' Vallástételt: — sőt hogy ezt a' köz nép-is olvashassa, *Szentzi Tzene Péter* Érsekújvári Prédikátor 1615-ben Aprilis Holnapban Magyar nyelvre le-fordította, és Samarjában ki-nyomtatta. Deákul és Magyarúl pedig együtt leg-elsőben 1616-ban Rhédei Ferentz Bihari Fő Íspán' parantsolatjából Debretzenben nyomtattatott-ki; a' mi azután sokszor meg-újított, nem csak, hanem a' Reformátusoknak főbb Oskoláikban, mind a' két Hazában, különös Professor által ugyan ez a'

Confessio

Confessio a' nagyobb Deákoknak magyaráztatott-is, és a' Candidatusok-is ebből vizgáltattak-meg, 's mikor meg-esküdtek a' Papságra, a' Bibliát, a' Cónonokat, és ezt a' Confessiót, mint a' Reformátusoknak Symbolikus Könyvét, melly mellett nem Tolerata hanem Recepta Vallás Magyar Országban a' Reformáta Vallás, kellett kezekben tartani. → Az Ország' Törvény Könyvében az 1647 - dik esztendőbeli Diætának 8-dik Tzikkelyében van leg-elsöben ezen Vallástételről név szerent emlékezet: de egyebánt közönségesen ez a' mi Confessiók-is már az 1607 - dik esztendőbeli Diætának 1 - sö Tzikkelyében meg-említették: *Sua cuiusque Religio, úgymond, et Confessio — liberum relinquatur, nec quisquam in libero eiusdem usu ac exercitio a' quoquam impediatur.* Méltó pedig azt-is meg jegyezni, hogy a' Helvetika Confessióról még magok a' Katholikus Tudósok-is meg-külömböztetett ditsérettel szólnak; mint nevezetesen a' Római Anyaszentegyháznak ama' ritka ékessége Bossvét, a' ki azt mondja, hogy „a' Zvingliánusoknak 1566-ban ki-jött Confessiójok” „minden Vallástételek között, nem tsak az „Ur' Vatsorájáról, hanem más Hithéli ágazatokról való Tudományra nézve-is a' legtermészetibb, és leg-együgyübb; a' melly

„a' mit mondani akar, leg-világosabban és leg-nyilvánban fejezi-ki.“ (a) De nem is sértünk-meg abban senkit-is, ha mi is Bossvétal egyet értvén, ezt az Augustai Confessiónál-is tökéletesebbnek mondjuk lenni. Mert az Augustai Confessiót Melánkhton maga készítette: ezt pedig többen; több szem pedig többet lát. Az Augustai Confessio sietve, nem alkalmas helyen, úgymint csak a Vendégfogadóban, és rövid idő alatt íródott, 's a' mi szinte olly' fontos környülállás, mindjárt a' Reformatió' hajnalában készült az, mikor még nem voltak minden Hitágazatai jól meg-visgálva; azért-is sok dolognak vagy el-maradni, vagy homályos ki-fejezésekkel kellett elő-adattatni. Innen maga Melánkhton azt mondja, hogy az Augustai Confessió' formuláit, vagy ki-fejezé-

(a) Így szól Bossvét az ő *Histoire des Variations des Eglises Protestantes* Tom. II. pag. 116. *Je dois, ce tomoignage aux Zvingliens, que leur Confession de foy est la plus naturelle, et la plus simple de toutes: ce que je dis, non seulement a' l'égard du point de l' Eucharistie, mais a' l'égard de tous les autres; et en un mot, de toutes les Confessions de foy, que je voy dans le parti Protestant, celle de 1566 est avec tous ses défauts, celle, qui dit, le plus nettement ce qu' elle veut dire.*

seit nem kell felettébb sürgetni; mert abban a nagy sietség miatt sok el-maradt. Ezenökből sok ki-fejezések meg is igazítottak abban, a' mi szülte az úgy nevezett *Variata Augustai Confessiót*, vagy meg-változtatott Augustai Vallástételt. (b) Ellenben ezek, mind másképpen vagynak a' Helvetika Confessióra nézve.

LXIV. §.

A' Hazában írt nevezetesebb Vallástételeik a' Reformátusoknak.

Az itt mindjárt említett hét Vallástételeken kívül, az Erdödi, és Beregszászi Confessiókat, valamint a' Dévai Bíró Mátyásét is el-hallgatván, mellyet ő egy Énekben foglalt, mellyet ma is éneklünk az Isteni tiszteltetésben, melly így kezdődik: *Minden embernek illik ezt meg-tudni*, — leg-első:

A' Tsengeri, így neveztetvén a' Helységről, hol ez íródott. Mellyik esztendőben íródott pedig ez a' Vallástétel, nem bizonyos; mert hogy 1557-ben, vagy 1558-ban ez még meg-nem készülhetett, jóllehet Lampe azt állítja, a' **Tsengeri Zsinatra tett Jegyzék**

Z 2

(b) *Urstni Operum Tom. II. pag. 55.*

sekből világos. — Vólt pedig ezen Vallás-tételnek Szerzője *Melius Péter*, melly Debretzenben 1570-ben illy titulus alatt: *Confessio vera ex verbo Dei junta, & in Synodo Csengeriana, uno Consensu exhibita et declarata per Petrum Melium Horhinum*, leg-elsőben ki-adatott. Igaz, hogy Lampe azt erősíti, hogy ez a' Confessio már 1570-előtt jóval meg-vólt, hanem fel-égettétvén Debretzen, és a' Typographia is 1552-ben, azért nem lehetett azt szinte 1570 ig ki-nyomtatni. De mivel az Egri Confessiót 1562-ben Debretzenben nyomtatták - ki: látni való, hogy ha ez akkor már készen vólt volna, 1570-előtt ki-lehetett volna nyomtatni: a' mit meg-sem állhattak volna a' Reformátusok, mivel ezen Confessióban jelentették ki világosan, hogy ők a' Reformáta Vallást fogják követni. Igen hihető tehát, hogy 1570-ben készült ez a' Confessio, melly azután 1611-ben az úgy nevezett *Corpus et Synagma Confessionum fidei publicarum* nevű Gyűjteménybe, melly Genévában jött-ki, mint a' Magyar Reformátusok' közönséges Vallástételek, úgy tétellett-bé. Ezen Gyűjteménynek 1654 esztendőbeli ki-adásában ez a' Csengeri Confessio *Lengyelek'* Confessiójának íratik lenni: kétség kívül azért, mivel a' ki-adók azt gondolták, hogy Csen-

ger Lengyel Országban van. Innen lett, hogy *Bossvét* a' Csengeri Confessió' Szerzőit *Lengyeleknek írta* lenni. (a)

Egri Confessio, — mellynek eredete ez: Midőn Verantz vagy Wrantsits Antal a' Konstantzinápolyi Követséget I-ső Ferdinánd' tetszése szerént bé-végezte volna: azért ő 1557-ben Egri Püspökké tétetett; mellyben minekutánna a' Pápától is meg-erősítetett volna, az ő felettebb-való buzgóságától viseltetvén, az Egri Evangelikusokat, és még azokat is, kik az ő Megyéjében laktak, el-akarta nyomni: mint ez az Egri Káptalan' Nagy Præpostjához 1560-ban December' 1-ső napján küldött Leveléből világos. Mellyet látván az Egri Várban lévő minden Lovas és Gyalog Katonaság, kiknek ekkor Zoltai István és Kátai Ferentz voltak a' Kapitányaik, és minden Egri Polgárok, és az egész Egri völgyben lakó Nemesek; meg- esküdtek, hogy ők akármint erőszakoskodjon is a' Püspök, de Vallásokat el-nem hagyják, és magokat a' Vallást illető dolgokban az ő Püspöki botja és jussai alá hajtani nem engedik. Ezt meg-értvén Verantz

---

(a) *Histoire des Variations des Eglises Protestantes* Tom. II. pag. 116 — *Ribini T. I. pag. 212, 213.* —

Püspök úgy írta-le az Egri Katonaságot, Pölgárságot, és az Egri Völgyi Nemességét 's köznépet; mintha ők a' Felség ellen esküdtek volna öszve, és Eger Várát a' Törököknek kezébe akarnák jádzeni. Minek-okaért a' Királyi Felség Commissariusokat küldött a' gyanúba ejtett Egriekre, kik a' dolgot szorosán meg-visgálnák; a' mikor a' Kérdésben forgó Katonaság és föld' népe szóval és tselekedettel-is meg-mutatta az ő ártatlanságát: de hogy ez foganatosabb legyen, és magokat a' Királyi Felség előtt tökéletesen ki-menthessek, s' Tudományoknak-is helyes voltát meg-mutathassák, és annak szabad gyakorlását meg-nyerhessek; *Mélius Pétert*, kinek Püspöksége alá-tartozott ekkor Eger-és, meg-kérték, hogy az ő általa a' fellyebb való esztendőben írt Confessiót; melly már több Zsinatokhan-is helyben hagyatott, ki-nyomtatva nékik küldene meg; mellyet, egy magokat mentő Írást annak-éleibe tévén, I-ső Ferdinándnak a' Királynak, és a' Korona Örökösnek 2-dik Maximiliánnak fel-küldenének, és bémutatnának. *Mélius Péter* tehát ezen Confessiót, a' Mentő Levéllel 's Elöl-járó beszéddel el-készítvén, és a' Debretzeni Ty-pographiában (ez abban a' leg-első nyomtatás) 1562-ben Februarius' 6-kán ki-nyomtat-

ván, az Egrieknek meg-küldötte, azok pedig Követeik által I-ső Ferdinándnak ugyan azt bé-mutatták. Ezekből hát következik, hogy

Melius Péter a' Szerzője az Egri Confessiónak; mert erre ötet kérik-meg az Egriek; de az Elöljáró beszédet is *Melius Péter*, és *Tzeglédi György* Váradí Prédikátor írták-meg, 's minekelötte fel-küldötték volna, Melius Péter gyűjtött egy Zsinatot, mint Püspök Debretzenbe, mellyben azt bé-vették. — Egyébaránt pedig, a' mondott Elöljáró beszédben világosan is ki-mondja, hogy az Egri Confessiót ő írta, így szölván: *azért kellett nékem azon Confessiót olly együgyü és minden trzifraság nélkül való beszéd-del írni, mert a' Katonasághoz és a' tudatlan Egri völgyi néphez az ily alatt járó beszéd' neme illik.* (b) Igaz hogy Lampe, és utánna mások is, azon Confessió' irását *Szikszai Hellopæus Bálint* akkori Egri Református Prédikátornak tulajdonítják: de mivel Hellopæus Bálint éppen azon esztendőben

---

(b) *Non lenociniis verborum veritatem Confessionis involvere, sed ruditate stili manifestare volumus. Equestri enim et Pedestri Ordini, ac hominibus idiotis, digna fuit hæc humilis Confessionis pronuntiatio.*

ment-fel Akadémiákra, mellyben ez a' Confessio bé-adatott Ferdinándnak, 's még mintegy 4 esztendő múlva jött haza Akadémiákról; e' mellett 1563-ban *Castrensis Lőrincz* volt az Egri Prédikátor; tudjuk pedig, hogy Hellopæus Bálint egymás után, és szakadatlanul hét esztendeig legeltette az Isten' népét Eger Városában, 's még azután rendeltetett Egerbe, hogy Akadémiákról lejöött, a' mi mint egy 1565 körül esett-meglátni való, hogy az Egri Confessiának Szerzője Hellopæus Bálint nem lehet. — De miért mondják hát ezt Egri Confessiának, ha az nem Egerben, és nem a' mondott Egri Prédikátor által készítettet? Azért, mert az Egriek forogván kérdésben, ők adták ezt bé a' Királyi Felségnek, — és illy formában egyenesen az ő számokra készített. Azomban arra, hogy valaki valamely Confessiót magáénak mondjon, és tartson, elégséges az, hogy az abban előadott Tudományt hiszi, és a' Confessiót elfogadja; mint az Evangelikus Fejedelmek, az Augustana Confessiót magokénak mondták lenni, jóllehet azt Melankhton készítette. Utoljára, mint az Augustána Confessió nem azért neveztetik Augustánának, mintha azt az oda való Papok írták volna; hanem, mivel ott mutatták bé a' Tsászárnak: így

az Egri Confessio-is azért neveztetik Egri-nek, mert Eger Városa 's a' körül lakó föld népe adták azt bé a' Királyi Felségnek.

Készült pedig ez az Egri Confessio azon kisebb és apróbb Vallástételekből, mellyeket Melius Péter az 1559 — 1560. 1561 esztendőekben tartott Zsinatokban írt, vagy öszve-szedett, a' mikor t. i. ez a' Reformáta Vallásra nézve a' leg-nagyobb érdemű Püspök az Úr' Vatsorájáról való hibás értelmet, melly még azon a' részben itt ott meg-volt, egészen el-akarta fojtani, és még Erdélyben-is a' Székelyeket a' Kristus' ezen szavainak: *Ez az én testem*, helyes értelmére fontos disputatióknál fogva igyekezte által-hozni, 's valósággal által-is hozta. Azomban azért élt Melius Péter mindenik Hit' ágazatjának meg-mutatásában nem csak Sz. Írásbeli helyekkel, hanem a' Conciliumok' végzéseivel és Ekklésiai Atyák' bizonyításival, mellyekre különben a' Protestánsok keveset adnak, mivel az ő Hiteknek meg-ítélő Birája, a' Szent Írás, nem pedig a' Conciliumok, — mert a' mint az Elöl-járó beszédben-is íródik, az Egrieknek azokkal volt dolgok, kik a' Conciliumokkal 's Atyákkal erősíteni kívánták az ő Hitek' igazságát, és azoktól függeni láttattak; ebből lett ofztán, hogy ezen Confessióból olyan igen vastag és hosszú könyv kerekedett.

A' mi pedig ezen bé-mutatott Egri Confessiónak, 's annak eleibe tett Mentő Levélnek *következését* illeti. Az Egriek 's az Egri völgyön lakók Verántz által Vallásokban tovább nem báborgattattak, — a' Királyi Felség sem tett többé Kérdést az ő Hitek' mivoltáról: — hűségekről pedig nem csak meg-győzöttetett, hanem 1564-ben Eger Várát a' Verántz' kezeiből, igaz hogy az ő kérésére, ki-vévén, azt Mágótsi Gáspár Protestáns Fő Úri vitéz emberre bízta, megajándékozván ugyan ekkor ötöt Heves Vármegyei Fő Ispánysággal-is; a' mit Ferdinánd nem tsinált, de nem -is tsinálhatott volna, ha az Egriekről tett Vádlás igaz lett volna. Mágótsival Melius Péter szüntelen levelezvén, ötöt még jobban-is le-kötelezte a' Protestáns Vallás' virágoztatására; a' mint hogy az ő hatalma alatt lévő vidékeken békességben-is éltek a' Protestánsok, — különösen pedig az Egri Református Vitézi sereg Prédikátorának *Castrensis (Tábori) Lorintznek* meg-engedte, hogy Eger Városában házat tarthasson. Ennek helyébe lett Hellopæus Szikszai Bálint ugyan az ő Kapitányságában Egri Prédikátorrá 1565-ben; hol hat esztendeig viselvén Egyházi hivatalt, 1572-ben, mint a' Debreczeni Krónikák tartják, vitetett Debretzenbe, ő helyébe

Praxi Mihály rendeltetvén az Égri Reformáta Ekklésia' tanítására.

Az Égri Confessiót, minekutánna annak illy jó következései lettek; bizonyos megváltoztatással, illy titulus alatt: *Brevis Confessio Pastorum ad Synodum Debrecinensem, pro diebus 24, 25, 26. februarii Anno 1567 celebratam convocatorum*; Melius Péter ki adta: mellynek ugyan ott, valamint a' Helvetica Confessiónak-is, a' jelenlévő Prédikátorok' neveiket alá-írták. Az Égri Confessióról azonban bizonyos, hogy az elég buzgósággal, széles Tudománnyal és fundamentosan van írva; de más rélzről a' rendet és matériáknak ki-választását hijában keresi itt akárki-is: mert sokszor meg-esik, hogy a' mi már többször mondatott, az újra mondatik; a' mi nem-is tsuda: mert ezt Melius Péter több Zsinatok' Confessióiból írta-össze. Másképpen-is pedig, éppen nem kívánt arról Ferdinánd bizonyossá tettetni, hogy mit hisznek a' Reformátusok a' Lidértzről, a' Boszorkányról, 's egyéb illyenekről; de azért-mind ezekről ezen Confessióban bőv elő-adást lehet látni.

Meg- emlíjtük még utoljára a' *Tartzali és Tordai* Confessiót, melly a' Hazában írt Confessiók közt leg-közönségesebb vólt: azért-is Zsinatokban 's Ekklésiai Kánonok-

ban: *Mi Vallástételünknek* nevezetik. Kiszítottetett pedig ez a Confessió 1562-ben és 1563-ban. Tartzalinak, és Tordainak nevezetik azon Helységekről, a' mellyekben tartott Zsinatokban az íratott. — Ki-nyomtatott illy titulús alatt: *Compendium Doctrinæ Christianæ, quam omnes Pastores, et Ministri Ecclesiarum Dei in tota Ungaria, & Transylvania, quæ incorruptum Jesu Christi Evangelium amplexæ sunt, docent ac profitentur*, az az: *A Keresztyéni Tudománynak, mellyet minden Tanítók, és az Isten' Ekklesiáinak Szolgái egész Magyar Országban és Erdélyben, kik a' Kristus Jéhusnak tiszta Evangeliumát bévették, tanítanak, és vallanak, Rövid Ssummája!* Az első nyomtatásból, melly 1563-ban esett, már ma igen ritka dolog csak egy Exemplárt-is látni: ellenben az, melly 1655-ben Sáros Patakon Deákul és Magyarul Lorándfi 'Susánna gondoskodásából ki jött, közönségesebb.

VIII. T Z I K K E L Y .

A' Katekhismusokról.

LXV. §.

A' Katekhismusokról közönségesen.

Minekutánna a' Protestáns Vallás Confessiókban köztünk meg-állittatott: gondolkoztak Reformátoraink az Oskolás gyermekekről; de a' tudatlan Öregekről is, és közönségesen a' Hallgatóknak a' Vallásra való fundamentomosabb és könnyebb taníttatásokról: e' végre csak hamar az Evangelikusok a' *Luther*' nagyobb és kisebb Kátéját a' magok Oskoláikba 's Hallgatóik közzé bevitték; a' mellyre 1552-ben a' Szebeni Gyűlésben az Erdélyi Prédikátorokat is kötelezték, és még ma is az Oskolákban ezek tanítatnak. Ugyan ezt Vágner Brassói Prédikátor az ott lakó Görögök' számára Görög nyelvre által-fordította, és 1544-ben ugyan ott ki is adta. — A' *Luther*' kisebbik Katekhismusát a' Bitsi Zsinat' végzéséből Tót nyelvre le-fordította Lányi Illyés, 1612-ben botsátatván az Világ eleibe.

LVI. §.

A' Reformátusok' Katekhismusairól —
idegen Országokról

A' külső Országon készültt, de ide benn a' Hazában-is bé-vett Katekhismusok közt, leg-régibb Református Katekhismus az, melyet Kálvin a' Genevai Oskolás gyermekek' számára készített; melyet ezért *Genevai Ekklesia' Katekhismusának*-is nevezvén, 1545-ben Genevában ki-adott. Szükség lévén köztünk az illy' Könyvre, tsak hamar esmeretes lett ez a' Magyar Reformátusoknál; de e' mellet; az Idegenek közzül bé-vétettek még a' *Belga*, és a' *Heidelbergai* Katekhismusok is. A' Kálvin' Katekhismusá közönséges meg-egyezéssel a' Tartzali és Tordai Zsinatokban 1562.-ben vétetett-bé, a' Göntzi Zsinat pedig Kánonnál fogva kötelezte a' Prédikátorokat az ezzel való meg-esmerkedésre: *Catechesim, úgymond, quoque Calvinii, quæ in priori Synodo Suffragio Communi recepta est, faciant sibi familiarem.* Három fő részekre van el-osztva ez a' Katekhismus, t. i. a' *Hitre*, hol a' Vallás' Dogmatika részét beszéli-el, a' *Törvényre*, hol annak erköltsi része adatik-elő, és a' *Liturgiakra.*

A' *Belgák'* Katekhismusát valaki Magyar nyelvre által-fordítván, taníttatott az az

egész Országban lévő Református Oskolákban szinte 1802-ig; a' midőn a' Pápai Collegium' Professora Látzai Jó'sef a' Koppe' Katekhismusából, mellyet már annakelőtte Magyar nyelvre fordított, egy kis Katekhismust készített, melly a' Túlva' Dunai és Duna mellyéki Superintendentiákban bévéttetvén; ezen régi Belga Katekhismus' tanítása az Ország, nagyobb részében megszünt; — annyival inkább, mivel a' Debretzeni Superintendentzia is Fő tiszteletű Benedek Mihály akkor Generális Notárius' most Püspök által készitetett *Útmutatás* nevű Katekhismust vette-bé. — Mikor, és ki által fordítottat pedig a' Belgák' ezen Katekhismusa Magyar nyelvre? erről a' régi Írók semmit sem szólnak. Nékem kezemenél van ennek talám *leg-első ki-adása*: mellynek titulusából, 's az Olvasókhoz tett intésből meglehet úgy velem ezen régi Kis Kátéknak mind Fordítóját, mind ki-adása' és Oskolákba való bévéttetése' idejét határozni. A' Titulusa így van: *A' Keresztyéni Hitnek fő Agazatinak Fundamentomi: mellyek az Öreg Catechismusból: rövid Kérdésekbe és Feleletekbe bé-foglaltattak, és elsőben Belga nyelven kibotsáttattak; — Mostan pedig a' Kisdedek' épületekért Magyar nyelvre fordítottanak Váradon 1654 ben.* Az Olvasókhoz tett intés-

ben okát adván ezen Könyv' le-fordításának, a' negyedik Szám alatt e' van: *Negyedfzer.* — *Leg-közelebb azért forúltottuk-meg, és terjesztettük szem-eleibe e' rövid Tractát, hogy mi a' mi Scholáinkban a' három utolsó Classisokban ezt tanltanák, és ekképpen-vinnék a' Hitnek leg-első fundamentomiban immár meg-épült Kisdedeket a' Felsőbb Classisokban, a' hol osztán az Öreg Katechismust könnyen, és hasznosan tanulháták.* Ezekből azt lehet ki hozni, hogy ezt a' Váradí Collégium' Professorai, és Ekklesia' Prédikátorai fordították leg-először Magyarra, és ugyan ők adták ki ezt leg-elsőben Váradon 1653-ben. Ekkor pedig a' Professorok voltak Váradon Enyedi Sámuel, Komáromi István, Köleséri Sámuel; a' Prédikátorok pedig Tétsi Jó István, és Magyar Benedek. Ezen ki-adásban, mellynél én régibbet nem láttam, a' Szent Írásból helyek nintsenek a' Kérdések alá írva, hanem a' czitációk oldalról, a' Kérdések' mellé vagynak téve.

A' *Palatinátusi Katechismus*, melly 1563-ban Januarius Holnapban Németül és Deákul Heidelbergában, a' hol készült, ki-nyomtattatott. Erdélybe 1564-ben Őszfel, a' Heidelbergai Theologusok, nevezetesen a' Katechismus' Írói *Ursinus Zakariás, és Olevianus Gáspár* által küldettettek-le. Erre pedig

pedig a' *Hebler Mutyasal* való villongás adott alkalmatosságot, a' kinek Írásit a' Kolosvári Református Prédikátorok Heidelbergába olly véggel küldötték-fel, hogy az oda való Theologusok azokat táfolnák-meg. Ezek tudván, hogy eléggé megfeleltek már a' Tudósok a' Hebler' ellenvetéseire; új Könyvet nem írtak, hanem csak ezt a' Heidelbergai Katekhismust küldötték-le Kolosvárra, hogy ebből értsék-meg, hogy mi az ő értelmek. Vévén a' Kolosvári Prédikátorok ezen Könyvet, azon Levéllel együtt, melly e' mellett küldetett: azonnal nem csak Erdélyben, hanem a' szomszéd Magyar Országban-is, melynek egy része szorosabb öszveköttetésben-is volt Erdéllyel, a' Könyvnek hire, sőt maga-is a' Könyv elterjedett; és bár közönséges Zsinati rendelésnél fogva későbbén vétetett-fel Symbolikus Könyvül; mindazáltal az Ekklesiák, a' vagy csak a' Palatinátusi 's más Ekklesiák követéséből; ezt nem csak az Oskolákba vitték-bé, hanem mivel ez-is volt a' tzeljök ezen Katekhismus' Íróinak, hogy a' Templokban-is ezt magyaráztatni kívánták; a' mi, hogy jobb móddal meg-esbessen, ennek Magyarra való fordításához csak hamar hozzá-is kezdettek. — Közönségesen azt tartják, és a' Heidelbergai Katekhismusnak

1757-ben a' Felsőes Helytartó Tanátshoz írt Apológiájában is azt írták a' Debretzeni Tudósok, hogy ezt *Szárasi Ferentz* Debretzeni Prédikátor fordította leg-elsőben Magyar Nyelvre 1584 Esztendőben. De mivel Szárasi Ferentz, mint a' Vittembergai Tanulók' Laistroma mutatja, éppen ezen 1584-dik Esztendőben ment Vittembergába Tanulni; onnan pedig visszajövéen, még elébb a' Tolnai akkor igen híres Oskolába vitetett Professornak; a' mit Lampe 1586 Esztendőre téz'; Debretzenbe sem jöhetett pedig 1598 előtt; mert it még ekkor két Prédikátor lévén, Hodászi Lukás 1613-ban Május 16-dikén holt-meg, Újfalusi Imre pedig, Hunyadi Bánfi Benedek helyett 1596-ban lett oda való Professorból Prédikátorrá, a' ki 1598 után vitetvén-el Váradra Prédikátorának; Szárasi nem elébb mint 1599 ben jöhetett Debretzenbe. Úgyde a' Szárasi fordításáról az a' közönséges vélekedés, hogy ő azt Debretzeni Pap korában fordította-le, sőt maga is azon leg-első Ki-adásnak, melly 1604-ben esett, titulusában azt mondja, hogy *Deákból Magyar nyelvre fordított Szárasi Ferentz Debretzeni Anyaszentegyház Lelki Pásztorá által*: a' miből következik, hogy a' Szárasi Fordítása nem 1584-ben esett, hanem 1598-tól fogva 1604-ig, következés-

képpen a' sem fundamentomosan íratik a' nevezettj Apologiában, hogy a' Német és Deák leg-első Heidelbergai ki-adás után ez a' Száraszi fordítása 20 esztendőre már megvölt. — De valamint hibás állítás az, hogy a' Heidelbergai Katechismus 1584-ben fordított-le leg-elsőben, és Debretzenben, — és ott-is nyomtatott-ki leg-először: úgy tsalhatatlanúl igaz, hogy ez a' Katechismus már 1577-ben Bőjt első Holnap' 13 dik napján Magyarra fordítva Pápan illy titulus alatt: *Catechesis. A' Keresztyén Hitről való rövid Kérdésec, mellicet minden hív Keresztyennec tudni kell*, ki-nyomtatott; a' melly nyomtatásból egy Exemplárral bír a' Reformátusok' Pápai Collegiumának Bibliothekája. És így tizen három esztendővel azután, hogy a' Heidelbergai Katechismus Magyar Országra le-került, ki völt az Magyar nyelven nyomtatva. ..(a) Fordította pedig ezt Huszár Dávid Pápai Prédikátor; de a' roszsz magyarságért ez a' fordítás nem tetszván a' Reformáta Ekklesiáknak, úgy fogott annak jobb fordításához Száraszi Ferentz, melly

A a 2

(a) Lásd; *Túl a' Dunai Püspökök' Historiájában Huszár Gál' életét.*

Fordítást Mólnár Albert az Oppenheimban általa 1612-ben ki-adott Bibliának a végére nyomtattatta; és mivel eleibe tette, hogy az a Szárai Fordítása, azzal is tudunkra adja, hogy volt más is, de ő, ezen jobb Fordítást adja ki. Anuakutánna pedig a külső Országokon ez a Fordítás, nevezetesen Oppenheimban, Amsterdamban, Basileában, ide-bé pedig Pápán, Debretzenben, Váradon, Patakon, Kassán, Lötsén, Kolosváron, Fehérváron Erdélyben, sok ízben ki-adatott; sőt ugyan itt Rákótzai György Fejedelem egy *Oláh Typographiát* állítván fel, mellyre már Bethlen Gábor Fejedelem is törekedett, az *Evangelistákat és a Palatina Katekhezist*, mint Bód Péter az Erdélyi Féniksben írja, 1648-ban ki-nyomtattatta. — Irtak a Heidelbergai Katekhezisre szép magyarázatokat a mi Magyar Tudósaink, mellyek ki-is vagynak nyomtattatva: mint *Keresztesi István*, *Posaházi János*, *Szathmár Németi Mihály*, *Dréget Palánki János*, s egyébek; mellyeknek kivált a Templombéli tanításokban vették hasznát a Tanítók, hol azon Katekhezist minden Esztendőben végig kellett prédikátziókban magyarázni; sőt éppen ezen okból van *Dominikákra* fel-olítva: a mellynek magyarázatjában két szokást tartanak mind e mai napig az Egy-

házi Szolgák, vagy magát a' Katekhismusnak Dominikákra fel-olított Kérdéseit olvassák tsak-el, és ez a' Textus; vagy pedig valami ide illő Textust vesznek fel a' Bibliából, a' Szathmár-Németi Canon' rendelése szerént, és azt olvassák - el, 's a' Katekhismus' szavait úgy alkalmaztatják arra; a' mi rozszabb mód az elsönél: mert itt a' dolog tekerítés nélkül meg-nem eshetik. Hogy pedig mind az Oskolákban, még a' nagyobb Deákoknak-is különös Professor által, mind a' Templomokban, ez a' Katekhismus magyaráltassék, a' Pápán 1630-ban, 1646 ban pedig Szathmár Németiben tartott Zsinatok parantsolják: (b) sőt 1638-ban, midőn Tolnai János a' Pataki Professorságra bé-állított volna, a' Zsinat előtt esküvéssel, és tulajdon kezével írt Reversális mellett köteleztetett arra, hogy a' Helvetica Confessiót, 's a' Heidelbergai Katekhésist helyben-hagyja, és azzal ellenkező tudományt nem tanít. (c) Ugyan erre köteleztettek az Akadémiákra ki-menő Ifjak - is a' Szathmár Németi Zsinat által. (d)

(b) *Cap. VII. Art. 2 — Acta Syn. Nation. Szathmáriensis Art. 2.*

(c) *Lampe. p. 387. 486.*

(d) *Art. 19.*

Még azért-is *nevezetes* Könyv ez a' Heidelbergai Katechismus, hogy ezt II-dik Maximilian Császár és Magyar Király-is a' Német Országai Gyűlésen 1566-ban helybenhagyta. Midőn ugyan-is III-dik Fridrik Palatinatusi Választó Fejedeleme, a' ki Német Országokon leg-első volt azon Fejedelmek között, kik a' Reformáta Vallást be-verték, némelyektől azzal vádoltatnék, hogy ő a' maga Birodalmában mást tanítatna, mint a' mit az Augustána Vallástétel tart: a' Fiát *Kasimir Jánost* maga mellé vévén, a' Bibliát, az Augustai Vallástételt, és a' Heidelbergai Katechismust maga után a' Gyűlésbe be-vitette, és midőn a' fellyebb ki-tett módon vádoltatnék a' Császár előtt, fel-tétette azt a' három könyvet az asztalra, ezt mondván: „A' ki ezen Könyvek ellen valamit tudna mondani, most mondja-meg, és én ezen könyvekből táfolom-meg azt: ha pedig engem itt meg-győznek, kész leszek az igazságnak engedni.“ — de senki semmit azon könyvek ellen nem tudott mondani; sőt a' Saxoniai Elektor *Augustus* ötöt ezen szókkal ditsérte-meg a' Császár előtt: *Friderice! Friderice! Tu nos omnes pietate superas*, az az: *Fridrik! Fridrik! te minket kegyességeddel fellyül-műlsz*, 's ezen időtől fogva *Piusnak* vagy *Kegyesnek* nevez-

tetett. Ekképpon tehát a' Heidelbegai Ká-
tekhizmus második Maximilian Tsászárnak
és Magyar Királynak meg-egyezéséből,
az egész Palatinátusi Reformátusok' Symbo-
likus könyvéül meg-maradt, 's ugyan ő a-
latta az, Magyar Országban-is, a' Refor-
máta Ekklesiákban bé-véttetett, 's egész 17-
18-ig minden változás nélkül, a' maga ere-
deti formájában meg-maradt; hanem ekkor
a' Palatinátusi Választó Fejedelem *Filep Ka-*
roly; maga Katholikussá lévén, a' LXXX-dik
Kérdésnek el-hagyattatását, mint a' melly-
ben a' Pápista Vallás ellen kemény ki-
fejezés találtatott, annyival inkább sürgette,
mivel ezt a' Katekhismust eleitől fogva; e-
zen ki-fejezéssel szokták a' Palatinátusiak
ki-nyomtattatni, még akkor-is, mikor már
a' Fejedelem nem volt Református; *Quoq*
Privilegio Electoris Palatini.

LXVII. §.

A' Hazában készültt nevetesebb Katekhismusok.

Az Oskolai Ifjúság fel-várván a' Vallás-
beli tanítást; mindjárt a' Reformátzió' elein
szükségesképpen kellett a' gyermekek' szá-
mára Katekhismusokat készíteni: 's nem is
lehet fel-tenni, hogy a' Kálvin' Katekhis-
musa előtt köztünk; és Eleink által irtt

Katekhismusok ne lettek volna, — sőt bizonyos a' Históriakból, hogy a' közönségesebb Katekhismusok mellett, voltak a' nevezetesebb Oskolák' számára különösen készített Katekhismusok-is. Így p. o. *Székelv István* Szikszai Oskola Mester korában, a' ki később, nevezetesen 1658-ban Göntzi Református Prédikátor volt, a' Szikszai Oskolabeli gyermekek' számokra 1538-ban illy titulus alatt: *Kereszttyénség' Fundamentomáról való tanúdság*, adott ki egy Katekhismust. Már a' *Batizi András*' Katekhismusa közönségesebb volt. (a) Mert a' *Borsod, Gömör, és Bont* Vármegyebeli Ekklesiák' Zsinatjának, melly 1600 körül tartatott, X-dik Tzikkelyében parántsoltatik, hogy a' *Batizi Katekhismusa tanítassék*. Ki-jöven pedig a' *Siderius János* Tartzali Prédikátor' Katekhismusa illy' titulus alatt, *Református Katekhismus*, a' *Batizie* a' kissebb, ez pedig a' nagyobb gyermekeknek tanítatott, és olly nagy betsben tartatott, hogy az egész Országban ebből tanítottak az Oskolás Gyermekek, és még 1763-ban is, a' midőn utoljára nyomtattatott ki Debretzenben a' *Siderius*' Katekhismusa, első rangon állott a' *Református* Katekhismus.

(a) Lásd fellyebb az *Erdődi Zsinatot*.

Kisesebb Oskolákban: minthogy a' régi Kánonok által parantsoltatott is ennek taníttatása. Régibb volt ennél a' *Huszár Gál* Katekhismusa, mellyet ő a' Pápai Oskola' keze alatt lévő Ekklesiákbeli Oskolák számára készített; mellyről különben már ma nem is tudnánk semmit is, hanemha a' *Kanisai Pálfi János* Superintendens alatt hozott, és csak Kéz írásban álló Kánonokban a' volna parantsolva, hogy a' *Huszár Gál* Katekhismusa, a' *kisesebb*, a' *Sideriusé pedig a' nagyobb Gyermekeknek taníttasson*. Eppen illy régi a' *Mélius Péteré* is, mellyet ő a' Debretzeni Oskola' számára 1569-ben nyomtattatott - ki, illy' titulus alatt: a' *Keresztyén Tudománynak rövideden való summéja*. Ugyan a' Debretzeni Ekklesia' számára írt *Félegyházi Tamás* egy Katekhizmust, mellyet 1583-ban nyomtattatott ki. — *Szikszai Hellopæus Bálint* pedig az Egri Oskola' számára, illy' titulus alatt, *Katekhizmus*, melly az *Egri Ekklesia' hasznára íratott*, adott ki egy Katekhizmust 1575-ben, melly még 1687-ben is méltónak ítéltetett a' ki-nyomtatásra.

Írásban a' *Huszár Gál* Katekhismusa, mellyet ő a' Pápai Oskola' keze alatt lévő Ekklesiákbeli Oskolák számára készített; mellyről különben már ma nem is tudnánk semmit is, hanemha a' *Kanisai Pálfi János* Superintendens alatt hozott, és csak Kéz írásban álló Kánonokban a' volna parantsolva, hogy a' *Huszár Gál* Katekhismusa, a' *kisesebb*, a' *Sideriusé pedig a' nagyobb Gyermekeknek taníttasson*. Eppen illy régi a' *Mélius Péteré* is, mellyet ő a' Debretzeni Oskola' számára 1569-ben nyomtattatott - ki, illy' titulus alatt: a' *Keresztyén Tudománynak rövideden való summéja*. Ugyan a' Debretzeni Ekklesia' számára írt *Félegyházi Tamás* egy Katekhizmust, mellyet 1583-ban nyomtattatott ki. — *Szikszai Hellopæus Bálint* pedig az Egri Oskola' számára, illy' titulus alatt, *Katekhizmus*, melly az *Egri Ekklesia' hasznára íratott*, adott ki egy Katekhizmust 1575-ben, melly még 1687-ben is méltónak ítéltetett a' ki-nyomtatásra.

IX. T Z I K K E L Y.

A' Liturgiáról, — Templombéli
's Halotti Énekeikről.

LXVIII. §.

A' Liturgiáról 's Liturgikáról.

A' Protestáns Liturgiák, a' Protestáns
Ekklesiákkal együtt kezdődtek; mivel a'
Liturgia az egész külső Isteni tiszteletnek
módját, a' Papoknak Templombeli kötelessé-
gekkel együtt foglalja magában. Azonban
milyenek voltak leg-első Liturgiáink, arról
ma keveset tudunk; mivel azok a' maradékra
sem írásban, sem nyomtatásban egészen ál-
tal nem jöttek: — a' minek a' lehet az oka,
hogy mindenik Ekklesiának akkor elein,
más más Liturgiája volt; e' szerint nem i-
gen gondoltak az Ekklesiák 's Predikáto-
rok vele, hogy azokat más Ekklesiákkal is
meg-osmértessek, vagy hogy a' maradék-
nak által-adják. Minekutánna pedig az E-
vangélikusok a' Reformátusoktól jobban job-
ban kezdtek elszakadni, és ezek is, ama-
zok is Püspököket tettek magoknak; kezd-
tek a' Liturgiák meg-határozásában is, kö-
vetvén a' régi Keresztyén Püspököknek eb-
béli jussokat, és szokásokat, munkások

lenni, s a magok Megyéjékben a Liturgiákra nézve, a mennyire lehetett egyformaságot vinni-be. Huszár Gál ugyan, a Túl a Dunai első Református Superintendens, már 1557-ben Óvári Prédikátor korában írt egy Levelet a Tigrumi Prédikátornak Bullingernek, hogy az ő Ekklesiájokbeli Liturgiát a Magyar Országi Református Ekklesiák számára küldje-meg; a melly tselekedetéből méltán gyaníthatni, hogy már ő ekkor a Duna Mellyéki Ekklesiáknak Superintendensek volt; mivel közönséges Liturgiát vinni-bé az Ekklesiákba, a régi szokás és Püspököknek tulajdonítatott jus szerént; ő ezt csak mint Püspök úgy tselekedhetto. Mivel pedig ezen Levelében azt írja Huszár Gál, hogy a Magyar Református Ekklesiákban minden Pap azt tselekszi a Liturgiára nézve, a mi néki jobbnak látszik; ebből világos, hogy a Túl a Dunai minden Ekklesiákban volt ugyan Liturgia, de 1557-ig közönséges Liturgia nem volt azokban. —

A Túl a Tiszai Superintendentiában mellyhez a Tiszán-innen valóknak nagy része is tartozott, Melius Péter erre nézve is Püspöki kötelességét megtette: mert ő, a ki a maga Ekklesiájának különös Confessiót, és Katekhesit is írt, a keze alatt lévő egyéb Ekklesiákra nézve pedig közönséges

Kánonokat készített; nem lehet, hogy a' Liturgiás dolgokat, a' Keresztelésnek, Ur' Vatsorája' ki-szolgáltatása', Házasulandók' öszve-
 esküdtetése, betegeknek meg-látogatása, és a' Templombeli külső Isteni tiszteletnek módját meg-ne határozta volna: a' melly formát a' Debretzeni Ekklesia követvén, mások magokat ezen Anya Ekklesia' Liturgiájához alkalmaztatták, és azt követték. *Melotai Nyilas István* ugyan, a' ki 1622-ben egy Agendát adott Világ' eleibe, azt írja, „hogy ő „a' melly Anyaszentegyházi szolgálatnak formáját Debretzenben tanuló De-
 „ák korában negyedfél, Oskola Mester ko-
 „rában pedig egy esztendeig, 's néhány Hol-
 „napokig látott, és a' mellyet, ama' nagy
 „Apostoli emberektől *Hodászi Lukástól*, és
 „*Sarközi Jánostól*, kik 1602 után voltak Deb-
 „retzeni Prédikátorok, hallott, és tanult, azt
 „foglalta könyvben, és adta-ki.“ Azomban *Nyilas István* Agendájának, és a' Palatiná-
 tusi Liturgiának öszve-vetéséből akárki-is észre-veheti, hogy az ennek a' Leánya, a' mellyet inkább a' szokás, és a' Debretzeni Ekklesiára, 's a' Palatinátsi Liturgia' készítőinek *Oleviánus Gáspár*, és *Ursinus Zakariásnak* nagy nevekre való tekintet vé-
 tette-bé Erdély' és Magyar Ország' nagy Részével, mint valamelly Zsinati helyben-

hagyás. — Minémű Liturgiákkal éltek a' Túl a' Tiszai Ekklesiák, meg-lehet ítélni a' Bekéisi Templomnak 1626-ban lett fel-szentelésekor mondott Agendákból 's' tzeremoniákból.

A' Tsallóközi, vagy Felső Duna mellyeki Superintendenzia Püspökje *Samarjai János*, 1636-ban adott-ki Lötsén egy nevezetes Könyvet illy titulus alatt: *a' Helvétiai Valláson lévő Ekklesiáknak Egyházi tzeremoniájokról, és Rendtartásokról való könyvetske.* Ez köz akarattal íratott, és olly tzelből, hogy ha már egy bizonyos forma van a' Hitnek Vallásában, tudniillik a' Helvétika Confessió: igen illő, és hasznos dolog lenne, ha minden külső Egyházi Rendtartásokban-is egyformaság tartatik-meg az Ekklesiákban. Valóban szükség-is volt egy illy' Könyvre, mellyben minden Vallásbeli szokásaink meg-határozattanak. Mert akjövén-ki Eleink a' Katholika Vallásból, és az Evangelikusoktól-is el-szakadván; azoknak szokásaiból egyik Ekklesia és Prédikátor ezt, másik más tzeremoniát hagyott-el. Sok helyeken az ostyát és a' kovászalán kenyeret még a' 17-dik Század' elein-is megtartották: jóllehet a' Szikszai Zsinatban 1568-ban, a' Hertzegszőlösiben 1576-ban, a' Köveskútiban 1612-ben meg-volt ez tiltva,

E' miatt volt sok baja *Patai István* Superintendensnek a' Kis-Komáromi Predikátorral, a' kit azért hallgatói el is bocsátották, hogy Kenyérből, és nem ostyából szolgálta ki nékik az Ur' vatsoráját. Ugyan a' Kis-Komáromi Ekklesiában az estvéli könyörgéseken gyertyát gyújtottak: mellyre nézve az oda való Egyházfinak ezt tette. *Kanisai Pálfi János* Püspök és Kis-Komáromi Predikátor kötelességévé 1624-ben, hogy *estve könyörgéseken a' gyertyát a' gyertyatartókban a' prédikáló székben szép módjával tegye fel* Másuttez nem volt szokásban. Sok helyeken a' Jésus' nevére térdet fejet hajtottak; másutt-nem, és az éneklés' végén ez ígére: *Ditsőség légyen Atyának, és Fiúnak, és Szent Lélek Istennek!* ülő helyekből fel-kelvén, magokat meg-hajtották a' hallgatók; mások pedig ezt nem tselekedték. Sőt, a' mint *Nyilas István* az ő Agentlájának Ajánló-levelében meg-jegyzette: *az Egyházi emberrel mindég változott a' Keresztelésnek és az Ur' Vatsoroja' ki szolgáltatásának módja is.* Hogy tehát azon-egy Ekklesiában mindenek azon-egy renddel menjenek: azért írta *Samariai János* a' fellyebb említett könyvét; mellyből egyfzersmind ki-tetszik az-is, hogy *ma a' külsőkre nézve sokakban küiömbözünk eleinktől; mert az Antiphoniák, az*

ördög-tzésbéli Rendtartások, de az Ágen-
dák-is 's a' t. éppen nem azok, a' mellyek
akkor rendeltettek.

Leg-első egész Magyar nyelven írt ki-
is nyomtattatott Ágendájok volt a' Reformá-
tusoknak, a' mennyire mi tudhatjuk, a' *Hel-
tai Gáspáré*; mellyet ő 1559-ben újonnan a-
dott-ki illy' titulus alatt: *Agenda, az az, Szent-
egyházi tselekedetek, mellyeket követnek kö-
zönségesképpen a' Keresztyén Ministerek.* Ha-
sonló könyvet adott-ki *Beithe István* Német
Újváron 1582-ben illy' titulus alatt: *Mikép-
pen a' Keresztyén Gyülekezetben a' Keresztsé-
get, Úrvatsoráját, Házások' esküvését, áldo-
zatot, gyónást, szolgáltassanak az Egyházi
Tanítók, arról íratott könyvetske.* Illyen az-
is, mellyet Molnár Albert a' Hannoviai és
Oppenheimi Bibliának a' végére 1608, és
1612-dik Esztendőben ki-nyomtattatott. In-
kább *Liturgikát*, mint *Liturgiát* írt *Káro-
li Péter* Váradi Prédikátor, mellyet 1670-ben
adott-ki Deák nyelven, — valamint *Szikszai,
Hollopæus Bálint*-is, melly az ő halála után
1685-ben Genevában Béza által illy' titulus
alatt jött-ki: *De tota re Sacramentaria.*

Egyéberánt, a' Prédikátorokát az ő
'Egyházi foglalatosságaikban regulázták a'
Zsinatok, az ő végezéseiknél fogva. Akar-
ván pedig az eddig való egész Liturgián

a' Száthmár Németi Nemzeti Zsinat javítani, azt végezte; hogy a' Magyar és Erdélyi Pá-pok közakarattal egy közönséges Liturgiát ké-szítsenek, és a' Sakramentumok ki szolgáltató-sának tsupán egy módia legyen: melly végzés után a' Pesbyteriánus négy Seniorok, és a-zok alatt vóltt nevezetesebb Prédikátorok készítettek egy Liturgiát, és az 1656-ban Junius' 14-kén Sáros Patakon tartott közön-séges Zsinatban, hol több Vármegyék' Fő és Vitze - Ispánjai is meg-jelentek, meg-visgál-tatván, és név alá-írással, 's petsétekkel meg-erősítvén, ugyan Sáros Patakon illy' ti-tulus alatt: *Liturgia sacræ Cœnæ*, 1658-ban ki-nyomtatott.

LXIX. §.

A' Templombéli Énekekről, — Dávid' Zsoltár-jai — Dicséreték.

Mindjárt a' Reformációkor meg-szűn-vén a' Protestáns Ekklesiákban az idegen és érthetetlen nyelven való éneklés: a' leg-eiső Reformátorok kéntelenek vóltak Tem-plombéli Énekeket készíteni; a' honnan a' David' Zsoltárjainak fordításához tsak ha-mar hozzá kezdetek. Nevezetesen Sztárai Mihály, a' ki Olasz Országban tanulván, a' szép mesterségek közt a' muzsikát is jól meg-tanulta, reformálván a' Baranyaiakat, mínkeelőtte

minekelőtte prédikált volna, a' Dávid Zsoltárjait Magyar nyelvre lefordította, és azokat nagy buzgósággal maga éneklette - el a' Nép előtt. Ugyan ezt mások-is tselekedték; mivel a' Reformátorok magokat erősen a' Bibliához kötven, azt akarták, hogy még csak az Énekjeik-is Bibliából valók, és nem közönséges emberi ész' szüleményei legyenek. Azomban, mivel a' Dávid' minden Zsoltárit senki Mólnár Abert előtt egészen Magyar versekbe még nem foglalta, és azon egynehány lefordított Zsoltárok is csak holmi idéltlen Tseh, Német, vagy Magyar nótákra voltak szabva, — ezek mellett pedig a' fordítás-is hijános volt, — valamint a' versnek esete-is igen rendetlen: Mólnár Albert volt tehát a' leg-első, a' ki Dávid' minden Zsoltárit azon versekbe foglalta, melyekben azok ma-is énekeltek. Minthogy pedig mindjárt a' Reformátzió' elein *Maróth Kelemen*, és *Béza Zódor* a' melly versekbe foglalták a' Dávid' 'Soltárit, azokat *Claudius Gaudimellus* Párisi Muzsikus, a' ki Thuanus szerént, a' Párisi lakodalom' alkalmatosságával ölettetett meg; muzsikai nótákra, mellyek többnyire Minuetek voltak, alkalmaztatta; és ezen Francia nóták annyira meg-is tetszettek, hogy a' Belgák, Anglusok, Csehek, Lengyelek,

Spányolok, Olaszok, és Németek ezeken a nótákon énekelték a' Dávid' 'Soltárit: Molnár Albert-is ezen Frantzia nótákra szabta a' Dávid' 'Soltárit, 's így azokat leg-elsőben Herbonában 1607-ben, Oppenheimban pedig 1612-ben ki-adta, és amaz első olly ritka, hogy talám a' Rádai Gróf Bibliothekáján kívül sohol a' Hazában kapni már nem lehet.

LXX. §.

A' Dítséretekről.

Másik részét teszik a' mi Templombéli Énekes Könyvünknek a' *Dítséretek*, mellyeknek eredetek ez: minthogy a' Dávid' 'Soltári későbbben fordítottak-le egészen, — de nem-is vóltak azokban minden alkalmazosságra illő Énekek, — el-hagyván pedig a' Római Anyaszentegyházat, Énekes Könyvek sem vólt a' Reformátusoknak: tehát a' jobb Magyar Szent Poéták készítették Magyar, Cseh, és Német nótákra, vagy magoktól, vagy régi Szent Poétákból fordítva, bizonyos Énekeket, mellyeket magánosan-is, de a' közönséges Isteni tiszteletben-is énekelgettek. Ezen Szent Poéták között nevezetesebbek Huszár Gál, Bornemisza Péter, Beithe István, Sztárai Mihály, Skaritzza Máté, Pétseli Király Imre; de vóltak

gyengébbek-is, kiknek cadentziáik tíz sorban-is tsak *vala vala* vólt, 's az illy versek ellen panaszkodik Molnár Albert a 'Sóltár-jai' Elöljáró Beszédjében: b' mellyből következik, hogy már 1607 előtt a' mi Dítséreteink nem tsak meg-vóltak, hanem öszve is vóltak szedve egy különös könyvben; mint-hogy bizonyos-is, hogy a' *Dobsai Református* Ekklesiának Somogy Vármegyében van most-is egy régi, és még a' Reformátzió' elein íratott mesterséges betűkkel festett, és régi kézírásokkal fel-ékesítetett Énekes Könyve, mellyel azon Ekklesia-is élt, és 1643-dik Elztendőben harmadikszor kötettett be. Ezen Énekes Könyvben találtatik egy Ének a' Meg-igazulásról, mellynek utolsó verse így van: *...*

- „Ez Éneket szerzettük ennyi időben;
- „Ezer öt száz negyven ötben,
- „Szívünk' bánatjában,
- „Hogy emberek ne bízzanak az ő érdemekben,
- „Tsak bízzanak erős hittel Kristus' érdemében.

Ez az Énekes Könyv azon gyűjteménye a' Reformátusok' Énekeinek, mellyeket Göntzi Fabricius (Kováts) György öszveszedett, vagy ennél-is régibb, nem tudni; mivel ennek eleje nintsen. Annyi igaz, hogy ama' kézírás, e' pedig nyomtatás. Azomban az is igaz; hogy a' melly Énekek és Dítsé-

- VI. *Dítséret.* — a' 70. szám alatt: *Szent Dávid Király' bünei ellen 's a' t. Szegedi Gergely*, Debreczeni. Sárvári Református Prédikátor.
- VII. — 71 — *Számkivetésre Dávid 's a' t. Szegedi Gergely.*
- X. — 74. — *Tekints rádám 's a' t. Szegedi Gergely.*
- XX. — 82. — *Gyakorta való 's a' t. Szegedi Gergely.*
- XXXVIII. — 98 — *Nagy bánatban 's a' t. Szegedi Gergely.*
- XLIII. — 102 — *Lásd-meg Uram 's a' t. Tólnai Bálint, a' Tólnai nagy Oskolában Professor, azután Tólnai Prédikátor 1580 körül.*
- XLVI. — 103 — *Erős várunk 's a' t. Skaritzza Máté Rátzkevi Prédikátor fordította Lutherből.*
- LII. — 112 — *Dávid Doég ellen 's a' t. Skaritzza Máté.*
- LXXI. — 123 — *Úr Isten légy 's a' t. Szegedi Gergely.*
- LXXIV. — 125 — *Hogy Jérusálem 's a' t. Skaritzza Máté.*
- LXXXVI. — 133 — *A' jó hitű 's a' t. Skaritzza Máté.*
- CXII. — 141 — *Boldog az olly 's a' t. Szegedi Gergely.*
- 209 — *Paraditsomnak 's a' t. Pétselyi Károly Imre Rév Komáromi Oskola' Professora, azután oda való Prédikátor.*
- 210 — *Csudálatos 's a' t. Melius Péter.*
- 217 — *Kristus fel-támadá nekünk. 's a' t. Batizi András Újhelyi, és Erdödi Ref. Prédikátor.*
- 238 — *Jövel Szent Lélek 's a' t., Batizi András.*

- 246 — *Korasztyének kik 's a' t. Szegedi Ger-
goly.*
- 249 — *Könyörögjünk 's a' t. Huszár Gál.*
- 259 — *Gyakran kelletik 's a' t. Melius Péter.*
- 260 — *Jer ditsérjük 's a' t. Batizi András.*
- 270 — *Minden embernek 's a' t. Dévay Bí-
ró Mátyás.*
- 291 — *Haláudásunkban 's a' t. Sztárai Mi-
hály.*
- 328 — *Atya Isten 's a' t. Skaritza Mátóír-
ta a' Törökök ellen.*
- 329 — *Oh mint kesoregnék 's a' t. Szegedi
István.*

E következőknek pedig, hogy a' meg-neve-
zendők lesznek a' Szerzői, meg-tetszik a' ver-
seknek eleire rakott betűkből, a' hol a' régi írás'
módjára kell figyelmezni. p. o. az

- 75 Szám alatt valókból: *Meg-nyomorodván 's a' t.
e' jö ki: Michaël Starius fecit.*
- 78 — *Szabadíts-meg 's a' t. e' jö-ki Sztárai Mihály.*
- 80 — *Sokan vannak 's a' t. e' jö-ki Starinus.*
- 83 — *Szent Dávid 's a' t. e' jö-ki: Sztárai Mihály.*
- 88 — *Szent Dávid 's a' t. e' jö-ki: Sztárai.*
- 94 — *Mindenkoron 's a' t. e' jö-ki: Michaël Starinus
faciebat.*
- 95 — *Mikoron 's a' t. e' jö-ki: Mágótsi Gáspár a'
Magyar Mánások közzül való Reformá-
tus Fő Úr.*
- 96 — *Sok nyitván 's a' t. e' jö-ki: Starinus faciebat.*
- 97 — *Meg-nyom 's a' t. e' jö-ki: Michaël Starinus.*
- 117 — *Vaultak 's a' t. e' jö-ki: Stariceus Máthéd.*
- 118 — *Meg-hallgassad 's a' t. e' jö-ki: Michaël Sta-
rinus.*
- 119 — *Sok jó tésemény 's a' t. e' jö-ki: Starinus fecit.*

- 120 — *Süss nagy Úr Is. 's a' t. e' jö-ki: Stophanus Bardt.*
- 135 — *Molly igen jó 's a' t. o' jö-ki: Michaël Starinus.*
- 280 — *Buzgó szívből 's a' t. e' jö-ki: Blasius Radán.*

Azt a' *Gradualt* mellyen *Keserüi Dajka János* Erdélyi Superintendes *Bethlen Gábor* Fejedelem' parantsolatjából dolgozott, elvégezte *Gelei Katona István* ugyan Erdélyi Superintendens, szedvén a' *Dávid' 'Soltárit* a' *Károli'* fordításából bizonyos mértékre, és más nótákra alkalmaztatván, mint a' *Frantzia* nóták voltak, és ezt, (a' *Jérémiás' Sirmait*, és a' *Passiót*, kissebb és nagyobb *Litániákat 's Dítséreteket* kótákra rendelvén) ki-adta ugyan tsak *Gelei, Iső Rákótz* *György'* költségén, illy titulus alatt *Gradual: az Énekek kultsokkal együtt, a' mint abban az időben énekeltek. Fejér Váron 1636-ban.* Ennek Elöljáró Beszédjében sokat beszéll *Gelei* az *Éneklés' és Muzsika'* gyönyörű és hasznos vóltáról, valamint arról-is, ha vallyon a' *Hármóniás Éneklést* jó-vólna-é, és lehetne-é bé-vinni az *Ekklesiába*; de 1750-nig sem Erdélyben, sem Magyar Országban muzsika *Protestáns Templomokban* nem vólt sohol: mivel az *Orgona*, 's más *Muzsikák*, meg-vóltak a' *Reformációtól* fogva minden *Zsinatokban* tiltva; lévén a' *musikák* az Ó

Testamentomi tzeremóniákhoz valók, — az Apostolok' idejétől fogva pedig közel hét száz esztendeig a' Keresztyének' Isteni tiszteletekben muzsika nem kellett.

Ambár pedig meg-valljuk-is, hogy az úgy nevezett Dítséretek tsekely Poésissal íratattak: mindazáltal vagynak abban helylyel helylyel olyan Énekek, mellyeket a' máii ízlés is helyben-hagyhat. — A' tizen öt lábú Verseknek nemét pedig, mint a' mi időnknek találmányát, sokan ma úgy nézik: holott a' 90-dik Dítséretből meg-tetszik, hogy a' Versnek ezen neme, már a' XVI. Században meg-volt, tsak hogy ekkor egy egész Verset nem két, hanem három illy 15 lábra szabott Vers sorok tettek.

LXXI. §.

Halotti Énekekről.

A' Halotti Énekeket leg-elsöben öszve-szedte *Újfalvi Imre* Debretzeni Professor, és azután Prédikátor, 's azokat ugyan tsak Debretzenben *Halotti Énekek'* titulusa alatt 1598-ban ki-is adta. A' Lötsei 1676-dik Esztendőhéli ki-adásban, melly az az előtt valóknál mint íratik helyesebb, lehet *Ska-ritza Máténak* és *Batizi Andrásnak* mint Szerzőknek némelley Énekek felett látni a' neve-

ket, valamint azon Deák verseket-is, melyekből némely szebb Halotti Énekeink készítették.

VI. R É S Z.

A^o Protestáns Vallásnak Magyar Országban való Törvényes állapotjáról.

LXXII. §.

Mitsoda fundamentomon áll a^o Protestáns Vallás Magyar Országban?

A^o Protestáns Vallás, mellynek eredetéről, szerentsés terjedéséről, abban való megakadályoztatásáról, és annak Ekklesiái alkotmányának öfzve-szerkézttetéséről eddig szóllottunk, nem olly^o Vallás Magyar Országban, mellyet csak *Tolerátának* lehetne tartani; hanem olly^o Vallás, mellynek létele, 's szabad és közönséges gyakoroltatása a^o Természeti és Polgári Törvényekben, bizonyos Békeség-kötésekben, 's Királyi Diplomákban gyökereztetik és fundáltatik. Áll tehát a^o Protestáns Vallás egy felől a^o *Természeti Törvényeken*, mellyek szerént köteles a^o Status minden embert az ő Vallásbéli szabadságában meg-hagyni, ha bizonyos a^o

felől; hogy ez vagy amaz Vallás a' Polgári társaság' boldogságát, tsendösségét és jussait leg-kisobbé sem sérti-meg: a' Protestáns Vallás pedig, hogy illyen Vallás, azt az azzal való esmeretség és a' tapasztalás egyformán bizonyítják. — All más részről a' Protestáns Vallás Magyar Országon: az *Ország' Törvényein*, mellyek közt örökké nevezetesek lesznek az 1608, 1647, és 1791-dik esztendőben hozatott Törvények: mellyekben az Ország, és annak szentséges Fejei a' Királyok, a' Protestáns Vallásnak állandóságot és sérthetetlen szabadságot, 's óltalmat ajánlottak. — All még a' Protestáns Vallás Magyar Országon, bizonyos *Egygyezéseken*, és *Békességkötéseken*: minéműek a' *Bétsi és Lintzi Békességkötések*, mellyeknek, mint minden két fél közt való szerződéseknél az a' természetek, hogy egyik Fél, a' másik' meg-egyezése nélkül, nem hogy el-ronthatná, de még tsak változást sem tehet rajtuk. Ezen Békességkötéseket az 1608 és 1647-dik esztendőbeli Diæta elfogadta, 's mint az Ország' Polgári és Valásbéli jussainak fundamentomos törvényeit, *Ártikulusai* közzé tette; a' fundamentalis törvényeket pedig, az 1741-dik esztendőbeli Diæta' 8-dik Tzikkelye szerént, még a' Diæta sem ronthatja-el: így tehát a' mit

a' Protestáns Vallásra nézve elsőben a' Király, és az Ország' egy' része meg-kötött; azt az egész Ország azzal, hogy Törvényé is tette, helyesnek, és sérthetetlenül meg-tartandónak declarált lenni. — Utoljára áll még a' Protestáns Vallás Magyar Országban a' *Királyi Diplomákon*, avagy a' Királyoknak azon Ígéreteken, 's írásban-is ki-tett, és petsétjekkel meg-erősített fogadásokon, mellyeket az ő meg-koronáztatások előtt az Orzágnak tesznek; mellyek szerént arra kötelezik magokat, hogy ők az' eddig hozott, 's az ő Uralkodások alatt hozatandó törvényeket, törvényes erejekben lévő Frigy kötésekét meg-tartják, és másokkal-is meg-tartatják. A' Királyok tehát, az ő Királyi Szavoknál, és esküvések-nél fogva, éppen úgy őrzik a' Protestáns Vallásnak jussait, és sérthetetlenségét, mint a' Katholika Vallását, és az Ország' Polgári jussait. Leg-nevezetesebb Királyi Diplomák a' II. Mátyásé — a' II, III, és IV-dik Ferdinándoké, és az I-ső Leopoldé, mellynek szerzésében Szeleptsényi György Kalotsai Ersek és Ország Cancenláriusa nem utolsó részt vett.

---

*A' Bétsi Békeségkötés előtt való Diplomátikus
állapotjáról a' Protestáns Vallásnak.*

Sem Ferdinánd, sem Maximilián, sem Rudolf alatt olly' Törvény nem hozatott, mellyben név szerént az *Augustai* Vallásté-
telt követők' Vallásoknak gyakoroltatása tsak leg-kisobbé is akadályoztatott volna; sőt mikor az 1548-dik esztendőbeli Diätának XI-dik Tzikkelye szerént *Sbardallai István*, Váti Püspök, és *Sibrik Gergely* Királyi Tanácsos, a' Felső Magyar Országai Királyi Városokba I-ső Ferdinánd által a' végre küldettek volna, hogy az ott lappangó Anabaptistákat, és Sakramentáriusokat ki-hajtsák; Kassa, Eperjes, Lötse, Szeben és Bártfa Városok, a' melly Confessiót ekkor írtak, és 1549-ben a' Királynak eleibe terjesztettek, azt a' Király kegyelmesen elfogadta, és a' további háborgattatást megtiltotta. (a) Illy' kegyelmeségét közölte a' Felsőség a' Bánya Városbéli Lutheránusokkal is, a' kiket midőn az Esztergomi Érsek

Lásd (a) *Daniel Turcus in Diario istius temporis ad annum 1549. Klanitius pag. 24. —*

Oláh Miklós 1558-ban, arra bógatott volt na, hogy némely ő által készített Vallásbéli Artikulusokat vegyenek-bé, s csak bizonyos ideig; a' Király látván az ő Vallástételeket, melyet Körmöztön írtak, és 1569-ben ő Felségének bé mutattak; ezen ő Vallástételeknek békességes gyakorlásában őket meg-hagyta. — Ide járúl az is, hogy maga Ferdinánd, az Augustai Confessiót, melyet néki a' Magyar Evangelikusok bé mutattak, helyben-hagyta; a' mit a' Fejedelmek követéséből, Verantz Antal is Elztergomi Ersek két ízben is helyben-hagyott; melly hogy így történt, arról Sáros Vármegyének az a' levele bizonygatót tesz, melyet az azon Vármegyebeli Evangelika Eklésiáknak minden új Esperest tevéskor adni szokott. (b) És így ezen Vallás' követői már I. Ferdinánd által és alatt törvényes lábra állítottak a' magok Vallások' gyakorlásában.

A' mi a' *Reformátusokat*, kik ekkor Sakramentáriusoknak nevezettek, illeti: igaz, hogy ő ellenek 1548-ban a' XI-dik Tzikkelyben olly' Törvény hozatott, hogy

---

(b) Láthatni ezt a' Levelet *Klanitiusnál* page 30, 31.

azokat az Anabaptistákkal együtt ki kell a' Hazából hajtani. De a' ki az akkori Ekklesiái: Históriákban jártas, és a' Hazai környülálásokat tudja, ezen Törvényen sem akadhat fel. Ugyanis, az Anabaptisták a' magok' eredetét a' Waldensesektől hozták - le; (c) azok pedig az Úr Vatsorájáról oly értelemben voltak mint a' Reformátusok. E' mellett, az Anabaptisták 1524. ben igen sok követőket találtak magoknak Helvetziában, (d) a' Református Vallás - is pedig éppen ezen idő tájban Helvetziából szívárogván ki, azt gondolták sokan, gyűlölségből pedig reájok is fogták, hogy a' Reformátusok vagy Sacramentariusok, és az Anabaptisták egytádományú és értelmű emberek volnának. Minthogy pedig az Anabaptistákról minden tudta, hogy ők veszedelmes emberek voltak a' Statusra nézve; mert ezeknek fejeik Stroh, Stübner, és Müntzer, sem a' Szent Írást, sem Luthert nem értvén, midőn ez azt tanítaná, hogy a' Keresztyén minden dolgokon Úr, és semminek nints alá-vetteve, a'

(c) Mosheimi *Institutiones Historiæ Christianæ recentioris.* pag. 263. Hermanus Schyn *Historia Mennonitarum.* Cap. I.

(d) Jablonfzki T. 2. pag. 174; 175.

karván hallgatóit arra serkenteni, hogy ne lennének szolgái a' bűnnek, és ne gondolják, mintha azok ő rajtok uralkodhatnának; azt hozták-ki oktalanul abból: hogy tehát a' Keresztyén ember, nem tartozik magát még a' Világi Fejedelmeknek is alá-vetni; a' minthogy a' Fanaticus Müntzer nyilván is serkentette arra követőit, hogy tegyék magokat a' Fejedelmeknek ellenébe, a' kiknek magát Thuringiában vezérül-is adta. Illy veszedelemes principiumú emberek lévén hát az Anabaptisták, a' kikkel a' Sacramentariusok tudatlanságból-é, vagy kész akartval egy rendbe tétettek; nem tsuda ha azok ellen a' mondott Diæta olly' kemény törvényt hozott.

Azomban *Stankartus Ferentz* Mantuai Theologus Magyar Országba jöven, az Úr Vatsorájáról a' Reformatusok' vagy Sacramentariusok' értelmét terjesztette; de más oldalról, a' Kristus' személyéről, 's Közbenjárói hivataláról igen képtelenül értett; mellynél fogva azt gondolta a' Törvényhozó testnek bizonyos része, Stankarust Reformátusnak vélvén, hogy a' Reformáta Vallás nem-is tiszta Keresztyén Vallás: e' szerint, nem tsuda, ha a' Sakramentariusok ellen olly' kemény törvény hozatott. Eszrevévén pedig a' Magyar Országai Rendek, és

a' Királyi Felség, hogy a' Sacramentariusok, vagy Reformátusok, se nem a' Stankarus követői, — annyival inkább nem Anabaptisták; az 1556-ban tartott Diæta' végzéseinek 26-dik Tzikkelyében, még ugyan azon Ferdinánd alatt, már *tsupén az Anabaptisták parantsoltatnak az Orszagból ki-menni; (e) a' Sacramentariusokról, vagy Reformátusokról pedig most már hallgat a' Törvény, a' kiket pedig ez előtt, míg a' dolog jobban meg-nem vizsgáltaott, ugyan az, az Anabaptistákkal öfzve-kötött. Látni való tehát, hogy a' Reformáta Vallás' szabadon való gyakorlása már Ferdinánd alatt Törvény szerént engedtetett, és erősitetett-meg; minthogy az ellenek hozott Törvény 1556-ban tétetett. A' mit ugyan I-ső Ferdinánd különösen is azzal újra meg-erősített; hogy a' Verántz' átúlása után, midőn az Egri Várban és az Egri Völgyben lakó Református Katonáság, és föld népe I-ső Ferdinándnak a' magá' Vallástételet bé-adta: az igazságos,*

(e) A' tizált Törvény így van: *Statutum est etiam, ut Anabaptistæ omnes, de omnium Dominorum bonis — intra Spatium quatuor hebdomadarum — e regno penitus eiiciantur.*

ságos Felség úgy meg-nyugodott azon, hogy soha többé az Egriek, és az Egri Völgyi Reformátusok, nem tsak nem háborgattak, hanem egy a' magok Felekezetebeli fő embert Magotsi Gáspárt az Egri Vár' Fő Kapitányává, és Heves Vármegye' Fő Ispányává tette, hogy az alatt a' bé-adott Confessiónak követői békességben élhessenek. Utoljára, magok a' Hazai Írók hitelesen állítják, hogy már 1560-előtt a' Protestáns Vallás közönséges Törvényekkel, mint valamelly köfállal, meg-erősítették. Nevezetesen Péterfi Károly azt írja, hogy 1559-dik esztendőben azért gyűjtött az Esztergomi Érsek Zsinatot, hogy „ az Érsek „ az ő tekinteténél, és kedvességénél fogva, „ mellyel bír mindenek előtt, azt a' helyet, „ mellyet olly' sok esztendőktől fogva az „ Ujítóknak külömb külömbféle Felekezetei „ el-foglaltak, és az ő hasznokra *irtt közönsé-* „ *ges törvényekkel*, úgy hozván magával a' (zük- „ ség, mint valamelly köfállal, és köszik- „ lával meg-erősítették, maga törné leg-el- „ söben keresztül.“ (f)

(f) *Archiepiscopus auctoritate sua, et gratia, qua pollet apud omnes, limen tot iam annos a diversis Novatorum sectis obsessum, legibusque publicis in eorum favorem, connivente necessitate scriptis,*

LXXIV. §.

*A' Bétsi Békeségkötésnek a' Vallás' dolgában
lett Végzésének előadása.*

Leg-nevezetesebbek a' Bétsi Békességkötésnek Vallást illető Tzikkelyei, mellyekben a' Romano-Katholika, Evangelika, és Reformáta Vallásoknak, és a' Haza' Szabadsága' 's jussai' sérthetetlenségének fundamentomi vagynak le-téve: úgy hogy, ezek közül egyiknek sem lehet úgy meg-sértettetni, hogy a' másik-is ugyan akkor meg-ne sértet-tessék. Azomban még-előre-is meg-kell je-gyezni, hogy a' Bétsi Békeség-kötés által semmi új jus, vagy Szabadság nem adatott a' Protestáns Vallásnak, hanem csak a' ré-gi jussok és Vallásbéli Szabadság, mellyek meg-háborítottak, erősítettek itt meg.

Esett pedig ez a' Békeségkötés 1606-ban II-dik Rudolf Király 's az ő Nevében Mátyás Austriai Hertzeg, és Botskai István Fejedelem között. Hibázna az, és nagy tudatlanságát, de egyszersmind szívének gyű-lölséges indulatját, és részre való nagy hajlandóságát árulná-el, a' ki azt állítaná, hogy

---

*ceu muro, saxoque prœmunitum, ipso prior pertun-
deret. — Petorfi in S. S. Concil: Hung. Part. II.
pag. 38.*

Botskajt a' fegyver fogásra *tsupan* a' Vallásbéli háborgattatások kényszerítették volna: mert ha *Victorinus de Chorebo*, vagy *Sinaí Miklósnak* a' Bétsi Békeségkötésről írtt Könyvét félre tenné. is valaki, azt gondolván, hogy abban, mint Protestánsban, részre hajlás uralkodik; jöllehet ott minden Historiai bizonyságoknál fogva állítatik; legalább az Ország' Törvény Könyvének köteles hinni: abban pedig nevezetesen a' Bétsi Békeségkötés, és a' Mátyás' koronáztatása előtt hozott Tzikkelyekben eléggé előszámláltatnak azok a' Polgári állapotot illető Sérelmek, mellyeknél fogva a' fegyver fogásra kényszerítették nem tsak a' Protestáns, hanem a' Katholikus Magyaroknak is egy és nagy része, panaszkodván azokra nézve mind a' két Valláson lévő Rendek, és Státusok, már az 1682 Elztendöbéli Diætának I-ső Tzikkelyében; de a' mellyeknek orvoslása el-halasztatván, a' dolog addig ment, míg roszszabbra nem fordúlt, tévén Istvánfi nevezetes Írónk ekkor is a' dolognak illy' roszszra való fordúlása' okának, mint oda lejjebb is meg-látjuk, a' *kegyetlenkedő, és fösvény Bástát.* — A' mi a' Vallásbéli ekkori bajokat illeti: Diætán kívül (a) és

C c 2

Lásd: (a) *Bétsi Kötés' I-ső Tzikkelyét.*

az Ország' tudta nélkül (b) hozattatott 1604-ben az a' 22-dik Artikulus, mellyen közönsegesen a' nem Protestánsok-is meg-ütköztek; mivel a' Törvény tétel az Ország' Constitutiója szerént, a' Király' és a' Haza' jussa: a' Protestánsoknak pedig, örökké békeségben élvén eddig Katholikus kedves Hazaifaikkal, különösen a' meg-nevezett 22-dik Tzikkelynek ezen szavai estek nehezen: „Ö
 „Felsége, mivel Magyar Országban a' Római
 „Katholika Hitet akarja terjeszteni, és meg-
 „tartani: tehát mind Szent Istvánnak, mind
 „a' több Királyoknak ennek a' Vallásnak
 „javára tett Törvényeiket meg-erősíti; —
 „azok ellen az Újító és nyughatatlan em-
 „berek ellen pedig végezi; hogy Diætára
 „többé semmi szin alatt a' Vallás dolgát ne
 „vigyék, kik ellen a' régi Királyoktól ho-
 „zott büntetések meg-újítja.“ (c)

Ezen Végzés mellett tsak hamar háborgattattak a' Protestánsok. Nevezetesen Barbianus, Belgiojoso, a' Kassai Luthránusoktól Templomjokat el-vette, Papjaikat, ki üzte, és a' Templom mellé ágyúkat vonatott a' végre, hogy ha abba a' Luthránu-

(b) 1604 Art. 22.

(c) 1604. Art 28.

sok bé-mennek, Templomostól együtt szélylyel löveti őket. Szabó György nevű gazdag lakost, mivel ellent-állott, hat ezer forintra büntette, (mellyet hogy Barbianussal a' Király visszafizettessen, a' Botskai mellett lévő Ország' Rendei kívánták) három Nemeseket pedig, éppen azon okból, valami öszve-omladozott Klastromba zárván, éhel öletett-meg. Így folyt a' dolog a' 13 Városokon, Váradon, és egyébütt-is; úgy hogy az egész Ország'béli Protestánság ezeknek csak hallására-is egészen meg-reszketett: annyival inkább pedig, mivel az-is bizonyos vólt, hogy az e' féle dolgokért panaszra menők, az idegen Ministerek által a' Felség' Thronusa' eleibe sem botsáttattak; hogy ott le-borúlva az ő sérelmeket Kegyelmes Attyoknak ki-panaszolkozhatták volna.

Már a' több erőszakot szenvedett Urak után *Botskai István* vólt tzelban, a' kit Barbianus ki-akart prédálni. Botskai tehát nem a' Király, hanem Barbianus ellen kívánván magát óltalmazni; csak hamar a' jószágokban, jussaikban, és Vallásokban meg-sértett Magyarok között sokann ő hozzá tsatolták magokat, s Barbianust meg-verte, úgy hogy maga a' Felség Gróf Forgáts 'Sigmond által ajánlta leg-elsőben-is a' Botskaival lévő Magyar Népnek a' békeséges alkudozást.

Minthogy tehát Polgári és Vallásbéli szabadságok mellett fogtak a' Magyarok fegyvert: látni való, hogy nem csak Protestánsok voltak Botskaival, hanem Katholikusok-is; mert a' Polgári jussokban a' Katholikusok-is szinte úgy meg-sértettek, mint a' Protestánsok. Innen, Botskai az ő Testamentomában-is a' két Hazabéli egész Magyar Nemzetről mondja, hogy azok *Hiteknek, és régi szabadságoknak* meg-kereséséért állottak mellé. (d) Sőt sok Protestánsok el- lenek voltak a' Botskai részén lévőknek; a' miért a' Bánya Városokban lakó Protestánsok sokat-is szenvedtek a' Botskai hadaitól. Ama' buzgó Luthránus Fő Úr Thurzó György ekkor-is a' Király' részén állott; a' ki sok hasznot-is tett ekkor-is a' Felség' részére, Maga Botskai István pedig, valameddig Barbianus ötöt nem üldözte, és három Várait azért el-nem vette, hogy a' reá vetett Summa pénzt, Nemesi jussában meg-akarván maradni, meg-nem adta, tsendesen viselte, magát; sőt még akkor-is a' Tsászár' részén vólt, mikor Bátori Sigmund Erdélyt Bátori András Kardinálisnak kezébe adta; a' mit azzal mutatott - meg, hogy Erdélyt oda

(d) *Victorinus de Chorebo. pag. 65.*

hagyván, Várad körül való Váraiban mintegy számkivetésben úgy lakott. Innen *Istvánfi* - is *Cæsarearum partium sectatornak.* (e) az az, *Király részén* lévönek írja ötöt, és ugyan ő a' Botskai Hadának okait keresvén, azt írja: *Bastam avaritiæ crudelitatisque sordibus inquinatum fuisse, et civilis, intestine belli, quod postea exarsit, Concitatorum eum eredendum,* az az: *A' fõsvénység és kegyetlenkedés szennyeivel magát bé-motskoltt Basta* volt azon *Huzai és belsõ Hadakozásnak fel-indítója, melly azután gyúladt-ki.* Maga pedig Botskai így szól a' Tsászárra eránt való hívségéről az ő Testamentomában: *Az ő Felsége Tisztviselői kardjokkal, Fegyverekkel, és az ő Felsége' ágyuival, Váraim' foglalásával, minden Törvény nélkül el-kergetének az ő Felsége hívsége mellöl, 's életem' oltalmáért fegyvert fogni kéntelen voltam.* (g) Azzal pedig, hogy a' Kassai Conventusban 1606-ban December 16-dikán jelen volt két Vallásbéli Magyar Rendek és Státusok-az ott tett Végzéseekben nyilván ki-jelentették, hogy ők

---

(e) *Istvánfi L. 33.*

(f) *Istvánfi.*

(g) *Victor. de Chorebo. pag. 64.*

Pártutók nem voltak, hanem csak az ő régi szabadságok mellett kéntelen kellelten felkellett állaniok. (h) Botskai, és az ő részén lévő Protestánsok is ki-mentettek abból, mintha ők Hazafi Hadat indító, és Zenebonáskodó Emberek voltak volna.

LXXV. §.

A' Bétsi Békességkötés' fogósa, — különösen a' Vallásra nézve tett kívánságok a' Magyaroknak.

Meg-verettetvén mindenfelé a' Tsászárserege: a' Békességkötéshez fogtak a' két hadakozó felek; 's el-hallgatván azon XV. punctumokból álló kívánságokat, mellyeknek bé-töltését a' Polgári jussok' 's Ország' Constitutiójára nézve az Orzágnak Botskai-val való része kívánta a' Felségtől; a' *Vallás' szabadságára* nézve a' Szerentsi Diætáról, melly 1605-ben Aprilis 17-dikén kezdődött, a' leg-első Tzikkely alatt illy' kívánságokat küldötték-fel: „Elsőben kívánja a' Magyar Nemzeth, hogy eö Felsége „minden Várban, Városon, Falun, és „mindenütt egész Magyar Országban szabad Vallásában kit kit meg-tartson, és

„ abban senkit-is meg-ne háborítson. A' La-
 „ yos Király' Decretumából penigh az két
 „ Artikulus de Comburendis et extirpandis
 „ Lutheranis, az 1604 Esztendőbéli Consti-
 „ tutióból az utolsó Artikulussal öszvé, ki-
 „ töröltessék, és Cassáltassék. “ Ezen Ar-
 „ ticulusra a' lévén a' Mátyás Hertzeg' felelet-
 „ je, hogy „ valamint annak előtte Chyászár
 „ eö Felsége senkit szántszándékval hitiben
 „ meg-h nem háborított: most-is, ezután sem
 „ haborith, hanem kyt kyt hittibe meg-h
 „ tart “ : tehát a' *Korponai* Gyűlésből a' Sta-
 „ tusok és Rendek 1605-ben, December 3-di-
 „ kán a' Vallásra nézve ismét illy' kívánságo-
 „ kat küldötték-fel: „ Chyászár Urunk eö Fel-
 „ ségétől még is azt kívánjuk „ hogy a' *Ro-*
 „ „ *mana, Lutherana, és Helvetica* Religióban
 „ ne háborgasson senkit, és assecuráljon
 „ feleöleök, hogy nem háborgat bennük.
 „ Mert tudva van Mathias Hertzeg paran-
 „ tsolsolattja a' Chyászár eö Felsége ne-
 „ vébe, kibe parantsolja a' *Kassai* Tem-
 „ plom' el-vételét a' Lutheránusoktól, és ki-
 „ üzését. Ezent kérjük és kívánjuk a' ti-
 „ zen három Városba-is, és kiket excludál-
 „ tanak vólna-is, azokban avagy magokkal,
 „ avagy Predikátorokkal restituáltassanak.
 „ Az Layos Király Decretumából penigh az
 „ két Artic. *de Combaraudis et exstirpandis*

„*Lutheranis*, az 1604 Esztendőbéli Consti-
tutióból az utolsó Articulust, kit eő Fel-
sége *proprio motu* írth oda, delealtassa eő
Felsége *publico edicto* Gyülésében 's a' t.“

Mind a' két rendbéli kívánságaikban meg-jegyzésre méltó az a' Magyaroknak, hogy a' Lutheránusok ellen hozatott Lajos idejebéli két Törvényeknek, és az 1604-dik Esztendőbéli 22-dik Tzikkelyeknek el-töröl-tetését kérték, — a' mire méltó okok-is volt; mert a' Törvénytévő hatalom Magyar Országban a' Királyé és a' Státusoké együtt: már pedig valamint az 1604-dik Esztendő-béli 22-dik Tzikkely a' Státusok'hire és tud-ta nélkül, tsupán a' Király által, mint azon Tzikkelyben nyilván mondatik, tétetett oda: úgy ellenben a' Lajos Király' *Decretumaiban* sohol sem láthatni magának a' Királynak meg-erősítését. Mert nézze bár meg akár-ki a' Törvény Könyvet *Nagy Lajos* Király-tól, vagy 1551-től fogva, mindenkor a' volt a' rendi a' dolognak, hogy a' Státusok a' melly Törvény Tzikkelyeket írtak, azokat a' Király erősítette-meg, 's így lettek való-ságos Törvényekké. II-dik Lajos után-is így tselekedtek minden Királyok: tsupán az ő *Decretumaiban* nem láthatni ezt. És így az 1523 és 1525-ben a' Lutheránusok ellen hozatott Tzikkelyek rendes utón mó-

don hozott Törvények nem lévén, azoknak el-töröltetését méltán kívánták a' Bétsi Békességekötéskor a' Magyarok; midőn észre vették, hogy azokat mint Törvényeket némelleyek, tsak hogy árthassanak a' Protestáns Vallásnak, inkább az Ország' sarkalatos Constitutiójának derogálván, gyakorlásba akarták venni. Azt pedig nem lehet mondani, mintha nevezetesen az 1525-dik Esztendőbeli és szóban forgó Tzikkely, azért nem erősítettett volna meg, mert az a' Mohátsi Had miatt, hol a' Király is elesett, nem lehetett-meg: mert lám az 1523-dik esztendőbeli kemény Tzikkely sins meg-erősítve Királyi végzéssel, és a' Mohátsi Hartz 1526-ban esvén, az 1525-dik esztendőbeli Diætai végzéseket e' miatt meglehetett volna erősíteni: — annyival inkább, mivel a' Diæta állásakor szokás az Artikulusokat meg erősíteni. — Ez tehát semmiképp' meg-nem esvén, a' kérdésben lévő Tzikkelyek Törvényeknek lenni meg-nem esmértethettek. — Gyanússá télzi továbbá ezen Tzikkelyeket az-is, hogy Mosotzi Jésuita, tsak azokat a' Tzikkelyeket szedte-ki a' Lajos Király' idejében készülttek közzül, mellyek néki tetszettek; vagy a' mint maga az Ország' Könyvében ki-tette, a' *nevetesebbeket és jobbakat; (potiores et meliores)*

úgy hogy az 1523-dik Esztendőbeli Artikulusok, mellyek közt van ama fellyebb említett Artikulus is, illy renddel számláltaknak elő: Leg-első helyen áll a' 17 dik, azután vagynak a': 18. 19. 20. 21. 33. 35. 36. 38. 39. 40. 41. 42. 44. 45. 46. 47. 54. melly utolsóban a' Lutheranusok és azoknak óltalmazói fő vételre, és jószágok' elvesztésére ítéltettek. — Az 1525-dik Esztendőbeli Artikulusok' rende pedig ez: 3. 4. 23. 30. Az illy' tsonka bonka és herélt munkának sem hitelessége sem ereje nem lehet: annnyival inkább, hogy sem a' Király' meg-erősítő Decretuma nints alattok, sem a' Statusok' néveik. — Utoljára, az akkori zürzavaros időkben, mint a' Decretumok bizonyítják, egyik Diæta el-törlötte a' másiknak végezéseit, mint a' Hatvaninak a' Rákosi, és az 1524-ben a' Rákos mezején tartatott Diætát, ugyan a' Rákos mezőn 1525-ben tartatott Diæta nem hagyta helyben. Ki-mehetne hát végére, hogy mi végeztetett ekkor olyan, a' mit valóságos Magyar Törvénynek lehetne tartani? De magában-is olly Törvények voltak ezek a' Lutheranusok ellen hozatott Törvények, hogy azoknak az Ország' Törvény' Könyvében való létele; valamint egy felől a' szégyenlésre adott okot: úgy más részről bé-tölthetetlen; mert akkor az.

Országának sokkal nagyobb része (ma is a' két Protestáns Felekezet nagyobb a' Katholikusoknál) Protestáns volt, mint ez egyesek között avagy csak az 1604-dik Eszterdöbeli 22-dik Tzikkelyből világos, hol a' Vallás' szabadságaért kétszer Instáló Protestánsok magokat *Magyar Ország' Státusainak és Rendjeinek nagyobb részének* nevezték.

Még az-is figyelmetességet érdemel ezen Békeségkötés folytatásában írt második rendbeli Artikulusban, hogy abban a' *Romána, Lutherana, és Helvetica Religiók* megnevezetnek, és mind a' *háromnak sérthetetlen voltát 's szabadságát egyformán kéri.* — Amellyből világos, hogy a' Botskái' részén Romano-Katholikusok-is voltak; kik a' magok ügyét a' Vallásra nézve ezekével egyformává tették. De az-is világos ebből, hogy a' Romai Katholika Vallásnak csak olyan szüksége volt ekkor arra, hogy pártfogás alá vétetessék, és a' nem háborgattatás felől bizonyossá tétetessék, mint a' másik kettőnek; mert különben minek kérte volna azt? és kérné-é azt ma, mikor virágjában van? A' Pacificatio nélkül tehát szint úgy felherett a' Pápista Vallás a' sok zűrzavaroktól, mint a' Kálvinista, és Luthrána Vallás: azt az Elzközt tehát, melyet ekkor hárman együtt választottak a' ki-szabadulásra a' há-

rom Vallások, úgy mint a' Bétsi Békességkötést, egyenlőképpen mind a' háromnak sérthetetlenül meg-kell tartani, és nem szabad egyiknek a' másikat az abban kértt, és meg-nyertt jussától meg-folztani. Melly nagy jó izivüségét mutatja az, az akkori Protestánságnak, hogy noha a' győzödelmes Fegyver kezekben vólt, 's azokat, kik őket a' Vallásért háborgatták, sanyargathatták volna; még-is ök a' Római Katholika Vallást az ő szabadságoknak egyforma részesevé készek vóltak tenni, és azokat a' háborgatástól szinte azon Törvény által kívánták óltalom alá vétetetni, melly alatt magoknak védelmet kerestek. (a)

Le-érkezvén a' Magyaroknak fellyebb két Tzikkelyekben ki-tett kívánságaikra Mátyás Hertzegnek válasza a' Botskai követő-éhez: Kassán 1606-dikban Majus 12-dikén Ország' gyűlése tartatott; mellyből a' Vallás' dolgára nézve hozott Első Tzikkely így küldetett-fel: „ Leg-először-is penighlen, a' „ hol pure simpliciter, és egy átalyába kíván- „ tuk, és kíványuk most-is, hogy Chya- „ szár eő Felsége hittünkbe és vallásunkba

Lásd: (a) *Hunyadi Bétsi Békességkötés, Kézirátban.* — *Adami Pogány Tentamen Demonstrationis trium Propositionum &c.*

„ minden háborgatás, és üldözés nélkül,
 „ akarmi renden való embereknek abban
 „ való praktikája 's cshalardkodássa ellen is
 „ megh tarcsyon és oltalmazzon bennünket:
 „ söt ugyan nevezet szerint, vagy declara-
 „ tim, hogy az három féle Religio, *nimirum*
 „ *Romana, item Evangelica, et Christiana,*
 „ *quæ a nonnullis Helvetica, atque Lutherana*
 „ *nuncupatur;* szabadságos hérdetésbe légyen
 „ Országunknak usurpált usussa és szokássa
 „ szerint köztünk, és hogy minden ez mi
 „ Religiónk ellen ferált Articulusok is, *quo-*
 „ *cunque tempore lati,* abrogáltassanak 's de-
 „ leáltassanak, mind az utolsó gyűlésben sze-
 „ reztetett Articulussal egyetemben. Nem
 „ érthettyük, söt tsudálkozunk is rajta, hogy
 „ eö Felsége ez Religiónknak meg tartás-
 „ sa és libertássa felöl, *contra expressum in-*
 „ *tentum, votum, atque postulatam nostrum,*
 „ oly választ ád nekünk, hogy az Religio
 „ dolga azon Statusban, és karban marad-
 „ yon, az minth az boldogh emlékezettü Fe-
 „ jedelmek Ferdinandus, és Maximilianus
 „ Vrunk ideibe tartattatot; holott ö Felsége
 „ az Forgács Sigmund Vram által adot vá-
 „ lasz tételébe, *simpliciter & expresse* az mi
 „ kéuánságunk szerinth, megh engedte vala,
 „ hogy az három ki exprimált, és kéuánsá-
 „ gunkba fel-jegyzett Religio, *utpote Roma-*

„na, *Helvetica, atque Lutherana*, szabadsá-
 „gos hárdetésebe maradjon. Sőt Bastha
 „is eö Felsége Mandatumával publicáltata
 „minden Vármegyéken, hogy eö Felsége
 „mindeneket megh tart Religiojaba; kinél
 „többet sem kéuánnánk, és megh is ma-
 „radnánk sziveink nyugalomával rajta. De
 „az boldogh emlékezetü Ferdinandus, és
 „Maximilianus eö Felségek ideiben tartá-
 „tot Religiónak állapottyára való igazítás-
 „sa ö Felségének nagy akadált vét előnk-
 „be, az mely idő tájba nagy háborgatással
 „és öldözéssel volt itt Kassán is, egyéb
 „Helyeken is az Evangelikusoknak; az mint
 „erről bizonyító Irásokath mutathattunk,
 „és elő emberek is vallástésznek bevség-
 „gel felöle, az kik azokra jól emlékeznek
 „az dolgokra. Ne arra az időre nézzen és
 „mutasson azért ö Felsége, hanem az mi
 „kéuánságunkra. Mert nem abbol az idő-
 „ből, hanem az mi kéuánságunkbol viheti
 „véghez ebben az mi szükségünket eö Fel-
 „sége. Ezt peniglen az mi kéuánságunkoth
 „egész ez Országban való helyekben, sza-
 „bad és kulcsos Koronához való, és Mezö-
 „Városokon is, *juxta receptam et usitatam*
 „*liberæ et approbatæ Professionis omnium*
 „*ordinum consuetudinem solide præstállya, 's*
 „az vallásnak keresztyéni hirdetésének és
 tanításának

„tatárországok szabadságát, *intra ambitum*
 „*totius Regni universaliter, absque omni im-*
 „*pedimento resonalni, és diffundálni enged-*
 „*je ő Felsége.*

„Az hó peniglen ajánlya azzal is ő
 „Felsége magát, hogy az utolsó gyűlésben
 „Religióink ellen szerzett utolsó Articulus
 „is separállya. Mi abban is nem valami
 „simplex Articulus separatiót kívánunk ő
 „Felségetől; hanem sőt azon instálunk,
 „hogy minden Articulusokat, *qui unquam*
 „*quouis, tempore adversus Religionem Evan-*
 „*gelicorum fuerunt conditi, lati et editi,*
 „*aboleállya, és annihilállya ő Felsége. Hogy*
 „azért ebben is az mi méltó kévánságunk
 „szerént cselekedgyék ő Felsége, 's ezt a'
 „nagy Lelkünk terhelő ostaculumot elől-
 „lünk el vegye, nem méltatlan szorgalmaz-
 „tattyuk ő Felséget 's a' t.“

Ebből a' Tzikkelyből világos, hogy a'
 Bétsi Békességekötés által a' Protestáns Val-
 las sem *Toleratává* nem lett, sem nem ekkor
recipiálttatott, mintha ez előtt-is nem lett vól-
 na: mert a' mint a' Kassai Gyűlésből ír-
 tik ezen Tzikkelyben: „a' három Religió-
 „nak szabadságos hirdetése, az Országnek u-
 „surpált ususa és szokása vólt. Ismét, hogy
 ezen három Vallásoknak az egész Országban
 közönségesen és minden akadály nélkül va-

ló hirdettetése és terjedése volt, 's minden Rendek az ő szabados és helyben-hagyott Vallásoknak eleitől fogva bé-vett és gyakorlott szokásában voltak: mellyert-is a' Felső-től az ő Hiteknek és Vallásoknak szokott professiójában való meg-tartást kívánták.

A' Kassai Gyűlés' Végzéseivel, mellyek között a' Vallást illető Tzikkelyt most mindjárt említünk, fel-mentek Bétsbe *Illésházi István, Vízkeletly Tamás, Ostrossith András, és Apony Pál*; hol Mátyás Hertzeggel és az ő Tanátsosaival újra tanátskozáván, meg-készültek ama' nevezetes Bétsi Békesség' Tzikkelyei 1606-ban, Junius' 23-dikán, kezességet vállalván azoknak meg-tartások felől, Cseh, és Morva Országok, Austriai, 's a' Siléziai Hertzegség, és a' Lusatziai Markhionatus; más részről pedig, Magyar Országának mind a' két részen álló Fő Rendei, valamint Mátyás Hertzeg-is, kik ezeknek neveket alá-írtak; és petsétjeikkel-is meg-petsételték: (b) mellyeket mindazáltal csak akkor tartottak Mátyás Hertzeg és a' Bétsben lévő Békesség-kötők végképpen meghatározottaknak, ha ezeket Botskai István, és a' mellettek lévő Magyar Nemzet helyben-

---

(b) *Az Ország' Törvény könyvé.*

hagyándják (c). A' minthogy le-hozattat-
 ván a' Bétsi Békességkötés, találtak abban
 a' Botskai mellett lévő Ország' Rendei két-
 séges és homályos értelmű mondásokat.
 Nevezetesen a' Vallásról való Tzikkely így
 állitattott meg a' Bési Békességkötésben: „
 „A' mi azért a' Vallás' dolgát illeti: ellent
 „nem állván az elébbeni közönséges Ren-
 „delések, sem az 1604-dik esztendőbeli u-
 „tolsó Tzikkely, (mivel az Diætán kívül, és
 „az Ország' meg-egyezése nélkül tétetett o-
 „da; 's ennél fogva ez el-is töröltetik),
 „meg-határozatott: Hogy a' Tsászár ö Fel-
 „sége' előbbi válasza szerént, a' mellyhez
 „tartják magokat az Ország' Rendei az ö
 „mostani feleletekben, t. i. a' Státusokat és
 „Rendeket közönségesen, és azokat-is kik
 „Magyar Ország' határain belől laknak,
 „valamint a' Grófokat, Bárókat, Nemese-
 „ket; úgy a' Szabad Királyi és Privilegi-
 „áltt, 's egyenesen a' Koronához tartozó
 „Városokat, ismét Magyar Ország'nak vég-
 „helyeiben is a' Magyar Katonákat, az ö
 „Vallásokban, 's Confessióikban sohol, és
 „soha meg nem háborítja, se mások által

„meg-háboríttatni, és akadályoztatni nem
 „engedi; hanem az említett minden Statu-
 „sok' és Rendek' Vallásának Szabados gya-
 „korlása engedtetik, *úgy mindazáltal, hogy*
 „*a' Római Katholika Vallásnak sérelmére ez*
 „*ne legyen, és hogy a' Római Katholiku-*
 „soknak Papi Rendje, Templomaik, Ek-
 „klésiák' meg bántás nélkül és szabadságban
 „légyenek, és azok, mellyek ezen zürzava-
 „ros időkben mind a' két résztől el-foglal-
 „tattak, egymásnak vizsgál- adattassanak.

(d) Ezen Vallást illető Tzikkelynek ez a'
 része nem tetszett a' Botskai mellett lévő
 Ország' Rendeinek: *absque tamen præjudicio*
Catholicæ Romanæ Religionis, az az, a' Ro-
mai Katholika Vallás' sérelme nélkül; mivel
 látták hogy ez örökké való veszekedés maga-
 va fog lenni: mert a' Római Katholika Ek-
 klésiának nem tetszván az, hogy Potestáns'
 Vallás van; már ez magában-is sérelmére
 van azon Ekklesiának, — de leg-kisebb
 dolgot is lehet úgy magyarázni, hogy abban
 a' Római Ekklesia maga meg-sértését gon-
 dolhatja; tehát ezen sententiára magyará-
 zatot kívántak Mátyás Hertzegtől. Látván
 Mátyás Hertzeg, hogy a' Botskai részén lé-

(d) *Dedkül Lásd az Ország' Könyvében.*

vö. Rendeknek, és Statusoknak igazságok van; mivel tagadhatatlan dolog, hogy a' Békességekötésben világos beszéddel kell élni, — de különben is a' Botskai' személyéről irtt végzéseekben a' határozottan meg, hogy Botskainak, a' Tsászártól neki engedtetett Jóságokba való állíttatása, a' Tsászári Képviselői által vitetessék végben, *„mihelyt minden pontomok magától Botskai Úrtól, és a' mellette lévőköt, helyben hagyattatnak; (quam primum omnia ab ipso Domino Botskai et sibi adherentibus fuerint ratificata)* tehát Mátyás Hertzeg a' fennforgó nehézségre, illy' Magyarázó Levelet adott:

„Mi Mátyás, Isten kegyelmeségéből
 „Austriának Ertz Hertzege, is a' t. meg-
 „mérjük, és mindeneknek adjuk tudtára,
 „hogy midőn a' Tekintetes és Nagyságos
 „Kis Marjai Botskai Istvánnak, és részén
 „lévő Magyaroknak Követei és Biztosi,
 „a' Vélek nem régen tett végzésnek némelly
 „Tzikkelyeire nézve September 9-dikén
 „bé adott különös Irásokban, holmi Jobb-
 „tásokat és világosításokat kívánnak; de
 „bizonyos és nekik eleiben adott okok mi-
 „att, ez a' Végzés, melly már végre haj-
 „tatott, és a' Felséges Császártól is meg-
 „erősítettett, e' fele meg jobbítást, változ-

„tatást vagy hozzáadást éppen nem szen-
 „vedhet: annakokaért, mi mind azokat,
 „mellyeket az I-ső Tzikkelynek utolsó szá-
 „kaszái kívül fel-hoztak, a' következő
 „Diætára igazítjuk, hogy ott meg-láttassa-
 „nak: a' minthogy Követ Uraimék-is, a' fel-
 „lyebb említett okokból ebben meg egyez-
 „tenek. A' mi pedig az I-ső Tzikkely' ú-
 „tolsó szakaszát illeti: Valamint abban az
 „említett Végzésben mindenek jó Lélekkel
 „folytattattak; úgy azon Tzikkelynek utól-
 „sőbb szakaszai-is, nem valami álmokfág-
 „ból tétettek oda, hanem azért, hogy min-
 „denik *Resz az a' Vallásában, annak gyakor-
 „lásában, és Templomaiban ne háborgattassék.*
 „Mellynek hitelére és bizonyására szüksé-
 „gesnek ítéltük ezen kezünk írásával és pe-
 „tsétjével meg-erősíteti: Levélünket adni
 „Kis Marjai Botskai István Úrnak, és részén
 „valóknak, *jövendőbeli általmok és bátorsá-
 „gossá tételük végett.* Költ Bétsben Septem-
 „bernek 23-dikán, 1606-dik Elztendőben.
 „Ekképpen a' Magyarok Mátyás Hertzeg
 „által a' Betsi Békességkötésnek Vallást ille-
 „tő ki-fejezésére nézve, meg-tsendesítettvén;
 „minthogy némelly dolgoknak meg-jobbítá-
 „sát és helyre-hozását Mátyás Hertzeg a'
 „következendő Diætára tette által; ök-is meg-
 „egyeztek abban, és a' Kassai Gyűlésből,

melly Decemher 13-dikán 1606-ban tartatott, erre nézve is a' magok kívánságokat felküldötték, mellyben kérték, hogy a' Vallást illető Tzikkelybe, epezi a' Szó is: *Falukon*, belé tétessék; hogy a' Vallás' szabad gyakorlása még a' Falukon is szintügy meg légyen, mint másutt. Ennekfelette, ugyan azon Tzikkelyben, a' mi utól vagon: *a' Római Katholika Vallásnak sérelme nélkül*, mind végig átáljában ki-szaggattassék.

LXXVI. §.

Az 1608-dik Esztendőnek Vallást illető I-ső Tzikkelyéről, mellyben a' Békességkötésnek Vallást illető végzése Törvénnel meg-erősítettett. — Külömbbség a' Békességkötés és ezen Diæta' végzése közt.

A' Bétsi Békességkötés' dolga, a' fellyebb ki-tett okokból elő-fordulván az 1608-dik Esztendőbeli Posonyi Ország' Gyűlésén, a' Vallásról illy' Törvény hozattatott az I-ső Tzikkelyben: „A' mi azért a' Bétsi Békességkötés' első Tzikkelyét illeti: Nemes Magyar Ország' Statusi és Rendei által el-veztetett, hogy a' Vallásnak gyakorlása mind a' Báróknak, Grófoknak, és Nemeseknek, mind a' Szabad Városoknak és az Ország'nak minden Statusinak és Rendeinek, a' magok, és a' Királyi Kamara' Jóságai-

„ban, nem különben Magyar Ország' vég-
 „helyein-is a' Magyar Katonáknak, kinek
 „kinek a' maga Vallása és Confessiója,
 „hasznlóképpen a' Mező, Városoknak és
 „Faluknak, mellyek azt önként és szabad
 „tetszéseik szerént bé-akarják venni, min-
 „denütt szabadosan meg-hagyattassék, és
 „senki mindezek közzül annak szabad foly-
 „tatásában és gyakorlásában valakitől
 „meg-ne akadályoztassék. Sőt hogy meg-
 „előztessenek a' Státusok és Rendek közt
 „akármelly gyűlölségek és visszavonások,
 „hogy mindenik Vallásnak legyenek a'
 „maga Hitin lévő Elöljárói, vagy Super-
 „intendensi, az rendeltetett.”

Ezen Tzikkelyt, valamint ezen Ország'
 Gyűlése' több Tzikkelyeit-is, II-dik Mátyás,
 már ekkor Király, egészen helyben-hagyta,
 és az Ország' Cancellariusá' *Lépes Bálint*
 Nyitrai Püspök' keze által annak rendi sze-
 rént Posonban December 6-dikán 1608-ban
 ki-adatta; aláírván neveket, mint ezekben
 meg-egyezők, a' Diétán jelen volt Püspökök,
 és az Ország' Zászlós Urai, úgymint: a' Kar-
 dinális és Esztergomi Ersek 's az Ország' Pri-
 mása *Forgacs Ferentz*, *Náprágyi Demeter*
Kalotsai Ersek, *Bratulich Simon* Zágrábi,
Ergeli Ferentz Veszprémi, *Lépes Bálint* Nyit-
 rai, *Almasy Pal* Vátzi, *Demitrovith Péter*

Pétsi, *Herouith Mátyás* Csanádi, *Matthisy György* Tinnini, *Telegdi János* Bosnyai, *Majthiny László* Szeremi Püspökök. Továbbá: Gróf *Illésházi István* Nador Ispán. — Gróf *Erdödi Tamás* Horvát, Országi Bán, *Homonai Drugeth Bálint* Ország' Birája, és többek, kik ezen Diätán jelen voltak.

A' Bétsi Békességkötés' I-ső Tzikkelyében, és a' mint az ofztán az 1608-dik Esztendőbeli Diätán Törvényvé tétetett, van bizonyos különbség. Mert inoha a' Diäta a' Békességkötésnek se nagyobb erőt nem adhatott, se erejét el-nem vehette, sem a' fundamentomokban meg-nem változtathatta; mindazáltal, mivel mind a' *két Hadakozó és Békességkötő Fél ide igazította némellyekben a' dotgot*, hogy szemben lévén, holmi nehézségekről meg-egyezzenek, és mivel mind a' két rész jelen volt; tehát közakarattal tettek-is jobbításokat, a' minthogy tettek-is. Mert a' Bétsi Békességkötésben a' Vallás' szabad gyakorlásbéli jus csak a' Nagy Uraknak, a' szabad és privilegiáltt Koronához tartozó Városoknak adatott; de az 1608-dik Esztendőbeli Diäta ezt a' Falukra-is ki-terjesztette. — A' Bétsi Békességkötés' I-ső Tzikkelye' végéről ezek a' ki-fejezések: *absque tamen praetudicio Catholicae Romanae Ecclesiae*, az az, a' *Romai Katholika Ekklesia' sérelme nélkül*, egészen ki-hagyattattak a' Diätán;

Mivel látta az Ország, hogy az illy' Clausulák sok vizszá-vonásoknak lennének idővel a gérjesztői: de még azért is, mivel így mindjárt nem volt volna tökéletes a Vallásbeli szabadság: most pedig azonn' igyekeztek, hogy mind a' három Vallás egyforma jussal bírjon. Sőt ezen Clausulánál fogva úgy lehetett gondolkodni, hogy ezen 1-ső Articulusban tsak a' Protestáns Vallás' szabadsága erősítették meg: most pedig a' Katholiká Vallást is szinte olly' bátor-ságba akarták helyheztetni, mint az Evangelika, és Reformáta Vallásokat, és mind a' háromról hozták a' Törvényt, nem tsak a' két hátulsóról. Ezen okokból tehát, és még abból is, hogy igaz az, a' mit Mátyás Hertzeg írt az ő Magyarázó Levelében, hogy azon ki-fejezések nem röszz Lettelkkel és tsalárdúl tettek a' Bétsi Békességkötés' 1-ső Tzikkelyébe; ezért végeztetett, hogy mind a' három Vallásnak különös *Eelőjörök légyenek*; és azok között egyik is a' másiktól ne függjön, és olly' Auctoritása légyen egyiknek; mint a' másíknak: mivel így gondolták, hogy a' *Státusok és Rendek között minden gyálólségek el távoztathatnak*, mellyek pedig meg lettek volna, ha a' Katholikus Papság a' más Valláson lévő Lelki Páfztorokat visitálta, és re-

gulázta, és a' más Vallásbeliek ügyét a' maga Szent Szekére húzta volna. — Még ez a' különbség is van a' két Tzikkely között, hogy a' Bétsiben *csak a' Tszűrről* van szó, hogy senkit nem háborgat, de nem is enged háborgatni Vallásában; a' Posonyiban pedig az *egész Ország* Statusi is közönségesen a' Királlyal együtt azt végezték, hogy a' Vallás szabadsága mindénütt meg legyen. — A' Bétsi Békességkötésben csak azoknak a' Mágánásoknak, Nemeseknek és Városoknak engedtetik szabad Vallásheli Gyakorlás, a' mellyek Magyar Országban belőlivagynak: (*intra ambitum Regni Hungaricæ solum existentes*) de a' Posonyi Diæta ezt a' meg-szorítást egészen ki-hagyta; mert a' Magyarok panaszából észre vette, hogy a' Békességkötést egyik ez a' Clausula teszi homályossá, és kétséges értelművé, és magával ellenkezővé. Nem állhatott meg ugyan is ez a' Clausula azal, a' mi van a' Bétsi Békességkötés 9, és 10-dik Tzikkelyeiben, hogy, t. i. *Ő Felsőge Magyar Országot, és az ehez tartozott Tartományokat, úgymint Slavoniát, Croatiát és Dalmáziát, született Magyarok, vagy Magyar Országhoz köttetett Nemzetek által igazgatja.* — Továbbá, hogy az Országoknak nagyobb és kisebb Tisztsegeit, a' ki-

vál. valókat is (és így a' Croatiákat is), és a' Vég helyekben lévő Commendánsgokat is, Magyaroknak és hozzájuk köttetett Nemzetekből való alkalmatos Embereknek adja, semmi külömbiséget a' Vallás közt nem tévén. — Nem állhat ez meg azzal is, hogy a' Vég helyekben a' Katonáknak szabad Vallás gyakorlások legyen, a' mit pedig a' Bétsi Békességekötés első Tzikkelye meghatározott; mert Magyar Országhoz tartozó Vég helyek Sclavoniában és Dalmátziában is voltak; ha hát csak *intra Ambitum Regni Hungarice*, vagy Magyar Ország határán belől lett a' Vallásnak szabad gyakorlása, úgy a' Magyar Ország határán, de a' Magyar Országhoz köttetett Vég helyekben lévő Katonáságnak, melly a' három Vallást követőket őltalmazta és őrizte, nem vólt Vallásbeli szabadsága. — Nem állhat ez meg azzal is, hogy azon Városokban legyen szabad Vallásbeli gyakorlás, mellyek egyenesen a' Koronához tartoznak; mivel a' Sclavoniában és Croatiában s Dalmátziában lévő Városok is a' Koronához tartoznak.

Az ezekből származható Nehézségeket el akarván a' Posoni Diæ hárítani, azt végezte a' Nemesekről és Urakról, hogy azok a' magok és Kamara Jöszágaiban (suis et Fiscibonis) szabadon gyakorolják a' Vallást.

Mivel pedig a' Bétsi Tzikkelyek szerént (10 Tzikk) a' Diæta-is elvégezte, hogy minden nagyobb és kisebb Hivatalokat a' Protestánsok is viselhessenek, és jószágokat bírhasanak a' *Sclavoniat Városokban-is*: (15 Tzikk. Anni 1608) látni való, hogy Sclavoniában, és egyéb Magyar Koronához köttetett Országokban-is, minden Nemeseknek és Uraknak megengedettett a' Vallás gyakorlása, ha ott a' magok jószágaikban voltak. — Ezért lett az-is, hogy a' Bétsi Békességkötés I-ső Tzikkelyének ezen szavait: *Immediate ad Coronam spectantia Oppida*, az az, a' melly Városok egyenesen a' Koronához tartoznak, a' Posni Diæta világosabbán így tette-ki: a' *Városoknak és Faluknak*, mellyek e' Vallást önként beveszik, annak gyakorlása szabuddá hagyattatik. Ugyan erre mutat az-is, hogy midőn a' Bétsi Tzikkelyben így van: a' *Statusokat és Rendeket közönségesen és egyenként, kik Magyar Országnak határin belül laknak*, (*Omnes et singulos Status et Ordines intra ambitum Regni Hungariæ solum existentes*) a' Posni Diæta ezt így tette a' Vallást illető Tzikkelybe: *Nemes Magyar Ország Rendei és Statusi által elvégeztetett, hogy a' Vallás gyakorlása az Ország minden Statusaira és Rendekre nézve szabuddá hagyattatik*. Ebből így

lehet okoskodni: . A' Posoni 1608 - dik Esztendőbéli Diætán azoknak a' Státusoknak és Rendeknek engedtetett-meg mindenütt a' Vallás' szabad gyakorlása, a' kik itt deliberaláltak, vagy a' kik Magyar Országának Státusi és Rendei: úgy de ezen a' Diætán Erdödi Tamás, a' Sclavoniai, Dalmátziai, és Horváth Orzági Bán is a' több ezen Országokbéli Követekkel deliberaláltak; mert azok is Magyar Orzági Státusok és Rendek, a' kik közül némelyek, a' Bétsi Békességkötésben is jelen voltak; tehát a' Posoni Diæta ezen Országokban is szabaddá tette a' Vallás' gyakorlását. — Utolsó és nevezetes különbség a' Bétsi Békességkötés' és Posoni Diæta' I-ső Tzikkelyeiben még az is, hogy amannak az elején lévő ezen sententia: *Non obstantibus pro tempore Constitutionibus publicis in sua Replicatione referunt*, a' Posoni I-ső Tzikkelyből egyáltalában kihagyatott; jóllehet a' Kassai Gyűlésben mind Botskai, mind a' Rendek azt helyben-hagyták; hanem a' Kassai Gyűléstől fogva a' Posoni Diætáig erről jobban gondolkodván, észre-vették, nem csak a' Protestánsok, hanem a' Katholikus Atyafiak is, hogy ezek kétséges értelmű beszédek lévén, utóbb is visszavonásra adnak alkalmatosságot; tehát jobbnak ítélték egészen kihagyni azon

Tzikkelyből, mellyet a' Vallásra nézve az egész Ország tesz. A' minthogy, lehetne is olly' viszfzálkodó indulatú, és más Valláson lévők' háborgatására kész ember, a' ki a' Bétsi Tzikkelynek említett szavait, (haz nemha Mátyás Hertzegnek azon declarálása 's magyarázása által meg-intetettnek latná magát, hogy azon Békességkötés' Tzikkelyeire nézve mindenek *bona fide acta sunt*, az az: tiszta lélekkel vitettek végben) így értené: „Vagynak ugyan a' Protestáns Vallás ellen tett némelly Végzések; de most ezek ellent nem állván, Ő Felsege a' minapi valamelly Resolutiója szerént, minthogy magok-is a' Magyarok arra támaszkodtak, hogy senkit Magyar Országban a' Vallásért nem háborgat, sőt mindeneknek szabad Vallásbeli gyakorlás ENGEDTETIK (mert PERMITTITUR világosan vagyon), — Ugyan ebből, hogy *Tolerátának*, nem pedig az *usus* által-is regen meg-fuudáltt Vallásnak gondolhatná valaki a' Protestáns Vallást, és a' melly tsak a' Bétsi Békességkötésben tett *engedelem adás* mellett áll az Országban; holott itt tsak a' tudva lévő közönséges régi szokott jussában és ususában valóban meg-erősítetést kíván az Ország a' Protestáns Vallásnak, nem pedig olly végzést, melly tsak *engedelem formát* mutat. Külömben-is, a' Bétsi Kötésben az Ország'

Rendei mind a három Vallásnak egyenlő szabadságot kívántak eszközölni: mert olly idő volt ekkor, hogy erre a Római Katholika Vallásnak szinte olly szüksége volt mint a két Protestáns Ekklesiáknak: úgy de az 1604 dik Esztendőbeli utolsó Tzikkely, valamint a Lajoséi, és mások is, csak a Protestáns Vallás ellen voltak írva: ha azért az elébb is említett, *non obstantibus pro tempore Constitutionibus*, 's a t. meg-hagyta volna a Törvénytevésben az Ország, azzal a Protestáns Vallást a Római Katholikától külön szakasztotta volna, és a Bétsi Békességkötés 1-ső Tzikkelyét értették volna csak a Protestáns Vallásról szollani, melly az Ország tzelja és declaratioja ellen volt; minthogy az, mint oda fellyebb láttuk, a Katholika Ekklesiának is színt úgy kéré a szabadságát, mint a két Protestáns Vallásnak. Ezen ki-fejezés is: *pro tempore*, kettős értelmű lehet, mert azt is teheti: az előbbeni Rendelések, de azt is: *Ex idő szerént ellent-nem állván azok a Rendelések*; e pedig azt láttatnék fel-tenni, hogy tehát: még valaha ellent-álhatnak, a mi különben ellenkezne azzal, a mi ugyan ezen Tzikkelyben van: *Nusquam et nunquam turbabit*, az az: sohol és soha nem haborgat senkit a Vallásában.

Minthogy

Minthogy tehát a' Posonyi Diätára reá volt bízva, hogy úgy igazítson-el minden Tzikkelyekben lévő nehézségeket, hogy meg-tessék, hogy mindenek *bona fide* vagy jó Lélekkel végeztettek: jobbnak ítélte a' Bétsikötés' elejét ki-hagyni, és tsak ezen kezdeni: *Deliberatum est per Status et Ordines s' a' t.* minthogy az Ország nagy Lelkü Statusihoz és Rendeihez éppen tsak így illett olly' Materiában kezdeni a' Vég-zést.

Ekképpen mene tökéletességre a' Bétsi Békességkötésnek dolga a' Posonyi Diätán, mellyen ugyan azon Felek voltak jelen a' mellyek Bétsben; kik mivel abban egy-gyeztek-meg, hogy még egyszer szembe-jövéen az Ország' Gyűlésén, minden nehézségeket el-hárítsanak: a' Posoni Diätát úgy kell nézni, mint a' Bétsi Békességkötésnek valóságos és azzal hasonló erejű Részt. Azért mondja II-dik Mátyás Király ezen Diätát meg-erősítő Levelében: *Visum est Statibus et Ordinibus ante omnia Articulos Viennenses in accuratam Deliberationem reassumere, ponderare, ac in certam methodum. Perpetuo valituros; redigere az az: „Tetzett az Ország' Rendeinek és „Statusainak mindenek előtt a' Bétsi Tzikkelyeket a' rólok voltaképpen való ta-*

„nátskozásra ismét elő-venni; meg-fon-
 „tolni, és bizonyos rendbe szedni, hogy
 „azoknak ereje örökké tartó lenne“. De
 maga az Ország-is azt akarta, hogy örök-
 kévaló legyen ezen Vallásbéli végzés;
 mellyre nézve könyörgött-is az égész Di-
 æta a' Királynak, hogy ezen Vallásbéli
 végzést mind maga meg-tartsa, mind min-
 denekkel meg-tartassa; mellyet Mátyás
 az ő Diplomájában ekképpen jegyzett-fel:
*Quibus rite peractis, supplicaverunt Maiesta-
 ti nostræ Status et Ordines humillime, quatenus supra dictos Articulos Viennenses, ali-
 osque de novo etiam pro temporis conditione
 et rerum statu, communi omnium deliberati-
 one sanctos et conclusos, omniaque et singu-
 la in eis contenta, ratos, gratos, et accepta
 habentes, nostrumque Regium Consensum il-
 lis præbentes clementer acceptare, auctoritate
 nostra Regia approbare, confirmare, atque
 tam nos ipsi benigne observare, quam per
 alios, quarum interest, firmiter observari fa-
 cere dignaremur:* az az „Mellyek illy' mó-
 „don végre-hajtatván; a' Statusok és Ren-
 „dek a' mi Felségünknek paláztatosan ese-
 „deztek, hogy a' fellyebb említett Bétsi,
 „és még azon Tzikkelyeket-is, mellyek
 „a' mostani környülállások és dolgok'
 „állapotjához-képest, mindeneknek kö-

„zönséges tanátskozásával újolag hozattat-
 „tak és végeztettek, és mind azokat mel-
 „lyek azokban bé-foglaltatnak, mint bizo-
 „nyos, kedvellt, és tetsző dolgokat a' mi
 „Királyi meg-egyezésünket hozzájok ad-
 „ván, kegyelmessen el-fogadni, Királyi
 „hatalmunkkal helyben-hagyni, meg-erősí-
 „teni, és mind magunk kegyelmesen
 „meg-tartani, mind mások által, kiket ez
 „illet, állandóul meg-tartatni méltóztat-
 „nánk“.

Mindezekből látni való, hogy a' Bé-
 tsi Békességekötés, melly az 1608-dik ez-
 tendőbeli Diætán nagyobb üsolennitással
 újra meg-erősítetett, olly kötelező erejű,
 és az egész Nemzet' boldogságának 's Pol-
 gári jussának és szabadságának ollyan osz-
 lopa, mellynél erősebbhez egyikünk sem
 ragaszkodhatik, 's a' melly Fél ezt, vagy
 egy vagy más tekintetben meg-akarja in-
 gatni, az az Ország' Constitutióját és leg-
 fundamentomosabb Törvényét akarja meg-
 rontani 's fel-forgatni. Különösen is pedig
 láthatjuk ezen Békességekötés' historiájából
 és ki-fejezéseiből, hogy az Ország és a'
 Király éppen olly' szabadságba akarták
 a' Protestáns Vallást helyheztetni, mint a'
 Catholica Vallást: mert a' hol a' mi Tör-
 vényeinkben ez a' ki-fejezés van: *status*

et *Ordines Regni*; az az az Ország' *Statusi és Rendei*, ott ezen közönséges ki-fejezésekkel és Clausulákkal, mind a' Catholicus mind a' Protestáns Státusok és Rendei együtt értetnek: úgyde a' Bétsi Békességkötés és az 1608-dik esztendőbeli 1-ső Tzikkelyekben az Ország *Statusinak és Rendeinek közönségesen, és egyenként - is* volt a' rendelkezve, hogy az ö' Vallások' gyakorlása szabad lesz a' Hazában: és így nyilván van, hogy ezen Tzikkelyekben a' Catholicusoknak és Protestánsoknak együtt egyforma Vallásbeli szabadság szereztetett; következésképpen, nem úgy kell ezen Törvényeket nézni, mintha ezek csak egyik részre voltak volna hozva, és ezek által csak éppen most adatott volna valamellyik résznek legelőször szabadság a' maga Vallása' gyakorlására: mert itt a' két Vallás' Diplomaticus és Törvényes ki-fejezésekkel van ö'fzve-kötve. Alami jót szült tehát a' Bétsi Békesség-kötés, az szinte úgy tartozott a' Catholica Vallásra, mint a' másikkal. Ugyan ezt bizonyítják különösen az 1608-dik esztendőbeli 1-ső Tzikkelynek ezen szavai: *quælibet Religio suos Superintendentes habeat*; az az, mindenik Vallásnak magának legyen Superintendense, vagy Püspöke; mert ez a' ki-fejezés, *quælibet*

Religio, „ mindenik Vallás „ a' Római Catholica és Protestáns Vallásokat teszi, nem pedig csak a' Reformátusokat és Evangélikusokat „ mintha itt a' Catholicusokról szó se volna: mert a' hol a' Törvényben a' két Protestáns Valláson lévőknek közönséges jussaikról van szó „ a' Törvénynek szokott és Diplomátikus stílusa szerént, közönséges névvel ez a' kettő *Evangelica Religiónak* nevezetik. Így p. o. a' Lintzi Békeség-kötés 5-dik, és az 1647-dik esztendőbeli 6. 7. 8. 10. sőt az 1608-dik esztendőbeli Diätának „ a' koronázás előtt írtt harmadik Tzikkelyében is, a' mikor azt akarja az Ország, hogy a' Palatinus-ságra Kálvinisták és Luthránusok is nevezessenek-ki *Evangelicæ Confessionis Personáknak* írja őket, és a' két Felekezetbéli-eket egy, és *Evangelicus* nevezettel teszi-ki; mivel ez a' Törvénynek szokott szava: és így, mikor a' mondatik az említett Tzikkelyekben, hogy *quælibet Religio*, az az, *minden, vagy mindenik Vallás*, itt a' Catholica, és Protestáns Vallásokat kell érteni, — annyival inkább, mivel most ezen két Vallásnak dolgai és sérelmei forogván-fel, ezen két Vallást kellett itt érteni. A' mi utoljára még abból-is világos; mert a' hol a' Törvényben ez olvastatik, *atrius-*

que Religionis, ott mindenütt a' Catholica, és Protestáns Vallás értettetik: p. o. az 1622 és 1638 esztendőbeli Diplomák' X. Feltételeiben. Itt is hát: *quælibet Religio*, azt teszi: mind a' két Vallás, a' Catholica, és Protestáns Vallások, a' mellyeknek szabad gyakorlásbéli jussok meg-erősítetett. Következésképpen a' Bétsi Békesség-kötés, és az 1608 esztendőbeli Diätának 1-ső Tzikkelyei, a' Catholica Vallás szabadságának éppen úgy fundamentomi, mint a' Protestáns Vallásnak: minekokáért senki egyiknek szabadságát még nem sértheti, hogy ugyan akkor a' másikat is meg-ne sértené, s valamint egyiknek jussa a' Törvénynek védelme alatt sérthetetlen, úgy a' másike-is.

Lásd Adámi Pogány *Tentamen Demonstrationis trium Propositionum &c. Pest 1790.*

LXXVII. §.

Kifogás a' Bétsi Békesség-kötés ellen, — az 1608-dik esztendőbeli 1-ső Tzikkely ellen pedig Protestálás.

Vóltak, és vagnak olyanok, kik ezen Bétsi Békesség-kötést, és az 1608-dik esztendőbeli, 1-ső Tzikkelyt, írott

Könyveikben is akarták meggyengíteni, ezen kifogásokat tévén az ellen: hogy az, erőszakkal csikartatott ki az Országtól, azt hát meg sem kell tartani; és hogy ennekakor mindjárt a' Catholicus Tiszteletes Egyházi Rend ellene mondott, vagy protestált, — a' melly Protestatiót *Péterffy*, az ő *Zsinatokról* írtt könyvében, a' Posonyi Káptalanból ki véve, közölte a' tudós világgal. — De az akkori Historiákból nyilván vagyon, hogy Rudolf kérévén meg *Botskait* a' békességes alkudozásra; mind a' két Fél Biztosainak, 's az Ország' Rendeinek, sok ízben, és sok ideig tartó tanátskozási után készült meg a' Bétsi Békefég-kötés. Itt hát erőszak nem lehetett. Az 1608-dik esztendőbéli 1-ső Tzikkely pedig már a' Botskai' halála után, és Békességben készülvén meg, semmi fegyverrel való erőszakoskodás a' Törvényt-hozó egész Haza' Rendeit és a' Felséget nem kényszerítette ezen Tzikkelyek' hozásában. — De ha mindjárt kéntelenség járult is itt valamelyik részhez: mindazáltal, ha egymás közt Frigyet kötöttek, meg kell azt tartani: mert a' Frigykötések Szentek, — a' Természeti, és a' Nemzetek' Törvényei ezeknek megtartását egyaránt parantsolják. Tudni való dolog az is, hogy nem

lehet soha olly' Békesség-kötés, mellyet Hadakozás, vagy valami meg-szorulás meg-ne előzött volna; de ezen Hadakozás, és a' Békesség-kötést javasló kéntelenség, nem hogy el-venné a' Békesség-kötés' erejét, sőt inkább meg-erősíti azt: mert mivel tsupán a' Békesség-kötés az a' jóltévő eszköz, melly által a' Hadból származott külömb külömbféle veszedelmeknek és inségeknak végek lészzen: tehát hogy azok a' szerentsétlenségek ki ne újuljanak, kötelességek a' Hazafiaknak, hogy a' Békesség-kötések a' magok erejekben meg-tartassanak. Hát meg kell-e azért a' Doktor szavát és az Orvosságot vetni, hogy az orvossággal való élésre a' kéntelenség szorította az embert? Így azért, hogy valamelyik rész a' szorulástól határozatatik a' Békesség-kötésre, nem kell-e azt meg-tartani? — A' vólt mondva Mátyás Herztzegtől, hogy ezen Békesség-kötésben *mindenek jó lélekkel folytattak*, és határozattak meg; de ha valamelyik rész a' Békesség-kötéskor olly' gondolattal lett volna, hogy mihelyt néki tetszik, és jó módja lesz benne, azonnal ezt, mivel szorultságból kötött tsak békességet, bár a' másik rész nem akarja-is, semmivé teszi, így azt nem lehetett volna modani. Ma-

gok hát a' Békesség-kötök, mind a' két részre nézve tökéletesen kötelező erejűnek tartották a' Kötés' Tzikkelyeit; jóllehet egyik rész szorultságból kötött-is békességet. Egyébaránt, a' Históriák' ellenére nem lehet tagadni, hogy 1604-ben erőszak tétetett a' Protestánsokon; munkálódván a' Diætán kívül hozott Törvények, és a' Belgijoso' serege fegyverivel is a' Protestáns Templomok' el-vevésében: az illy' erőszakoskodás ellen, ha erőszakkal nyúlnak nem tsúda. — Legalább, ha a' Botskai és Rudolf közt folytatott háborúban Botskai meg-győzöttetvén, 's minden Protestans Templomok és Oskolák el-foglaltatván, a' Békesség-kötés által kéntelen lett volna azokat a' Catholicusok' kezében meg-hagyni; úgy-is igazán lehetne mondani, hogy ez a' Békesség-kötés erőszakkal készült-meg: de azomban ki-nevetnék azt a' Protestánst, 's méltán-is, a' ki azt állitaná, hogy ő nem köteles a' meg-szorulásból, és kén-telenségből kötöttett Békesség-kötés' megtartására. —

A' mi pedig a' *Protestatiót* illeti: Erről azt mondják, hogy azt a' Catholikus Clerus tette volna; úgyde a' R. Catholica Vallásnak éppen olly' szüksége

volt a' bátorságra és tsendességre, mint a' más kettőnek, mert mind a' két részről sok háborgattatások 's Templomok' elfzedéseik voltak: az akkori Catholicus Clerus tehát ezt, és akkor nem tehet-
te. — Annýival inkább nem pedig, mert, különösen a' Clerus' jussai-is megerősítettek a' Bétsi Békesség - kötés' Tzikkelyeiben: a' maga jussa' meg-erősítése ellen pedig senki sem protestál. — Külömben-is a' Bétsi Békesség - kötésben, valamint az 1608-dik esztendőbéli 1-ső Tzikkelyben leg-kissebb szó sints a' Protestánsokról, hanem *közönségesen* a' Statuok' Vallásáról; a' pedig három volt, és a' Botskái' részén valók-is, mint fellyebb láttuk, ezen három Vallásoknak, úgy mint *Romano Catholica, Lutherana, és Reformatata* Vallásoknak szabadságát kívánták: következésképpen, mikor a' Bétsi Békesség - kötés, és az 1608-dik esztendőbéli Vallást illető Tzikkelyek ellen, protestált a' Római Egyházi Rend; akkor a' maga Vallása' szabadsága' meg-állítása ellen protestált volna: a' mi mivel lehetetlen; inkább azt kell állítani, hogy nem-is protestált az sem a' Bétsi, sem a' Posonyi tzikkelyek ellen. — Nints-is ezen Protestatiónak leg-kissebb Diplomaticus

nyoma-is: mert ez a' Diätán esvén, az Ország' Törvény könyvébe bé - kellett volna; annak irattatni. Lám 1647-ben az eféle Protestatio bele íratott a' Törvény könyvébe. — Maga ugyan II-dik Mátyás Király, a' kinek mint Királynak szava Szent, ezzel az állítással ellene-zőt állít. Mert ő a' Bétsi's 1608-dik esztendőbeli Tzikkelyeket meg-erősítvén Diplomájában, mellynél itt nagyobb bizonyosság nem lehet, világosan mondja, hogy a' Bárók, Mágnások, és Nemeseken kívül, a' *Præatusok* is, vagy Papi Rendből valók, *alözatosan esedeztek* neki, hogy a' Bétsi Tzikkelyeket erősíten-meg, az 1608-esztendőbeli Tzikkelyeknek pedig nyilván elejébe tették: hogy, *Articuli Dominorum Prælatorum, Magnatum's a' t.* az az: A' Papi Rend, és Mágnások's Nemesek által hozott Tzikkelyek: ha hát a' Prælátusok magok által hozattaknak írják lenni a' Vallásbeli Tzikkelyeket, hogy Protestáltak azok ellen? Az - is tagadhatatlan dolog, mert az Ország' könyve közönséges Documentum erre, hogy Forgáts Ferentz Nyitrai, Naprágyi Demeter Veszprémi, Radovits Péter Vátzi, és Lépeç Bálint Tinnini Püspökök, a' Bétsi Békeség-kötést neveknek tulajdon kezekkel való

alá-írásával meg-erősítették, és ők ott voltak a' Bétsi azon tanátskozásban is, mellyben a' Bétsi Békesség-kötés Tzikkelyei íratlak, 's mint tudós és tanátsal telyes férfiak, 's első Rend az Ország Nagyjai között, ők vettek azoknak szerzésében leg-főbb részt; hogy Protestálhattak hát, ugyan ezek azon Tzikkelyek ellen, mellyeket magok hoztak? Azomban pedig az állítódik, hogy éppen ezek a' Fő Papi emberek protestáltak azok ellen: a' mit egymással meg-egyeztetni nem lehet. — Azt mondja Mátyás Király, hogy a' Bétsi Békesség-kötés' Tzikkelyei' Írásában mindenek *bona fide acta sunt*, az az, jó lélekkel határozattak-meg: a' Király' Szavának igaznak kellett lenni; e' szerént hát itt minden jó Lélekkel 's igazságosan határozott-meg: mi ellen Protestált volna hát a' Clerus? Utoljára, a' Pesti Commissio előtt mondatott 1721-ben, hogy ezen Protestatiónak *originálja* vagy eredeti exemplárja a' Posonyi Káptalanban vagyon: de hogy maradhatott ez a' Tiszteletes Egyházi Rend' kezében, mikor az az Orzágnak adatott-bé? Azomban, nézze-meg akárki ezt a' Protestatiót; úgy találja, hogy azon kívül, hogy sem elzöldő, sem nap szám nints fel-téve, a'

mi már csak magában is gyanús do-
log; ezek vagynak aláírva; *Franciscus*
Cardinalis Strigoniensis, *Nicolaus Mikatius*
Episcopus Varadiensis, *Petrus Radovitus*
Episcopus Vaciensis, *Demetrius Náprághi*,
Jaurinensis: Úgyde ez a Protestatio nem
1606-ban, hanem az ezen Protestatio,
öltalmazói állításánál fogva 1608-ban es-
tén; az Ország Törvény Könyvéből nyil-
ván van, hogy ezen esztendőben Ná-
prágyi Demeter Kalotsai Érsek, és nem
Györi Püspök volt. — A Váti Püspök
sem *Radovits*, hanem Almásy Pál volt;
Vári Püspök pedig, hogy éppen ekkor
a Diétán lett volna, ugyan azon Ország
Törvény Könyvében nem említődik. A-
zomban, több mint gyanúsága lehet az
akárkinek, hogy ez a Protestatio ha csak
ugyan meg esett, nem 1608-ban, hanem
1609. után valamikor esett meg; mert
V-dik Pál Páának megküldödvén az
1608-dik esztendőbeli Diétának végezé-
sei, 1609-ben reá írt Forgátsra az Esz-
tergomi Érsekre, hogy mivel azon leg-
veszedelmesebb Artikulosoknak elein és
vegin az ő neve van: a Királynak ad-
janak-bé valami közönséges Írást, Pro-
testatiót; mellyben azokat kárhoztassák.
Azután esett hát meg a Protestatio, és a

Pápa' 1609. esztendőben költt Levelére, mellynek szavai ekképpen vannak: *Quia Articuli illi perniciosissimi, ferunt in titulo & conclusione Vestrum nomen, cum detrimento vestrae famae, sicuti opud nos questi estis, debetis publica scriptura Regi directa quae damnationem Articulorum contineat, hanc Imposturam detegere, et rei veritatem ad fidei Catholicae tutelam, et Ecclesiastici juris conservationem manifestare* — Utoljára, még azt a ki-fogást is teszik némellyek: hogy a' Bétsi Békesség-kötésben csak *Privatum exercitium* engedtetett a' Protestánsoknak, nem pedig *Publicum*. — De hogy másképpen van, onnan bizonyos: mert a' Boiskai Had előtt közönséges Vallásbeli gyakorlások háborított meg a' Protestánsoknak, el-vétetvén Kassán, Galgótzon, és egyéb helyeken az ő Templo- maik; és így mikor a' Bétsi Békesség-kötésben az ígértetik, hogy senki azután a' maga Vallása' gyakorlásában meg-nem sértetik; közönséges Vallásbeli gyakorlás értetődött ott, nem pedig magános. — Midőn pedig az 1608. eszt. Diétán a' Bétsi Békesség-kötés meg-magyaráztatott, jus adatott az Evangelikusoknak, hogy magoknak Superintendenseket, vagy Püspököket lehetnek: úgyde a' *Privatum*

exercitiumra, melly a' Lelki-esméretnek belső szabadságában áll, Superintendens vagy Püspök soha sem szükség, és így a' Bétsi Békesség-kötésben közönséges Vallásbeli gyakorlásnak kellett értetődni, nem pedig magánosnak. Végre, midőn 1622-ben Bethlen Gábornak a' Niklásburgi Békesség-kötés szerént bizonyos Vármegyék által adattak, a' 29-dik Tzikkolyben meg-állítatott, hogy azon Vármegyékben a' Romai Catholica Vallás gyakorlása is szabad legyen: úgyde ezen senki Privatum exercitiumát nem érti a' Catholica Vallásnak: nem kell hát a' Protestáns Vallásnak is Privatum exercitiumáról itt gondolkodni, midőn a' Bétsi Békesség-kötés annak gyakorlásáról hasonló ki-fejezésekkel szöll.

Lásd: *Tentamen demonstrationis trium Propositionum etc. concinnatum per Adamum Pognny de Cseb. — Status Catholicæ et Evangelicæ Religionum in Regno Hungariæ ex sollemnibus Pacificationibus, Regiis Diplomatum, & Regni constitutionibus sincere deductus 1790. — Præliminaria &c pag 195. — 130. Hunyadi in Ms. — Veridicæ Deductio Jurium Protestantium. pag. 5 — 15.*

LXXVIII. §.

A Bétsi Békesség-kötés és 1608-dik esztendőbéli Tzikkelyek mikor, és kik által erősítettek meg újra; meg újra?

Hogy pedig a' Bétsi Békesség kötés, és az 1608. esztendőbéli Vallást illető Tzikkelyek, eleitől fogva az Ország' Békessége, és boldogsága' fundamentomának tartattak; onnan tetszik-meg; mert azok Királyi Diplomák, az nevezetesebb Diæták, és későbbi Békesség-kötések által újra meg-újra meg-erősítettek, — azoknak meg-tartására és tartattatására a' Királyok magokat írásaikkal-is kötelezték, — de az Ország által-is köteleztettek. Nevezetesk ezen tekintetben II-dik Ferdinánd' Diplomájának 1. 4. 5. 6. Tzikkelyei, mellyre a' következő Királyok-is meg-esküdtek; nem külömben III-dik Ferdinánd' és I-ső Leopold' Diplomái. Az 1619 esztendőbéli 77-dik 1625, esztendőbéli 22-dik. 1630 esztendőbéli 33-dik. 1635. 29-dik. az 1647. esztendőbéli Diætának elsőbb Tzikkelyei, és az 1701. esztendőbéli Diætának 26-dik Tzikkelye. — Hasonlóképpen meg-erősítettek ezek a' Niklásburgi 's a' Lintzi Békesség-kötésben-is.

LXXIX. §.

A' NIKLÁSBURGI

Békesség-kötésről.

Bethlen Gábor Erdélyi Fejedeleme, a' Polgári sérelmeket nem említvén, egy részről a' Vallásbéli háborgattatásért is, II-dik Ferdinánd ellen támadván, és az általa Erdélyből ki-hajtott Jésuitákat, kiket minden Vallásbéli zűrzavaroknak egyedül való okának tartott, üldözöbe vévén; ugyan II-dik Ferdinánddal meg-békélt, és ő közte, 's a' Magyarok' egy része; nem különben Ferdinánd és a' Magyarok' másik része közt, Révai Péter, és több Fő Luthránus Urak Ferdinándal; a' Palatinus Forgáts Sigmoid, és sok Romaño-Catholicusok pedig Bethlennel tartván, *Niklásburgban* vagy *Miklós Várában* 1621. December 31-dikén egy Békesség-kötés szereztetett.

Ezen Niklásburgi Békesség-kötésben, kötelezte magát II-dik Ferdinánd a' Bétsi Békesség-kötés' Tzikkelyeinek, a' Mátyás Király' koronázása előtt, és utána tett Végzéseknak, és azon 17. Conditiónnak

mellyeket az ő koronáztatása előtt, egy különös Diplomában, helyben - hagyott meg-tartására 's meg-tartatására; nem különben azoknak az Ország' közönséges Törvényei közzé való bé-iktatására: a' mit az 1622. esztendőbeli Diätán véghez is vitt, hol a' Niklásburgi Békesség-kötés' Tzikkelyei is helyben - hagyattak és meg-erősítették. Nevezetesen az Ország' Polgári és Vallásbéli dolgairól tett végzéseik közt ezen Békesség-kötésnek, helyben-hagyta a' Diäta azt is, hogy II-dik Ferdinánd Bethlen Gábornak 7. Vármegyéket engedett által; de egyebek közt a' Vallásra nézve, mint az 1622. esztendői Diäta 29. Tzikkelyéből világos, ezen fel-

„tétel alatt? „Hogy azon említett
 „71 Vármegyékben, a' Catholica Vallás-
 „nak is szabad gyakorlás, és a' Szent
 „Széknek igazgatása békességgel meg-
 „engedtessek és meg-maradjon“. *Quod
 in praefatis Comitatus liberum etiam Cat-
 holicæ Religionis exercitium et Jurisdictio
 Ecclesiastica pacifice admittatur et perseve-
 ret.* Ezen szöveggel is, a' Protestáns Val-
 lásnak is olly' közönséges és szabad gya-
 korlásbeli jus' szereztetett a' Niklásburgi
 Békesség-kötés által, mint a' mellyel kí-
 vánt bírn' a' Catholica Vallás. — Ezen

a' helytől *Lintzi Békesség - kötésnek* nevezetik, melly a' Betsi Békesség - kötést a' Vallást illető dolgokban is bővebben ki-magyarozván, mind azt, mind a' Protestáns Vallás' szabadságát illető és eddig hozott Törvényeket meg-erősíti, sőt az ezen Törvényeket 's Békesség - kötések meg-rontók, és Vallás' háborgatók ellen, akármellyik Felekezetbéliek légyenek azok, büntetést is rendel.

Ezen Lintzi Békesség - kötés' kötelező erejét sokan meg-akarván gyengíteni; így okoskodtak az ellen. Itt a' Szövetkezők voltak: III. dik. Ferdinánd, és Rákóczi György, tsak némelly részén lévő Magyarokkal. Amint hogy tehát ezen Békesség - kötés' Fikkelyeinek meg-tartására való köteleztetés tsak a' Szövetkező Feleket illeti az egész Ország pedig nem volt része a' Békesség - kötésben; látni való, hogy nem is köteleztethetik az egész Ország ezen Békesség - kötés' meg-tartására, De mivel Ferdinánd a' vele együtt tartó Ország' egy részé' nevében, Rákóczi György pedig az ő vele együtt tartó Magyarság' nevében kötötték ezen Békességet: látni való, hogy az egész Ország részt vett abban, és annál fogva, az egész Ország köteleztetik is en-

nek meg-tartására ; mert azt meg-nem lehet mutatni , hogy voltak volna olly Magyarok , a' kik sem a' Ferdinánd , sem a' Rákotzi részén nem lettek volna. — Bele-is elegyedett-ezen háborúba az egész Ország ; mert sok vólt a' sérelem, nem csak a' Vallásra, hanem a' Polgári állapot-ra nézve-is. — Azomban, ezen Békesség-kötést illető Királyi Diplomában, maga III-dik Ferdinánd , mint láthatni , az egész *Nemes Magyar Hazának egyál egyig minden Statusait és minden Rendeit* tetzi bizonyossá a' felől, hogy ezen Békesség-kötés minden pontomait meg-tartja, és mindennel meg-tartatja : és így a' Király úgy nézte az egész Hazát , mint a' melly a' hadakozásban és Békesség-kötésben részt vett : s annál fogva kötelezett-is mindeneiket a' Békességkötés' Tzikkelyeinek meg-tartására. — A' melly ígéreték vagynak ezen Békességet illető Diplomájában a' Felsőnek : azok az egész Hazát illetik. — Lám a' Polgári dolgoknak meg-jobbítását illető Tzikkelyek, az egész Hazára nézve kötelezők vóltak ; miért nem hát tsupán azon Tzikkelyek, mellyek a' Vallást nézik ? mivel a' Polgári és Vallásbéli sérelmek , ugyan azon egy Diploma által orvosoltattak ?

Ha kötelezett minden Protestánsokat a Diploma 4-dik Tzikkelye arra, hogy a Hadakozás alatt el-vett Catholicus Templomok vizsgálva adattassanak a Catholicusoknak; miért ne kötelezte volna az Ország másik részét is, vagy minden Catholicusokat, arra, az, amit ugyan ezen Tzikkely nekik is mond; hogy tudnillik, ők is adják vissza a mit el-foglaltak? A minthogy a Protestánsoknak vizsgálva is adattak 90 Templomok a Catholicusok által; és így a Lintzi Békesség-kötés ennél fogva meg-esmértetett kötelező erejűnek lenni az egész Országra nézve; mert Diätán, és az egész Ország Képviselei nevezték ki a vizsgálva-adandó Templomokat is. De minden ez eránt való vetélkedést kettévág az, hogy az 1647-ben tartatott Diätán, magok az Ország Statusi és Rendei, kívánván Ferdinánd, hogy ezen Lintzi Békesség-kötést illető Diplomában való meg-egyezéseket Diätaliter jelentés-ki; azt helyben hagyták, és az Ország több Végezései közzé az V-dik Tzikkelybe bétették, 's ezeket is, mint Ország Törvényeit, az akkori Diäta több Törvényei között Ferdinánd a szokott módon 1647-ben Julius 17-dikén meg-erősítette; mellynek az Esztergomi Érsek, az Egri, Zagrán-

bi, Váradí, Erdélyi, Veszprémi, Pétsi, Győri, Vátzi, Nyitrai, Szeremi, Tinni, Tsanádi, Rosnyai, 's egyéb Püspökök, 's az Ország' Világi Fő Rendei, neveiket alá-is írták, és a' nevezett Kötésben tett egyezését a' két Félnek, ezen Diætán közönséges akarattal végre-is hajtották.

Még az is egy nevezetes Ellenvetés a' Lintzi Békesség' kötelező ereje ellen; hogy a' Catholicus Tiszt: *Egyházi Rend*, a' melly pedig az Ország' négy Statusai között a' leg-első, nem egyezett abban meg, hogy az az Ország' Törvényei közzé bé-téssék; és így annak meg-egyezése nélkül tétettetvén az Közönséges Törvényül, kötelező erővel nem-is bírhat. De meg kell a' Pacificatiókról tartani, hogy azoknak nem a' Diæta ad erőt, hanem a' két békellő Feleknek meg-egyezése; azok magokban, és a magok belső természetek szerént, mihelyt a' szokott módon meg-készülnek, már kötelező erejűek; és éppen ezért volt a' nevezett Protestatióra az Ország' Rendeinek és Statusainak ez a' felelete: *Non obstantibus Contradictionibus Dominorum Cleri, et aliorum quorumvis Secularium Catholicorum, imo iisdem in perpetuum nullum*

rigorem habentibus, az az „ellent nem áll-
 „ván a' Tiszt. Egyházi Rendnek', és más
 „akármí Catholicus Uraknak contradicá-
 „lások, és azoknak soha örökké semmi
 „ereje nem lévén“. A' Diæta 1647-ben
 éppen azokból állott, a' kiknek Fejek
 Lintzen meg-békéllettek: ezért monda-
 tik a' Lintzi Békesség-kötésben, hogy
ez az Ország' Rendinek barátságos meg-
egyezését ment végben: és így ha a' Fé-
 jeknek meg-békélésében meg-egyezett a'
 Tízteletes Egyházi Rend, meg-egyeztek
 pedig, mert meg készült a' Békesség-kötés;
 már akkor annak, a' mit elébb az ő ne-
 vekben-is meg-kötöttek, ellent-mondani
 fundamentomosan nem lehetett. Ezek
 a' Békesség-kötés' Tzikkelyei a' Törvény-
 nél nagyobbak; mert a' Törvényt a' vok-
 sok' többsége meg-változtathatja 's el-tö-
 rölheti; de a' Békesség-kötés két Fél kö-
 zött esvén-meg, itt *pactum bilaterale* van;
 és így annak Tzikkelyeit egyik Fél a'
 másik' akarata nélkül fel-nem bonthatja:
 következésképpen azzal, hogy a' Lintzi
 Békesség-kötés' Tzikkelyei az Ország'
 Törvényei közzé tétettek, nagyobb ere-
 jüekké nem tétettetvén, nem-is lehetett
 azok ellen úgy protestálni, hogy azoknak
 erejeket vagy semmivé tehette volna az

a' Protestatio, vagy azoknak nagyobb erejűségetől lehetett volna félni: mert azok a' Tzikkelyek magokban is olyan erejűek mint Békeség-kötés' Tzikkelyei, mint voltak annak előtte, hogy az Ország' Könyvébe bé-iktattattak, és mikor bé-iktattak, azok a' magok természetekre nézve erősebbekké nem tétettek. Tsupán a' tetszik-meg abból, hogy mind a' Király, mind az Ország, a' Törvények közzé-is bé-akarták azt íratni, 's hogy mindnyájan akarták, hogy azok állandóul és szentül, és mind meg annyi mindeneket kötelező Törvények, meg-tartassanak, és hogy ezek légyenek mintegy Textusok, mellyeknek magyarázásában foglalatoskodván az Ország, ehez képest való Rendeléseket hozhasson; a' minthogy az 5-dik Tzikkely után az 1647. Esztendőbeli Diætán több mint 12 Törvények hozattak, a' mellyek a' Lintzi Békeség-kötésnek mint Textusnak ki-magyarázásai, és azoknak pontos végben-viteléről való Rendelések. Utoljára, azért, hogy valamelyik Status a' négy közzül, nem egyez-meg valamiben, ha abban a' három meg-egyez, köteles ez-is azt meg-tartani; mert a' Diætákon a' voksok többsége által a' mi meghatároztatik, az mindeneket kötelező Tör-

vénnyé válik. Nem-is kell gondolni, hogy a' mi a' Diátán el-végeztetik, abban mindenek együl egyig, és mindenkor meg-egyeznének; de azért az-is, a' ki abban meg nem egyezett, a' mi el-végeztetett, ha Törvényé tétetett, köteleztetik annak engedelmeskedni. De meg-is ígérte az akkori Felség, hogy ő ezt a' Frigykötést, valamint maga sérthetetlenül meg-tartja, úgy minden Jobbágysai által, akármilyen rangúak; és állapotúak lesznek azok, meg-tartatja: úgyde a' Magyar Királyoknak a' Tiszt: Egyházi Rend-is, ha mindjárt első is a' Statusok közt, Jobbágysai: és így maga III dik Ferdinánd, ezen jelentésével, nyilván ki-mutatta, hogy ezen Protestatiónak leg.kisebb ereje sins, mivel ő azon ő általa hozott Frigyet még a' Protestáló rész-szel-is meg-tartatja, 's hogy az ő Királyi maradéki, és Successorai-is meg-tartassák, azt akarja.

Lásd: *Korläufige Beantwortung der Wichtigem Fragen ob die Protestanten in Ungarn nach den Landes Gesetzen verbunden sind die Stolar oder Pfarrentsgebühren an die katholischen Pfarrer zu entrichten?* 1783. p. 26 — 33. — *Succincta deductio Jurium et Gravaminum Evangelicorum utriusque Confessionis in Hungaria auctore Privato Vetrico*: 1790.

LXXXI. §.

Különösen a' le-trtt Békesség-kötések, Királyi Diplomák, és Ország' Törvényei által, mtsoda jussaikban erősítették-meg a' Protestánsok.

Ezen meg-nevezett három Békesség-kötések, Ország' Törvényei, és Királyi Diplomák, egyebek között e' következő régi jussaikban erősítették-meg a' Református és Evangelika Vallást, s azoknak követőit.

1.) Minden Törvények, mellyek a' Protestáns Vallás' sérelmével, vagy annak kárára, akár Diétán, akár azon kívül hoztattak, a' Protestánsoknak tovább nem ártatóknak határozottak-meg, a' Bétsi-kötés 1. Tzik. 1606. elzt. Mellynél fogva az 1523. 54. Tzik. 1525. 4. Tzik. 1548. 5. 6. Tzik. 1550. 13. Tzikkelyek erön, és folyamaton kívül tétettek, az 1486. 73. Tzik. és 1492. 33. Tzikkelyek pedig, mellyekben a' minden Szentekre való esküvés parantsoltatik, annyival inkább nem alkalmaztathatóknak rendeltettek, mivel a' Lelki-esméret' ellenére tett esküvés vétkes, és minden erő nélkül való esküvés; de a' Tripartitum rész-szerént még a' 'Sidóknak-is, kiknek olly' Vallásbéli szabadságok nints, mint a' Pro-

testánsoknak, a' magok principiuma szerént való esküvés' formája iratott.

2. A' Protestáns Vallásnak, a' Mater és filialis Ekklesiákban minden meg-szorítás nélkül, és mindenütt szabadon való gyakorlása, haraugoknak s temető kerteknek tartása, úgy határozott-meg; hogy sem Király, sem Földes Úr, sem senki, nem csak az Urat, de még csak a' jobbágyot is, sohol Vallásában s Confessiojában meg ne háboríthassa. 1608. 1. Tzik. — 1622 Diplom. 1 — 6. Feltételei, — 1647 Diæta 7. Tzik. A' melly Tzikkelyekből világos, hogy a' Protestáns Vallás *Tolerátának* nem neveztet-hetik; mivel a' *Toleráta* Vallásnak az a' Charactere, hogy annak *közönséges* és mindenütt való gyakorlása nints; mint ezt az 1535. *Diæt 26. Tzikkelye* így határozta-meg.

3. A' Protestáns Vallásra nézve való által-mehetésre, kinek kinek Szabadság és engedelem adatott, és ezért leg-kissebb büntetés sem rendeltetett, sem ezért Apostatának senki neveztetni nem declaráltatott: mivel Apostata az, a' ki az igaznak meg-értt Keresztyén Vallást oda hagyja, és nem Keresztyén Vallásra megy által; itt pedig egyik Keresztyén Ekklesiából más ugyan csak Keresztyén Ekklesiába megy által az ember. 1608. 1. Tzik. *Ferdinánd Diplom* 1622. 1. 6. *Tzikk.*

4. Mindenik Vallásnak, és így a' Protestáns Vallásnak is, hogy Püspökjeik vagy Superintendenseik légyenek, meg-határozatott. 1608. 1. *Tzik.* — 1618. 77. *Tzik.*

5. A' Templomok, Parokhiák, Oskolák, Papok, és más Ekklesiái Személyek, minden Polgári tereh és adó alól ki-vétek, és ezeknek további el-foglaltatások meg-tiltatott. 1647. 8. *Tzik.* — 5. *Tzikk.* 4. Feltétel. Leopold Diploma. 1659. 1. *Tzika.*

6. A' más Vallás tzeremóniáinak végben-vitelétől egy általjában szabadokká tettek. 1647. *Dipl.* 5. *Tzik.* 3. Feltétel. — 1647. 8. *Tzik.* Leopold *Dipl.* 1659. 1. *Tzik.* 1. Feltétel.

7. Sem a' Protestánsok, a' Catholicusoknak, sem a' Catholicusok ezeknek legkissebbet sem kötelesek fizetni. 1647. 11, 12. *Tzik.*

8. Hogy az Ország' nagyobb és kisebb Tifztségei, minden Vallásra való tekintet nélkül adattassanak a' Hazafiaknak, sőt a' Palatinusságra 's főbb Hivatalokra, a' Protestánsokból 's Catholicusokból egyforma számmal neveztessenek - ki. Bétsi-kötés 9. 10. *Tzik.* — 1608. 3. 10. 11. *Tzik.* — Ferdinánd *Diploma* 1. 3. 4. Feltétel, 1622. 2. *Tzik.* — Leopold *Dipl.* 1. *Tzik.* 1. Feltétel.

9. A' Protestánsok sérelmei a' Király által az Ország' Gyűlésén fel-vétettetni olly móddal' rendeltettek, hogy azok, ezeknek jussaiknak meg-károsítása nélkül, és ezeknek való elégtétel' igazíttassanak-el; a' ki pedig a' Vallás' dolgában ezeket háborgatja, arra nézve büntetésül 600. forint' vétettetett.

III-dik Ferdinand Diploma: 1647. 5. Tzikk 4. Feltétel. — 1647. 12. Tzikk 5649. 10. — 1655. 19. Tzikk.

10. Az is bizonyos, hogy a' Protestánsok már a' 16. Században *Statusoknak* nevezettek; mint már az 1604. éftendőbéli utolsó Tzikkelyben, mint ususba mentt ki-fejezésről, úgy szóll erről a' Király. A' Bétsi Békesség-kötésben pedig, és az 1608. éftendőbéli Tzikkelyekben, a' Protestánsok is *Statusoknak* neveztetnek, valamint az 1647. éftendőbéli és későbbi Diákakon is.

8. Hogy az Ország' Gyűlésén fel-vétettetni olly móddal' rendeltettek, hogy azok, ezeknek jussaiknak meg-károsítása nélkül, és ezeknek való elégtétel' igazíttassanak-el; a' ki pedig a' Vallás' dolgában ezeket háborgatja, arra nézve büntetésül 600. forint' vétettetett.

III-dik Ferdinand Diploma: 1647. 5. Tzikk 4. Feltétel. — 1647. 12. Tzikk 5649. 10. — 1655. 19. Tzikk.

10. Az is bizonyos, hogy a' Protestánsok már a' 16. Században *Statusoknak* nevezettek; mint már az 1604. éftendőbéli utolsó Tzikkelyben, mint ususba mentt ki-fejezésről, úgy szóll erről a' Király. A' Bétsi Békesség-kötésben pedig, és az 1608. éftendőbéli Tzikkelyekben, a' Protestánsok is *Statusoknak* neveztetnek, valamint az 1647. éftendőbéli és későbbi Diákakon is.

A nyomtatásban esett nevezetesebb Hibák' meg-jobbítása.

oldal.	isor.	Hiba.	Jobbítás.
VII.	7	tudatlanság	tudhatatlanság
VIII.	29	Históriát.	tedd utánna: az ír.
19.	14	tel.	el.
20.	16	ehettek.	tehettek.
26.	13	Ultimány	Uthman
29.	24	ment	mint.
38.	1	Perusith -	Petrusith.
55.	18	Török Bálint	Török Ferentz
64.	20	László	László
65.	27	1550.	1545.
70.	3	6	64
78.	3	követte.	tedd utánna: völt.
81.	11	1650.	1659
83.	4	Gálzétsi Tamás	Gálzétsi István.
85.	4	1546.	1564
87.	10	Majcat.	Majlát.
94.	3	Bod György	Bod Péter.
104.	11	tselekedete	tselekedte.
104.	29	618	1618
137.	11	vizzel	tedd utánna: tüzzel
164.	21	Kotsi	tedd utánna: Oskolák
171.	1	Bod György -	Bod Péter.
204.	19	nagyobbra	nagyobbra.
239.	6	Bod György	Bod Péter.
249.	25	Zsolnai -	Szolnai.
250.	1	annak	azoknak.
250.	4	Visitáltatásában	Visitálásában.
2E1.	10	discuratióban	disputatióba.
256.	8	Tatai	Fatai.
258	15	Hivasal -	Hivatal
258	20	Zsolnáb. -	Szolnán
261	26	Esperestek	Esperestségek
262	26	Pál fia -	Pálfí
274	6	Torna	Tólna
275	6	1578	1678
278	14	Tzeglédi	Telegdi
282	25	1567	1572
284	17	1534 -	1554

